

ΑΔΕΙΜΑΝΤΟΣ ΜΟΣΧΟΒΑΚΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΣ
ΟΔΟΣ ΑΓ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΑΡ. 72
ΡΟΔΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
*Αριθ. 2745
10, 308

Δερε

γ 5,118

ANTON TESAREK

ΕΣΥ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΟΥ

27
5,118

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφήν τοῦ μετα-
φραστοῦ.

PRINTED IN GREECE — 1938

COPYRIGHT BY - D. DIMITRAKOS

10 ΑΠΡ. 2004

ANTON TESAREK

Ζαρ. 24/9.
1922
ψυχολ.

ΕΣΥ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΟΥ

Μία ψυχολογία του παιδιού δι' όλους

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΔΗΜ. Γ. ΖΗΣΗ

καθηγητού της Φιλολογίας

15.5.4
TCS

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

109326

ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.

4 - ΟΔΟΣ ΑΛΘΑΙΑΣ - 4 - ΑΘΗΝΑΙ 1938

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	σελις
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	11 - 12
ΠΡΟΛΟΓΟΙ	13 - 16
Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΘΑ ΒΟΗΘΗΣΗ	
Κριτική παιδαγωγικῶν ἀρχῶν.—Ἡ ἐπιστήμη βοηθεῖ τὴν ἀγωγὴν—Ἡ σπουδαιότης τῆς Ψυχολογίας—Ψυχολογία καὶ Παιδαγωγική — Δὲν ὑπάρχουν παιδαγωγικαὶ συνταγαὶ—Μία νέα στάσις ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ—Διαίρεσις τοῦ βιβλίου—Ἀγωγή τοῦ μέλλοντος	17 - 28
ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ	
Τί εἶναι Ψυχολογία;—Περὶ τοῦ ἐγκεφάλου—Περὶ τῆς κληρονομικότητος, νόμοι αὐτῆς — Ζητήματα τῆς Εὐγονικῆς — Κληρονομικότης ἰδιοφυίας—Ἰδιοφυία;—Περιβάλλον καὶ ἀγωγή	29 - 40
Αἱ ψυχικαὶ συνέπειαι τῆς γεννήσεως.—Αἱ πρῶται ἴδιαι κινήσεις—Φάσεις τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως—Ἐνστικτα	40 - 45
Αἰσθήματα—Αἰσθήσεις καὶ αἰσθήματα—Ἡ ὄρασις—Τυφλά παιδιά—Ἡ ἀκοή—Ἡ γεῦσις—Ἡ ὄσφρησις—Ἡ ἀφή — Σημασία τῶν αἰσθημάτων—Αἱ παραστάσεις καὶ ἡ μνήμη.	45 - 54
Τὰ πρῶτα συναισθήματα — Ἀπόκρουσις τοῦ δυσαρέστου—Πόθος ἀγάπης—Περὶ τῆς ἀπωθήσεως.....	55 - 61
Τὸ πρῶτον μαθάνειν—Ὑπόδειξις—μίμησις—ἄσκησις—Ἡ πρώτη νόησις—Στροφή πρὸς ἐνέργειαν	60 - 66
Τὸ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ὁ ΚΟΣΜΟΣ	
Κατάκτησις τοῦ κόσμου;—Ὁ κόσμος ἀμύνεται — Animismus (Ψυχολατρεία)—Μαγικὴ περίοδος.....	67 - 72
Φαντασία—Παῖδι καὶ παραμύθια—Σημασία τοῦ μύθου—Ἀγωγή	

πρὸς φόβον;—Περὶ τοῦ παραστατικοῦ κύκλου τῶν παιδῶν—	σελίδες
Πτωχὰ παιδιὰ—Παιγνίδια τῆς φαντασίας—Ὁ κόσμος τῶν παιγνιδιῶν παρηγορεῖ.	72 - 80
Τί εἶναι παιγνίδι;—Περὶ τῆς πρὸς τὸ παίξιν ὁρμῆς — Ἡ ἐννοια τοῦ παιγνιδίου— <u>Τὸ παιγνίδι καὶ ὁ παιδικὸς χαρακτήρ</u> —	
Παιγνίδια ἀγοριῶν καὶ κορασίων—Περὶ τῶν παιδικῶν ἀθυρμάτων—Τί δῶρα πρέπει νὰ χαρίζωμεν; — Πρέπει οἱ ἐνήλικοι νὰ παίζουσι μὲ τὰ παιδιὰ;	80 - 89
Παιδί καὶ χρόνος—Παιδί καὶ χῶρος—Πῶς καὶ Ἐρησκεία—Παιδικαὶ ἐννοιαὶ περὶ Θεοῦ — Ἐρησκευτικὴ ἐπίδρασις— Παιδί καὶ θάνατος—Παιδικὴ Λογικὴ — Ἄπο ποῦ ἦλθα;	89 - 98
Ἄγωνία καὶ φόβος— Ὁ φόβος εἶναι κληρονομικός;— Ἄγωγι πρὸς φόβον—Δράκοντες καὶ Νεράϊδες—Ἄγωγή πρὸς πραγματικὸν φόβον—Βιογενετικὸς καὶ ψυχογενετικὸς νόμος	98 -105
Τὸ παιδί γίνεται σχολικῶς ὄριμον— Ἀποχαιρετισμὸς τῆς χώρας τῶν ὄνειρων—Ἡ ἡλικία Ροβινσῶνος	105-107
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ	
Ἄγωγή εἶναι ἀπαίτησις—Ἡ Ἄγωγή εἶναι κοινωνικὴ λειτουργία—Πρόωροι ἀπαγορεύσεις —Κατάλληλος στιγμὴ πρὸς ἄγωγι— Ὑποβολὴ καὶ ὑποβλητικότης — Περὶ συνειδήσεως—	
Ἐπίδρασις πολλῶν αὐστηρῶν ἀπαγορεύσεων — Ἀναπληροῦσαι ἱκανοποιήσεις.—Ἐξευγένισις τῆς ὁρμῆς	108-120
Μορφαὶ τῆς ποινῆς—Περιορισμοὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ—Βαθμὸς καὶ διάρκεια τῶν ποινῶν—«Φυσικαὶ» ποιναὶ—Ἡ Μοντεσσόρη ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ θέματος «ποινῆς»—Περίεργος ἐπίδρασις τῆς ποινῆς.	
—Ποινὴ ὡς ἐνδείξις ἀγάπης, Προλομβάνειν, ὄχι τιμωρεῖν	121-129
Ἡ ἀνία—«Ἡ πλῆξις πταίει» Κίνδυνοι ἐκ τῆς ἀνίας. Λαιμαργία.	130-135
Πῶς πρέπει νὰ τιμωροῦμεν; — Περὶ τῶν σωματικῶν ποινῶν—	
Κίνδυνοι ἐκ τῶν θωπειῶν.....	135-142
Ὑπακοή—Χάσματα τῆς μνήμης	142-143
Περὶ τοῦ συναισθήματος τῆς κατωτερότητος — Μορφαὶ τοῦ συναισθήματος τῆς κατωτερότητος — Ἡ ἀνδρική διαμαρτυρία — Τὸ συναίσθημα κατωτερότητος πτωχῶν παιδιῶν — Τραυλίζοντα παιδιὰ	143-150

Τὸ παιδί καὶ οἱ γονεῖς του—'Αγάπη πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα—Τὸ μονάκριβο παιδί—Τὰ ἀδελφία—'Η σειρά τῶν ἀδελφῶν—Σπουδαιότης τῆς ἐν μέσῳ κοινότητος ἀγωγῆς—Τὸ Νηπιαγωγεῖον—'Η μοντέρνα νηπιαγωγὸς — Πρόγραμμα τοῦ Νηπιαγωγεῖου—'Η φοίτησις εἰς Νηπιαγωγεῖον εἶναι ἀναγκαία—'Αὐτενέργεια ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ	σελίς 150-163
Τὸ σχολεῖον — 'Η σχολικὴ τάξις—'Εξέτασις τῆς εὐφυνίας — 'Ο σχολικὸς «'Ελεγχος προόδου» — Παιγνίδια τῶν παιδιῶν τοῦ σχολείου—'Αγωνιστικαὶ παιδιὰ —'Αγωγή πρὸς εἰρήνην.....	163-171
Τὸ τρελλόπαιδο—'Η ζωὴ τῶν τρελλοπαίδων—'Ρυπαρὰ φιλολογία—Τὸ τρελλόπαιδο καὶ ὁ κύκλος τῆς ζωῆς του—'Αποχαιρετισμὸς τῆς παιδικῆς ἡλικίας	171-177

Η ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Τὸ θήλασμα τοῦ δακτύλου—Παιδικαὶ θεωρίαι περὶ γεννήσεως.—'Σεξουαλικὴ διαφώτισις—Βαθμίδες τῆς γενετησίου ἀναπτύξεως—'Αὐνανισμὸς— Γενετήσιος ἀγωγή — Γενετήσιος ὄρμη καὶ σωματικὴ ποιηὴ	178-190
'Εγκαιρος διαφώτισις—Τὸ πρότυπον τοῦ ἐνηλίκου—'Συνεκπαίδευσις—'Γυμνότης	190-194

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

<u>Περιβάλλον καὶ χαρακτήρ—Τί εἶναι χαρακτήρ;</u> —Περὶ τῶν κρᾶσεων— 'Ατομικοψυχολογικὴ χαρακτηρολογία — 'Ελαττώματα τοῦ παιδικοῦ χαρακτήρος—'Εν παράδειγμα: τὸ ψεῦδος—'Ψεῦδη τῆς φαντασίας—'Ινήσια ψεῦδη— Παθολογικὴ ψευδολογία—'Μόρφωσις τοῦ χαρακτήρος— 'Η κοινότης ἀτόμων ἐπιδρᾷ μορφωτικῶς ἐπὶ τὸν χαρακτήρα—'Συμπαιδαγωγοὶ—'Αὐτοαγωγή ..	195-211
'Ο χαρακτήρ τοῦ νεανίου— Νεολαία καὶ κόσμος—'Αποφυγὴ τοῦ κόσμου—Περὶ τοῦ ὀνείρου — 'Μόρφωσις ἰδεώδους τῶν νεανιῶν—'Νεανικὰ ἰδεώδη	211-219
'Εκλογὴ ἐπαγγέλματος—'Η ἔλλειψις ἐπαγγέλματος τῶν νέων—'Πολιτικὴ μόρφωσις	219-222
'Ἐμπιστοσύνη εἶναι τὸ πᾶν—'Εἰς τὸ τέλος τοῦ δρόμου—'Θουκιδίδης.....	222-225

ΕΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΝ ΠΡΑΞΙΝ— ΕΝ ΝΕΥ-
ΡΙΚΟΝ ΠΑΙΔΙΟΝ

Παιδικόν Ἡμερολόγιον— <u>Ἐνα νευρικό παιδί</u> —Οἱ γονεῖς—Τὸ φα- γητόν — Ἄρνησις φαγητοῦ — Συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς γονεῖς— Συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ οἰκείους— <u>Συμπεριφορὰ</u> πρὸς τοὺς συμπαίκτας — Σωματικαὶ δεξιότητες — Καθημεριναὶ ἀσχολίαι — Φόβος, προσποίησης, αἰδῶς— <u>Ὁδὸς θεραπείας</u> 226-238	σελῆς
ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ.....	239-243

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ADLER Alfred: «Menschenkenntnis»
2. AICHORN August: «Verwahrlose Jugend».
3. «AM LEBENSQUELL» (herausgeg. von Dürerbünd).
4. RÄUMER Gertrud und DROESCHER Lili: «Von der Kindesseele».
5. BERNFELD Siegfried: «Sisyphos».
6. BÖRNER Wilhelm: «Charakterbildung der Kinder».
7. BÜHLER Charlotte: «Kindheit und Jugend».
8. BÜHLER Karl: «Die geistige Entwicklung des Kindes».
9. DREIKURS Dr. Rudolf: «Einführung in die Individualpsychologie».
10. FOERSTER Fr. W: «Schule und Charakter».
11. FREUD Anna: «Einführung in die Psychoanalyse für Pädagogen».

* Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, Alfred Adler, παρέχει διὰ τοῦ βιβλίου τούτου τὰς βάσεις τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας εἰς ἓνα εὐρύτερον κύκλον ἀναγνωστῶν. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐκθέτει τὰ σπουδαιότατα χαρακτηριστικὰ τῆς Ψυχολογίας. Τὸ δεύτερον μέρος καλούμενον «Χαρακτηρολογία», παρέχει πλῆθος ἐνδιαφερουσῶν ἐκθέσεων περὶ τῶν διαφορωτάτων ἰδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρος. Ἐν παραρτήματι ἀναπτύσσονται σκέψεις περὶ τῆς ἀγωγῆς.

Τὸ λίαν ἐνδιαφέρον τοῦτο βιβλίον μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ Γ. Ν. Παλαιολόγου (1934)

12. FREUD Sigmund: «Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse»;
13. GOLDBECK Ernst: «Die Welt des Knaben»;
14. HETZER Hildegard: «Seelische Hygiene—lebenstüchtige Kinder»;
15. KATZ David und KATZ Rosa: «Gespräche mit Kindern»;
16. LAZARFELD Sofie: «Technik der Erziehung»;
17. MONTESSORI Maria: «Die selbsttätige Erziehung im frühen Kindesalter»;
18. PREYER W. «Die Seele des Kindes»;
19. RASMUSSEN Wilhelm: «Psychologie des Kindes»;
20. SCHÄFER Wilhelm: «Lebenstag eines Menschensfreundes»;
21. SCOTT Miriam Finn: «Mehr Verständnis für dein Kind»;
22. STERN William: «Die Psychologie der früher Kindheit»;
23. SPRANGER Eduard: «Psychologie des Jugendalters» *
24. TESAR Ludwig Erik: «Gesellschaft und Schule»;
25. WULFFEN Erich: «Das Kind»;
26. WEXBERG Erwin: «Ausdrucksformen des Seelenlebens»;

* Μετάφρασις εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ Ν. Λούβασι. (1927).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ

Τὸ παρὸν βιβλίον εἶναι μία ἐκλαϊκευμένη Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, ἢ ὁποῖα ἔχει θεμελιωθῆ ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν πορισμάτων καὶ ἐπὶ τῆς προσωπικῆς μου ἐρεῦνης ἐπὶ τοῦ παιδιοῦ. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ, ὅτι ἡ παροῦσα ἐργασία ἤρchiσε νὰ γράφεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παιδαγωγικῶν παρατηρήσεων ἐνὸς νεαροῦ διδασκάλου, ἐνθουσιώδους φανατικοῦ εἰς τὸ ἔργον του, ὁ ὁποῖος ὁμως ἐθεώρει τὴν Ψυχολογίαν ὡς φορτικόν τι καὶ ἀνάξιον λόγου μέσον, δυνάμενον νὰ βλάβῃ μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐξαικρίβωνῃ καὶ θεραπεύῃ τὴν παιδικὴν ψυχὴν.

Ἐν τούτοις ἡ μακρὰ συμβίωσις τοῦ νέου τούτου μετὰ παῖδων πάσης ἡλικίας καὶ πάσης κοινωνικῆς τάξεως, μέσα εἰς παντὸς εἶδους παιδικὰ ἰδρύματα καὶ σχολεῖα, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀλλαγὴν ἀντιλήψεων. Αἱ κατὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν παῖδων συχνάκις ἐμφανιζόμεναι δυσχέρειαι καὶ αἱ προσπάθειαι πρὸς λύσιν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐνομίζοντο ἄλυτα, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μυστικῶν τῆς ψυχῆς τῶν νεαρῶν τούτων ἀνθρώπων καὶ διεπίστωσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων τῆς Ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ, ἣτις ἀποτελεῖ πραγματικῶς τὸ οὐσιωδέστατον θεμέλιον πάσης παιδαγωγικῆς ἐργασίας.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν ιδεῶν τῶν μεγάλων παιδαγωγῶν Rousseau, Pestalozzi καὶ Tolstoi μέχρι τῶν ψυχολογικῶν πορισμάτων τοῦ Freud καὶ Adler ὁδὸς δὲν ἐπῆρξε διόλου εὐθεῖα. Μία περίεργος τεθλασμένη γραμμὴ διήκει διὰ μέσου τῶν

φιλοσόφων καὶ ποιητῶν πασῶν τῶν ἐποχῶν. Οἱ μεγάλοι οὗτοι ἄνδρες ἐπέδειξαν διὰ τῶν αἰωνίων ἔργων του τόσην μεγάλην διαίσθησιν καὶ δι' ἐνοράσεως κατανόησιν τῶν ψυχικῶν προβλημάτων καὶ τοσαύτας κατέβαλον ἀξιοθαυμάστους προσπάθειάς πρὸς λύσιν αὐτῶν, ὥστε κατώρθωσαν νὰ πλουτίσουν ἐπαρκῶς τὴν καθημερινὴν πρακτικὴν ὡς καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν.

Τὴν πρώτην ὁμῶς θέσιν κατέχουν πάντοτε (καὶ παρ' αὐτοῖς ὁ Σαίξπηρ καὶ ὁ Γκαίτε) οἱ πατέρες τῆς διανοήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου—οἱ ἥρωες τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ: Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, ὡς καὶ οἱ τραγικοὶ φιλόσοφοι Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης. Ἡ μεγάλη αὐτὴ κληρονομία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παρέσχεν εἰς τὸν ὡς εἴρηται νεαρὸν παιδαγωγὸν τὴν ὠριμότητα, διὰ τῆς ὁποίας ἠδυνήθη εὐκολώτερον νὰ κατανοήσῃ τὰ σήμερον ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου τεθειμένα, ὡς ἐκ τῶν διαφορετικῶν ἀπόψεων τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν νέα, ἀλλ' ὄντως ἀρχαιότατα προβλήματα. Ἐν τῇ ὅλῃ ἐργασίᾳ τοῦ παρόντος βιβλίου ἐν οὐδεμιᾷ στιγμῇ ἐλησμονήθησαν οἱ κλασσικοὶ οὗτοι διδάσκαλοι τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος.

Μοῦ εἶναι ἤδη ἰδιαιτέρως εὐχάριστον, ὅτι τὸ βιβλίον μου τοῦτο, μεταφραζόμενον ὑπὸ τοῦ φίλου καθηγητοῦ κ. Δημ. Ζήση εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τίθεται ὑπ' ὄψιν τῶν γονέων καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος παιδαγωγῶν τῆς Ἑλλάδος. Εὐχομαί νὰ ἐξυπηρετήσῃ αὐτοὺς ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον. Ἐπιθυμῶ ὁμῶς συγχρόνως, ὅπως τὸ βιβλίον τοῦτο θεωρηθῇ ὡς ἔκφρασις τῆς βαθείας ἐϋγνωμοσύνης, ἣν αἰσθάνομαι πρὸς τὸ μέγα παρελθὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Βιέννη, Φεβρουάριος 1937

ANTON TESAREK

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παιδί ἔχει ἀποκαλυφθῆ; Οἱ μεγάλοι παιδαγωγοὶ τῆς ἀνθρωπότητος—καὶ μετ' αὐτῶν οἱ καλλιτέχναι—κατενόησαν πάντοτε ἢ μᾶλλον διησθάνθησαν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ εἶναι διαφορετικὴ τῆς ψυχῆς τῶν ἐνηλίκων, ὅτι κατ' ἀνάγκην διέρχεται τοῦτο ὠρισμένας βαθμίδας ἀναπτύξεως καὶ ὅτι αὐταὶ ἐξελίσσονται κατ' ἰδιάζοντα τρόπον.

Ἡ γνῶσις ὁμως ἢ μᾶλλον ἢ προαίσθησις αὕτη περὶ τοῦ παιδιοῦ, ἐφέρετο ὑπὸ ὀνείρων, ἐλπίδων καὶ πόθων. Αἱ σπᾶνιαι τυχὸν παρατηρήσεις ὀλίγον μόνον ἠδύναντο νὰ δικαιώσουν τὰς ἀξιολόγους καὶ κάποτε ὀρθὰς ιδέας. Διὰ τοῦτο κατεβάλλοντο μὲν μεγάλαι προσπάθειαι πρὸς θεμελίωσιν ἐνὸς γονίμου, ἐπιστημονικῶς θεμελιωμένου παιδαγωγικοῦ συστήματος, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν ἦσαν πενιχρά.

Μόνον ἡ μελέτη τῆς ψυχῆς, ἡ **Ψυχολογία**, ἀπεκάλυψεν ὀριστικῶς τὸ παιδί καὶ αὕτη μόνον συντελεῖ σημαντικὰ εἰς τὸ νὰ εὕρῃ τοῦτο τὰ δικαιώματά του. Αὕτη διαφωτίζει, συγχωρεῖ καὶ ἀπαιτεῖ. Ἡ περὶ τοῦ παιδιοῦ Ἐπιστήμη κατέστη ἀπερραντος, ἀλλ' ὁμιλεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὴν ἰδιάζουσαν γλῶσσαν τῆς πρὸς εἰδικούς. Καὶ ἐν τούτοις θὰ ἦτο ἐπειγόντως ἀ-

ναγκαῖον, ὅπως ὄχι μόνον γονεῖς, ἐξ ἐπαγγέλματος παιδαγωγοί, ἰατροὶ καὶ δικασταί, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἐνήλικοι—ὁ καθένας δρᾷ παιδαγωγικῶς! — δυνηθοῦν ν' ἀποκαλύψουν καὶ νὰ κατανοήσουν τὸ παιδί.

Ἡ παροῦσα συμβολὴ εἰς μίαν λαϊκὴν Ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ καὶ εἰς μίαν Παιδαγωγικὴν δι' ὅλους θέλει νὰ δείξῃ ἕνα δρόμον πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα τοῦ κλάδου τούτου, θέλει νὰ προκαλέσῃ προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον: πρὸς ὠφέλειαν τῶν παιδιῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης Κοινωνίας.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΘΑ ΒΟΗΘΗΣΗ

Κάθε παιδαγωγός, είτε οὗτος εἶναι πατήρ ἢ μήτηρ εἴτε διδάσκαλος ἢ νηπιαγωγός, θέτει εἰς τὸν ἑαυτὸν του ἐν κεφαλαιώδες ἐρώτημα: Πῶς δύναμαι νὰ ἐκπαιδεύσω ἐπιτυχῶς; Ποῖα παιδαγωγικὰ μέσα ἐπιδρῶσι βαθύτατα καὶ μονιμώτατα; Πῶς ἐπιτυγχάνεται καλύτερα ὁ παιδαγωγικὸς σκοπός, ὁ ὁποῖος ἔχει τεθῆ;

Μία οὐσιώδης προϋπόθεσις πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἀγωγὴν εἶναι ἡ ἀνάμνησις παντός, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ἐζήσαμεν καὶ ἐγνωρίσαμεν. Ἡ ἀνάμνησις ὁμως αὐτὴ σπανίως εἶναι τελείως ὀρθὴ καὶ ἀπροκατάληπτος, διότι ἐπὶ τοῦ κεφαλαιώδους ἐρωτήματος τῆς ἀγωγῆς ἔχομεν ὡς ἀπάντησιν ἕνα κυκεῶνα ἀντιφατικῶν πρὸς ἀλλήλας γνωμῶν καὶ δῆθεν γεγονότων. Ἐδῶ, λέγουσιν οἱ μὲν, ἐφηρμόσθη σπαρτιατικὴ ἀγωγή, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔλειψε καὶ τὸ ξύλο, καὶ ἐπέδρασεν ἐπιτυχῶς, σύμφωνα με

τὴν ἐννοίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς: ἀπὸ το παιδί δηλ. προσῆλθεν ἓνας αὐτοσυνείδητος καὶ δυνατὸς ἄνθρωπος. Ἄλλοι, λέγουν οἱ δέ, ἢ χρῆσις ὁμοίας μεθόδου ἀπέδωκεν ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα: συνέπεια δηλ. τῶν ἐφαρμοσθέντων παρομοίων παιδαγωγικῶν μέσων ἦτο νὰ προκύψῃ ἓνας περιδεής, πολὺ εὐαίσθητος καὶ ἀσταθής ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλοτε πάλιν συμβαίνει ἓνα ἀστικῆς τάξεως παιδί, ποὺ ἔτυχε πάσης καλῆς φροντίδος καὶ ἐπιστημονικῆς ἐπιμελείας, ν' ἀκολουθήσῃ, παρὰ τὰς προσπάθειάς τῶν γονέων του, κατηφορικὸν δρόμον. Τοῦναντίον δὲ ἓνα παιδί προλεταρίου συμβαίνει καμμίαν φερόν, παρ' ὅλας τὰς βιοτικὰς δυσχερείας, ποὺ ἀντίκρυσε, νὰ προοδεύσῃ καταπληκτικῶς.

Ἐάν ἐξετάσωμεν ἀναδρομικῶς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, δύναμεθα νὰ εὕρωμεν εἰς καθεμίαν χωριστὴν περίπτωσιν ὅρους τινὰς καὶ ἰδιαιτέρας αἰτίας τῆς ἀναπτύξεως ὀφειλομένας εἰς τὴν ἰδιοφυίαν καὶ τὸ περιβάλλον. Εὐρίσκομεν ἐπίσης ὅρια καὶ ἀδυναμίας τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιδράσεως. Πολὺ δὲ δυσκολώτερον, σχεδὸν ἀδύνατον, φαίνεται τὸ νὰ καθορίσωμεν, ποῖαι ἐκ τῶν ποικίλων παιδαγωγικῶν ἐπιδράσεων καὶ ποῖα ἐκ τῶν ἐφαρμοσθέντων μέτρων ἀπέβησαν ἐπιβλαβῆ καὶ ἐσφαλμένα ἢ ἀρνητικά. Μία τοιαύτη ἀκριβῆς γνῶσις θὰ ἦτο διὰ τὸν παιδαγωγὸν σπουδαιοτάτη, διότι βέβαια ὁ καθένας θέλει ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερα νὰ βεβαιωθῇ: Τί μοῦ ἐπιτρέπεται καὶ τί μοῦ ἀπαγορεύεται νὰ κάμνω κατὰ τὴν ἀνατροφήν τῶν παιδιοῦ; Τί πρέπει νὰ παραλείπω; Τί ἐπιδρᾷ ἐπωφελῶς εἰς τὸ παιδί καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξίν του σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς; Τί παρακωλύει αὐτήν;

Παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ ὑπάρχουν πολλά. Ἐκ τούτων ἄλλαι μὲν εἶναι διαφωτιστικαὶ καὶ ἐφαρμόσιμοι, ἄλλαι τοῦναντίον,

ἀντηχοῦν μὲν πολὺ ὠραία, δυσκόλως ὅμως ἢ ὑπὸ ἐντελῶς εὐνοϊκὰς μόνον περιστάσεις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμόζωνται. Πολλαὶ ἐξ ἄλλου κληρονομοῦνται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ ἀξιοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν διὰ τῆς σεβαστῆς τῶν ἡλικίας. Διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦνται μὲν συχνά, δὲν ἐπιδρῶσιν ὅμως ὄλαι ἐπωφελῶς. Ἄλλαι πάλιν εἶναι νεοφανεῖς καὶ ἀντικείμεναι πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε χρῆσιν. Ἐν γένει ἐπικρατεῖ μία συγχυστικὴ ποικιλία, ἢ ὁποῖα ἀκριβῶς διαπιστώνει, ὅτι διαρκῶς παρουσιάζονται ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀξίας καὶ δραστηκότητος τῶν ποικίλων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν. Καὶ οὕτω μία ἐρώτησις ἐπαναλαμβάνεται συχνά: Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν σαφῆ καὶ ὠρισμένα διαγράμματα, δὲν ὑπάρχουν νόμοι, οἱ ὁποῖοι νὰ προκαθορίζουν εἰς κάθε περίστασιν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀγωγῆς; Δὲν ὑπάρχουν τοῦλάχιστον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις λεπτομερεῖς ὁδηγίαι ἢ συνταγαί, αἵτινες ἐφαρμοζόμεναι νὰ ἐπιδρῶσιν ἀπολύτως;

*

Καὶ ἐν τῇ σημερινῇ ἀγωγῇ ἐπικρατεῖ μία ψηλαφήτῃ ἀναζητήσις. Ὁ τρόπος τῆς ἀγωγῆς εἶναι συνήθως ἐξηρητημένος ἀπὸ ἕν ἀσαφές συναίσθημα τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδαγωγοῦ,* εἶναι πάντοτε ἀκόμη ἕν εἶδος τέχνης, ἣτις διαμορφώνεται πρωτίστως ἐκ τῆς κοσμοθεωρίας καὶ τῆς παραδόσεως. Ἡ σκέψις «τί πρέπει νὰ προκύψῃ ἀπὸ τὰ παιδιὰ;» παραμερίζει τὴν ἔρευναν περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τῆς ἀγω-

* Μὲ τὴν λέξιν «παιδαγωγός» ἐννοεῖται ἐφεξῆς πᾶν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀναλαμβάνει τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδιοῦ. Σ.Μ.

γῆς. Ἡ ἀξία ἢ μὴ ἀξία τῶν παιδαγωγικῶν μέσων πολὺ ὀλίγον μέχρι σήμερον ἐζητάσθη.

Μὲ βραδύτητα ὁμως λαμβάνουν χώραν σπουδαῖαι μεταβολαί. Ἡ ἀγωγή καθίσταται ἐπιστήμη εὐρίσκουσα εἰς πολλὰς περιστάσεις πολὺτιμον βοήθειαν ἀπὸ ἄλλας ἐπιστήμας, διὰ τῶν ὁποίων διαφωτίζονται σπουδαῖα ζητήματα αὐτῆς, ἅτινα μέχρι τοῦδε εἶχον παραμείνει σκοτεινά. Οὕτω ἡ περὶ τῆς ζωῆς διδασκαλία, τ.ἔ. ἡ **Βιολογία**, καὶ ἡ περὶ τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρώπου ἐπιστήμη, δηλ. ἡ **Φυσιολογία**, τέλος δ' ἐπίσης ἡ περὶ τῆς ἐπιμελείας τῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστημονικὴ διδασκαλία, ἡ **Ὑγιεινὴ**, ἔχουν ἀνασκευάσει πολλὰς, ἀδιασείστους θεωρουμένας μέχρι σήμερον, θεωρίας περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ, περὶ τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ, περὶ τῆς διατροφῆς του καὶ περὶ τῆς ἀγωγῆς του καὶ τὰς ἔχουν ἀντικαταστήσει δι' ἄλλων, νέων θεωριῶν. Ἡ περὶ τῆς Κοινωνίας διδασκαλία, ἡ **Κοινωνιολογία**, δεικνύει τὴν σημασίαν καὶ τὰ ὅρια τῆς ἀγωγῆς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἐνα παράδειγμα μόνον: ἡ στενὴ σχέσηις μεταξὺ τῆς ἀνεργίας, τῆς ἀθλίας κατοικίας καὶ τῆς παραμελήσεως τοῦ παιδιοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως ἀφ' ἑτέρου διεφωτίσθησαν ἤδη σαφέστερον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις.

Ἡ σπουδαιότατη πασῶν τῶν βοηθητικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ περὶ ψυχῆς πραγματευομένη, τ.ἔ. ἡ **Ψυχολογία**. Βεβαίως αἱ πρῶται ἔρευναι τῆς Ψυχολογίας ἀπέιχον πολὺ τῆς βαθείας ἐκείνης γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη διδάξει οἱ μεγάλοι Ἕλληνες δραματικοὶ ποιηταί, καὶ μετέπειτα ὁ Κερβάντες καὶ ὁ Σαίκσπηρ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας διαρρυθμισθεῖσα Ψυχολογία διεσαφήνιζε μόνον τὴν μορφήν, ὀλίγα λέγουσα περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ψυχικῶν

φαινομένων. Μόνον δὲ κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπῆλθε μία σημαντικὴ μεταβολή. Πρὸ πάντων δὲ πρέπει νὰ εὐγνωμονῶμεν τοὺς ἐργάτας τῆς Ψυχανάλυσεως καὶ τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, διότι κατόπιν τῶν ἐργασιῶν τῶν ψυχολόγων τούτων οὐδεὶς πλέον βλέπει ἐν τῷ παιδί, ὅπως πρότερον, ἓνα ἐν μικρογραφίᾳ ἐνήλικον μὲ πολλὰ δυσάρεστα ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν ἀναμφισβητήτως νὰ καταπολεμήσωμεν καὶ ὅσον δυνατὸν τάχιστα νὰ παραμερίσωμεν. Ἡ νεωτέρα Ψυχολογία ἔχει συντελέσει σημαντικὰ εἰς τὸ ν' ἀρχίσωμεν πλέον νὰ κατανοοῦμεν τὴν παιδικὴν ζωὴν ὡς ἰδιάζουσαν καὶ εἰς τὸ νὰ θεωροῦμεν πᾶσαν ἐκδήλωσιν αὐτῆς ὡς δικαιολογημένην. Τοῦτο δὲ εἶναι σημαντικώτατον διὰ τὴν ζωὴν τοῦ παιδιοῦ: "Ὅσον δηλ. σαφέστερον γνωρίζομεν τὰ ἰδιώματά του, ὅσον καλύτερον κατανοοῦμεν τὰς δυνάμεις του καὶ τὰς ἐξωτερικεύσεις του, τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς προθέσεις του, τόσο ὀρθότερας παιδαγωγικὰς ἀρχὰς δυνάμεθα νὰ καθορίζωμεν. Μόνον δὲ ἐκ τῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον θέσεως θεμελιουμένων ἀρχῶν καὶ τῆς τηρήσεως αὐτῶν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναμένωμεν ἀσφαλὲς ἀποτέλεσμα. Ἔτι πλέον: Ἡ περιγραφή τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ, ἄγει ἀναγκαίως εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν. "Ὅταν γνωρίσωμεν καλύτερα τὸ παιδί, κατανοοῦμεν ἀμέσως, ὅτι τὰ παιδικὰ σφάλματα καὶ παραπτώματα, αἱ πολλαί, λίαν ἐνοχλητικαὶ εἰς ἡμᾶς, ἀταξίαι του δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε ἐν τῇ πραγματικότητι, παρὰ ἀναγκαῖαι βαθμίδες, ἴσως μόνον παρεκτροπαί τινες, τῆς ψυχικῆς του ἀναπτύξεως. Μετὰ τὰς νέας ψυχολογικὰς ἐρεῦνας ἢ φράσεις «κακὰ παιδιὰ» χάνει πολὺ ἀπὸ τὴν φρικτότητά της. Μανθάνομεν δηλ. διὰ μιᾶς, ὅτι τὰ παιδιὰ ἔχουν κάποιον δικαίωμα νὰ εἶναι «κακά». Τὰ πολλάκις ἀκατανόητα δι' ἡμᾶς, τρομερὰ ἰδιώματά των.

τὰ ἀξιοπαρατήρητα παιγνίδια των καὶ αἱ τυχὸν πολὺ παρά-
 ξενοι ἔξεις των δὲν φαίνονται πλέον εἰς ἡμᾶς παράλογα. Τὰ δύο
 ἐρωτήματα τῆς Ψυχολογίας: «Γιατὶ τὸ παιδί εἶναι τώρα ἔτσι;»
 καὶ «Γιατὶ τώρα κάμνει ἀλλιώτικα;» διαφωτίζουν κάλλιστα,
 ὡς λαμπρὰ φῶτα, τὴν σύγχυσιν, ποὺ ἐπικρατεῖ εἰς τὴν παιδικὴν
 ζωὴν καὶ τὰς παιδαγωγικὰς προσπάθειάς. Αὐτὰ ὑποδεικνύουν
 μίαν ἀσφαλεστέραν ὁδόν: Ἡ Ψυχολογία δηλ. δεικνύει τὰς
 μεγάλας προσωπικὰς διαφορὰς τῶν παιδιῶν, διδάσκει νὰ κα-
 τανοοῦμεν τὰς διαφορὰς ταύτας ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν σωμα-
 τικὴν σύστασιν καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ.

Δὲν ὑπάρχει κανένα θέμα τῆς ἀγωγῆς, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ μὴ
 δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡ Ἐπιστήμη αὐτὴ, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια
 εἶναι ἀπέραντα. Ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὴν Ψυχολογίαν, ὁ κατα-
 νοῶν δι' αὐτῆς καλύτερα τῶν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ, ὁ ἀποκα-
 λύπτων διαρκῶς τὰς ιδιότητάς του καὶ τὰς ἰδιοτροπίας του,
 κατ' ἀρχὰς θὰ ἐκπλαγῇ μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀγριότητα τῶν
 ψυχικῶν ἐξωτερικεύσεων. Μετ' ὀλίγον ὅμως θὰ συγκινηθῇ
 μὲ τὰς πολλὰς παρεξηγήσεις ποὺ γίνονται μεταξὺ παιδιῶν καὶ
 ἐνηλίκων, αἱ ὁποῖαι κυρίως προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀγνοίαν
 τῆς παιδικῆς φύσεως, καὶ μὲ τὴν ἔλλειψιν προστασίας τῶν παι-
 διῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Οὕτω ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώ-
 σεως τῆς παιδικῆς ψυχῆς διαμορφώνεται τέλος καὶ τὸ σπου-
 δαιότατον μέσον τῆς ἀγωγῆς: Ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ
 παιδιὰ. Ἡ καλύτερα: Ἡ Ψυχολογία ἀπαιτεῖ μὲ ὀρθὸν μέ-
 τρον καὶ ἀρμόζοντα τρόπον συμπάθειαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὰ
 παιδιὰ, ἀποτρέπει ὅμως συγχρόνως ἀπὸ κάθε ἰσχυρὸν καὶ ἄρ-
 ρηκτον δεσμὸν τῶν παιδαγωγῶν (γονέων!) πρὸς αὐτά. †

Συνταγὰς καὶ παιδαγωγικὰς ἀρχὰς δὲν δύναται ἐπίσης νὰ
 δώσῃ ἡ Ψυχολογία: ἴσως μάλιστα θ' ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῶν τοι-

οὔτων. Ἡ ἀγωγή δὲν εἶναι τι ἐκ τῶν προτέρων ἀκριβῶς ὑπολογισμένον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον νὰ ἐπιδέχεται μίαν καὶ μόνην λύσιν. Ὅπως ἡ ζωὴ τῆς Κοινωνίας μας, οὕτω καὶ ἡ ποικιλία τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἶναι πολύπλοκος, λίαν ἀδιόρατος, ὥστε νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ δώσῃ γενικῶς ἰσχύοντα δι' αὐτὴν κανόνας. Αἱ συνταγαὶ καὶ τὰ δίκην νόμων συντασσόμενα διαγράμματα τῆς ἀγωγῆς, ἀφοῦ ἡ ὀρθότης των χρήσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐφαρμόζουσαν αὐτὰ παιδαγωγικὴν προσωπικότητα, θὰ ἠδύναντο νὰ ὀδηγήσουν οὐχὶ σπανίως εἰς βαρείας παρανοήσεις. Ἐκεῖνο ποῦ δύναται νὰ λεχθῆ ὡς βέβαιον περὶ μιᾶς γονίμου ἀγωγῆς εἶναι, ὅτι χρειάζεται μία διαρκῶς μεταβαλλομένη στάσις ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ. Κάθε παιδαγωγὸς ὀφείλει εἰς κάθε παρουσιαζομένην περίπτωσιν νὰ εὕρισκῃ μόνος τοῦ τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως, ποῦ πρέπει νὰ ἔχη, τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος, καὶ νὰ ἐκλέγῃ τὰς ἰδιαζούσας προϋποθέσεις καὶ μέτρα καὶ οὕτω μόνον νὰ κανονίξῃ τὴν πρέπουσαν ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ στάσιν, ἣτις θὰ εἶναι διάφορος εἰς κάθε περίπτωσιν.

† Τὸ βιβλίον τοῦτο θέλει ἀκριβῶς νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐκάστοτε εὐρεσίαν τῆς ὀρθῆς αὐτῆς στάσεως καὶ ἰδίως ἐπιζητεῖ νὰ δώσῃ εὐρυτέραν ἑκτασίαν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἀγωγήν. † Ἡ μορφή τοῦ βιβλίου τούτου προῆλθεν ἐκ τῆς κοινῆς συνεργασίας μετὰ τῶν γονέων. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν μας ἀκριβῶς εἶναι πολὺ σπουδαῖον νὰ συνομιλοῦμεν σοβαρῶς μετὰ τοὺς γονεῖς περὶ παιδαγωγικῶν ζητημάτων, νὰ συνεργαζώμεθα μετ' αὐτῶν διὰ τὰ ζητήματα ταῦτα μέσα εἰς ἐργατικὰς κοινότητας καὶ νὰ παρακινῶμεν αὐτοὺς, εἰς εἰδικὰ μαθήματα, νὰ ἐργάζωνται οἱ ἴδιοι πρὸς τοῦτο. Κατὰ τὸ παρελθόν, ὅτε ἦσαν πολὺ ἀπλοῦ-

στεραι αἱ βιοτικαὶ σχέσεις, ἡδύνατό τις εὐκόλως νὰ ἐμπιστευ-
 εται εἰς τὴν μητέρα μόνην, ὡς ἔχουσαν ἰκανότητα, τὴν ἀνατρο-
 φὴν τῶν τέκνων της. Σήμερον ὅμως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα·
 διαρκῶς ἐνισχύεται ἡ ἰδέα, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται μίᾳ ἰδι-
 αιτέρᾳ μόρφωσις καὶ προπαρασκευὴ διὰ τὸ ἐπάγγελμα τῶν γο-
 νέων. Ἴσως μάλιστα αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ περιεχόμενα σκέ-
 ψεις νὰ παρακινήσουν καὶ πρὸς κράτησιν ἐνὸς Ἡμερολογίου, εἰς
 τὸ ὁποῖον νὰ καταγράφεται ὑπὸ τῶν γονέων ἡ πορεία τῆς σω-
 ματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν τέκνων των. Ἐνα τοι-
 οὔτον Ἡμερολόγιον, περιέχον καὶ φωτογραφίας καὶ ἰχνογρα-
 φήματα τοῦ παιδιοῦ, ὄχι μόνον θὰ παρέχῃ μεγάλην εὐχαρί-
 στησιν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπιτρέπῃ ἕνα σχετικὸν ἔλεγχον τῆς ἀγωγῆς.
 Ἡ συνειδητὴ πνευματικὴ συμβίωσις τῶν γονέων μετὰ τῶν τέ-
 κνων των, εἰκονιζομένη εἰς ἕν τοιοῦτον Ἡμερολόγιον, θὰ συν-
 τελεῖ εἰς τὴν ὑπερνίκησιν πάσης τυχόν παρουσιαζομένης δυσ-
 χερείας κατὰ τὴν ἀνατροφὴν.

Τὸ βιβλίον ζητεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἕνα εἶδος διαφωτιστικοῦ βι-
 βλίου, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον νὰ διαβασθῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ μελε-
 τηθῇ βαθύτερα. Χρησιμοποιεῖ πορίσματα τῆς νέας Ψυχολογίας
 καὶ ἐπιδιώκει, παρὰ τὴν μεγάλην ἀπλότητά του, νὰ παρου-
 σιάσῃ μίαν ἐργασίαν, ἡ ὁποία νὰ διαδώσῃ ἐπιστημονικὰς
 γνώσεις. Ἀσπάζεται ἐν πολλοῖς—ὄχι βέβαια ἀποκλειστικῶς—
 τὰς σπουδαίας ἐρεῦνας καὶ ἀποκαλύψεις τοῦ μεγάλου Sigmund
 Freud καὶ τῶν μαθητῶν του καὶ εἶναι πολὺ ἐμπνευσμένον ἀπὸ
 τὰ καινοτόμα πορίσματα τούτων.

Τὸ βιβλίον εἶναι διηρημένον εἰς ἕξ μέρη. Τὸ πρῶτον μέρος—
 «Ἡ ἐπιστήμη θὰ βοηθήσῃ»—ἐκθέτει τὸν σκοπὸν τοῦ βιβλίου.
 Τὸ δεύτερον μέρος ἀρχίζει μὲ τὴν γέννησιν τοῦ παιδίου, διότι
 ἡ γνῶσις τῶν πρώτων φαινομένων τῆς ζωῆς κατὰ τὴν παιδι-

κῆν ἡλικίαν, τῶν πρώτων ἐξωτερικεύσεων τοῦ παιδιοῦ ἀπέναντι τῶν ἐπιδράσεων τοῦ κόσμου, εἶναι ἀξιόλογον κλειδίον πρὸς λύσιν πολλῶν προβλημάτων καὶ μυστικῶν τῆς μετὰ ταῦτα ἀναπτύξεώς του. Ἄν καὶ αἱ διάφοροι λειτουργίαι καὶ τὰ συμβεβηκότα τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ζωῆς ἠρευνήθησαν ἤδη ἀπὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων, κατ' ἀρχὰς ὀλίγον ἐξετιμήθη ἡ σημασία των. Μόνον ἡ **Ψυχανάλυσις** * (ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ

* **Ψυχανάλυσις** (ἢ Ψυχολογία τοῦ βυθοῦ ἢ τοῦ βάθους) εἶναι ἀτομικὴ Ψυχολογία, ἣτις ἐξετάζει τὸν ὅλον πνευματικὸν βίον τῶν ἀτόμων, συγχρόνως δὲ καὶ τὸν μὴ **συνειδητὸν** πνευματικὸν βίον αὐτῶν καὶ ζητεῖ νὰ καθορίσῃ κυριαρχούσας ἐν αὐτοῖς τάσεις. Ἀρχὴν ἔλαβε ἀπὸ τοῦ Σιγισμ. Freud, ἰατροῦ ἐν Βιέννῃ, ἐπιδιδώσαντος νὰ θεραπεύσῃ τὴν ὑστερίαν (νευρώσεις), ἣτις κατ' αὐτὸν προέρχεται ἀπὸ ἀψιθυμικὰς καταστάσεις ἢ «**ψυχικὰ τραύματα**», τῶν ὁποίων ἡ ἐντύπωσις ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ καταστῇ συνειδητὴ. Οὕτω ἡ Ψυχανάλυσις καταλήγει εἰς τὴν **κατανόησιν τῆς ὅλης προσωπικότητος** τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ συνήθης Ψυχολογία ἐξετάζει τὰ ἐπὶ μέρους ψυχικὰ φαινόμενα ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ καὶ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς φύσεως τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Ὁ Freud ὀρίζει τὴν Ψυχανάλυσιν ὡς τὴν **ἐρευναν τοῦ ἀσυνειδήτου** καὶ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὸν ἀτομικὸν βίον. Πᾶν ἄτομον ἀπωθεῖ εἰς τὸ ἀσυνειδητὸν πράξεις ὀδυνηρὰς ἢ ἐπαισχύντους. Αἱ ἀπωθούμεναι δ' αὐταὶ παραστάσεις βασανίζουν βραδύτερον τὸ ἄτομον καὶ καθιστοῦν αὐτὸ νευρωτικόν. «Ἀσυνειδητον» δ' ἐννοεῖ ὁ Freud οὐχὶ τὸ σύνολον τῶν ἐσκοτισμένων παραστάσεων τῆς συνειδήσεως, τὸ ὅποιον δύναται ν' ἀναπλασθῇ συνήθως (καὶ τὸ ὅποιον ὀνομάζει **προσυνειδητον**), ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἐκεῖνο τῆς συνειδήσεως, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται ὑπὸ **λίαν ἰσχυρὰν πίεσιν** καὶ δὲν δύναται ν' ἀναπλασθῇ ἐκ συνήθους τινὸς αἰτίας. Τὰ καταπιεσθέντα ταῦτα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως φαίνονται ἐντελῶς λησμονηθέντα καὶ δύναται νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν συνείδησιν μόνον διὰ τῆς ἀναλύσεως. Τὴν Ψυχανάλυσιν προήγαγον περαιτέρω ὁ (μαθητῆς τοῦ Freud) Adler, ὁ Jung, ὁ Pfister καὶ ἄλλοι διατυπώσαντες νεώτερα πορίσματα καὶ θεωρίας ἐν πολλοῖς **λίαν** διαφορετικὰς τῶν τοῦ Freud, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Σ. Μ.

Sigmund Freud) ἔδειξε διὰ πολλῶν ἐρευνῶν καὶ ἀποκαλύψεων, ὅτι ἡ ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ ἀρχίζει μὲ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ζωῆς του. Ἐπὶ τῇ θάσει τούτων ὀφείλει κάθε παιδαγωγὸς ἔχων συνείδησιν τῆς εὐθύνης του νὰ γνωρίζῃ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τῆς ἀφυπνίσεώς της.

Ἡ παρακολούθησις τῆς ἀναπτύξεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς ὀριμάνσεως τῆς γενετησίου ἰκανότητος ἀποτελεῖ μίαν ἐναλλάσσουσαν εἰκόνα. Ἐνας ἐκ τῶν πρώτων ἀσχοληθέντων μὲ τὴν οὐσίαν τοῦ παιδιοῦ ἦτο ὁ ἰατρός Wilhelm Preyer. Οὗτος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ σπουδαίου ἔργου του «Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ» (γραφέντος τῷ 1888!), γράφει: «Εἶναι δύσκολον ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν μυστικὴν γραφὴν τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὴν ἀναγνώσωμεν. Ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὴν πρώτην του ἀνάπτυξιν τόσον κρυμμένος, ὥστε πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτοῦ χρειάζεται συνεργασία πολλῶν. Ὁ ἕνας ὀλίγα μόνον περὶ αὐτοῦ δύναται νὰ διαγνώσῃ. Ἡ διαρκὴς ψυχικὴ ἀνάπτυξις ὁμοιάζει πρὸς ποταμόν, εἰς τὸν ὅποιον οὐδεὶς δύναται νὰ εἰσέλθῃ δύο φορές. Ὅπως αὐτός, ἐκπηγάζει καὶ αὐτὴ ἀπὸ σκοτεινὸν βάθος ὡς ἀνεξερεύνητος, διαυγὴς πηγὴ. Κατ' ἀρχὰς τὸ νερὸν ἐμφανίζεται ὀλιγοστόν μόνον καὶ συλλέγεται ἀργὰ ἀργὰ καὶ ἡσυχὰ εἰς μουρμουρίζον ποτάμιον...» Καθ' ὅλην τὴν πορείαν του, ἀπὸ τῆς πηγῆς μέχρι τῆς ἐκβολῆς, βλέπει ὁ θεατὴς τὸ ρεῦμα, βλέπει τὸ προηγούμενον καὶ τὸ ἐπόμενον. Γνωρίζει, ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια δινοῦνται πρὸς τὰ ἔμπροσ, ὡς ἐπίσης καὶ ὅτι μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἐνώνονται μὲ ἄλλα καὶ μεταβάλλονται καὶ ὅτι πολλὰ ἐξατμίζονται, ἐνῶ ὁ ποταμὸς μένει πάντοτε ὁ ἴδιος. Ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ. Ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου δὲν παύει τὸ κυματῶδες παιγνίδι της. Νεαὶ ἐντυπώσεις ἀναμειγνύονται μὲ

παλαιάς. Πολλοὶ λησμονοῦνται καὶ μεταβάλλονται. Ἐν τούτοις ἡ προσωπικότης παραμένει μέχρι τέλους καὶ προτοῦ ἀναγνωρίσει τὸ Ἐγὼ πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν κυρίως ὀδηγεῖ ἢ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀκατάπαυστος σπουδῆ, αὕτη σταματᾷ».

Τὸ τρίτον τμήμα ἐπιγράφεται «Παιδὶ καὶ κόσμος» Τοῦτο περιλαμβάνει κυρίως τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ ἕκτου ἔτους τῆς ζωῆς, ἐπομένως τὴν προσχολικὴν ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται, πῶς τὸ παιδὶ ἀσχολεῖται μὲ τὰ πρῶτα φαινόμενα τοῦ κόσμου, μὲ χρόνον καὶ τόπον, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν (μεταφυσικά) προβλήματα «Τὸ παιδὶ καὶ ἡ Κοινωνία»—τὸ Δ' τμήμα—παρουσιάζει τὰς γενικὰς σκέψεις περὶ ἀγωγῆς: Ἄγωγη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ προσπάθεια τῆς Κοινωνίας νὰ προσαρμόσῃ τὴν ἀναπτυσσομένην γενεάν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον μὲ ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις του. Τὸ προτελευταῖον κεφάλαιον: «Τὸ παιδὶ ὡς γενετήσιον ὄν» παρουσιάζει τὴν γενετήσιον ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τῆς γενετησίου ὠριμότητος καὶ τὰς ἐντεῦθεν ἀπορροεούσας παιδαγωγικὰς ἀπαιτήσεις ἐν γενικαῖς γραμμαῖς. Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον ἐξετάζεται «Ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ Ἐγὼ». Τοῦτο ἐξετάζει τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν βαθμιαίαν ὠρίμανσιν τοῦ νεανίου εἰς χαρακτήρα. Καὶ ἐδῶ τελειώνει τὸ βιβλίον.

† Ἡ ὅλη πορεία τῆς ζωῆς παριστάνεται ὡς μία διαρκῆς λειτουργία καὶ κίνησις. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς οὐδεμίαν στιγμὴν ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος ἡρεμία. Διαρκῶς κάτι μεταβάλλεται, διαρκῶς κάτι συμβαίνει ἐν τῷ ρεύματι τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ζωή, ἀνάπτυξις εὐρίσκονται ἐν ἀδιαλείπτῳ κινήσει. Τελεία ἡρεμία σημαίνει θάνατον. †

Ἡ ἐποχή μας προσπαθεῖ διαρκῶς νὰ εὕρη καλύτερας μορφᾶς τοῦ βίου καὶ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν δι' ἓνα ἕκαστον ἄνθρωπον καὶ διὰ τοὺς λαούς. Νέα οἰκονομολογικὰ καὶ πολιτικὰ μέτρα, ὡς καὶ μέσα τῆς ἰσχύος, δέον νὰ βοηθήσουν, ἵνα προέλθῃ μία ὠραιότερα ἐποχή. Κατὰ τὰς μεγάλας ὁμως ταύτας προσπαθείας καὶ κόπους ὁ ἄνθρωπος πολὺ ὀλίγον ἀτενίζεται ὡς διαρκῶς μεταβαλλομένη δύναμις, ἡ δὲ ἀγωγή πολὺ ὀλίγον λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ πολὺ ὀλίγον ἀναγνωρίζεται ἢ σημασία της. Μόνον πολὺ βραδέως, παρὰ πολὺ βραδέως ἀληθεύει ἡ ὠραία ρῆσις τοῦ Nietzsche : « . . . θὰ ἔλθῃ μία ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ γνωρίζωμεν καμμίαν ἄλλην ἰδέαν, παρὰ μόνον τὴν ἀγωγήν. . . . »

Ἡ ἀγωγή δ' ἐν τῷ μέλλοντι θὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ οἰκοδομῆται ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐπὶ τῆς Ψυχολογίας. Μόνον μία τοιαύτη ἀγωγή δύναται νὰ ὑπολογίζη ἐπὶ τῆς κοινῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἐφαρμογῆς ὑφ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι θεωροῦν σημαντικώτατον ζήτημα τὴν διαρκῶς τελειότεραν καὶ ὑψηλοτέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης Κοινωνίας.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

[Τί είναι ψυχή; Πολλαὶ θρησκευτικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ προσ-
πάθειαι καταβάλλονται πρὸς ἐρμηνείαν τῆς οὐσίας της.
Τόσον δὲ ποικίλαι καὶ τόσον διαφορετικαὶ εἶναι αὗται,
ὅσον καὶ αἱ γνώμαι καὶ δοξασίαι περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς.
Ἐν ὑπάρχει γενικῶς ψυχή; Ἐνα πρᾶγμα μόνον εἶναι βέβαιον:
Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀπόδειξις περὶ μὴ ὑπάρξεως ψυχικοῦ βίου.

Ἡ ψυχή εἶναι μέρος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ ἐν τῇ οὐ-
σίᾳ της—πολλαὶ ἀπόπειραι ἐρμηνείας ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπι-
στημῶν δὲν ἱκανοποιοῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος— μυστηριώδης,
ὅπως καὶ ἡ δύναμις αὐτῆ τοῦ ζῆν. Ἡ Ψυχολογία, ὡς
περιγραφικὴ ἐπιστήμη, δὲν ἐρωτᾷ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυ-
χῆς, ἀλλ' ἐρευνᾷ δι' ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῶν παρατηρήσεων
καὶ εἰδικῶν πειραμάτων τὰς ἐξωτερικεύσεις αὐτῆς, τὰς ἐξωτε-
ρικεύσεις ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, τὰς ὁποίας ἐν τῇ

συνήθει γλωσσικῆ χρήσει χαρακτηρίζομεν ἀκριβῶς ὡς ψυχικὰς: τὴν συνείδησιν—αἴσθησιν, νόησιν καὶ βούλησιν—καὶ τὰς ἄλλας ἐκεῖνας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι μὲν συνειδηταὶ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἐπιδρῶσιν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς λίαν ἰσχυρᾶς.

*

Ἡ Ψυχολογία, ὡς ἐφηρμοσμένη ἐπιστήμη, εἶναι λίαν ἀπεραντος. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν κύκλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ διαφωτίζεται ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ἀναφέρομεν μερικὰς ὑποδηλώσεις περὶ τούτου: Ἡ **Ψυχολογία τῶν λαῶν** ἐρευνᾷ τὰς ψυχικὰς διαφορὰς τῶν λαῶν καὶ φυλῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὸν ψυχικὸν βίον τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων. Αἱ πλεῖσται γλώσσαι τοῦ κόσμου, ἀκόμη καὶ αἱ ἀπλούσταται—ὅπως εἶναι ἡ Μιμική, ἐρευνῶνται ψυχολογικῶς. Ἡ **Ψυχολογία τοῦ Δικαίου** καὶ ἡ ἐγκληματολογικὴ Ψυχολογία ἐξ ἄλλου καταγίνονται νὰ ρίψουν φῶς εἰς τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐγκληματικότητος. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος, τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ ἐποχῶν τοῦ ἔτους ἐπὶ τὸν νευρικὸν καὶ ψυχικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων περιγράφεται ὑπὸ τῆς **Γεωψυχολογίας**. Ἡ **Ψυχολογία τῶν μαζῶν** καὶ ἡ **Κοινωνιολογικὴ Ψυχολογία** διδάσκουσι τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Ἡ **Θρησκευτικὴ Ψυχολογία**, ὑπὸ πιστῶν καὶ ἀπίστων ἐρευνητῶν μετὰ ζήλου μελετωμένη, ἐπιζητεῖ νὰ διαφωτίσῃ πολλὰ μυστικὰ τοῦ σπουδαίου τούτου κύκλου τοῦ ἀνθρωπίνου ψυχικοῦ βίου. Ἡ **Ψυχολογία τοῦ Πολιτισμοῦ**, περιλαμβάνουσα πολλοὺς κλάδους, ὅπως π.χ. τὴν Ψυχολογίαν τῆς Τέχνης, ἐπεξεργάζεται τὸν εὐρύν κύκλον τοῦ πολιτιστικοῦ μας βίου.

Ἡ Ψυχανάλυσις καὶ ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία τείνουσιν εἰς τὸ νὰ συλλάβουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἐν τῷ συνόλῳ της. Κατὰ τὰς ποικίλας δὲ ταύτας μεθόδους ἐρεῦνης ἔχει μεγάλην σημασίαν ἡ παρατήρησις τῶν λεπτομερειῶν. Διότι καὶ ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ οὐδὲν συμβαίνει τυχαίως, διὰ τοῦτο καὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσήμαντοι ἐξωτερικεύσεις καὶ πράξεις, ὡς ἡ λήθη, τὸ παραμίλημα, ἡ ταραχή, καθὼς καὶ τὰ ὄνειρα ἀκόμη, θεωροῦνται ὡς ἄσκοποι ἐκδηλώσεις ψυχικῶν δυνάμεων καὶ ὡς μὴ συνειδητὴ ἔκφρασις τῆς προσωπικότητος. Ἐκεῖνα τὰ συναισθήματα καὶ νοήματα, τὰ ὁποῖα μετὰ μίαν ἀποτυχοῦσαν προσπάθειαν πρὸς λύσιν ἐνὸς ψυχικοῦ προβλήματος, παρεμερίσθησαν εἰς τὸ «ἀσυνείδητον», δρῶσι βραδύτερον ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ, πολλάκις λίαν ἐνοχλητικῶς καὶ εἶναι οὐχὶ σπανίως αἱ αἰτίαι ἐλαφροτέρων ἢ βαρυτέρων νευρώσεων. Ἡ προσπάθεια νὰ γίνουσι συνειδητὰ καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν συνειδησιν αἱ ἐξ αὐτῆς ἀποκρουσθεῖσαι παραστάσεις, ἵνα ἀποκατασταθῇ ἡ «ψυχικὴ τάξις», εἶναι τὸ σπουδαιότερον θέμα τῆς ψυχαναλυτικῆς μεθόδου. Σπουδαιότερα ὅμως ἀπὸ τὴν περιγραφήν καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν λεπτομερειῶν τούτων εἶναι ἡ διάγνωσις τῶν αἰτίων καὶ τῶν σκοπῶν τῶν καθ' ἕκαστον πράξεων καὶ ἡ διὰ τῆς διαισθήσεως κατανόησις τοῦ ὅλου ἀνθρώπου.

Τὸ παρὸν βιβλίον πραγματεύεται περὶ τῆς παιδικῆς Ψυχολογίας καὶ περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ. Συγχρόνως ὅμως εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ συζητήσῃ καὶ ἀρχάς τινας τῆς γενικῆς Ψυχολογίας. Οὕτω, ἐκτὸς τοῦ εἰδικοῦ θέματός του, θὰ καταστῇ καὶ ἕνας ὀδηγὸς τῆς ἐφηρμοσμένης Ψυχολογίας, ἥτις εἶναι τόσον σπουδαῖος κλάδος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Ὅλαι αἱ ψυχικαὶ ἐξωτερικεύσεις ἔχουν τὴν πηγὴν των εἰς τὸν ἐγκέφαλον, τὸ κεντρικὸν ὄργανον τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἐγκέφαλος συνίσταται ἀπὸ ἑκατομμύρια κυττάρων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ τῆς γεννήσεως δὲν αὐξάνεται. Αὐξάνεται ὁμῶς τὸ βᾶρος του. Τὸ βᾶρος τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἐνηλίκου ἀνθρώπου ἀνέρχεται περίπου εἰς κάτι περισσότερον τοῦ ἑνὸς χιλιογράμμου.* Ὁ ἄνθρωπος δηλ. ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὀλικὸν βᾶρος τοῦ σώματός του, συγκρινόμενος πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα ἔχει τὸν βαρύτερον πάντων ἐγκέφαλον. Αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι ὁμῶς δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλ' ἐκ τῆς διαμορφώσεως τῆς φαιᾶς οὐσίας τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐγκεφαλικῶν ἐλίκων. Ὅσον καλύτερον εἶναι διαμορφωμένος ὁ φαιὸς φλοιὸς τοῦ ἐγκεφάλου, τόσον ἀνώτερος εἶναι ὁ πνευματικὸς βίος. Αἱ ἕλικες αὗται εἰς τὸ νεογνὸν μόλις ὑποδηλοῦνται, σὺν τῷ χρόνῳ ὁμῶς ἐμφανίζονται μὲ τὴν αὐξανομένην σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὠριμότητα. Ἔδρα πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων εἶναι ὁ φαιὸς ἐγκεφαλικὸς φλοιός, ὁ ὁποῖος καλύπτει τὴν λευκὴν μᾶζαν, ἣτις χρησιμεύει πρὸς σύνδεσιν τῶν ποικίλων ἐγκεφαλικῶν κέντρων.

«Ἐν ὀνόματι τῶν μήπω γεννηθεισῶν ψυχῶν» εἶναι ἀπαραίτητον νὰ λαμβάνεται περὶ αὐτῶν φροντίς πρὸ τῆς γεννήσεώς των. Πολλαὶ μητέρες, ἀκόμη καὶ σήμερον, παραβλάπτουν τὰ παιδιὰ των πρὶν γεννηθῶν, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν βαθεῖαν γνῶσιν

* Ἀκριβέστερον ὁ ἐγκέφαλος ἀνθρώπου τῆς Καυκασίας φυλῆς ἔχει κατὰ μέσον ὄρον βᾶρος 1367 γραμμαρίων τοῦ ἀνδρὸς καὶ 1206 τῆς γυναικός. Ἡ δὲ ἀναλογία τοῦ βάρους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος πρὸς τὸ βᾶρος τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι 1 : 40. Ἄνθρωπος ἔχων βᾶρος ἐγκεφάλου μικρότερον τῶν 1000 γραμμαρίων ἔχει καταφανῆ τὰ ἴχνη πνευματικῆς καθυστερήσεως. Σ. Μ.

τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως ἢ ἔνεκα δεινῶν ἀναγκῶν καὶ στερησέων ἢ καὶ δι' ἔλλειψιν συναισθήσεως τῆς εὐθύνης των. Παρὰ πᾶσαν προστασίαν τῆς μητρότητος, εἶναι ὑποχρεωμένοι πολλοὶ γυναῖκες νὰ ἐργάζωνται ἄνευ οὐδεμιᾶς φειδοῦς τῆς ὑγείας των μέχρι τῆς βαρείας ὥρας των μὲ ἰσχυροτάτην ψυχικὴν θλίψιν καὶ οὕτω ἐκθέτουν εἰς κίνδυνον τὴν ὑγιᾶ ψυχὴν τῶν τέκνων των, πρὶν ἢ ταῦτα γεννηθοῦν ἀκόμη.

Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ οἰνόπνευμα καὶ ἡ νικοτίνη, καθὼς καὶ μερικαὶ κληρονομικαὶ ἀσθένειαι (σύφιλις!) δηλητηριάζουν τὰ κύτταρα τοῦ ἔγκεφάλου κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναπτύξεώς των καὶ οὕτω βλάπτουν τὴν μνήμην κυρίως, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀκόμη ὅσον πρέπει, παρὰ πᾶσαν διαφῶτισιν. Τὸ οἰνόπνευμα εἶναι ἐπικίνδυνον δηλητήριο τοῦ σπέρματος, δυνάμενον νὰ καταστρέψῃ τὸ σπουδαιότατον μέρος τοῦ κυττάρου ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει.

Συχνὰ ἐμφανίζονται βαρύτεραι ἢ ἐλαφρότεραι περιπτώσεις δηλητηριάσεως νεογνῶν δι' οἰνοπνεύματος. Ἐπικρατεῖ μία ὀλεθρία δεισιδαιμονία, ὅτι τὸ μητρικὸν γάλα μετὰ τὴν πόσιν οἰνοπνεύματος («μπύρα τῆς ὑγείας») ρεεῖ ἀφθονώτερον. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς παρέχεται εἰς τὸ παιδί τὸ οἰνόπνευμα μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος. Ἀνόητοι ἢ ὄλως ἀσυνείδητοι γονεῖς βυθίζουσ ἐπίσης τὸ θήλαστρον εἰς ἓν οἰνοπνευματῶδες ὑγρὸν, διὰ ν' ἀποκοιμίσουν τὸ παιδί. Εἰς τινὰς μάλιστα χώρας, ὑστερούσας κατὰ τὸν πολιτισμόν, παρασκευάζεται οὐχὶ σπανίως ἐν εἶδος σιροπίου ἐκ κεφαλῶν παπαρούνας, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται ὁμοίως ὡς ὑπνωτικὸν διὰ τὰ παιδιά. Ἀμφότερα ταῦτα προξενοῦν βλάβην εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Οὐχὶ σπανίως δ' ἀποδεικνύεται, ὅτι ἢ ἐκ γενετῆς πνευματικὴ καθυστέρησις ὀφείλεται εἰς τὴν φιλοποσίαν τοῦ πατρὸς

Ἐσύ καὶ τὸ παιδί σου

ἢ τῆς μητρός. Ἡ χρῆσις καπνοῦ ἐπίσης ὑπὸ τῆς θηλαζούσης μητρὸς δύναται νὰ μεταδώσῃ δηλητήριο ἐκ νικοτίνης καὶ οὕτω νὰ βλάβῃ τὸ βρέφος.

*

Μία σπουδαία παρεκβατικὴ ἐρώτησις: Τί κληρονομεῖται; Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐγκεφάλου δὲν κληρονομοῦνται ἄρα γε ὑπὸ τῶν παιδιῶν καὶ ὅλαι αἱ πνευματικαὶ δεξιότητες καὶ ιδιοφυΐαι τῶν γονέων; Κληρονομοῦνται ἄρα γε καὶ αἱ ιδιότητες τοῦ χαρακτῆρος, εἴτε ὡς πολύτιμος θησαυρὸς εἴτε ὡς ὀλέθρια μάλιστα, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; Χωρίζονται τὰ παιδιά ἤδη ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς των εἰς ἔξυπνα καὶ κουτά, εἰς προικισμένα μὲ χαρίσματα καὶ εἰς ἀπροίκιστα; Τὸ περὶ τῆς κληρονομικότητος τῆς ιδιοφυΐας, τῶν ιδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἰδιαιτέρων χαρισμάτων εἶναι καὶ διὰ τὴν ἀγωγὴν ἓνα ζήτημα τύχης. Ἄν ἡ Ἐπιστήμη τὴν παρεδέχετο, ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦτο καθωρισμένος ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως. Ἡ ἀγωγή δὲ τότε θὰ ἦτο σχεδὸν παράλογος, ἀφοῦ τὸ κληρονομούμενον ψυχικὸν ἀγαθὸν δὲν θὰ μετεβάλλετο πλέον, δὲν θὰ ἠλλοιοῦτο.

Ἡ περὶ κληρονομικότητος ἐπιστήμη διαπιστώνει: Ἀπλαῖ ὀρμαὶ καὶ ἀντανεκλαστικαὶ κινήσεις (τ.ἔ. κινήσεις ἔχουσαι τὴν αἰτίαν των εἰς ὠρισμένους ἐρεθισμοὺς καὶ ἄνευ συμμετοχῆς τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ὅπως ὁ βῆξ, τὸ κλείσιμον τῶν βλεφάρων κατὰ τὸν κίνδυνον κ.τ.τ.) εἶναι ἔμφυτοι. Αὗται ἀποτελοῦν σπουδαίας ἐξασφαλίσεις τῆς ζωῆς. Ὁμοίως ἄλλαι σωματικαὶ ιδιότητες, ὅπως τὸ μέγεθος τοῦ σώματος, τὸ χρῶμα

τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τριχῶν, ἀσθένειαι τινες ἢ ἡ προδιάθεσις πρὸς αὐτάς, εἶναι δυνατόν νὰ κληρονομοῦνται ὑπὸ ὠρισμένην μορφήν.

Ὁ τελικὸς νόμος κληρονομικότητος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πολλοὶ ἐρευνηταὶ ἐποικοδομοῦν, κατάγεται ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνον μοναχὸν Γρηγόριον Mendel, ἀπὸ τὴν μονὴν Brünn (Τσεχοσλοβακία), καὶ λέγει: Τὸ ἥμισυ τῶν κληρονομουμένων ιδιοτήτων προέρχεται ἐκ τοῦ πατρὸς, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκ τῆς μητρός. Ἐκαστὸν κύτταρον ὅμως περιέχει ἄνισον κληρονομικὸν ποσοστὸν, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐπηρεάζεται καὶ ἐκ τῶν προγόνων. Ἐνα κύτταρον δηλ. δύναται νὰ περιέχῃ περισσοτέρας πατρικὰς ἢ ἀπὸ τὸν ἐκ πατρὸς πάππον προερχομένας κληρονομικὰς ιδιότητας, ἄλλα δὲ περισσοτέρας μητρικὰς ἢ ἀπὸ τὸν ἐκ μητρός πάππον καταγομένας. Ἐδῶ ὑπάρχουν λοιπὸν πολυσχιδεῖς δυνατότητες τῆς ποικιλίας. Κατὰ τὴν πρώτην κληρονομικὴν σειρὰν δὲν δρῶσιν ὅλαι αἱ κληρονομικαὶ ιδιότητες. Πολλοὶ μένουσι πεπιεσμένοι. «Ὑπνώττου» μόνον καὶ ἐμφανίζονται εἰς μίαν τῶν ἐπομένων γενεῶν κατὰ τινὰ μεταγενεστέραν κληρονομικὴν σειρὰν. Ὀλίγοι κληρονομοῦμεναι ιδιότητες δύνανται νὰ καθορισθοῦν εὐκόλως, ὡς λ.χ. ἡ κληρονομία τοῦ χρώματος τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τριχῶν. Εἰς πολυτέκνους ἰδίως οἰκογενείας εἶναι δυνατόν ν' ἀναγνωρισθοῦν εὐκόλως κανόνες τινὲς κληρονομικότητος.

Ἡ σωματικὴ σύστασις—μικρὸν ἢ μέγαλον ἀνάστημα, ὑγεία ἢ ἀσθένεια, ἰσχύς ἢ ἀδυναμία—εἶναι μία ἐκ τῶν προτέρων καθορίζουσα δύναμις διὰ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο εἶναι σπουδαῖον τοῦτο: Ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ὥραν τῆς κυήσεως, τῆς ἐνώσεως δηλ. τῶν φαρίων τῆς γυναικὸς μετὰ τῶν ἀνδρικῶν σπερμάτων, εἶναι

κατὰ μέγιστον μέρος, οὐχὶ βεβαίως τελείως, καθωρισμένη.
 Ἡ Εὐγονικὴ ἐπιστήμη,* ἡ ὁποία ἐξετάζει τὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται πρὸς γέννησιν σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ὑγιῶν τέκνων, εἶναι σημαντικωτάτη διὰ τὴν ἀνθρωπίνην Κοινωνίαν. Μία καλῶς διερρυθμισμένη καὶ περιληπτικὴ διαφώτισις περὶ τῆς κληρονομικότητος ἀσθενειῶν τινῶν καὶ σωματικῶν ἐλαττωμάτων καὶ περὶ τῆς σημασίας τῆς οἰνοπνευματοποισίας κατὰ τὸν χρόνον τῆς κυήσεως, ἐνεργουμένη ὑπὸ νομοθετικῶς θεσπιζομένων συμβουλευτικῶν σωμάτων** ἐπὶ τῆς ὑγιεινῆς τοῦ γάμου, θὰ ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ ἐπιτυχῶς. Ὁ ἐπιστήμων Εὐγονιστῆς γνωρίζει ὅμως ἐπίσης, ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς ἀνθρωπίνης φυλῆς (ράτσας), δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὰς ὁδηγίας περὶ εὐγονίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβαλλομένας οἰκονομικὰς συνθήκας.

* **Εὐγονικὴ** (ἢ Εὐγονισμός) εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἣτις ἀποβλέπει εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν βιολογικῶν καὶ κληρονομικῶν νόμων καὶ διὰ τῆς ἐπιλογῆς τῶν εἰς γάμον συνερχομένων. Σ. Μ.

** Τὰ πεπολιτισμένα Κράτη Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς ἔχουν σήμερον θεσπίσει ποικίλους νόμους, ἵνα προλαμβάνωσι τὴν κατάπτωσιν τῆς φυλῆς καὶ ἵνα προάγωσι τὰς ἐπερχομένας γενεὰς σωματικῶς καὶ πνευματικῶς. Ὑπάρχουν ἐκεῖ νόμοι ἐπιβάλλοντες πρὸ τοῦ γάμου προσαγωγὴν ἰατρικοῦ πιστοποιητικοῦ ὑγείας τῶν μελλονύμφων καὶ ἀπαγορεύοντες τὸν γάμον εἰς ἄτομα μὴ ὑγιᾶ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἐπίσης ἔχει θεσπισθῆ εἰς τινὰ Κράτη (Γερμανία) ἡ ἀναγκαστικὴ στείρωσις τῶν ἠλιθίων, ἐγκληματιῶν ἢ πασχόντων ἐξ ἐπικινδύνων μεταδοτικῶν νοσημάτων. Ἰδίως ὅμως καταβάλλονται προσπάθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπικινδύνων γάμων διὰ συμβουλῶν καὶ τῆς πειθοῦς. Πρὸς τοῦτο ἔχουσιν ἰδρυθῆ πολλὰχοῦ εὐγονιστικαὶ ἐταιρεῖαι πρὸς ἐκλαίκευσιν τῶν βιολογικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ στηρίζεται ὁ γάμος καὶ διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται ἡ βελτίωσις τῆς φυλῆς. Σ. Μ.

Τὸ ζήτημα περὶ κληρονομικότητος πνευματικῶν ιδιοτήτων, ιδιοφυίας καὶ χαρακτήρος, τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον σημαντικόν, δὲν διεφωτίσθη ἀκόμη πλήρως ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης. Δημοσιεύονται γινῶμαι περὶ ἐκ γενετῆς ιδιοτήτων χαρακτήρος καὶ ιδιοφυίας. Ἡ «μητρικὴ αὐτὴ σοφία», ποῦ εἶναι τόσον βαθειὰ ριζωμένη εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ, γίνεται προσπάθεια ὑπὸ ἐγκρίτων ἐπιστημόνων ν' ἀποδειχθῆ. Ὁ Karl Bühler ἐν τῷ ἐξόχῳ ἔργῳ του «Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ» γράφει: «. . . . τὸ ἓνα παιδί ἔπιασε μὲ ὄρμην τὸ στῆθος, τὸ ἄλλο τρυφερὰ καὶ μαλακά. Τὸ ἓνα εἶχε κλίσιν πρὸς ἔκρηξιν κραυγῆς. Ἐν ἄλλο ἐπερίμενε ὅλα ὑπομονητικά. Τὸ ἓνα ἦτο ἀδέξιον καὶ ἐμάθαινε δύσκολα, τόσον ὥστε μόνον μὲ μεγάλον κόπον ἠδύνατό τις νὰ τὸ πλησιάσῃ εἰς τὸ στῆθος πρὸς θηλασμόν ἢ εἰς τὴν φιάλην, ἐνῶ τὸ ἄλλο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐδείχθη δεξιώτατον. Δὲν ἀμφιβέλλω, ὅτι τοιοῦτου εἶδους διαφοραὶ τινες τῆς οὐσίας τῶν ἀνθρώπων δύνανται νὰ ἐμφανίζονται ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ζωῆς των. . . . Τοιαῦται διαφοραί, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ ζώων, εἶναι ἴσως θεμελιωμένοι, πρὶν ἢ γίνουσι συνειδηταί, εἰς τὰς κληρονομικὰς ιδιότητες τοῦ ἀτόμου. . . . »

Ὅσον ὀφθαλμοφανῶς ἐξάγεται εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἡ κληρονομικότης ἢ μὴ ἰδιαιτέρων ταλάντων καὶ ἡ πρὸς ταῦτα προδιάθεσις, τόσον δύσκολον εἶναι νὰ διακρίνωμεν ἐν κανονικῇ περιπτώσει μεταξὺ τῆς ἐπιδράσεως τῆς κληρονομικῆς μάζης καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ὑπὸ τοῦ Alfred Adler ἰδρυθεὶς κλάδος τῆς Ψυχολογίας—ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία—ἀντιτίθεται κατ' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὑπερβολικὰ τὴν κληρονομικότητα ιδιοτήτων χαρακτήρος. Ἄλλοι ἐρευνηταὶ ἀπέδειξαν μὲ ἐμπεριστατωμένα

ἔρευνας, ὅτι αἱ ὑπάρχουσαι διαφοραὶ φυσικῶν προτερημάτων μεταξὺ «πτωχῶν» καὶ «πλουσίων» παιδιῶν προέρχονται κατὰ μέγιστον μέρος ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ ὅτι δύνανται νὰ ἐξισώνωνται εὐρύτατα δι' ἀντιστοίχων μέτρων.

Δύο δυνάμεις πρὸ πάντων, τὸ περιβάλλον καὶ ἡ ἀγωγή, εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἐπιδρῶσι λίαν ὀριστικῶς ἐπὶ τὰ κληρονομικὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ καὶ αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν ἰσχυρῶς τὴν ἀνάπτυξιν ἢ παρακώλυσιν αὐτῶν. Ἡ ἀτομικο-ψυχολογικῶς προσαρμοσμένη ἀγωγή κατορθώνει εἰς πολλὰς περιστάσεις, ὥστε παιδιὰ πού χαρακτηρίζονται ὡς ἔστερημένα φυσικῶν προτερημάτων, διὰ μιᾶς διαφορετικῆς, καλύτερης προσαρμοζομένης μεταχειρίσεως, ν' ἀπαλλαγοῦν σημαντικὰ ἀπὸ τῶν κωλυμάτων τῶν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς ἱκανὰ κατὰ μέσον ὄρον παιδιὰ.

Παράδειγμα: Ἐνα παιδί παρουσιάζει εἰς τὸ σχολεῖον μεγάλην ἀδεξιότητα εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἰχνογραφίας. Ἡ μήτηρ του τὸ παρηγορεῖ λέγουσα: «Στὴν οἰκογένειά μας κανεὶς δὲν κατώρθωσέ ποτε νὰ ἰχνογραφῇ καλά. Εἴμεθα ὅλοι στὴν Ἰχνογραφία ἀδέξιοι ἐκ φύσεως». Ἡ μήτηρ μὲ τὴν ἐπιπολαίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνον παρηγορίαν παρέχει εἰς τὸ παιδί της ἕν ἕκτακτον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο συγχωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του καὶ δικαιολογεῖται ἀπέναντι τῶν δυσχερειῶν τοῦ μαθήματος. Τώρα τὸ παιδί ἔχει μίαν εὐκόλον διέξοδον. Δύναται, χωρὶς καμμίαν τύψιν συνειδήσεως, νὰ παραιτῆται παντὸς συναγωνισμοῦ πρὸς τοὺς ἐπιμελεῖς, δεξιωτέρους καὶ τολμηροτέρους συμμαθητὰς του καὶ δὲν καταβάλλει πλέον καμμίαν προσπάθειαν πρὸς βελτίωσιν. Εὐτυχῶς μετ' ὀλίγον ἢ διδασκαλία τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς ἄλλον διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν δικαιολογίαν, ὅτι «στὴν οἰκογένειά μας κανεὶς

δέν κατώρθωσε νά ίχνογραφῆ καλά. . . . » Μὲ τὰς προσπαθείας του, ἰδίως μὲ τὰς ἐνθαρρύνσεις του, κατορθώνει οὔτος νά φέρῃ τὸ παιδί εἰς θέσιν νά ἐκτελῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπλᾶς μὲν, ἀλλὰ πάντως ἀξίας ἀναγνωρίσεως ἰχνογραφικὰς ἐργασίας. Βαθμηδὸν ἀποκτᾶ τὸ παιδί ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυνάμεις του. Καθίσταται αὐτοσυνείδητον. Βραδύτερον ἀρχίζει ν' ἀνέχεται πραγματικὴν κριτικὴν καὶ τέλος γίνεται ἕνας ἰχνογράφος μετρίας ἀξίας.

Σήμερον φαίνεται βέβαιον, ὅτι δέν γεννῶνται οὔτε πριγκιπικαὶ οὔτε προλεταριακαὶ ψυχαί. Τὸ περιβάλλον καὶ ἡ ἀγωγή μεταβάλλουν τὸν ἄνθρωπον σημαντικὰ καὶ ἐντυπώνουν εἰς αὐτὸν μίαν ὠρισμένην ψυχικὴν θέσιν. Ἐνας βλάξ, ἔστω καὶ ἂν εὐρίσκεται ἐν μέσῳ προηγμένου περιβάλλοντος, ἐπιβεβαρυμένος μὲ βαρείας ἐλλείψεις, οὐδέποτε εἶναι δυνατόν, παρὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ ἀγωγήν, νά καταστῆ διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἕνας πνευματικῶς προικισμένος καὶ δραστήριος ἄνθρωπος. Τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἄλλ' ἐπίσης εἶναι ἀληθές καὶ τοῦτο: Ἐνα γερὸ καὶ ἔξυπνο παιδί, ποῦ εἶναι γεννημένον ἐν μέσῳ μεγάλων οἰκογενειακῶν στερήσεων, μετὰ μεγάλης δυσκολίας δύναται ν' ἀναπτύξῃ τὰς ἰκανότητάς του. Μερικαὶ ἀξιόλογοι διὰ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἰδιοφυΐαι ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ὑποκύπτουν εἰς μαρασμόν. Θὰ ἔλθῃ μία ἐποχὴ, ποῦ ἡ ἀνθρωπότης μετὰ πολλῆς λύπης θ' ἀναγνωρίσῃ πόσοι ἀξιόλογοι ἄνθρωποι ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἐργατῶν καὶ χωρικῶν δέν ἠδυνήθησαν ν' ἀνοπτυχθοῦν, τούναντίον μάλιστα ἐξέπεσαν καὶ κατεστράφησαν, διότι ἡ ἐποχὴ των δέν παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀναγκαίαν ἀρωγὴν πρὸς ἀνάπτυξιν. Ὁ Alfred Adler ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἶπε μίαν σοφὴν ρῆσιν: «Δέν πρόκειται τί φέρνει ὁ καθένας μέσα του, ἀλλὰ τί

κάμνει μ' αὐτό». Ὁ πεπειραμένος παιδαγωγὸς θὰ συμπληρώσῃ: «Δὲν ἐνδιαφέρει τί φέρνει ὁ καθένας μέσα του, ἀλλὰ τί θὰ κάμῃ μ' αὐτὸ μέσα στὸ περιβάλλον του».

*

Τὸ παιδί εγεννήθη. Κραυγάζει καὶ κινεῖται ἀνησύχως. Ἄν καὶ εἶναι ἀκόμη τελείως ἀβοήθητον, αἱ δύο αὐταὶ ἐξωτερικεύσεις του ἐκφράζουν μίαν ὑποδήλωσιν ζωντανῆς θέσεως ἀπέναντι τῶν δύο σπουδαιοτάτων κατευθύνσεων τῆς ζωῆς: Δίδει ἀπάντησιν εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ συγχρόνως ἀρχίζει μίαν ἐσωτερικὴν αὐτόνομον δρᾶσιν.

Ἡ γέννησις ἐπιδρᾷ εἰς τὸ παιδί ὡς ἓνα schock, ὡς ἓνας μεγάλος ψυχικὸς κλονισμὸς. Ὁ Sigmund Freud πρῶτος ἀνεγνώρισεν, ὅτι τὸ γεγονὸς τῆς γεννήσεως προξενεῖ εἰς τὸ παιδί πιθανῶς ἓν ψυχικὸν τραῦμα διαρκείας καὶ μετὰ τούτου τὸ πρῶτον συναίσθημα φόβου. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος κατ' ἀρχὰς διημφισβητήθη ζωηρῶς. Σήμερον ὅμως εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμένον, ὅτι ἤδη κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ δύνανται νὰ ἐξακριβωθοῦν ἀντιδράσεις τρόμου συνοδευόμεναι μὲ σαφεῖς ἐκφραστικὰς κινήσεις. Δὲν εἶναι ὅμως χειροπιαστὰ ἀποδεδειγμένη ἡ γνώμη, ὅτι αἱ τόσον ποικίλαι ἐκδηλώσεις τοῦ φόβου, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε ἐγκαταλείπουν τελείως τὸν ἄνθρωπον, ἔχουν τὴν τελικὴν τῶν αἰτίαν ἐν τῷ ψυχικῷ γεγονότι τῆς γεννήσεως.

Ἡ γέννησις σημαίνει διὰ τὸ παιδί ἀπόσπασιν ἀπὸ τῆς συνειθισμένης θερμότητος καὶ θρεπτικῆς πηγῆς τοῦ μητρικοῦ σώματος καὶ ὅλως ἐξαφνικὴν ἔκθεσιν εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς ποι-

κίλους του ἐρεθισμούς. Τοιοῦτοι εἶναι πάμπολλοι ἐπιδρῶντες ἀκωλύτως ἐπὶ τὸ παιδίον. Τὸ φῶς ἐνοχλεῖ τοὺς ἀσθενεῖς ἔτι ὀφθαλμούς του. Θόρυβοι ἐρεθίζουν τὴν ἔτι ἀμβλεῖαν ἀκοήν του. Ψῦχος καὶ μεταβολαὶ τῆς ἀναπνευστικῆς του θέσεως τὸ ἀνησυχοῦν πολύ. Ὁ ἐγκέφαλος ὁμως προστατεύεται μόνος του, διότι μόνον ὀλίγοι ἐρεθισμοί, τὸ ἐν τέταρτον περίπου τῶν ὅλων ἐπιδράσεων, γίνονται αἰσθητοί.

Τὴν ταχεῖαν κόπωσιν τοῦ νεογνοῦ ἀνακουφίζει πραγματικῶς ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν τοιούτων ἐνοχλήσεων· τὸ θήλασμα καὶ ἡ διαρκὴς κίνησις χειρῶν καὶ ποδῶν τόσον πολύ τὸ ἀπασχολοῦν, ὥστε μετὰ βραχυτάτας διακοπὰς ἀγρυπνίας ἀποκοιμᾶται πάλιν, ἵνα ἐπανεύρῃ ἐν τῷ ὕπνῳ τὴν ἀναγκαίαν ἀνάπαισιν. Ἡ ζωηρὰ ἐναλλαγὴ τῆς ὕλης ἐπίσης, ἡ ταχεῖα ἐργασία τῆς καρδίας καὶ τῶν πνευμόνων, τὰ ὁποῖα, ἐπειδὴ εἶναι σχετικῶς μικρά, εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ ἐργάζωνται ταχύτερον (τὸ παιδί ἔχει διπλασίας ἀναπνοᾶς ἢ ὁ ἐνήλικος καὶ 140 σφυγμούς τὸ λεπτόν!) ἀπαιτοῦσιν, ὅπως τοῦτο κοιμᾶται ἐπὶ 20 ὥρας τὴν ἡμέραν. (Τὰ 7—9 ἐτῶν παιδιὰ πρέπει νὰ κοιμῶνται 11 ὥρας, τὰ 10—13 παιδιὰ 10 ὥρας. Κατὰ τὸ θέρος ἡ ἀνάγκη τοῦ ὕπνου εἶναι κάπως μικροτέρα ἢ τὸν χειμῶνα).

Πεῖνα, κόπωσις, καθαρισμὸς τῆς ρινός, ἐνοχλήσεις κατὰ τὸν ὕπνον καὶ ἄλλα τοιαῦτα γίνονται αἷτια μεγάλης δυσσαρεσκείας, ἧτις ἐντὸς ὀλίγου καταλήγει εἰς ἐξωτερικεύσεις ὀργῆς καὶ μάλιστα ὑπερβολικῆς ἐξάψεως ἢ φόβου. Ἀλλά, παρ' ὅλην τὴν ἀδυναμίαν του καὶ τὴν ἔλλειψιν βοήθειας, ἀνταποκρίνεται τὸ παιδί εἰς τὴν κλήσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Αἱ πρώται αὐταὶ σωματικαὶ ἐκδηλώσεις, κραυγαὶ καὶ κινήσεις χειρῶν καὶ ποδῶν δὲν ἐξυπηρετοῦν ἀκόμη τὰς αἰσθήσεις. Ὅταν αἱ σωματικαὶ κινήσεις, ἢ ἀπόκρουσις καὶ τὸ πιάσιμον, συνδεθῶσι μετὰ τὴν

ὄρασιν, ἀκοήν, ἀφήν καὶ γεῦσιν, τότε πλέον ἔχει διανυθῆ ἐν ἀκόμῃ τμῆμα τοῦ δρόμου ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ.

Καὶ ἡ πρώτη κραυγὴ τοῦ βρέφους ἐπίσης δὲν ἔχει καμμίαν βαθυτέραν ψυχικὴν σημασίαν. Προκαλεῖται ἀπὸ ποικίλους ἐρεθισμοὺς—διαφορὰς θερμοκρασίας, μεταβολὰς τῆς συνθέσεως τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος κ.λ.π.—, οἱ ὅποιοι ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰ διάφορα νεῦρα. Ὑπάρχουν πολλὰ βρέφη, ποὺ δὲν κραυγάζουν, ἀλλ' ὡς πρώτην ἐξωτερίκευσιν τῆς ζωῆς ἔχουν τὸ πτάρνισμα. Τοῦτο εἶναι μία διαπίστωσις, ὅτι ἡ πρώτη κραυγὴ δὲν εἶναι ψυχικὴ ἐξωτερίκευσις ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ. Ὑπάρχουν μάλιστα καὶ σπάνια περιπτώσεις, καθ' ἃς καὶ βρέφη στερούμενα ἐγκεφάλου (αὐτὰ μόνον ὀλίγας ἡμέρας δύνανται νὰ ζήσουν) ἐπίσης κραυγάζουν. Ἡ κίνησις χειρῶν καὶ ποδῶν σημαίνει ἤδη περισσότερα. Ἐνῶ ἡ κραυγὴ εἶναι μία ἀπλή ἀπόκρισις εἰς ἓνα ἐρεθισμόν, ἐπομένως εἶναι μία ἀντίδρασις, τὸ σκίρτημα τοῦτο πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ, παρὰ τὸ ἄσκοπον αὐτοῦ, ὡς ἐξωτερίκευσις ἐσωτερικῆς ἐνεργείας καὶ ἰδίας ζωῆς.

Τὸ νεογνὸν κατὰ τὰ πρῶτα διαλείμματα τῆς ἐγρηγόρσεως τοῦ ζῆ ἐν εἶδος ὄνειροπόλου καταστάσεως. Ἡ ἀπλῶς δεκτικὴ καὶ «παθητικὴ» στάσις εἶναι ἡ κυρίως ἐπικρατοῦσα παρὰ τῷ νεογνῷ. Βεβαίως ὅμως κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ζωῆς του σημειοῦται μία σοβαρὰ στροφὴ, διότι κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἔχει μειωθῆ ἤδη ὁ χρόνος τοῦ ὕπνου εἰς κάτι πλέον τῶν 12 ὥρῶν.

Τὸ βρέφος ἀναπτύσσεται ταχέως καὶ μεταβάλλεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Δὲν αὐξάνεται δὲ μόνον σωματικῶς. Ὡριμάζει ἐπίσης καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς τοῦτο δὲν δυνάμεθα σαφῶς νὰ διακρίνωμεν. Ἡ πνευματικὴ καὶ σωματικὴ

ἀνάπτυξις εἶναι συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλας ἐσωτερικῶς. Ἐνα παιδί τότε μόνον θὰ δυνηθῆ ν' ἀναπτύξη ὅλας τὰς κληρονομηθείσας προδιαθέσεις, αἵτινες εἶναι σημαντικά διὰ τὴν ψυχικὴν του ἀνάπτυξιν, ὅταν ἔχη συγχρόνως καὶ σωματικὴν εὐεξίαν. Ὅπως δηλ. δὲν ὑπάρχουν ὠρισμένα ὅρια μεταξύ σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας («... πᾶσα σωματικὴ ἐργασία εἶναι συγχρόνως καὶ πνευματικὴ καὶ κάθε πνευματικὴ εἶναι συγχρόνως καὶ σωματικὴ...»), οὕτω ἀκριβῶς καὶ ἡ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις εἶναι πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐξηρητημένοι.

Ἡ αὔξησις τοῦ παιδιοῦ δὲν εἶναι ἀλματική. Δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς βαθμίδας τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως ἄνευ μεγάλης δυσκολίας. Χαίρομεν διὰ τὸ παχουλὸν βρέφος καὶ τὴν καλὴν του σωματικὴν εὐεξίαν, καμαρώνομεν τὸ μικρὸν παιδί εἰς τὸ μέγλωμά του, εἰς τὸ πρῶτον του ἄπλωμα.

Ὡσαύτως καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἀναπτύσσεται καθ' ὠρισμένους κανόνας, εἰς ὠρισμένας φάσεις τῆς ἡλικίας του. Βεβαίως κατὰ τὴν πορείαν τοῦ χρόνου, δύνανται νὰ ἐμφανίζωνται, ὅπως καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν, μεγάλαι διαφοραὶ εἰς κάθε παιδί. Ὅθεν οἱ χαρακτηρισμοὶ «ἡλικία θηλασμοῦ, πιασίματος, ἀρκουδίσματος, περπατήματος» χαρακτηρίζουν ὄχι μόνον σωματικὰς, ἀλλὰ καὶ πνευματικὰς βαθμίδας ἀναπτύξεως. Ἡ νεωτέρα Ψυχολογία ἔχει καθιερώσει ἀντὶ τῶν ἀπηρχαιωμένων τούτων ἐκφράσεων νέους χαρακτηρισμούς. Ὅμιλεῖ περὶ ἡλικίας «Χιμπαντζῆ» (τὸ παιδί δεικνύει λειτουργίας σκέψεως, ἀντιστοιχοῦσας περίπου πρὸς τὰς σκέψεις ἑνὸς ἐνηλίκου Χιμπαντζῆ), περὶ ἡλικίας ἐρωτήσεως ὀνομασιῶν, περὶ ἡλικίας ἐρωτήσεως τοῦ «γιατί», περὶ ἡλικίας τοῦ

Struwelpeter, * περί ηλικίας τῶν μύθων, καὶ τέλος περί ηλικίας Ροβινσῶνος.

Ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς ψυχικῆς ὠριμάνσεως, τ.ἔ. μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ηλικίας ἀριθμοῦνται ὑπὸ τῶν πλείστων ψυχολόγων πέντε μεγάλοι περίοδοι: Βρέφος, Μικρὸς παῖς (νήπιον), Λανθάνων Παῖς, Προεφηβεία καὶ Ἐφηβεία. Ἡ ηλικία τοῦ μὲν βρέφους διαρκεῖ περίπου καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ζωῆς του, τοῦ δὲ μικροῦ παιδὸς (νηπίου) τελειώνει μὲ τὴν σχολικὴν ὠριμότητα. Ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους τὸ παιδί διέρχεται ἐν ψυχικὸν διάλειμμα ἀναπαύσεως, καθ' ὃ ὅλαι αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις του, φαίνονται, ὅτι εὐρίσκονται εἰς εἶδος τι λανθανούσης καταστάσεως (λανθάνουσα ηλικία). Ἡ Προεφηβεία ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν πρὸς Ἐφηβείαν (ὠρίμανσιν τῆς γενετησίου ὠριμότητος), καθ' ἣν περατοῦται πλέον ἡ παιδικὴ ηλικία.

Τὰς πρώτας ἑβδομάδας τὸ παιδί ζῆ ἐνστικτωδῶς. Ἐνστικτον εἶναι ἔμφυτος δεξιότης πρὸς σκοπίμους κινήσεις. Ἐνστικτα εἶναι φυσικαὶ ὀρμαί, αἱ ὁποῖαι εἰς ὠρισμένας αἰτίας ἐκδηλοῦνται πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν αὐτὴν τελειότητα. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀντανεκλαστικὰς κινήσεις ἐξελέγχονται ταῦτα κατὰ τὴν πορείαν των ὑπὸ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Ὁ ἄνθρωπος δὲν κέκτηται πολὺν μέγαν ἀριθμὸν ἐξ αὐτῶν· τὸ βρέφος κραυγάζει ἐξ ἐνστίκτου, ὅταν πεινάσῃ ἢ ὅταν παρακωλύεται ἢ ἐλευθερία τῶν κινήσεών του. Ὅταν ἐγγίσωμεν μὲ τὴν χεῖρα τὸ στόμα του, θηλάζει καὶ καταπίνει. Πολλάκις συγκαταλέγουν εἰς τὰ ἐνστικτα ταῦτα

* Εἶναι ὁ τίτλος τοῦ λίαν διαδεδομένου γερμανικοῦ βιβλίου τοῦ παρελθ. αἰῶνος, τὸ ὁποῖον εἰς ποιήματα περιγράφει παιδιὰ μὲ ποικίλα ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἐν τέλει ἔγιναν καλὰ παιδιὰ. Σ.Μ.

καὶ τὰς ἀπλᾶς προφυλακτικὰς ἀντανεκλαστικὰς κινήσεις, ὡς τὸ κλείσιμον τῶν βλεφάρων, τὸν βῆχα, τὸ πτάρνισμα.

Ἔλα τὰ ἔνστικτα ὑποδηλοῦνται ἀορίστως μόνον καὶ χρειάζονται συμπλήρωσιν δι' εἶδους τινὸς ἀσκήσεως καὶ διὰ τῆς βραδύτερον ἐμφανιζομένης ἐργασίας κατανοήσεως. Ἄν τις παραβάλη ἔν βρέφος πρὸς νεογέννητον ζῶον, θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ζώου ἀκολουθεῖ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τὴν αὐστηρῶς κανονισμένην, πάντοτε ἀμετάβλητον μορφήν. Οἱ νεοσσοὶ ὄρνιθος τρέχουν ἀμέσως, μόλις ἐκκολαφθοῦν. Τὸ παιδί ὅμως χρειάζεται μακρὸν χρόνον, μέχρις ὅτου μάθῃ νὰ βαδίξῃ ἀργὰ ἀργὰ μὲ τὰ δύο του πόδια. Καὶ ἐν τούτοις πρόκειται ἐδῶ περὶ τοῦ ἰδίου ἐνστίκτου. Οἱ ἀπλούστατοι τρόποι συμπεριφορᾶς, τὰ ἔνστικτα αὐτά, μὲ τὴν προχωροῦσαν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ ἀμβλύνονται καὶ μεταβάλλονται, οὐδέποτε ὅμως ἐξουδετεροῦνται τελείως. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται μὲν μακρὰν διδασκαλίαν, ὀφείλει ὅμως εἰς τὴν ἔλλειψιν πολλῶν ἐμφύτων ὁρμῶν (ἐνστίκτων) τὰς μεγάλας δυνατότητας τῆς διαμορφώσεως τῶν φυσικῶν του προδιαθέσεων. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐξ ἐνστίκτου πράττειν εἰς τὴν συνειδητὴν δρᾶσιν τῆς βουλήσεως ἐμφανίζεται μόνον μετὰ τινὰ ψυχικὴν ὠριμότητα, πολ-
λάκις μάλιστα ἀρκετὰ ἐκπληκτικῶς.

*

Ἐὸ κόσμος κρούει μὲ χιλιάδας δακτύλων τὰς πύλας, αἱ ὁποῖαι ὀδηγοῦν πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Ἀκτῖνες φωτὸς προσπίπτουν εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Τόνοι καὶ κρότοι προσπίπτουν εἰς τὸ αὐτί. Ψῦχος καὶ ὑγρασία, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι τυχὸν ἐκτεθειμένον τὸ ἀπαλὸν δέρμα τοῦ παιδιοῦ, προκαλοῦν δυσσρέσκειαν

καὶ πόνον. Κάθε αἰσθητήριον ὄργανον τοῦ νεογνοῦ δὲν εἶναι εἰσέτι ἐντελῶς ὥριμον καὶ τελείως χρησιμοποίησιμον. Εἶναι ἀναγκαῖοι λοιπὸν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς του ἰσχυρότεροι ἐρεθισμοί, ἵνα καταστῶσιν αἰσθητοὶ εἰς τὸ βρέφος. Τότε μόνον ἐκβιάζουσι μίαν προσέγγισιν εἰς τὰς αἰσθήσεις, ὅταν εἶναι σχετικῶς ἰσχυροί. Μετὰ τὴν προχωροῦσαν δὲ ἀνάπτυξιν τὰ αἰσθητήρια ὄργανα διακρίνουσι βαθμηδὸν καλύτερα τὰς διαφορὰς τῶν ἐρεθισμῶν. Τὰ αἰσθήματα καθίστανται ἡμέραν μετὰ τὴν ἡμέραν σαφέστερα.

Μία φωτεινὴ ἀκτίς προσπίπτει εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ἐρεθίζει τὸ ὀπτικὸν νεῦρον καὶ τότε τὸ παιδί λαμβάνει αἶσθημα τοῦ φωτεινοῦ ἢ σκοτεινοῦ, τοῦ κυανοῦ, ἐρυθροῦ ἢ τέλος πάντων ἑνὸς χρώματος ἢ μιᾶς μορφῆς. Ἡχητικὰ κύματα φθάνουσι εἰς τὸ μέληπτότητα κατεσκευασμένον αὐτί. Τὰ ἀκουστικὰ νεῦρα μεταφέρουσι τὸν ἐρεθισμόν εἰς τὸ ἀκουστικὸν κέντρον, ἀναλόγως δὲ τῆς κανονικότητος ἢ μὴ τῶν ἡχητικῶν κυμάτων γεννᾶται τὸ αἶσθημα τόνου ἢ ψόφου. * Τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων ἐγγίζουσι ἕν ἀντικείμενον. Αἱ ἀπτικές θηλαὶ τοῦ δέρματος—αἱ ὅποια εὐρίσκονται πυκναὶ πλησίον ἀλλήλων εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων—ἀντιλαμβάνονται τὸν ἐρεθισμόν. Τὰ ἀπτικά νεῦρα μεταφέρουσι αὐτὸν εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὅπου γεννᾶται τὸ αἶσθημα τοῦ σκληροῦ ἢ μαλακοῦ, τραχείου ἢ λείου, ψυχροῦ ἢ θερμοῦ. Διαφοραὶ γεύσεως ἀναγνωρίζονται ἀμέσως, διάφοροι ὅμως ὄσμαι βραδύτερον μόνον. Τὰ αἰσθητήρια ὄργανα—ὁ ὀφθαλμός, τὸ οὖς, ὁ βλεννογόνος ὑμὴν τῆς ρινός, αἱ γευστικαὶ

* Τὸ ἀκουστικὸν αἶσθημα τὸ παραγόμενον ἀπὸ κανονικὰς παλμικὰς κινήσεις λέγεται **τόνος** (π.χ. ἤχος χορδῆς βιολίου), τὸ δὲ παραγόμενον ἀπὸ μὴ κανονικὰς παλμικὰς κινήσεις **ψόφος** (π.χ. τρίξιμον θύρας). Σ.Μ.

θηλαί τοῦ στόματος, αἱ ἄπτικαὶ θηλαί τοῦ δέρματος—εἶναι οἱ βοηθοί, οἱ ὅποιοι καθιστῶσιν εἰς ἡμᾶς συνειδητὰ τὰ φωτεινὰ καὶ ἠχητικὰ κύματα, τὰ ἀερῶδη, ρευστὰ καὶ στερεὰ σώματα, τὰς διαφορὰς θερμοκρασίας καὶ ἄλλα ἀκόμη φαινόμενα.

Ὁ κόσμος μὲ τὰς δυνάμεις του ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα ὡς ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς. Οἱ ἐρεθισμοὶ οὗτοι προκαλοῦν διεγέρσεις, αἵτινες διὰ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων μεταφέρονται εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἐκεῖ κάθε ἐρεθισμὸς γίνεται συνειδητὸς εἰς τὸ σχετικὸν αἰσθητικὸν κέντρον: τὸν αἰσθάνομεθα. Τὰ αἰσθήματα λοιπὸν εἶναι τὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ μας βίου: δὲν εἶναι δυνατὸν ταῦτα ν' ἀναλυθῶσι περισσότερον, διότι εἶναι ἀπλᾶ. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ δι' αὐτῶν παραγόμενα αἰσθήματα, ἵν' ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμον, ἵνα προσαρμόζεται πρὸς αὐτὸν καὶ ἵνα διατηρῆται ἐν αὐτῷ. Καὶ ἐν μόνον αἰσθητήριον ὄργανον ἂν καταστῆ ἄχρηστον, ἂν τὸ παιδί π.χ. γεννηθῆ κωφὸν ἢ τυφλόν, τότε μένει ἀποκλεισμένον ἐνὸς μεγάλου καὶ σπουδαίου τμήματος τῆς ἀνθρωπίνης βιώσεως.

*

Πῶς μαθαίνει τὸ παιδί νὰ βλέπῃ, ν' ἀκούῃ, νὰ ἄπτεται, νὰ γεύεται καὶ νὰ ὀσφραίνεται; Ἡ ἀνάπτυξις κάθε αἰσθήσεως καὶ κάθε ἄλλης σωματικῆς λειτουργίας, ὡς τῆς ὀμιλίας ἢ τοῦ βαδίσματος, γίνεται κατ'ἰδίους νόμους. Ἡ ἀνάπτυξις κάθε αἰσθήσεως (καὶ κάθε σωματικῆς λειτουργίας!) ἐπὶ τινα χρόνον προηγείται, ἐνῶ ἢ ἀνάπτυξις τῶν λοιπῶν παραμερίζεται.

Ἡ ὄρασις: Ὀλίγα λεπτὰ μετὰ τὴν γέννησιν ὑπάρχει

εἰς τὸ παιδί ἢ εὐαίσθησία πρὸς τὸ φῶς. Τὸ βρέφος ὅμως δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν δύναμιν νὰ βλέπη μακράν. Προσηλώνει τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὸ διάστημα χωρὶς ν' ἀναγνωρίζη. Πολλάκις τὰ νεογνὰ ἀλλοιθωρίζουν κατὰ τὰς πρῶτας ἡμέρας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι λόγος ἀνησυχίας, διότι ἡ ἰκανότης τοῦ κατευθύνειν τὰ βλέμματα παραλλήλως πρὸς ἄλληλα, διαμορφώνεται τελείως μόνον τὸν τρίτον μῆνα. Πολύ ταχέως δεικνύει τὸ παιδί μεγάλην χαρὰν διὰ τὸ φῶς. Αἰφνιδίως ἐπερχόμενον σκότος δύναται νὰ προκαλέσῃ δυσάρεστα αἰσθήματα. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν δύναται νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τὸ παιδί ἀτενίζει μετὰ μεγάλης προσοχῆς φωτεινὰς ἐπιφανείας.—π.χ. τὰ παράθυρα—. Βραδύτερον: «Ἦτο 23 ἡμερῶν, ὅτε τὸ τέκνον μου, τὸ ὁποῖον προσέβλεπεν ἀσκαρδαμυκτὶ τὸ ἕν μέτρον ἀπέχον ἀπ' αὐτοῦ κηρίον, μόλις ἐγὼ τὸ ἐκίνησα πρὸς ἀριστερά, ἔστρεψε τὰ μάτια του ἐπίσης πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἔπειτα πάλιν πρὸς τὰ δεξιὰ, ὅταν ἐγὼ ἐκίνησα τὸ φῶς πρὸς τὰ δεξιὰ. Ὅσάκις ἐτοποθέτουν τὸ φῶς ἐμπρός, τὰ μάτια του κατηνθύνοντο, ἀνευ κινήσεως τῆς κεφαλῆς, πρὸς τὸ φῶς. Ἐνῶ ἐγίνοντο αὐτά, τὸ πρόσωπόν του ἐλάμβανεν ἔξαφνα μίαν ἔκφρασιν νοημοσύνης, μὴ παρατηρηθεῖσαν μέχρι τοῦδε . . . Εἴκοσι φορές τὴν ἡμέραν ἐπανελάμβανα τὸ πείραμα τοῦτο, ἡ ἐπιτυχία τοῦ ὁποίου μ' ἐξέπληξε, ἀφοῦ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ σχεδὸν καθ' ἑκάστην ἔκαμνα τὸ πείραμα ἀνευ τινὸς ἀποτελέσματος». (W. Preyer.)

Κατὰ τὸ πρῶτον τρίμηνον τὸ παιδί δὲν κατευθύνει ποτὲ συνειδητῶς τὰ βλέμματά του πρὸς ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Μὲ τὴν ψηλάφησιν διαφόρων ἀντικειμένων ἐμφανίζεται συγχρόνως καὶ ἡ σωματικὴ ὄρασις. Τὸ παιδί προσέχει ἐπίσης κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του μᾶλλον εἰς τὴν μορφήν

ένος ἀντικειμένου παρὰ εἰς τὸ χρῶμα του. Τὸ πιάσιμον τῶν ἀντικειμένων, πού βλέπει, παρέχει εἰς τὴν ἀρχὴν μεγάλας δυσκολίας. Οὐχὶ σπανίως συμβαίνει, ἢ πρῶσοχὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ βλέμμα του νὰ κατευθύνωνται ὄχι εἰς τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ πιάσῃ, ἀλλὰ εἰς τὸ χέρι του, οὕτω δὲ χάνει τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ διάκρισις καὶ ἡ ὀνομασία τῶν χρωμάτων ἀπαιτεῖ ὀλόκληρον περίπου τὸν χρόνον τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Θλιβερὰ τύχη: Τυφλά παιδιά. Τὰ παιδιά ταῦτα εἶναι ἐξαιρετικῶς ἠδικημένα εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Ἡ παιδαγωγικὴ τῶν τυφλῶν ἔχει κάμει σήμερον μεγάλας προόδους καὶ κατορθώνει πολλάκις καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν αἰσθήσεων τῆς ἀφῆς καὶ ἀκοῆς. Εἰς τοὺς τυφλοὺς λείπει ἡ ἐποπτεία πάντων τῶν πραγμάτων, ἥτις γίνεται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Φῶς, σκότος καὶ χρῶμα οὐδεμίᾳ ψηλαφῶσα χεὶρ δύναται ν' ἀντιληφθῆ. Ἐπίσης ἡ ἔκτασις ἐνὸς τοπίου, ἡ ποικίλη εἰκὼν ἐνὸς χωρίου ἢ μιᾶς πόλεως πολὺ ἀτελῶς δύναται νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὑπὸ τῶν τυφλῶν δι' ἀναγλύφων. Τὸ αὐτὶ συμβοηθεῖ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀφῆς σημαντικώτατα εἰς τὸν σχηματισμὸν παραστάσεων τινων. Ἄς σκεφθῶμεν τὸν ὑλακτοῦντα κύνα, ἓνα κυλιόμενον ἀμάξι, ἐν πτηνὸν πού κελαδεῖ καὶ ἓνα καλπάζοντα ἵππον—οἱ θόρυβοι οὗτοι δύναται νὰ παράσχωσι εἰς τὸν τυφλὸν ἐποπτείας τινάς, ἔστω καὶ ἀμυδράς. Ἐπίσης καὶ τὸ σῶμα τοῦ τυφλοῦ καθίσταται ἰκανῶς εὐκίνητον καὶ συντελεῖ οὕτω πολὺ εἰς τὴν μείωσιν τοῦ συναισθήματος τῆς ἀβεβαιότητος καὶ κατωτερότητος. Μία ἰδιάζουσα ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις εἰς τοὺς οἴκους τῶν τυφλῶν βοηθεῖ τὰ παιδιά αὐτά, ὅσον εἶναι δυνατόν, ἵνα εὕρωσι

βραδύτερον μίαν σχετικήν θέσιν ἱκανοποιητικήν δι' αὐτὰ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ.

Ἡ ἀκοή. Τὸ νεογνὸν κατὰ τὰς πρώτας ὥρας δὲν ἀκούει τίποτε, ἐπειδὴ ἡ συνδέουσα τὴν κοιλότητα τοῦ λάρυγγος μὲ τὸ ἐσωτερικὸν οὖς Εὐσταθιανὴ σάλπιγξ εἶναι πεπληρωμένη βλέννης. Βραδύτερον ἰσχυροὶ ἠχητικοὶ ἐρεθισμοί, ὡς κλείσιμον θύρας, γίνονται αἰσθητοὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἀφῆς. Μέχρι ἡλικίας δύο μηνῶν τὸ παιδί ἀντιλαμβάνεται τὸ κλάψιμον ἄλλων παιδιῶν ὡς ἓνα ἀπλοῦν ἀκουστικὸν ἐρεθισμόν. Βραδύτερον ὅμως τὸ τοιοῦτον κλάψιμον ἐπιδρᾷ ὡς κοινωνικὴ ἐκφραστικὴ κίνησις: Τὸ παιδί δηλ. ποὺ ἀκούει τὸ κλάψιμον, κλαίει καὶ αὐτό. Τὸν τρίτον μῆνα ἀρχίζει τὸ παιδί νὰ διακρίνη τὰς φωνὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ ν' ἀντιδρᾷ πρὸς αὐτὰς οὐχὶ σπανίως μὲ γέλωτα. Κατὰ τὸν πέμπτον περίπου μῆνα δεικνύει τὸ παιδί, ὅτι δύναται νὰ διακρίνη ὠρισμένους τόνους καὶ θορύβους. Ἀπλῆ μουσικὴ, ὡς ἑλαφρὸς ἦχος κώδωνος, ἦχος φλογέρας καὶ κτύπημα τοῦ γκὸγκ, προκαλεῖ ζωηρὰς ρυθμικὰς κινήσεις. Ὁ Ἀμερικανὸς ἐρευνητὴς Watson * προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι πολὺ δυνατὸς καὶ αἰφνίδιος θόρυβος παρὰ τῷ νεογνῷ προκαλεῖ ἰσχυρὰ (τὰ μοναδικά, ὡς λέγει) αἰσθήματα φόβου.

Μία σπουδαία ὑπόμνησις: Δὲν πρέπει νὰ ὁμιλοῦμεν δυνατὰ εἰς τὸ βρέφος. Ἡ ἐπιμέλεια τῶν ἀκουστικῶν αἰσθημάτων εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικὴ, ὅσον καὶ ἡ τῶν ὀπτικῶν αἰσθημάτων καὶ δὲν εἶναι μόνον σπουδαία διὰ τὴν μετέπειτα μουσικὴν μόρφωσιν. Εἰς μεγαλύτερα παιδιά, διὰ τὰ ὅποια ἰσχυρίζονται, ὅτι

* Watson J. B., Ἀμερικανὸς ψυχολόγος, κατὰ τὸν ὅποιον μόνον διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἄλλων δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν ψυχικὸν βίον καὶ οὐχὶ δι' αὐτοπαρατηρησίας. Σ.Μ.

εἶναι τελείως ἄμουσα, δύναται πολλάκις ν' ἀποδειχθῆ, ὅτι τὰ ἀκουστικά των αἰσθήματα παρημελήθησαν κατὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως οὐδεμία σωματικὴ ἀτέλεια εἶναι αἰτία ἀμουσίας αὐτῶν.

Ἡ κωφότης δυνατὸν νὰ εἶναι ἐκ γενετῆς ἢ νὰ συμβῆ μετὰ τὴν γέννησιν. Οὐχὶ δὲ σπανίως προέρχεται κώφωσις ἐκ κληρονομικῆς ἐπιβαρύνσεως. Ὁστρακιά, διφθερίτις, ἰλαρά, μηνιγγίτις εἶναι αἱ ἀσθένειαι, αἱ ὁποῖαι πολλάκις παραβλάπτουν ἰσχυρῶς τὴν ἀκοήν. Λίαν ἐπιβλαβῶς ἐπίσης ἐπιδρῶσι τὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κτυπήματα (ράπισμα!), τὰ ὁποῖα οὐχὶ σπανίως δύναται νὰ προξενήσουν βλάβην τοῦ τυμπάνου καὶ ἄλλας σοβαρώτερας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀκουστικὸν ὄργανον. Παιδί, τὸ ὁποῖον ἔνεκα ἀπωλείας τῆς ἀκοῆς εἶναι ἀνίκανον νὰ μάθῃ νὰ ὁμιλῆ διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ, εἶναι κωφάλαλον. Ὄταν ὅμως ἕνα τοιοῦτον παιδί τύχῃ ἰδιαζούσης διδασκαλίας εἰς τὸν κατάλληλον χρόνον, ἀρχίζοντα περίπου κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀναπτύσσεται πνευματικῶς ὁμοίως σχεδόν, ὅπως ἕνα παιδί ἔχον πλήρεις τὰς αἰσθήσεις του.

Ἡ γεῦσις: Ἡ αἴσθησις τῆς γεύσεως ἀναπτύσσεται ταχέως καὶ οὕτω τὸ βρέφος ἐντὸς ὀλίγου διακρίνει τὴν σύνθεσιν τῆς τροφῆς του. Λίαν σαφῶς δεικνύεται τοῦτο κατὰ τὸν ἀπογαλακτισμόν, ὅστις ἄλλως δύναται νὰ ἔχῃ μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν. Βρέφη τινὰ ἀμύνονται μετὰ πείσματος κατὰ τῆς στερήσεως τῆς μητρικῆς τροφῆς. Ἡ γεῦσις, ἴσως καὶ ἡ ὄσμη, τῶν νέων φαγητῶν γίνονται αἰσθηταὶ εἰς αὐτὸ ὡς δυσάρεστοι καὶ ἡ προσφερομένη φιάλη σχεδόν πάντοτε ἀποκρούεται. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιμελουμένη αὐτὸ μήτηρ πρέπει νὰ ἔχῃ κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἰδιαιτέρως μεγάλην ὑπομονήν, ἀλλὰ καὶ νὰ φέρεται συνεπῆς, ἵνα μὴ κακοσυνηθίζῃ ὑπερ-

βολικὰ τὸ παιδί. Μία μικρὰ παρέκκλισις, κατὰ τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς τὸ παιδί ὑγιεινὰς ἡδύτητας, ὡς χυμὸν φρούτων, ὀλίγον μέλι καὶ διὰ τούτων καθιστᾷ εὐκολωτέραν τὴν ἀπογαλάκτισιν, εἶναι ἀσφαλῶς ἀκίνδυνος καὶ ἐπιτρεπομένη.

Ἡ ὄσφρησις: Ἦδη κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς παράγονται αἰσθήματα ὄσφρήσεως. Τὰ διὰ τῆς ὄσφρήσεως παραγόμενα εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα αἰσθήματα αὐξάνουν πολὺ εἰς ἰσχύν. Τὸ παιδί ἐναλλάσσει κατ' ἀρχὰς αἰσθήματα ὄσφρήσεως καὶ γεύσεως. Ἄν κρατήσωμεν πρὸ τοῦ προσώπου τοῦ βρέφους, ἰδίως τοῦ διητοῦς παιδίου, ἓν εὖοσμον ἄνθος, θέλει οὐχὶ σπανίως νὰ τὸ βάλῃ εἰς τὸ στόμα του. Πολλοὶ ὄσμαι δυσάρεστοι εἰς τὸν ἐνήλικα δὲν ἐνοχλοῦν τὸ παιδί κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἡλικίας του, διότι τὸ αἶσθημα τῆς ἀηδίας δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθῆ εἰς αὐτό. Οἱ λογικοὶ γονεῖς λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ προσέχουν εἰς αὐτὸ καὶ νὰ καταπολεμοῦν προληπτικῶς πολὺ αὐστηρὰ τὴν τάσιν, ἣ ὁποία ἐμφανίζεται οὐχὶ σπανίως εἰς τινὰ παιδιὰ νὰ παίζουν μὲ ἀκαθαροῦς. Πρὸς τοῦτο, διὰ ν' ἀποτρέπουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τοιούτων ἀηδῶν πράξεων, πρέπει νὰ παρέχουν εἰς αὐτὰ ἱκανοποιητικὰς ἀντικαταστάσεις, ὡς π.χ. παιγνίδια διὰ πλαστιλίνης. Τούναντίον, ἂν ἀπαγορευθοῦν τελείως καὶ τοιαῦτα παίγνια, εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῆ ἐν ὑπερβολικὸν καὶ ἴσως μάλιστα παρακωλυτικὸν αἶσθημα ἀηδίας.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειώνομεν, ὅτι ἔχει διαπιστωθῆ, ὅτι ἡ ἔνεκα ἐκβλαστήσεων τῆς ρινὸς παρακώλυσις τῆς δι' αὐτῆς ἀναπνοῆς τῶν παιδιῶν τῆς προσχολικῆς καὶ σχολικῆς ἡλικίας ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν προσοχὴν καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν σοβαρὸν κώλυμα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν.

Ἡ ἀφή: Ἡ αἶσθησις αὕτη ἔχει σπουδαίαν σημασίαν διὰ

τὸ παιδί, διότι τοῦτο μὲ τὰς χεῖρας κυρίως κατακτᾷ τὸν μικρὸν τοῦ κόσμου. Ὅλα πρέπει νὰ τὰ ἐγγίση καὶ νὰ τὰ ψηλαφήση. Τότε μόνον ἀντιλαμβάνεται τελείως ἓνα πρᾶγμα, ὅταν τὸ ψάσῃ καλῶς μὲ τὰ δάκτυλά του. Ἡ νεωτέρα λοιπὸν ἀγωγή δικαίως ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χώρου. Δι' ἓν πλῆθος ἐπαγγελμάτων καὶ ἐργασιῶν ἐν τῇ τεχνικῇ τῆς ἐποχῆς μας ἡ καλῶς ἀνεπτυγμένη αἴσθησις τῆς ἀφῆς καὶ τοῦ χώρου εἶναι σημαντικωτάτη. Αὐτὸ δὲ ἰσχύει οὐ μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας τεχνίτας καὶ καλλιτέχνας, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλὰ ἐν γένει χειροτεχνικὰ ἐπαγγέλματα. Τὸ σύστημα Μοντεσσόρη ἔχει δημιουργήσει ἀκριβέστατα μελετημένον ὑλικὸν διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς αἰσθήσεως ταύτης.

Ἀναγκαῖον εἶναι ἐπίσης, ὅπως ἀσκῆται ἀναλόγως καὶ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ. Ἐνῶ εἰς τὸ παιδί ἐμφανίζεται μία ἀμφοτερομερῆς προδιάθεσις τοῦ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ γλωσσικοῦ κέντρου, εἰς τὸν ἐνήλικον διατίθεται τοῦτο ἀριστερομερῶς. Ὁ λόγος τῆς μονομερείας ταύτης ὀφείλεται εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἄσκησιν καὶ χρῆσιν τῆς δεξιᾶς χειρός.*

*

Τὰ αἰσθήματα εἶναι οἱ οἰκοδομικοὶ λίθοι τῆς ἐν ἡμῖν εἰκόνοῦ τοῦ κόσμου. Ὄταν ταῦτα κτηθῶσι μὲ σαφήνειαν, ζωηρότητα

* Ἡ τρίτη ἀριστερὰ μετωπιαία ἕλιξ τοῦ ἐγκεφάλου καλεῖται **κινητικὸν γλωσσικὸν κέντρον**. Ἀπεδείχθη δέ, ὅτι εἰς τὰ μικρὰ παιδιά τὸ ὅλον γλωσσικὸν κέντρον συνδέεται καὶ μὲ τὰς δύο χεῖρας ἐξ ἴσου. Βραδύτερον ὅμως αἱ μὲν κινήσεις τοῦ δεξιόχειρος ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ λοβοῦ τοῦ γλωσσικοῦ κέντρου, αἱ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ χειρός ἐκ τοῦ δεξιοῦ λοβοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἀποκλειστικῆς χρήσεως τῆς δεξιᾶς ἢ ἀριστερᾶς χειρός. Σ.Μ.

καὶ ἐγκαίρως κατὰ τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα, τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐδόθη δι' αὐτῶν ἡ σπουδαιοτάτη προϋπόθεσις πρὸς ἀνωτέραν πνευματικὴν ἐνέργειαν. Διὰ τοῦτο ἡ συνειδητὴ ἀγωγή τῶν αἰσθήσεων πρέπει νὰ ἐπεμβαίη ἐνωρίς, πρὸ τῆς σχολικῆς ὠριμότητος. Ὅσον ὀλιγώτεροι εἶναι οἱ ἰσχυροὶ ἐρεθισμοί, οἱ ὅποιοι ἀπαμβλύνουν τὰς αἰσθήσεις καὶ ὅσον λεπτότεροι οἱ ἐρεθισμοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἀσκεῖται τὸ παιδί, τόσο συντελεστικώτερον εἶναι τοῦτο πρὸς τὴν μετέπειτα δυνατὴν διαμόρφωσιν τῶν αἰσθήσεων. Ἡ μεγάλη Ἰταλὶς παιδαγωγὸς Μαρία Μοντεσσόρη, αἱ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ τῆς ὁποίας ἔχουν ἐπηρεάσει ὅλας τὰς ἐκπαιδευτικὰς μεθόδους τῆς ἐποχῆς μας, τονίζει λίαν ἐμφαντικῶς τὴν ἀνάγκην μιᾶς προσεκτικῆς ἀσκήσεως τῶν αἰσθήσεων. Διότι ἡ παιδαγωγὸς αὕτη ἔχει δημιουργήσει—ὅπως εἴπομεν ἤδη κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀφῆς—ἓνα σύστημα λίαν ἀποτελεσματικόν. Εἰς τοὺς παιδικοὺς κήπους τῆς Μοντεσσόρη ἀσκοῦνται ὅλαι αἱ αἰσθήσεις τῶν παιδιῶν συστηματικῶς καὶ μάλιστα αὐτενεργῶς. Ἡ διαπίστωσις μάλιστα, ὅτι ἡ καλὴ ἀσκῆσις τῶν αἰσθήσεων δημιουργεῖ καλὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν σχολικὴν ἐργασίαν καὶ τὸν ἐπαγγελματικὸν βίον, δύναται νὰ εὐρίσκη ἐφαρμογὴν καὶ ἔξω τῶν Μοντεσσορείων σχολείων. Εἶναι ὅμως ἀληθές, ὅτι ἡ μικρὰ οἰκογένεια τῆς ἐποχῆς μας δυσκόλως δύναται νὰ ἐνεργῇ κανονικὴν ἀσκήσιν τῶν αἰσθήσεων, διότι καὶ ἐδῶ ἐπιδρᾷ κωλυτικῶς τὸ ἀνεπαρκές τῆς κατοικίας, ὁ θόρυβος καὶ ἡ νευρική σπουδὴ μέσα εἰς τὸν στενὸν χῶρον τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἀπαμβλυντικῶς ἐπὶ τῶν εὐκόλως ἐρεθιζομένων αἰσθήσεων τοῦ παιδιοῦ. Μόνον ὁ παιδικὸς κήπος δύναται νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ παράσχῃ εἰς ὅλα τὰ μικρὰ παιδιὰ τὴν ἀναγκαίαν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεων.

Τὰ αἰσθήματα παραμένουν εἰς τὴν συνείδησιν ἐπὶ τοσοῦτον, ἔφ' ὅσον διαρκοῦν οἱ προκαλοῦντες αὐτὰ ἐρεθισμοί. Βλέπομεν π.χ. ἐπὶ τοσοῦτον διάστημα τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα, ἔφ' ὅσον ἐν ἐρυθρὸν ἀντικείμενον, ὡς ἐρυθρὸν ρόδον ἢ ἄλλο ἐρυθρὸν ἄνθος, εὐρίσκεται πρὸ ἡμῶν, ὅταν δ' ἡ πηγὴ αὕτη τοῦ ἐρεθισμοῦ ἐκλείψῃ, ἐκλείπει ἐπίσης καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ «ἐρυθροῦ». Δυνάμεθα ὁμως ν' ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην τὴν εἰκόνα τοῦ ἐρυθροῦ τούτου ἀντικειμένου, οἶον τοῦ ἐρυθροῦ ἄνθους, ἐὰν «στήσωμεν» τοῦτο πάλιν «παρὰ» τὰς αἰσθήσεις μας. Ἐκαστον δηλ. αἶσθημα καταλείπει ἐν τῇ συνειδήσει μας ἐν ἴχνος, μίαν δυνατότητα «προδιάθεσιν» πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ αἰσθήματος τούτου. Ἡ ἱκανότης αὕτη σημαίνει τίποτε ὀλιγώτερον, παρ' ὅτι δυνάμεθα νὰ μὴ λησμονῶμεν τίποτε. Πάντα τὰ αἰσθήματα παραμένουν ἐν τῷ συνειδήσει μας διὰ μίαν μετέπειτα χρῆσιν «διατετηρημένα» καὶ δύνανται, ἂν καὶ κάποτε ὑπὸ ἰδιαιτέρας μόνον περιστάσεις, ν' ἀναζήσωσι πάλιν. Αἱ «παραστάσεις» αὗται—ὅπως λέγονται—ἐπανέρχονται εἰς τὴν συνείδησιν μας ἢ ἀκουσίως ἢ διὰ τινος βουλευτικῆς δυνάμεως («ἀναμνησκόμεθα»), ἐξαφανίζονται δέ, ὅταν δὲν συγκρατῆ αὐτὰς ἡ προσοχή. Πᾶσαι δ' αἱ παραστάσεις εὐρίσκονται ἐν ὠρισμένῃ τινὶ κανονικῇ συνδέσει πρὸς ἀλλήλας, ἡ ὁποία σύνδεσις διευκολύνει καὶ καθορίζει τὴν εἰς τὴν συνείδησιν ἐπάνοδον.

Οἱ ἐπιδρῶντες ἐπὶ τὸν παῖδα ἐρεθισμοὶ δὲν προκαλοῦν μόνον αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα διακρίνομεν εἰς ἐρεθιστικὰ καὶ κατευναστικά, εἰς ἐντείνοντα καὶ χαλαρώνοντα. Ἡ γενικωτάτη ὁμως καὶ συνηθεστάτη διάκρισις εἶναι εἰς εὐάρεστα καὶ δυσάρεστα συναισθήματα. Χρῶματά τινα (ἐρυθρὸν) ἐπιδρῶσιν ἐρεθιστικῶς, ἄλλα (κυανοῦν) κατευναστικῶς. Διάφορα αἰσθήματα ὁσμῆς καὶ γεύσεως προκαλοῦν

εὐαρέστησιν ἢ δυσαρέστησιν. Θερμότης, ρυθμικοὶ λικνισμοὶ καὶ τὸ γλυκὺ μητρικὸν γάλα παρέχουν βαθεῖαν εὐχαρίστησιν. Ἡ μουσικὴ προκαλεῖ πολὺ ἐνωρὶς ἰδιάζουσαν ρυθμικὴν κίνησιν. Ἰσχυρότατος θόρυβος, ἰσχυρὸν φῶς, ὡς ἐπίσης καὶ σκότος, πείνα, ψῦχος καὶ ὑγρασία προξενοῦν ἰσχυρὰν δυσαρέσκειαν. Τὰ δυσάρεστα συναισθήματα εἶναι εἰς τὸ μικρὸ παιδί πολυαριθμότερα, πολλάκις δὲ μεταβάλλονται εἰς ἰσχυρὰς διεγέρσεις, εἰς ἐξάψεις. Αἱ μητέρες διακρίνουν ἤδη ταῦτα καὶ εἰς τὰ πολὺ μικρὰ παιδιά. Τὸ παιδί προσπαθεῖ ν' ἀμυνθῆ κατὰ τῶν ἐρεθισμῶν, οἱ ὅποιοι προκαλοῦν δυσαρέσκειαν. Ἡ ἄμυνά του ὅμως κατ' ἀρχὰς εἶναι ἀσθενεστάτη καὶ ὄχι ἀκόμη σκόπιμος. Διὰ τοῦτο κραυγάζει ἢ ἐξωτερικεῖ φωνὰς δυσαρεσκείας· συστέλλεται, κινεῖ ἀνησύχως τὰ μέλη του, σκιρτᾷ ἢ σαλιαρίζει. Ἐνίοτε ὅμως αἱ ὑπερβολικαὶ αὐταὶ συναισθηματικαὶ ἐκδηλώσεις δὲν ἔχουν καμμίαν δικαιολογοῦσαν αἰτίαν, ἀλλ' ἀπλῶς ἔχουν τὸν σκοπὸν νὰ φέρουν πλησίον τοῦ παιδιοῦ τὴν μητέρα. Ὅθεν, ὅταν τις ἀφήνη ἀταράχως νὰ παρέρχωνται αἱ τοιαῦται ἀδικαιολόγητοι ἐκδηλώσεις, χωρὶς νὰ ἐπέμβῃ, θὰ ἐκπλαγῆ πολὺ μὲ τὴν βραχεῖαν διάρκειαν καὶ σπανίαν ἐπανάληψίν των.

Τὸ παιδί κατ' ἀρχὰς βλέπει μόνον ὅ,τι εἶναι πλησίον του, ὅ,τι τοῦ προσκομίζεται. Εἶναι παραδεδομένον ἀβοήθητον εἰς ὅλα τὰ συμβαίνοντα. Ἡ ἀβοήθητος ὅμως ἄμυνά του, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς τὸ κουράζει πολὺ, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καθίσταται δεξιωτέρα. Μετὰ μακρὰς καὶ ἀδιακόπους πολλάκις κινήσεις ἢ καταβαλλομένη πρὸς ἄμυναν δύναμις μετριάζεται, καὶ μάλιστα εἶναι δυνατὸν ἐν τέλει ἡ ἀδεξιότης του νὰ καταλήξῃ εἰς αὐτοσχέδιόν τι πρῶτον παιγνίδιον. πολὺ ἀγαπητὸν εἰς τὸ παιδί.

Παράδειγμα: Πολλαὶ μητέρες ἀπλώνουν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ παιδιοῦ ἐν ὕφασμα, ἵνα τὸ ἡσυχάσουν καὶ τὸ ἀποκοιμίσουν. Τὸ ὕφασμα τοῦτο ἐμποδίζει πάντα ἐρεθισμόν προκαλοῦντα τὴν ἀγρυπνίαν καὶ συντελεῖ οὕτω εἰς τὸ ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα. Ἐὰν ἡ μητέρα ἐξακολουθῇ νὰ κάμνη αὐτὸ ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας, δὲν ἀποκοιμᾶται τὸ παιδί πλέον, ἀλλ' ἀρχίζει ν' ἀντιτάσσεται καὶ νὰ φωνάζη δυνατά. Στὴν ἀρχὴ κινεῖ τὰ χεράκια του ἐδῶ κι ἐκεῖ, δὲν δύναται ὅμως ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ ὕφασμα. Ὅταν ὅμως ἐπαναληφθῇ τοῦτο πολλάκις, κατορθώνει τὸ παιδί διὰ τῆς μακρᾶς ἀσκήσεως (ἴσως τὴν πρώτην φορὰν κατὰ σύμπτωσιν) ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ὕφασματος. Μισοκαταλαβαίνει τότε τὸν μηχανισμόν καὶ οὕτω ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης ἀδεξιότητος καταλήγει εἰς τὸ τέλος εἰς ἓνα εὐχάριστον παιγνίδι. Τὸ παιδί κρύπτεται ἔκουσίως ὑπὸ τὸ ὕφασμα, ἵνα εἰς μίαν πρόσκλησιν («ποῦ εἶναι τὸ παιδάκι μας;») δείξη μὲ σημεῖα τὴν μεγάλην του χαράν.

*

Κάθε παιδί ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς του ἔχει ἰσχυρὸν πόθον πρὸς τρυφερότητα, πρὸς ἐξωτερικεύσεις τῆς μητρικῆς αγάπης. Διάφοροι ἐπιστήμονες, ἐκ διαφόρων ἀπόψεων, κατέληξαν εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι οὐδὲν εἶναι τόσο ἀναγκαῖον πρὸς εὐνοϊκὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ, ὅσον αὐτὴ ἡ ἀναντικατάστατος μητρικὴ τρυφερότης, τὸ συναίσθημα τῆς ἀγνῆς στοργῆς τῶν γονέων. Ἐνας Γερμανὸς ἰατρὸς παιδικῆς κλινικῆς, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παγκοσμίου πολέμου, ἔκαμε τὴν παρατήρησιν εἰς τινὰ ἐξόχως

λειτουργοῦντα παιδικὰ Ἄσυλα, ὅτι βρέφη (αἱ μητέρες των εἰργάζοντο εἰς ἐργοστάσια πυρομαχικῶν), τὰ ὅποια ἐπεμελοῦντο καλῶς μορφωμένοι ἐπιμελήτριαι, περιέπεσαν εἰς κατάστασιν ἀτροφίας καὶ ἀνορεξίας. Ἡ σωματικὴ των ἀνάπτυξις ὠπισθοχώρει. Ἐντερικαὶ ἐνοχλήσεις καὶ ἀϋπνία ἦσαν συχνὰ φαινόμενα. Οἱ ἰατροὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἠδύναντο νὰ διαγνώσουν τὴν αἰτίαν τῆς ἐξασθενήσεως τούτων, βραδύτερον δ' ἐχαρακτήρισαν τὴν ἀσθένειαν αὐτὴν μὲ τὸν γενικώτατον χαρακτηρισμὸν «ἀσθένεια τοῦ Ἄσυλου». Παρὰ τὴν ἀρίστην διαρρυθμισίαν καὶ λειτουργίαν τοῦ παιδικοῦ τούτου ἰδρύματος καὶ τῆς ἐπιμελοῦς φροντίδος, ἀπέθνησκεν ἐν μέγα ποσοστὸν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Μόνον μετὰ τινα χρόνον διεγνώσθη, ὅτι ἡ τοιαύτη «ἀσθένεια τοῦ Ἄσυλου» ὠφείλετο εἰς τὴν ἔλλειψιν μητρικῆς ἐπιμελείας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι καμμία μηχανή, ἡ ὅποια χρειάζεται ἐφοδιασμὸν ὑλικοῦ μόνον, διὰ νὰ λειτουργήσῃ. Ἐφ' ὅσον δὲν εἶχον διαγνώσει τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηροῦν εἰς τὴν ζωὴν τὰ βρέφη ἐντὸς τῶν τοιούτων ἰδρυμάτων. Εὐρίσκοντο ἐκεῖ ἐστερημένα ὄχι μόνον τοῦ μητρικοῦ γάλακτος, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης φιλοστοργου ἐπιμελείας. Μόνον δέ, ὅταν ἡ κατὰ μάζας ἐπιμέλεια τῶν παιδιῶν ἀντικατεστάθη ὑπὸ χωριστῆς δι' ἕκαστον περιθάλψεως, κατωρθώθη νὰ διασωθῶν τὰ παιδιὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπικινδύνου ἀσθενείας.

Ἐν τινι δημοσιεύματι περὶ τῆς «ἀσθενείας τῶν Ἄσυλων» ἀναφέρεται καὶ ἐν μικρὸν ἀνέκδοτον, εἰλημμένον ἔκ τινος παλαιοῦ χρονικοῦ, τὸ ὅποιον ἐξιστορεῖ πολὺ ἐντυπωσιακὰ τὴν φυσικὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου δικαιολογημένην ἀπαίτησιν τῶν παιδιῶν νὰ ἔχουν μητρικὴν ἐπιμέλειαν. Ὁ ρωμαντικὸς Κάιζερ Φρειδερίκος ὁ Β' ἀπηύθυνε κάποτε τὸ ἐρώτημα: «Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν παιδιά, ποὺ δὲν ἤκουσαν ποτὲ μίαν λέξιν, νὰ συνεννο-

ηθοῦν μεταξύ των;» Διέταξε τότε ν' ανατραφῆ ἄριθμός τις παιδιῶν ὑπὸ ἐπιμελητριῶν, αἱ ὁποῖαι ν' ἀποφεύγουν κάθε λέξι καὶ κάθε ἔκφρασιν τρυφερότητος πρὸς τὰ παιδιά. Ἡ ἐρώτησις τοῦ Κάιζερ ἔμεινεν ἄνευ ἀπαντήσεως, διότι ὅλα τὰ παιδιά ἀπέθανον. Ὁ χρονογράφος προσθέτει, ὅτι τὰ παιδιά ἄνευ φιλικῆς λέξεως καὶ ἄνευ στοργικῆς ἐπιμελείας τῶν ἐπιμελητριῶν τῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσουν.

Ἡ ἀγάπη καὶ τρυφερότης εἶναι σπουδαία οὐ μόνον διὰ τὸ βρέφος, ἀλλὰ καὶ διὰ κάθε παιδικὴν ἡλικίαν καὶ μάλιστα ἀπολύτως ἀναγκαῖα. Πόσον συγκλονιστικὰ ἀντηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ Hebbel, μὲ τὸ ὁποῖον γράφει ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ του περὶ τοῦ πατρὸς του καὶ τοῦ ἐνόχου κόσμου: «Ἐχω σχηματίσει τὴν πεποίθησιν καὶ ἐπιμένω εἰς αὐτήν: Ὁ ἥλιος φαίνεται στὸν ἄνθρωπο μόνον μιὰ φορά: στὴν παιδικὴν του ἡλικίαν καὶ στὴν πρώτην του νεότητα. Ὄταν ζεσταθῆ τότε, δὲν ξαναπαγώνει ποτέ, καὶ ὅ,τι ἔχει μέσα του θὰ φυτρῶνῃ φρέσκο καὶ δροσερό, θ' ἀνθίξῃ καὶ θὰ κἀνῃ καρπούς. Ὁ Tieck λέγει κάπου μὲ τὸ ἴδιο νόημα: Μόνον ὁποῖος ὑπῆρξε παιδί, γίνεται ἄνθρωπος. Τρομάρα μ' ἔπιασε, ὅταν τὸ διάβασα αὐτὸ γιὰ πρώτην φορά! Τώρα τὸ φάντασμα, ποῦ μοῦ ἔκλεψε τὴ ζωὴ μου, εἶχε παρμένο ἓνα ὄνομα. Πόσο σκοτεινὴ καὶ ἔρημη ἦταν ἡ παιδικὴ μου ἡλικία! Ὁ πατέρας μου μὲ μισοῦσε κι ἐγὼ ἐπίσης δὲν μπορούσα νὰ τὸν ἀγαπήσω. Αὐτός, ἓνας σκλάβος τοῦ γάμου, μὲ σιδερένια δεσμὰ μέσα στὴ φτώχεια, μέσα στὴ σκληρὴ ἀνάγκη, μὴ μπορῶντας, μολονότι σκορποῦσε ὅλες τις δυνάμεις του καὶ τις ἀνυπολόγιστες προσπάθειές του, νὰ πάῃ μπρός, ἔστω κι ἓνα βῆμα, μισοῦσε καὶ τὴ χαρὰ ἀκόμη. Ὁ δρόμος τῆς χαρᾶς πρὸς τὴν καρδιά του ἦταν κλεισμένος μὲ τριβόλια κι ἀγκάθια. Δὲν μπορούσε νὰ χωνέψῃ οὔτε τῶν παιδιῶν του τὰ πρόσωπα:

τὸ χαρούμενο γέλιο, ποὺ ἀνοίγει τὰ στήθεια, ἦταν γι' αὐτὸν ἀνοσιούργημα, σαρκασμὸς ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του. Κάθε τάσις τῶν παιδιῶν πρὸς τὸ παιγνίδι ἦταν γι' αὐτὸν ἐπιπολαιότης, ἄχρηστο πρᾶμα· φόβος πρὸς τὴ βαρεῖα χειρωνακτικὴ δουλειὰ ἐθεωρεῖτο ἀπ' αὐτὸν ἔμφυτη διαφθορά, μιὰ δεύτερη κατὰπτωσι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐμένα καὶ τὸν ἀδελφόν μου μᾶς ἔλεγε λύκους του. Ἡ ὄρεξις μας ἐχαλοῦσε τὴ δική του· σπάνια ἐμασσήσαμε ἓνα κομμάτι ψωμί, χωρὶς ν' ἀκούσωμε, πῶς δὲν κερδίζομε μὲ τὸν κόπο μας τὸ ψωμί ποὺ τρῶμε! Μολαταῦτα ὁ πατέρας μου ἦταν (ἂν δὲν εἶχα γι' αὐτὸ ἐσωτερικὴ πεποίθησι, δὲν θὰ τὸ ἔλεγα) ἓνας καλόκαρδος, πιστός, καλόβουλος ἄνθρωπος. Ἄλλὰ ἡ φτώχεια εἶχε καταλάβει τὴ θέσι τῆς ψυχῆς του..» (Hebbel, * Ἡμερολόγιον).

Ἀγάπη καὶ χαρὰ—εἶναι τὰ δυὸ σπουδαιότατα συναισθήματα, τὰ ὅποια εἶναι τόσον ἀναγκαῖα διὰ τὰ παιδιὰ μας, ὅσον καὶ τὸ φαγητόν, τὸ ποτόν, ὁ ὕπνος καὶ ἡ περιποιήσις.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰσθημάτων αὐξάνει μὲ τὴν προχωροῦσαν ἀνάπτυξιν. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ τὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ τὰ παρακολουθήσωμεν ὅλα, διότι ἓν μέρος μόνον τοῦ ἐσωτερικοῦ του βίου εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον γνωστόν. Ἐνας μέγας ἀριθμὸς συναισθημάτων καὶ σκέψεων, ζῆ μέσα μας χωρὶς ἡμεῖς γενικῶς νὰ γνωρίζωμεν τίποτε δι' αὐτά, ἢ τὰ γνωρίζομεν πολὺ ἐπιπολισίως. Ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ λησμονῆ ἔ-

* Φρειδερίκος Hebbel (1813—1863). Γερμανὸς δραματικὸς ποιητής, ὁστις υἱὸς κτίστου ὄν, κατώρθωσε μετ' ἀπείρουσ δυσχερείας νὰ σπουδάσῃ φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν. Κατ' ἀρχὰς ἔγραψε ποιήματα καὶ διηγήματα, βραδύτερον δὲ πολλὰ δράματα, δι' ὧν κατέλαβεν ἐξέχουσαν θέσιν μετὰ τῶν Γερμανῶν δραματικῶν. Σ. Μ.

κεῖνα τὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια τοῦ εἶναι δυσάρεστα ἢ τὰ ὅποια δὲν ἀνέχεται ἡ ἠθική του. Ἀπωθεῖ ὅλ' αὐτά, μετὰ τινος πολλακίς τεραστίας καταναλώσεως δυνάμεως, εἰς τὸ ἄσυνεῖδητον.

*

Πολλοὶ γονεῖς προσπαθοῦν νὰ συνηθίσουν τὸ παιδί των ἐνωρίτερα, παρ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ σωματική του ὠριμότης, εἰς τὸ νὰ βαδίζῃ, νὰ ὀμιλῇ, καὶ ἐν γένει εἰς διαφόρους ἄλλας πνευματικὰς λειτουργίας. Αἱ προσπάθειαι ἐν τούτοις αὐταὶ εἶναι ματαιοπονία. Διότι δι' ἐκάστην πνευματικὴν δρᾶσιν ἐργάζεται ἐν ὅλως ὠρισμένον τμήμα τοῦ ἐγκεφάλου: τὸ ἀντίστοιχον αἰσθητικὸν κέντρον. Οὕτω ὑπάρχει ἐν γλωσσικὸν κέντρον, ἐν ἀκουστικὸν κέντρον, ἐν κέντρον διὰ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀφῆς καὶ ἄλλα. Κάθε αἰσθησις καὶ κάθε ψυχικὴ ἐνέργεια «ἐξυπηρετεῖται» ὑπὸ μιᾶς ὠρισμένης θέσεως. Ἐκαστον ὅμως τῶν κέντρων τούτων τότε μόνον δύναται νὰ λειτουργήσῃ, ὅταν συντελεσθῇ ἡ ὠρίμανσις του. Παράδειγμα: Οὕτω π.χ. πρέπει πρῶτον ν' ἀναπτυχθῇ ὁ μικρὸς ἐγκέφαλος (παρεγκεφαλῖς), διὰ νὰ διευκολυνθῇ εἰς τὸ παιδί ἡ ἄσκησις τῆς ὀρθίας στάσεως, βραδύτερον δὲ τοῦ ἐγείρεσθαι καὶ βαδίζειν. Πρέπει πρῶτον νὰ ὠριμάσῃ τὸ γλωσσικὸν κέντρον, διὰ νὰ ἐμφανισθῶσιν αἱ πρῶται γλωσσικαὶ προσπάθειαι.

Τὸ παιδί λοιπὸν δὲν μαθαίνει νὰ πιάνῃ, ν' ἀρκουδίζῃ, νὰ ὀμιλῇ, ἐπειδὴ διδάσκεται ταῦτα ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους. Ἡ λειτουργία τούτων συμβαίνει κατ' ἄλλον τρόπον: Ὄταν τὰ σχετικὰ ὄργανα καταστῶσιν ὠριμα, τότε ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆ προπαρασκευὴ ὠθεῖ πρὸς δοκιμὴν καὶ δρᾶσιν. Εἶναι λοιπὸν πολὺ

σπουδαῖον διὰ τὸν παιδαγωγόν, νὰ γνωρίζῃ περίπου τὸ χρονικὸν σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ παιδί ἀρχίζει νὰ ἐκδηλώνῃ νέας ἐνεργείας. Τότε ἀρκεῖ πολλάκις μία μικρὰ παρόρμησις, διὰ νὰ παραχθῇ νέα πρᾶξις. Κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον μανθάνει τὸ παιδί ἀπλᾶς δεξιότητας, ὅπως τὸ νὰ πιάνῃ τὰ ἀντικείμενα, νὰ κάθηται, ν' ἀρκουδίζῃ. Τοῦτο κατορθώνει δι' εἶδους τινὸς παιγνιώδους αὐτογυμνάσεως, καθ' ὅσον ἀριθμὸς τις ἐμφύτων ἐνστίκτων ἐπιτρέπει ἤδη ἐνωρὶς μίαν πρῶτην, ἔστω καὶ μικράν, διαμόρφωσιν διαφόρων δεξιοτήτων. Οὕτω δύναται τὸ πολὺ μικρὸ παιδί μετὰ μικρᾶς τινος δεξιότητος καὶ ὑπομονῆς νὰ συνηθίσῃ εἰς μακροτέραν ἀνάπαυσιν κατὰ τὴν νύκτα, εἰς ὠρισμένα διαλείμματα φαγητοῦ καὶ ἄλλα. Εἰς ταῦτα συγκαταλέγεται καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ νὰ κυριαρχῇ τῶν φυσικῶν του ἀναγκῶν καὶ τῆς τακτικῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, διότι τὸ παιδί γεννᾶται ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. Ἄν τοῦτο—περίπου τὸν ἕνατον μῆνα—ἐπροχώρησε κατὰ τοιοῦτον τρόπον, τότε ἀρχίζει γενικῶς νὰ εὐρίσκη ἰκανοποίησιν καὶ εὐχαρίστησιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα τὴν κυριαρχίαν ἀκριβῶς ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη ἔχουν ἀσκηθῆ καὶ ἔχουν συνηθίσει, τὴν ἀποβάλλουν πάλιν. Τοιαῦτα παιδιὰ, μὴ δυνάμενα νὰ συγκρατηθοῦν εἰς τὰς φυσικὰς τῶν ἀνάγκας καὶ συνεχῶς αὐτορρυπαινόμενα, εἶναι ὡς νὰ θέλουν νὰ δείξουν, ὅτι εἶναι παρημελημένα ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἢ ὅτι φοβοῦνται δυσκολίας τινάς. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ δεικνύωμεν περισσοτέραν προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον. Ἡ τέχνη τοῦ παιδαγωγοῦ ἐγκεῖται εἰς τὸ νὰ δύναται καὶ ἐδῶ νὰ τηρῇ τὸ ὀρθὸν μέτρον. Ἐνθάρρυνσις καὶ ἐνδείξις ἀγάπης εἶναι οὐχὶ σπανίως λίαν δραστικὰ μέτρα πρὸς θεραπείαν τοιούτων ἐλαττωμάτων.

Ἐπανερχόμεθα πάλιν εἰς τὸ πρῶτον μανθάνειν. Ἡ ὁμιλία ἀρχίζει μὲ τὸ ψέλλισμα. Τὸ παιδί συνήθως εὐχαριστεῖται ὑπερβολικὰ μὲ τὴν ἔκφρασιν νέων φθόγγων καὶ δίδει μεγάλην προσοχὴν εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Εἰς τὰς τοιαύτας ἀσκήσεις συνεργάζεται ὁλόκληρον τὸ σῶμα, αἱ δὲ τοιαῦται κουραστικαὶ του προσπάθειαι διαρκοῦν πολλάκις ἀρκετὰ λεπτὰ τῆς ὥρας. Σωματικαὶ κινήσεις: Ἀπλᾶς κινήσεις, τὰς ὁποίας δεικνύομεν ὑποδειγματικῶς εἰς τὸ παιδί, δύναται ν' ἀπομιμηθῆται ἤδη τοῦτο κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Τὰς ἀπαγορεύσεις ἐννοεῖ τὸ παιδί μὲ τὸ πρῶτον καὶ ἡμισυ ἔτος τῆς ἡλικίας του, δύναται ὁμως καὶ διετὲς παιδί νὰ ἐκτελῇ παραγγελίας τινάς.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα συμβαίνει ὡς νὰ ἔδιδε τὸ παιδί διὰ μιᾶς ἰδιαίτεραν προσοχὴν εἰς τινὰς μικρὰς κινήσεις του καὶ τρόπους συμπεριφορᾶς. Ἐπαναλαμβάνει αὐτὰς πολλάκις καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, τὰς σπουδάζει τρόπον τινὰ καὶ διαρκῶς ἀσκεῖται εἰς αὐτάς. Αἱ αὐτοαπομιμήσεις αὐταὶ εἶναι σημαντικώταται διὰ τὴν παιδικὴν ἀνάπτυξιν, διότι ἀπ' αὐτῶν πορίζεται τὸ παιδί τὰς νέας του δυνάμεις, διὰ τῶν ἀναριθμητῶν ἐπαναλήψεων, κατὰ τὰς ὁποίας δύναται νὰ βοηθηθῆται ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ. Κατὰ τὰς πολλὰς αὐτάς ἀσκήσεις τὸ παιδί ἀπολαύει τὴν δυνάμιν του καὶ οὕτω φθάνει εἰς τὰς πρώτας δυνατότητας, νὰ δημιουργῇ εἰς τὸν ἑαυτὸν του εὐχαρίστησιν.

Ἡ Charlotte Bühler ἐν τῷ βιβλίῳ της «Παιδικὴ καὶ νεανικὴ ἡλικία» ἀναφέρει μίαν τοιαύτην ἐντυπωτικὴν περιπτῶσιν: «Ἐνα παιδί ἡλικίας ἑνδεκα μηνῶν ἔπεσεν εἰς τὸ κρεβάτι τὰπίστομα καὶ ἐκτύπησε δυνατὰ εἰς τὸ μέτωπον. Ἐκραύγαζεν ἐπὶ 5 λεπτά. Ἐξαφνα—παρηκολουθεῖτο μετὰ προσοχῆς—συνῆλθε, ἐσηκώθη καὶ ἤρχισε μὲ ἐπιμέλειαν, προσεκτικὰ καὶ

μέ μεγάλην ἐπιμονὴν νὰ κτυπᾷ τὸ μέτωπόν του πολλὰς φορὰς ἄλλεπαλλήλως μὲ τὴν αὐτὴν ἐκουσίαν κίνησιν. «Ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ τοῦ συνέβη κατὰ τὸ ἀτύχημά του, τώρα μὲ τὴν κατάλληλον κίνησιν τὸ μετέβαλεν εἰς παιγνίδιον καὶ ἀπὸ τὴν πρῶην δυσαρέσκειαν τοῦ προῆλθεν εὐχαρίστησις. Τοιοῦτοτρόπως ἔχει λίαν ἐπιτυχῶς χαρακτηρισθῆ ἢ μετὰβασίς ἀπὸ τὴν παθητικὴν κίνησιν εἰς κινητικὴν πράξιν».

Μία ὑποδειγματικὴ ἐκτέλεσις διαφόρων ἐνεργειῶν δύναται εἰς ὠρισμένας περιστάσεις καὶ εἰς ὠρισμένα ὅρια νὰ ἐνισχύσῃ ἀσφαλῶς. Πρέπει ὅμως αὐταὶ νὰ γίνωνται πάντοτε μὲ διδομένην εὐκαιρίαν καὶ οὐδέποτε ἐπιβλητικῶς, ἵνα προφυλάσσωμεν τὸ παιδί κατὰ τὴν πνευματικὴν του ἀνάπτυξιν ἀπὸ προώρους ἐνεργείας καὶ πράξεις. Τοῦτο ἰσχύει ἤδη μᾶλλον διὰ τὸ κάπως μεγαλύτερον παιδί, διὰ τὸ παιδί τῆς δευτέρας ἡλικίας. Γεννῶνται δηλ. πολλαὶ δυσχέρειαι ἐκ τούτου, ὅτι δὲν προσέχονται ἀρκετὰ δικαιολογημέναι ἀνάγκαι τοῦ παιδιοῦ καὶ ὅτι θέλομεν νὰ συνηθίσωμεν αὐτὸ εἰς ἀκαταλλήλους στιγμὰς πρὸς τινὰς πράξεις. Κατὰ τὴν παιδικὴν ἀνάπτυξιν ὑπάρχουν διαλείμματα, κατὰ τὰ ὅποια τὸ παιδί ἔχει ἀνάγκην ἀναπαύσεως καὶ φειδοῦς. Ὅταν θελήσωμεν εἰς τοιαύτας στιγμὰς νὰ κατορθώσῃ τι νέον τὸ παιδί, σπαταλῶμεν ἀσκόπως δυνάμεις καὶ—ὅπερ εἶναι χειρότερον—φορτώνομεν τὸ παιδί ὅλως ἀνωφελῶς.

*

Ἡ κατωτέρα βαθμὶς τῆς γυμνάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν συνηθίζονται βαθμηδὸν τὰ ἐνστικτα εἰς λειτουργίας τινὰς, χαλαροῦνται ἐντὸς ὀλίγον ὑπὸ μιᾶς νέας ψυχικῆς λειτουργίας, ὑπὸ

τῆς νοήσεως. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ συνηθισμένης ἐκβάσεως, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀποτέλεσμα πολλῆς ἀσκήσεως. Μίαν ἡμέραν τὸ παιδί ἐκπλήσσεται πρὸ τινος νέου, μέχρι τοῦδε ἀγνώστου προβλήματος, καὶ κατορθώνει νὰ λύσῃ αὐτό, χωρὶς ξένην βοήθειαν κατὰ τινα μήπω ἀσκηθέντα τρόπον. Μὲ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἐμφανίζεται ἡ πρώτη νοητικὴ λειτουργία.

Παράδειγμα: Ἐνα παιδί λαμβάνει ὡς παιγνίδι ἕνα κρίκον, ὁ ὁποῖος εἶναι περασμένος ἀπὸ ἕνα κάθετον ξύλινον στυλίσκον. Τὸ παιδί θέλει νὰ πάρῃ τὸν κρίκον, τὸν πιάνει, τὸν τινάζει καὶ τὸν τραυᾷ πρὸς τὸ μέρος του καὶ τέλος κατορθώνει κατὰ σύμπτωσιν ἐπαναλαμβανομένην ν' ἀποσπάσῃ τὸν κρίκον. Μίαν ἡμέραν ὅμως σηκώνει τὸν κρίκον τὸ διετὲς περίπου παιδίον ὑπεράνω τοῦ στύλου μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν, χωρὶς νὰ τὸν τραυήξῃ καὶ χωρὶς νὰ ἐγγίσῃ τὸν στυλίσκον. Κατενόησε δηλ. ἔξαφνα τὴν δυνατότητα τοῦ νὰ ξεκρεμᾷ. Ὁ Κάρλ Bühler ἔχει διεξοδικῶς γράψει περὶ τῆς προσπαθείας ταύτης καὶ περὶ τῆς ὀριστικῆς τοιαύτης μεταβολῆς ἐν τῇ παιδικῇ ἀναπτύξει εἰς τὸ ἔργον του: «Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ».

*

Ὅταν τὸ παιδί ἀρχίσῃ νὰ νοῆ, ἔχει ἐπέλθει ἤδη μία σπουδαία νέα στροφή εἰς τὴν ἀνάπτυξίν του. Τὸ μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦν ἐνστικτωδῶς ζῆν παρῆλθεν. Λεπτομέρειαι τοῦ περιβάλλοντος του ἐξετάζοντα: προσεκτικὰ καὶ συνειδητά. Τὸ παιδί ἀποκρίνεται εἰς τὴν φωνὴν τοῦ κόσμου. Καθίσταται ἐνεργὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ κατακτήσῃ καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τὸν κόσμον. Προσπαθεῖ νὰ σταθῇ ὀρθιον καὶ νὰ κάμῃ τὰ πρῶτα βήματα. Αἱ πρῶ-

ται λέξεις παρέχουν εἰς αὐτὸ πεινχράς δυνατότητας νὰ συνεννοηται. Ἐπίσης ἡ μνήμη — ἡ δύναμις τῆς συνειδήσεως τοῦ νὰ συγκρατῆ ὅλας τὰς παραστάσεις καὶ τὰ συναισθήματα διὰ μίαν μετέπειτα χρῆσιν—εἶναι ἤδη πολὺ καλῶς ἀνεπτυγμένη, παίζουσα σπουδαῖον ρόλον ἰδίως ἐν τῇ νοητικῇ λειτουργίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συναισθηματικῷ βίῳ. Κατὰ πάσας ταύτας τὰς προσπάθειάς, τὰς ὁποίας καταβάλλει, ἵνα καταστῆ ἐνεργόν, ἀπολαύει τὸ παιδί πολλὰ νέα εὐάρεστα συναισθήματα: Ἡ δρᾶσις του καθιστᾷ αὐτὸ φαιδρὸν καὶ εὐτυχισμένον.

Ἡ σπουδαιοτάτη λειτουργία λοιπὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ζωῆς εἶναι κυριαρχία τις τοῦ σώματος, τοῦ περιβάλλοντος, ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ μιᾶς πνευματικῆς αὐτοκαθοδηγήσεως. Τώρα δύναται ν' ἀρχίσῃ ἡ πρώτη προσέγγισις πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰς δυνάμεις του.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ ἡλικία τοῦ «μικροῦ παιδιοῦ» ἢ περίοδος τ.ἔ. ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ ἕκτου ἔτους, εἶναι πλήρης ὀριστικῶν ψυχικῶν μεταβολῶν. Κατὰ τὸ τέλος ἰδίως τῆς περιόδου ταύτης δὲν εἶναι πλέον τὸ παιδί τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο καὶ ἀξιαγάπητον πλάσμα, τὸ ὁποῖον ἐγνωρίζομεν. Δύναται νὰ εἶναι πολὺ θυμῶδες, πείσμον, ζηλότυπον, ἀλλὰ καὶ φιλόστοργον. Εἶναι τόσον ἐγωιστικόν, ὥστε δυσκόλως δυνάμεθα νὰ τῷ ἐμπιστευθῶμεν εἰς μίαν στιγμὴν ἓνα συμπαίκτηρα τῆς ἡλικίας του. Κατὰ τὸ παιγνίδιον δύναται μὲν νὰ εἶναι δημιουργικόν με ἀυτογνωμοσύνην, δεικνύει ὁμως συγχρόνως μεγάλην κλίσιν πρὸς τὴν καταστροφὴν. Ὅλαί του αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις εὐρίσκονται εἰς θεελλώδη κίνησιν καὶ ἡ περίοδος αὕτη ὁμοιάζει κατὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ψυχικῶν βιωμάτων πρὸς τὴν περίοδον τῆς γενετησίου ὠριμότητος. Συμβαίνει οὕτω τὸ πα-

ράδοξον: Μεταξὺ τῆς βιώσεως τοῦ μικροῦ παιδιοῦ καὶ τῆς τοῦ νεανίου φαίνεται κάποια παραλληλία.

Ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος, τὸ Ἐγὼ, ἔχει γίνεαι. Τώρα ὁ κόσμος ἐμφανίζεται ζωηρότερον καὶ καθίσταται κέντρον ἐρεύνης, τοῦτο δὲ ἀνοίγει εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν πρὸς δρᾶσιν τάσιν τοῦ παιδιοῦ. Πρὸς τούτοις ἔρχεται μόνον του εἰς σχέσιν πρὸς τὰ πράγματα. Συνανθρώπους χρησιμοποιοεῖ ὀλιγώτερον, οὐχὶ σπανίως μάλιστα τοὺς θεωρεῖ κάπως ἐνοχλητικούς. Μὲ τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς ἡλικίας ἀρχίζει τὸ παιδί νὰ προσέχη περισσότερον ἢ μέχρι τοῦδε εἰς πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἐν τῷ περιβάλλοντι. Παρατηρεῖ, ἀκούει, δοκιμάζει καὶ οὕτω οἰκοδομεῖ βραδέως τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις διὰ τὴν ἰδικὴν του εἰκόνα τοῦ κόσμου. Ἐμφανίζεται ὁ πρῶτος προσανατολισμός. Τὸ παιδί ἀρχίζει νὰ κατατοπίζεται ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Κανένα πρόβλημα δὲν εἶναι δι' αὐτὸ πολὺ μικρόν, κανένα πολὺ μέγαλον. Ἐρωτᾷ δι' ὅλα καὶ προκαλεῖ διεξοδικὴν συζήτησιν δι' ὅλα. Οὕτω ἀπασχολεῖται μὲ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα, μὲ ὀλόκληρον τὴν φύσιν, μὲ τὴν προέλευσιν τῆς ζωῆς, μὲ τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, τέλος δὲ καὶ μὲ τὸν Θεόν. Ἐπίσης καὶ οἱ ἠθικοὶ νόμοι ἀποκτοῦν βραδέως σημασίαν καὶ διεγείρουσιν κριτικὴν συμμετοχὴν. Ἐρχεται λοιπὸν εἰς τοὺς πρώτους συμβιβασμοὺς μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐνηλίκων, εἰς τὰς πρώτας παιδαγωγικὰς δυσχερείας. Περὶ τούτων θὰ γίνῃ λόγος βραδύτερον, ὅταν θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ παιδιοῦ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Τὸ διετὲς παιδί δὲν εἶναι πλέον παθητικὸν ὄν καὶ δὲν περιμένει πλέον νὰ ἔλθουν τὰ πράγματα πρὸς αὐτό. Ἐξέρχεται πρὸς κατάκτησιν. Μετὰ τινος σχεδὸν ἐμπαθοῦς βουλιμίας ζη-

τεῖ νὰ τραυήξῃ ὅλα πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ τάσις του ν' ἀποκτήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν τελείως ὅλα τὰ πράγματα. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο μόνον νὰ κατορθωθῇ, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ τὰ καταβροχθίζῃ καὶ οὕτω τελείως νὰ τὰ συγχωνεύῃ. Οἱ γονεῖς κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαγρυπνοῦν διαρκῶς, διὰ νὰ τὸ ἐμποδίζουσι ἀπὸ τοῦ νὰ θέτῃ εἰς τὸ στόμα του ὅλα τ' ἀντικείμενα. Ἡ τοιαύτη πράξις θὰ ἦτο βεβαίως ἀσφαλεστέρα, παρὰ ἡ δοκιμὴ νὰ μάθῃ ἰδιαιτέρως καθὲν ἀπὸ τ' ἀντικείμενα. Ἴσως εἶναι τοῦτο ἐνεῖδος μορφωτικῆς τῶν αἰσθήσεων ἐνεργείας, ἣτις δεικνύει τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν τοῦ παιδὸς νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον καὶ νὰ κυριαρχήσῃ αὐτοῦ ἀπολύτως. Ἐπίσης ἐμφανίζεται ἀκατάστατος συμπεριφορὰ τοῦ παιδιοῦ ἐδῶ κι ἐκεῖ μὲ μπουσουλισμα καὶ ἔπειτα περιπάτημα. Ὅλαι αἱ πρόοδοι αὐταὶ τίθενται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πρὸς κατάκτησιν ὁρμῆς. Φαίνεται ὡς νὰ ἠθελε τὸ παιδί ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἀδράνειάν του ἐπὶ τὸσον μακρὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔκειτο ἡσύχως ἀκροώμενον καὶ παθητικῶς εἰσδεχόμενον, διὰ μιᾶς ζωηρᾶς δραστηριότητος.

Ὁ κόσμος ὁμως ἀμύνεται καὶ δὲν παραδίδεται τόσον εὐκόλως. Αἱ πολὺ μικραὶ δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἀνίσχυροι νὰ ἐπιτύχουν ὅ,τι ἡ παιδικὴ βούλησις ὑπαγορεύει. Οὕτω λαμβάνει τὸ παιδί διαρκῶς πολὺ πικρὰν πείραν κατὰ τὰς διαφόρους δοκιμάς του. Ἀμύνεται παταγωδῶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, διὰ τοὺς σκοπούς του. Ὅσάκις καταγίνεται εἰς ἓν οἰονδήποτε παίγνιον ἢ εἰς τὴν λύσιν ἐνὸς οἰονδήποτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τεθέντος προβλήματος καὶ ἐμποδίζεται βιαίως ἀπ' αὐτοῦ, τότε συμβαίνουν μεγάλαι σκηναὶ μιᾶς ἀγρίας ἀντιστάσεως.

Παράδειγμα: Ἐνῶ ὁ τριετής Ὀθων ἐπαιζεν, ἐκύλισεν ἓνα

ἄθυρμά του κάτω ἀπὸ τὸ κιβώτιον. Δοκιμάζει νὰ το τραυή-
ξη ἔξω μὲ ἓνα μπαστούνι. Ἡ μητέρα του τὸν ἐμποδίζει, διότι
δι' αὐτὸν εἶναι τώρα ὥρα ὕπνου. Ὁ Ὀθων μαίνεται, ὠρύεται,
καὶ κτυπᾷ γύρω του, θέλει νὰ μὴ τὸν ἀνησυχοῦν. Τέλος ἡ μη-
τέρα του τὸν ἀφήνει. Κατορθώνει νὰ τραυήξη τὸ ἄθυρμα.
Παίζει ὀλίγην ὥραν μ' αὐτὸ καὶ ἔπειτα, χωρὶς καμμίαν ἀντί-
στασιν, δέχεται νὰ τὸν βάλουν στὸ κρεβάτι.

† Τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἡλικίας τοῦ μικροῦ παιδιοῦ εἶναι ἡ-
λικία πείσματος. Ἴσως πρέπει νὰ εἶναι πείσμον κατὰ τὸ τρί-
τον ἢ τέταρτον ἔτος τῆς ζωῆς του, διότι κατὰ ταύτην τὴν ἡ-
λικίαν μαθαίνει νὰ θέτῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του συνειδητοὺς σκοποὺς,
ἵνα κατὰ τινὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς παρέχει ἐμπόδια
εἰς τὴν ἀγωγὴν, ἐνεργῆ μίαν ἰδίαν βουλευτικὴν ἀσκησιν. Τοι-
αῦται διεγέρσεις στοιχίζουσι εἰς τὸ παιδί πολλήν δύναμιν καὶ
διὰ τοῦτο χρειάζεται φειδῶ καὶ ὑπομονή. Ὁ παιδαγωγὸς πρέ-
πει νὰ προσπαθῆ διαρκῶς ν' ἀποκαλύπτῃ τὰς αἰτίας τοῦ πεί-
σματος τούτου. Ἐνίοτε θὰ ἐνισχύσῃ καὶ θὰ ἐνδυναμώσῃ ἀ-
ξιόλογον βούλησιν. Ἐπειτα πάλιν—συχρότερον!—θὰ χρει-
ασθῆ ν' ἀναχαιτίσῃ, νὰ μεταβάλῃ, νὰ ἐξευγενίσῃ πᾶν κώλυμα,
τὸ ὁποῖον ἀντιστρατεύεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγωγῆς.

† Κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει τίποτε διὰ τὸ παιδί
ἄψυχον. Ὅλα θεωροῦνται ὑπ' αὐτοῦ φίλοι ἢ ἐχθροί. Σχε-
τικῶς ἀναφέρω παρατηρήσεις τινάς, αἱ ὁποῖαι διαπιστώνουσι
τοῦτο: Ἐνα τετραετὲς κοράσιον κατόπιν τοῦ γεύματος ἀφῆκε
νὰ τῷ διαφύγῃ μία ἐρυγὴ (ρέψιμον). Ὁ πατήρ του—ὁ Δανὸς
ψυχολόγος Rasmussen—τοῦ ἔκαμε παρατήρησιν εἰπὼν, ὅτι
αὐτὸ δὲν εἶναι εὐπρεπές. Ἡ μικρὰ Ρουθ ἀπήντησε ζητοῦσα
συγγνώμην: «Δὲν τὸ ἔκαμα ἐγώ! Δὲν τὸ ἤθελα! Τὸ στομάχι
μου τὸ ἔκαμε». Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐφάνη ἄτακτος καὶ ἐποδο-

κτυποῦσε με πείσμα. Μετ' ὀλίγον ὁμως ἔπαυσε νὰ ποδοκτυπᾷ, ἐκτύπησε ἄλλην μίαν φοράν τὸ ἓνα πόδι της καὶ εἶπε: «Τὸ ἓνα πόδι εἶναι λιγάκι ἄτακτο».

Ἐν' ἄλλο παράδειγμα: Ἐνα παιδί ἐξ ἀπροσεξίας κτυπ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ τραπέζιου. Ἐπὶ μίαν στιγμήν ἀρχίζει νὰ κλαίῃ ἀπὸ τὸν πόνον. Ὑστερον ὁμως πλησιάζει εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τραπέζιου θυμωμένον καὶ τὸ κτυπᾷ μὲ τὴν μικρὰν γροθιάν του λέγον: «Κακὸ τραπέζι, παλιοτράπεζο!» Τὸ παιδί ὁμοιάζει ἐδῶ ἐντελῶς πρὸς τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος βλασφημεῖ ἓνα ποτάμι, πού τοῦ κατέστρεψεν ὅλην τὴν μικρὰν του περιουσίαν, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖ τὸν ἥλιον διὰ τὴν φρικτὴν ζέστην του, πού προκαλεῖ μεγάλην ξηρασίαν ἢ τὴν ἀστραπὴν διὰ τὴν καταστρεπτικὴν δύναμίν της. Ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἢ προσωποίησις αὕτη, καθ' ἣν ὅλα θεωροῦνται ὡς ἔχοντα ψυχὴν, ἀποκαλεῖται Animismus (Ψυχολατρεία).

Ἡ «μαγικὴ» αὕτη περίοδος διαρκεῖ, ἂν καὶ ὄχι μὲ τὴν αὕτην ἔντασιν, μέχρι τῆς σχολικῆς ὠριμότητος. Ὅταν τὸ παιδί ἀκούῃ ἀπὸ τὰ παραμύθια ἢ ἀπὸ τυχόν διαλόγους περὶ Μάγων καὶ Νεραϊδῶν, κατόπιν ἐπὶ ἑβδομάδας ὀλοκλήρους ἀσχολεῖται μ' αὐτὰ κατὰ τὸ παιγνίδι του καὶ προσέτι προσπαθεῖ νὰ δοκιμάσῃ πραγματικῶς αὐτὰς τὰς μαγείας. Τὸ ὅτι δὲ κατὰ τὴν ἡλικίαν αὕτην ὑποβάλλεται τόσον εὐκόλως, τὸ ὅτι δηλ. εἰς πάσας τὰς ἐπιδράσεις εἶναι πολὺ ἐπιρρεπές, τὸ βλέπει κανεὶς εἰς διάφορα πράγματα: Ἐνα παιδί πληγώνεται ὄχι πολὺ ἑλαφρά. Ἡ ἀγαπητὴ του μήτηρ ἐν τούτοις δύναται ν' ἀπομακρύνῃ ἐπιτυχῶς τὸν πόνον μὲ μίαν ἀπλὴν κίνησιν τῆς χειρός, δύναται νὰ τὸν καύσῃ εἰς τὴν θερμάστραν ἢ νὰ τὸν πετάξῃ ἀπὸ τὸ παράθυρον. Μία ἄλλη περίπτωσις: Ἐν τρι-

εἰς παιδί (ἄγορι) εἶναι μίαν ἡμέραν πολὺ θυμωμένον καὶ πεισματάρικο. Μετὰ τινὰς ἡμέρας οἱ γονεῖς τοῦ συνομιλοῦν μετ' αὐτοῦ μὲ ἡρεμίαν καὶ ἀμεροληψίαν διὰ τὴν κακὴν τοῦ αὐτὴν διαγωγὴν. Τὸ παιδάκι αὐτὸ μετὰ τινὰ σκέψιν ἀπαντᾷ: «Δὲν τὸ θέλω ἐγὼ νὰ θυμῶνω. Κι ἂν καμμιά φορὰ θυμῶνω, τὸ καλύτερο εἶναι νὰ μὲ κάνῃ καλὸ παιδί ὁ πατέρας μου μὲ τὰ μάγια». †

† Εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ παιδιοῦ ν' ἀντιληφθῆ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸν κόσμον καὶ τὰ μυστικά του βοηθεῖ ἡ φανταστικὴ του δύναμις, ἡ Φαντασία. Αὕτη μὲ τὰς κτηθείσας παραστάσεις οἰκοδομεῖ μὲ τὴν θέλησίν της καὶ μακρὰν πάσης συνήθους λογικῆς, ἓνα φαινομενικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἓνας κόσμος τῆς παιδικῆς ἐπιθυμίας. † Ἡ φανταστικὴ δύναμις τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἰσχυρά, σχετικῶς ὅμως πενιχρά εἰς ὑλικόν. Ἐν τούτοις αἱ φανταστικαὶ παραστάσεις εἶναι πολὺ σαφεῖς καὶ ζωηραὶ: † Ὅταν τὸ παιδί ἀκούσῃ ἓνα παραμῦθι, ποῦ ἀναφέρει περὶ τινος ἰδιαζόντως προσφιλοῦς φαγητοῦ, τοῦ «πέφτουν τὰ σάλια» ...

Ἡ δύναμις τῆς φαντασίας τοῦ παιδιοῦ κάλλιστα ἐξωτερικεύεται εἰς γνήσια παραμῦθια καὶ εἰς τὰ πολλὰ παιγνίδια τῆς ἡλικίας αὐτῆς. Πρὸ πάντων ἀρέσκουν εἰς αὐτὸ πολὺ τὰ παλαιὰ λαϊκὰ παραμῦθια, τὰ ὁποῖα εἶναι τόσον ἀπλᾶ κατὰ τὴν πλοκὴν. Τοιαῦτα ὀλίγα μόνον ὑπάρχουν, ἀλλὰ περιστρέφονται περὶ τοιαῦτα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἢ εἶναι παιδιὰ ἢ δρῶσιν ὡς παιδιὰ. Ὁ χαρακτηρισμὸς των εἶναι ἀπλοῦς: ὑπάρχουν μόνον καλοὶ καὶ κακοὶ ἄνθρωποι. Ἡ σκηνὴ—«ἐζοῦσαν μιὰ φορὰ μέσα σ' ἓνα βαθὺν δάσος»...—ὑποδηλοῦται μόνον πολὺ ἐπιπολαίως. Ἡ ἔκβασις εἶναι πάντοτε ἱκανοποιητικὴ: Τὸ ἀγαθὸν νικᾷ θριαμβευτικῶς καὶ τὸ κακὸν τιμωρεῖται.

† Πολλοὶ γονεῖς ἐρωτοῦν, ἂν πρέπει νὰ διηγοῦνται τὰ πα-

λαϊκά λαϊκά παραμύθια, ισχυριζόμενοι, ὅτι ὑπάρχουν εἰς αὐτὰ πολλὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν πλέον καταστῆ ξένα πρὸς τὰ ἰδικά μας συναισθήματα. Καὶ ἴσως μὲν, λέγουν, δὲν εἶναι τὸ χειρότερον, ὅτι ταῦτα γέμουν δεισιδαιμονιῶν, ἢ ἐξιστορήσεις ὁμως φόνων εἶναι πολλάκις συνήθης εἰς τὰ παραμύθια αὐτὰ καὶ ἡ δίψα τοῦ αἵματος εἰς μερικὰ αὐτόχρομα καταπληκτικὴ· ὅτι ἐπικρατεῖ εἰς αὐτὰ εὐχαρίστησις εἰς τὰ ξυλοκοπήματα, ὁ δὲ ὑποχθόνιος κόσμος (Νύμφαι, Δράκοντες, φαντάσματα) ἐκτίθενται κατὰ τρόπον διεγείροντα τὴν φρίκην.

Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητος. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁμως, τὸ μικρὸ παιδί χρειάζεται τὸ παραμύθι. Ὁ ὑπεύθυνος παιδαγωγὸς λοιπὸν, πρωτίστως ἢ διηγούμενη μήτηρ, ὀφείλει ν' ἀσκῆ ἔλεγχόν τινα κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν παραμυθιῶν. Δὲν πρέπει ὁμως οὗτος νὰ εἶναι ὑπερβολικὰ ἀυστηρὸς, διότι ἀκριβῶς χαρακτηριστικὰ τινα, τὰ ὁποῖα φαίνονται εἰς ἡμᾶς φρικώδη, συντελοῦν εἰς τὴν παροχέτευσιν μερικῶν ὁμοίων ὁρμῶν εἰς παιγνίδια ὑπὸ μορφήν μύθων. Ἀσφαλῶς ὁμως πρέπει νὰ προτιμῶνται εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐκεῖνα τὰ παραμύθια, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν κοινωνικὰ χαρακτηριστικά.

Τὸ βιβλίον τῶν παραμυθιῶν, ὁ ἔντυπος δηλ. λόγος καὶ ἡ ταινία τοῦ κινηματογράφου εἶναι ἐχθροὶ τοῦ γνησίου, τοῦ διὰ τῆς διηγήσεως μεταδιδομένου λαϊκοῦ παραμυθιοῦ. Τὸ βιβλίον ἀπενάρκωσε τὴν ζωηρῶς ρέουσιν διήγησιν πολλῶν γενεῶν μητέρων. Ἡ ταινία τοῦ κινηματογράφου ἐξ ἄλλου ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ παραμύθι τὴν ἀπλότητά του. Ἡ ἐποχὴ μας δὲν παρήγαγε μέχρι σήμερον κανένα γνήσιον παραμύθι. Ἀλλ' ἴσως ἔλθῃ μία ἐποχὴ, πού θὰ ἐννοήσῃ τελείως τὰ παιδιὰ καὶ θὰ δημιουργήσῃ πάλιν λαϊκὰ παραμύθια.

Ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους ἐνισχύσεως τῆς γλωσσης ὀφείλομεν

να προσφέρωμεν εἰς τὰ παιδιὰ παραμύθια. Ἡ ἀνάγνωσις μάλιστα γνωστῶν παραμυθιῶν ὠφελεῖ πολὺ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν, ἐπειδὴ εἶναι ἤδη εἰς αὐτὸ εὐκόλον τὸ περιεχόμενον. Ἐπειδὴ κατὰ ταύτην ἡ περιέργεια τοῦ παιδιοῦ εἶναι οὐσιωδῶς μειωμένη καὶ κατευθύνεται μᾶλλον εἰς τὴν μορφήν, διὰ τοῦτο βλέπει διαρκῶς ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι τὰ παιδιὰ προσέχουν κάθε λεπτομέρειαν τῆς διηγήσεως. Ἀναγκάζεται συχνὰ νὰ ἐφαρμόζη πάλιν τὰς αὐτὰς γλωσσικὰς μορφὰς καὶ ἐκφράσεις, τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη τὴν πρώτην φοράν. Οὕτω τὸ παιδί οὐ μόνον τὸ περιεχόμενον ἐννοεῖ τελείως, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνεται πραγματικῶς τὰς γλωσσικὰς ἀρετὰς καὶ ὅλας τὰς νέας παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται ἐν τῇ διηγήσει. Διὰ τοῦτο τὰ παραμύθια εἶναι ἰδιαζόντως κατάλληλα νὰ ἐπεκτείνωσι συστηματικῶς καὶ σιγὰ σιγὰ τὸν παραστατικὸν κύκλον τῶν παιδιῶν. †

Νεώτεροί τινες παιδαγωγοὶ φρονοῦσιν, ὅτι τὸ παιδί δὲν χρειάζεται παραμύθια ἐπινοούμενα ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων, ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐπινοήσῃ τοιαῦτα αὐτὸ τὸ ἴδιον καὶ ὅτι τὰ γνήσια αὐτὰ παιδικὰ παραμύθια εἶναι πολὺ ἀνώτερα εἰς ἀξίαν πάντων τῶν ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων ἐπινοηθέντων μύθων. Ἡ πείρα ὁμως ἔδειξεν, ὅτι τὰ προϊόντα αὐτὰ τῆς φαντασίας τῶν μικρῶν παιδιῶν πολὺ ὀλίγον ἱκανοποιοῦν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ δὲν πλουτίζουν, διότι ὁ παραστατικὸς κύκλος τῆς ἡλικίας αὐτῆς εἶναι εἰσέτι περιορισμένος. Ὁ κίνδυνος, ὅτι τάχα ἡ αἴσθησις τῆς πραγματικότητος διὰ τοῦ ποικίλου μυθικοῦ κόσμου κλονίζεται, δὲν ὑπάρχει. Πᾶν ὅ,τι προσφέρουν τὰ παραμύθια φαίνεται εἰς τὸ παιδί ὡς ἐν εἶδος παιγνιδιοῦ. Ἀμφότερα ταῦτα — τὸ παραμύθι καὶ τὸ παιγνίδι — ζωογονοῦν ἄψυχα ἀντικείμενα μὲ χορογὰ τεχνάσματα, ἀμφότερα δύναν-

ται νὰ παρουσιάσουν πολλές ἐκπλήξεις. Ἄλλως τε, ὡς θὰ ἐκθέσωμεν ἄλλην μίαν φοράν κατωτέρω, τὸ μικρὸ παιδί δύναται λίαν ἐπιτυχῶς νὰ διακρίνη μεταξύ φανταστικοῦ καὶ πραγματικοῦ κόσμου. †

Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου ἐσφαλμένον νὰ διηγούμεθα εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ γνωστοὺς λαϊκοὺς καὶ καλοὺς τεχνικοὺς μύθους, ἀφοῦ βεβαίως γίνη καλὴ ἐκλογή των. Πρέπει ὅμως ν' ἀποτρέψωμεν ἀπὸ τῶν καλουμένων «μυθικῶν μορφῶν», αἱ ὁποῖαι καμμίαν φοράν «πραγματικῶς» ἐμφανίζονται κατὰ τὰς ἐορτάς, διὰ τῆς ὑποδύσεως τοιούτων ρόλων. Οἱ Γίγαντες καὶ Νάνοι, οἱ Νεράϊδες καὶ Νύμφες ἀναφερόμενοι εἰς τὰ παραμύθια παίζουσι τὸν αὐτὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον παίζει καὶ ἓνα μπαστούνι, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται εἰς τὸ παιγνίδι ὡς ἄλογον, ὅπως μία πολυθρόνα, ἡ ὁποία διὰ τῆς φανταστικῆς δυνάμεως τοῦ παιδιοῦ μεταβάλλεται εἰς ἀτμομηχανήν. Τὸ παιδί, παρὰ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸ παιγνίδι, ἔχει πάντοτε συνείδησιν, ὅτι πρόκειται περὶ τινος κόσμου παιγνιδιῶν, ποῦ ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἀπ' αὐτό. Ἐνῶ ἢ διὰ μεταμφίσεως πραγματικῆς ἐμφάνισις τοιούτων «μυθικῶν μορφῶν» (ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐχὶ σπανίως οἱ ἐνήλικοι ὑποχωροῦν εἰς τὴν τάσιν ποῦ ἔχουν νὰ τρομάζουν τὰ παιδιὰ!) κατ' ἀνάγκην συγχύζει τὸ παιδί καὶ τὸ καθιστᾷ περίφοβον. Παρουσιάζεται δηλ. αἴφνης εἰς αὐτὸ πᾶν ὃ, τι πρότερον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐζωντανεύθη μὲ ἰδικὴν του δύναμιν, ὡς ἀνεξάρτητον ἀπ' αὐτοῦ καὶ τελείως ἀπομεμακρυσμένον τῆς ἐπεμβάσεώς του. Βεβαίως, ἂν μορφή τις εἶναι φαιδρὰ καὶ ἄθῳα (ὅπως ὁ λαγόςτου Πάσχα παρὰ Γερμανοῖς!)—δύναται νὰ προκαλῆ θέλητρον καὶ χαράν. Ἡ αὐτὴ ὅμως δύναται νὰ προκαλέσῃ σάστισμα καὶ ἀποστροφήν. Χαρακτηριστικαὶ φρικώδεις μορφαὶ—ὡς π.χ.

Βρυκολακες, Στοιχεῖα» κ.λ.π. αἱ ὁποῖαι διεγείρουν φόβον, ἐνῶ πρέπει νὰ ἐπιδρῶσι παιδαγωγικῶς, καὶ περὶ τῶν ὁποίων τὸ παιδί οὐ μόνον δυσaréστως, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρίκης ἀκούει, ἐπιδρῶσι λίαν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ καὶ πρέπει ἀναντιρρήτως ν' ἀπαγορεύωνται. Πάντως οἱ ἔχοντες συναίσθησιν τῆς εὐθύνης των παιδαγωγοὶ θ' ἀγωνισθοῦν ἐντόνως κατὰ τῆς ἐμφανίσεως τοιούτων μορφῶν εἰς τὰ παιδιά, ὅπως γενικῶς καὶ κατὰ πάσης ἐπιδράσεως, πού δύναται νὰ προξενῇ φόβον. †

Περὶ τοῦ παραστατικοῦ κύκλου τοῦ παιδιοῦ ἐγένετο ἐπανειλημμένως λόγος. Ἡ Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ ἔχει ἐξετάσει τὸ ποσὸν ὄλων τῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας ἀποκτοῦν τὰ παιδιά κατὰ τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς ἀναπτύξεώς των καὶ ἔχει εὖρει, ὅτι τὸ παιδιά τῶν πόλεων διαθέτουν ἓνα μεγαλύτερον θησαυρὸν παραστάσεων ἢ τὰ τῆς αὐτῆς ἡλικίας παιδιὰ τῆς ὑπαίθρου χώρας. Αἱ παραστάσεις καὶ ἐποπτεῖαί των ὁμως εἶναι ἐπιπολαιότεραι καὶ ὀλιγώτερον ἀκριβεῖς ἢ αἱ τῶν παιδιῶν τοῦ ὑπαίθρου.

Ὅμοια τις διαφορὰ δύναται νὰ διαπιστωθῇ εἰς τὰ διαφόρου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος παιδιά τῶν πόλεων. Τὸ τυχὸν καλῆς ἐπιμελείας παιδί ἰδίως εἶναι κατὰ τὴν ἡλικίαν «τοῦ μικροῦ παιδιοῦ» ὑπέρτερον τοῦ «ἀνεπιμελήτου» παιδιοῦ (μὲ τὴν λέξιν «ἀνεπιμέλητα» παιδιά χαρακτηρίζει ὁ Hildegard Hetzer ἐκεῖνα τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς κοινωνικῆς των θέσεως ὑστεροῦν σωματικῶς καὶ πνευματικῶς τῶν εὐρισκομένων ἐν καλυτέρα κοινωνικῇ τάξει παιδιῶν). Τὸ παιδί αὐτὸ εἶναι ὡς πρὸς ὀλόκληρον τὴν ψυχικὸν του βίον πολὺ πλουσιώτερον, σταθερώτερον καὶ ἐμφανίζει ἀνωτέραν βα-

θμίδα εὐφυΐας. Τὸ κακῶς τραφέν, τὸ καθυστερημένον εἰς τὴν σωματικὴν του ἀνάπτυξιν παιδί, μὲ τὸ ὁποῖον ἀδυνατοῦν οἱ ἐνήλικοι ν' ἀσχοληθοῦν, τὸ ὁποῖον κατ' ἀνάγκην στερεῖται τῆς στοργικῆς ἐμψυχώσεως τῆς μητρός, τὸ παιδί πού εἶναι περισσότερο ἀβοήθητον, πού χρησιμοποιεῖ τὰ παιγνίδια του ὄχι ὅπως πρέπει καὶ ὄχι μὲ ἀρκετὴν ποικιλίαν, ἔχει μικρότερον κύκλον παραστάσεων καὶ γλωσσικὸν θησαυρόν, παρὰ τὸ ἐπιμελημένον καὶ ὀρθῶς ἀναθρεμμένον παιδί. Ἔχει ἀποδειχθῆ, ὅτι παιδιὰ μὴ τυχόντα ὀρθῆς ἐπιμελείας ἔχουν ἀπέναντι τῶν τυχόντων καλῆς ἐπιμελείας συνομιλήκων των μίαν ψυχικὴν καθυστέρησιν, ἣτις εἰς τὴν ἡλικίαν παιδιοῦ ἐνὸς ἔτους ὑπολογίζεται ὡς καθυστέρησις ἐνὸς μηνός. «Τοῦτο προέρχεται ὄχι ἀπὸ ἔλλειψιν νοημοσύνης τῶν πτωχῶν παιδιῶν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπὸ ἐπιβράδυνσιν τῆς πνευματικῆς των ἀναπτύξεως, ἀπὸ ἔλλειψιν ἀγωγῆς καὶ λογικοῦ περιβάλλοντος» (Paolo Lombroso). Ἐπίσης τὸ πτωχὸν παιδίον εἶναι λίαν ἐκτεθειμένον εἰς τὰς λεγομένας παιδικὰς νόσους, ὡς ὄστρακιάν, ἰλαράν, διφθερίτιδα καὶ ἰδίως ραχίτιδα. Αὗται, ὡς καὶ ἄλλαι παιδικαὶ ἀσθένειαι, παραβλάπτουν καὶ ἐμποδίζουν ὄχι μόνον τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν.

Τὸ παιδί πτωχῶν γονέων λοιπὸν ὑστερεῖ πολὺ ἐνωρὶς ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς του θέσεως. Ἐν περαιτέρω ἐμπόδιον δι' αὐτό, εἶναι ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν παραστάσεων του ἔχουν τὸνον δυσάρεστον. Ἡ σκληρὰ ἐργασία τοῦ πατρός, τὸ πολυμέριμνον τῆς μητρός, ἡ καθημερινὴ δυστυχία, ἐντυποῦνται ἤδη λίαν ἰσχυρῶς εἰς τὸ μικρὸ παιδί καὶ οὕτω δημιουργοῦν εἰς αὐτὸ ἐν ὑπουλον συναίσθημα «ἀβεβαιότητος», οὕτως ὥστε τέλος τὰ τοιαῦτα «πτωχότερα» παιδιὰ αἰσθάνονται ἐνωρὶς ἑαυτὸ ἀπέναντι τῶν «πλουσιωτέρων» ὡς εὐρισκόμενα

έν μειονεκτικῇ θέσει, Διὰ τῆς προσοχῆς ὁμως καὶ ἰδιαζούσης ἀγάπης τῶν παιδαγωγούντων πολλὰ διορθώνονται. Ἀκριβῶς μὲ τοιαῦτα παιδιὰ παραμεληθέντα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὀφείλομεν ν' ἀσχοληθῶμεν περισσότερον. Ἰπρέπει νὰ δίδωμεν προσοχὴν εἰς τὸ παιγνίδι των, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο εἶναι ἀσήμαντον. Αἱ πολλαὶ των ἐρωτήσεις πρέπει πάντοτε νὰ τυγχάνουν ἀπαντήσεως ἱκανοποιητικῆς. Τὰ Νηπιαγωγεῖα καὶ Ἄσυλα διημερεύσεως βοηθοῦν μὲν πολύ, δὲν δύνανται ὁμως ποτὲ ν' ἀντικαταστήσουν τὴν ἐπίδρασιν τῶν γονέων. Προσεκτικαὶ ἔρευναι ἔχουν ἀποδείξει, ὅτι διὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή εἶναι ὑπερτέρα πάσης ἄλλης ὑπὸ ξένων ἀσκουμένης.

Τὸ μικρὸ παιδί κέκτηται ἰσχυρὰν φαντασίαν. Αὕτη τὸ βοηθεῖ—εἰς τὰ περὶ «παραμυθιῶν» ἐγένετο ἤδη λόγος—ν' ἀνέχεται τὸν κόσμον τῶν ἐνηλίκων μὲ τὰς διαρρυθμίσεις καὶ τὰς συνηθείας του, αἱ ὁποῖαι ὀλίγον λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψιν τὸ παιδί καταπιέζουν αὐτό. Μὲ τὴν βοήθειαν τῆς φαντασίας δύναται τὸ παιδί νὰ καταφεύγῃ εὐκόλως εἰς ἓνα αὐτοσχέδιον φαινομενικὸν κόσμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἀπωθήσῃ. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ: Ὄταν εἰς τὸ παιδί πολὺ σπανίως ἢ οὐδέποτε ἐπιτρέπεται νὰ ἐμφανίσῃ ἐλευθέρως ἀπέναντι τῶν ἐνηλίκων τὸ ἀληθές του εἶναι, ὅταν οὐδέποτε τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ὑποπίπτῃ εἰς παραπτώματα χωρὶς νὰ τύχῃ αὐστηροτάτης ἀντεκδικήσεως, τότε ὁ πόθος του τοῦ νὰ εἶναι κάπως ἐλεύθερον, νὰ εἶναι ἀνώτερον τῶν ἐνηλίκων, καθίσταται ὑπερβολικὰ ἰσχυρός. Τὸ φανταστικὸν παιγνίδι βοηθεῖ ἀπέναντι τοῦ περιορισμοῦ τούτου. Εἰς τὸν φανταστικὸν κόσμον, πού δημιουργεῖ αὐτὸ τὸ

ἴδιον, δύναται τέλος νὰ ζῆ ὅπως ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι: **μεγάλον,** πολὺ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρόν, εἰ δυνατόν ἰσχυρότερον ἀπὸ τοὺς γονεῖς του.

Οἱ γονεῖς ὀφείλουν νὰ δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸ περιεχόμενον τοιοῦτων φανταστικῶν παιγνιδίων. Αἱ ἀπλαῖ καὶ διαφανεῖς αἰσθητικαὶ εἰκόνες τῶν παιγνιδίων αὐτῶν εἶναι πολλάκις σπουδαῖα χαρακτηριστικὰ σημεῖα, συμβουλευόντα τὴν ἀνάγκην μιᾶς διαφορετικῆς ἐπιδράσεως. +

Ἐδῶ ἐμφανίζεται πάλιν ἡ γενικὴ στάσις τῆς ἡλικίας ταύτης ἀπέναντι τοῦ κόσμου. Τὸ μικρὸ παιδί δὲν θέλει καθόλου τὸν κόσμον, ὅπως πράγματι εἶναι. Θέλει νὰ τὸν διαμορφώσῃ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας του.

Παράδειγμα: Ἐνα παιδί κατασκευάζει ἓν ἀεροπλάνον. Μετὰ πολλὰς ἀποπειράς καρφώνει δύο τεμάχια ξύλου, τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, καὶ θεωρεῖ τὸ χονδροειδὲς αὐτὸ κατασκεύασμα ὡς ἀεροπλάνον. Διηγεῖται λίαν ἐμφαντικῶς, ὅτι τὸ ἀεροπλάνον του δύναται πραγματικῶς νὰ πετάξῃ. Ὁ πατὴρ τολμᾷ νὰ ἐκφράσῃ ἐλαφρὰν ἀμφιβολίαν. Τότε τὸ παιδί θυμώνει καὶ ἐπαναλαμβάνει: «Ναί, τὸ ἀεροπλάνο μου θὰ πετάξῃ στὰ σωστά!». Ὄταν τέλος τὸ μικρὸν ἔργον, πρὸς μεγάλην ἱκανοποίησιν τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ἕτοιμον, τὸ πετᾷ ὑψηλὰ εἰς τὸν ἀέρα. Πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν ὅμως τοῦ μικροῦ τεχνίτου καταπίπτει εἰς τὴν γῆν. Ὁ πατὴρ κατηχεῖ τὸ παιδί καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ πείσῃ, ὅτι διὰ τὴν πτῆσιν τοῦ ἀεροπλάνου εἶναι ἀναγκαῖαι ἄλλαι προϋποθέσεις. Τὸ παιδί ὅμως μένει ἀμετάπειστον καὶ δὲν τaráσσεται τόσον πολὺ διὰ τὴν ἀποτυχίαν του. Σκέπτεται μόνον οὕτω περίπου: «Αὐτὴ τῇ φορᾷ δὲν τὸ ἔκαμα τέλειο τὸ ἀεροπλάνο, θὰ τὰ καταφέρω ὅμως νὰ πετάξῃ!».

Ὅλα, ὄχι μόνον ὁ κόσμος τῶν παιγνιδίων, ἀλλὰ καὶ ὁ πρα-

νματικός κόσμος όφείλει νά ύποκύψη είς αυτό. 'Ο ήλιος πρέπει νά δύση και ν' άνατείλη, όταν θελήση τó παιδί. Τό φεγγάρι νά μή κρυφθῆ όπίσω άπό τά σύννεφα· τó σύννεφο νά μή βρέξη. Καί πάλιν: Άφοϋ ό κόσμος δέν θέλει νά ύποκύψη, ζητεί τó παιδί νά εύρη παρηγορίαν είς τó άγαπητόν του παραμύθι και είς τόν κόσμον τών παιγνιδιών του νέας δυνάμεις πρós περαιτέρω άπόπειραν νά ύπερνικήση τās άτιθήσους, κόσον πολύ ίσχυράς δυνάμεις.

κ

✓
· Η ήλικία του μικροϋ παιδιοϋ δέν είναι μόνον ήλικία πείσματος και μύθων, άλλά και ήλικία παιγνιδιών. Τó παιδί πρέπει νά παίξη, νά παίξη διαρκώς. Τó γερό ένός έτους παιδί περνά 7—8 ώρας τήν ήμέραν έπάνω είς τó παιγνίδι του. Αυτό σημαίνει, ότι τó μονοετές παιδί, έκτός του φαγητοϋ και του ύπνου, μόνον τó παιγνίδι γνωρίζει. Όσον μεγαλώνουν τά παιδιά, τόσον συντομεύεται ό χρόνος τών παιγνιδιών των· και ό ένήλικος άνθρωπος άκόμη εύχαρίστως θέλει νά έπασχολῆται μέ κάποιον, οίονδήποτε παιγνίδι.

Τί είναι παιγνίδι; Μία παρατήρησις θά διευκρινήση τήν ούσίαν του παιγνιδιοϋ: Παιδιά 4—8 έτών κάθηνται περίξ σωροϋ άμμου. Μέ κόπον κατασκευάζουν μέ τήν άμμον έναν πύργον, τόν ίσοπεδώνουν και άνοίγουν διά μέσου αύτοϋ μίαν σήραγγα (τουϊννελ) μέ μεγάλην προσοχήν. Κατά τās προσπαθείας αύτάς πολλάκις κρημνίζεται ό σωρός τῆς άμμου. Τά παιδιά άρχίζουν πάλιν έξ άρχῆς και τέλος έπιτυγχάνεται τó έργον. Τότε όμως ή άμμος έχει διατεθῆ διά τόν πύργον, ώστε δέν

ήμπορούν πλέον να παίξουν, χωρίς να χαλάσουν το οικοδόμημα. Τα παιδιά στέκουν μερικάς στιγμάς θαυμάζοντα τὸ ἔργον των, προσκαλοῦν καὶ ἄλλα παιδιά, ἀκόμη καὶ μεγάλους, διὰ νὰ θαυμάσουν καὶ αὐτοί. Αἴφνης ὁμως ἐπιπίπτουν ἐπὶ τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τὸ καταστρέφουν ὑπὸ ζωνηρᾶς ἐπευφημίας, ἐν εἶδει μανιώδους παραφορᾶς. Καὶ ἔπειτα; Ἐπειτα ἀρχίζουν πάλιν νὰ κτίζουν ἐξ ἀρχῆς.

Ἐν ἄλλο παράδειγμα: Ἐνα παιδί κτίζει μὲ κύβους ἓνα πολὺ ὠραῖο σπίτι. Ἡ μητέρα του χαίρει διὰ τὸ κατόρθωμά του καὶ τοῦ λέγει: «Ἄσ' το τὸ σπίτι, ἔτσι ὅπως εἶναι, διὰ νὰ τὸ ἴδῃ καὶ ὁ πατέρας σου, ὅταν ἔλθῃ ἀπὸ τῆ δουλειά του, γιὰ νὰ χαρῆ κι αὐτός». Τὸ παιδί ὁμως σὲ λίγο χαλάει τὸ οἰκοδόμημα καὶ ἀρχίζει νὰ κτίζῃ μ' εὐχαρίστησιν κάτι ἄλλο πρᾶγμα. Παραιτεῖται τοῦ μέλλοντος θυμασμοῦ τοῦ πατρός του, ὡς νὰ ἐπρόκειτο νὰ χάσῃ τὴν δραστηριότητά του, ἂν ἐπερίμενεν. Ὅλοι αἱ παρατηρήσεις τοῦ παιδικοῦ παιγνίου δεικνύουν, ὅτι κατὰ τοῦτο σκοπεύουν τὰ παιδιά νὰ κάμουν κάτι τι, νὰ δράσουν. Ἐνας ὠρισμένος σκοπὸς ἢ ἓνα τελικὸν ἀποτέλεσμα εἶναι δευτερεύον ζήτημα κατὰ τὸ γνήσιον παιγνίδι. Ὑπομιμνήσκομεν τὰ ὠραῖα λόγια τοῦ Jean Paul: «Τὰ παιγνίδια, τ. ἔ. ἢ δρᾶσις, ὄχι ἢ ἀπόλαυσις, διατηροῦν τὰ παιδιά χαρούμενα... Ἐκεῖνο πού τὰ καθιστᾷ φαιδρὰ καὶ μακάρια εἶναι ἀπλούστατα ἢ δρᾶσις. Τὰ συνηθισμένα παιγνίδια τῶν παιδιῶν δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, παρὰ ἐξωτερικεύσεις σοβαρᾶς ἐνεργείας, σκεπασμένης μὲ παιδικὸν ἔνδυμα». Εἰς τὸ παιγνίδι λοιπόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐργασίαν, τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἔχει σπουδαιότητα· τὸ σπουδαῖον εἶναι ἡ δρᾶσις.

Τὸ παιδί παίζει ἐξ ὀρμῆς πρὸς τὸ παίζειν. Τὸ παιγνίδι τοῦ προξενεῖ μεγάλην, θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἶπῃ ἀναγκαίαν. τέρωψιν,

ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκκένωσιν περισσῶν δυνάμεων. Αἰσωματικά καὶ πνευματικά δυνάμεις διὰ τῆς ποικίλης ἐνεργείας καὶ διὰ τῶν ἐπανελημμένων προσπαθειῶν πρὸς καταστάσεις, πού βραδύτερον δύναται νὰ γίνουν σοβαραί, τόσον πολὺ ἀναπτύσσονται, ὥστε τὸ παιδί ἀποκτᾷ τὴν διὰ τὴν ζωὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα. Καλὸν εἶναι νὰ συγκρίνωμεν τὸ παιδί ὡς πρὸς τοῦτο μὲ ἓν νεαρὸν ζῶον. Χρειαζέται πολὺς καιρὸς καὶ πολλὰ ἐπαναλήψεις μ' ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας, μέχρις ὅτου ἓνα γατάκι καταστῆ ἐπιτήδειον νὰ συλλάβῃ ἓνα ποντικόν, μέχρις ὅτου ἓνα σκυλί ἀνιχνεύσῃ μὲ ἀπίστευτον δεξιότητα ἓν θήραμα, μέχρις ὅτου ἓν ἄλογον κατορθώσῃ νὰ ἐκτελῆ τελείως τὰ ἔργα του. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ παιδικὸ παιγνίδι παρατηροῦνται ἐκπληκτικῶς πολλὰ ἐπαναλήψεις. Ἐνίοτε νομίζομεν, ὅτι τὸ παιδί δὲν χορταίνει ποτὲ μ' αὐτάς. Ὄταν ἀνακαλύψῃ, εὖρη ἢ «δημιουργήσῃ» μίαν νέαν κίνησιν, μίαν νέαν λέξιν ἢ μελωδίαν, τὸ νέον ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ τοσοῦτον, ἕως ὅτου τὸ παιδί κυριαρχήσῃ αὐτοῦ τελείως «παίζοντας».

✓ Οὕτω τὸ παιγνίδι ἀνοίγει τὸν δρόμον πρὸς ὅλας τὰς δεξιότητας τῆς ζωῆς καὶ συντομεύει ὀριστικῶς αὐτόν. Διὰ τῆς ὑπομονῆς, τὴν ὁποίαν καταβάλλει τὸ παιδί εἰς τὸ παιγνίδι, ἀσκεῖται ἐπίσης καὶ ἡ πρὸς συγκέντρωσιν ἰκανότης του. Ἐπὶ πλεόν ὅμως ἐπηρεάζονται ὄχι μόνον ὅλαι αἱ πνευματικά, ἀλλὰ καὶ αἱ ἠθικαὶ ιδιότητες, αἱ ἀπαιτούμεναι πρὸς μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ὑψηλοτέρα ἔννοια τοῦ παιγνίου ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ παιγνίδι εἶναι προπαρασκευὴ καὶ ἄσκησις διὰ τὸν μέλλοντα σοβαρὸν κοινωνικὸν βίον, ἡ ὁποία ἄσκησις τελεῖται μὲ τὸ «ἄθῶον ὑλικόν», πού ἐπιτρέπει πολλὰς δοκιμὰς καὶ ἐπαναλήψεις. Ἡ κατὰ τὸ παιγνίδιον συμπερι-

φορὰ τοῦ παιδιοῦ προδηλώνει πολλάκις, ὅπως μία προη-
 τεία, τὴν μέλλουσαν θέσιν του ὡς ἐνηλίκου. Ἰδίως τὸ παιγνί-
 δι τῆς ὑποδύσεως διαφόρων ρόλων (προσώπων) παρουσιάζει
 εἰς ἡμᾶς μίαν βαθεῖαν ἐνατένισιν μέσα εἰς τὰς βαθέως κρυμ-
 μένας παιδικὰς ἐπιθυμίας. Τὸ μικρὸ παιδί ὑποδύεται συνήθως
 διαφόρους ρόλους ἀπὸ τὸν κύκλον τῆς ζωῆς του, οἱ ὅποιοι ὁ-
 μως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔχουν καὶ ἓνα συμβολικὸν χαρακτήρα.
 Ὅταν ἓνα μικρὸ παιδί παίζη μετὰ πάθους τὸν ἀστυνομικόν,
 μ' αὐτὸ δὲν δεικνύει τίποτε ἄλλο, ἢ ὅτι μιὰ φορὰ τοῦλάχιστον
 θὰ δυνηθῆ νὰ ποδηγετήσῃ ἢ νὰ κυριαρχήσῃ τῶν περὶ ἑαυτὸ
 ἀνθρώπων. Ἡ ὅποιο κατὰ προτίμησιν παίζει τὸν ὁδηγὸν
 ἀτμομηχανῆς, μ' αὐτὸ δὲν δεικνύει μόνον τὴν ζωηρὰν του ἐ-
 πιθυμίαν πρὸς κίνησιν. Ἐνα τέτοιο παιδί πιθανὸν διὰ τούτου
 νὰ θέλῃ νὰ ἐκφράσῃ, ὅτι μὲ τὸ παιγνίδιον τοῦ σιῆροδρόμου ἔ-
 χει ἐπιτύχει ἓν κατάλληλον μέσον, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν προσο-
 χὴν καὶ τὸν σεβασμόν, ποῦ τοῦ ἀνήκει. Μία ἀτμομηχανὴ κατ'
 ἀνάγκην θὰ προκαλῆ τὴν προσοχὴν ὄλων! Ὅποιοις ὁμως
 ἔχει τὴν «ἀτυχίαν» νὰ μὴ εἶναι οὔτε ἀμαξηλάτης, ὁδηγὸς ἀ-
 τμομηχανῆς, ἀστυνομικὸς, ἢ ἐν γένει οὔτε μίαν ἀξιόλογον προσω-
 πικότητος, εἴτε διότι αἱ ἐπιθυμηταὶ αὐταὶ θέσεις ἔχουν ἤδη κατα-
 ληφθῆ ἀπὸ ἄλλα παιδιὰ, εἴτε διότι τὸ παιδί αὐτὸ δὲν θεωρεῖ
 ἑαυτὸ ἱκανὸν πρὸς τοῦτο, τότε αὐτὸς ὑποδύεται τὸν ἐπαίτην.
 ἐνίοτε μάλιστα τὸ ὅτι εἶναι ἄρρωστος, διότι τὰ παιδιὰ δια-
 βλέπουν μὲ ὀξύδερκειαν καὶ ἀκρίβειαν, πόσον προκαλεῖ τὴν
 προσοχὴν καὶ τὸν οἶκτον ὁ ἐπαίτης καὶ φυσικὰ καὶ ὁ ἄρρωστος.
 Ὅποιο παιδί φεῖδεται τῶν ἀθυρμάτων του καὶ τὰ ἐπιμελεῖ-
 ται καλῶς, θὰ δείξῃ ἀσφαλῶς καὶ βραδύτερον κατὰ τὸν βίον
 του ἀγάπην πρὸς τὴν τάξιν. Ὅποιοις ὡς παιδιὸν εἶναι πάντοτε
 ἀρχηγὸς εἰς τὸ παιγνίδι ἢ τὸ ζητεῖ ἐπιμόνως, αὐτὸς εἰς τὸ μέ-

γα παιγνίδι τῆς ζωῆς δύσκολα θὰ δρᾷ ὡς ἕνας κοινὸς συμπαίκτης. Ὅποιος πάλιν εἶναι ἕνας κακὸς χαλαστῆς τῶν παιγνιδιῶν καὶ δὲν τηρεῖ ποτὲ τοὺς καθιερωμένους κανόνας αὐτῶν, ὅποιος δὲν προτιμᾷ τὰ ὁμαδικὰ παιγνίδια καὶ προτιμᾷ νὰ μένῃ μόνος, ἀκοινωνήτος, οὗτος ὑπάρχει μέγας κίνδυνος νὰ παραμελήσῃ καὶ τὴν παιγνιώδη μάθησιν σπουδαιοτέρων θεμελιῶν, πού ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς κοινωνικοῦ φρονήματος.

Οὕτω τὸ παιγνίδι τῆς ὑποδύσεως ρόλων, τὸ ὁποῖον ἔχει τὰς δυνάμεις του ἰδίως ἐν τῇ φαντασίᾳ, ἀποκαλύπτει στιγμιαίας τάσεις καὶ μελλούσας νὰ κυριαρχήσουν ἐπιθυμίας. Αὐτὰ τὰ μικρὰ δείγματα τοῦ παιδικοῦ παιγνίου δέον νὰ καθίστανται σοβαροὶ σύμβουλοι. Ἀκριβῶς τὸ παιγνίδι καθιστᾷ ἀναγκαιὰς ἐπιδράσεις τινὰς, ἔτι δὲ δυνατὰς καὶ ἀποτελεσματικὰς. Οὕτω ἢ μετ' ἀγάπης καὶ ὑπομονῆς παρακολούθησις τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ παιδιοῦ καὶ ἢ μετὰ περισκέψεως μετάπεισις αὐτοῦ περὶ τῶν πλεονεκτημάτων, πού ἔχει ἢ ζωὴ μέσσω εἰς μίαν κοινότητα παιδιῶν, καθιστῶσιν ἀξιόλογον παιδαγωγικῶς τὸ ὁμαδικὸν παίγνιον.

Ἡ διασκέδασις τοῦ πειράζειν τοὺς ἄλλους (φιλοσκωμοσύνη) εἶναι ἕνα εἶδος ἀγωνιστικῆς παιδιᾶς καὶ συγχρόνως μία φυσικὴ ἐκδήλωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσονται κατ' ἀθῶον τρόπον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἀγωνιστικὰ ἔνστικτα. Δυνατὸν ὅμως τοῦτο νὰ λαμβάνῃ καμμίαν φοράν καὶ δυσάρεστον μορφήν καὶ νὰ εἶναι πρόσχημα χαιρεκακίας, κακίας, σκληρότητος καὶ ἀντεκδικήσεως. (Ψυχολόγοι τινὲς ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ παιδικὴ σκληρότης δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἐξωτερικεῖσις τῆς ὁρμῆς πειραματισμοῦ καὶ μιμήσεως). Ἄλλως καὶ ἡ ὁρμὴ τῆς μιμήσεως εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν ὁρμὴν τοῦ παίζειν.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν: Πολλὰ παιδικὰ παραπτώματα, ἑλαφρὰ ἢ σοβαρά, ἔχουν τὴν πηγὴν τῶν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς μιμήσεως.

*

Γενικῶς τὰ ἀγορία παίζουσι διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ κοράσια. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἰσχυρίζοντο μερικοί, ὅτι τὰ κοράσια παίζουν εὐχαριστότερον μὲ κοῦκλες, τὰ δὲ ἀγόρια προτιμοῦσι τὰ ποικίλα λεγόμενα παιγνίδια κατασκευῶν, μὲ κύβους οἰκοδομῆς καὶ ἐργαλεῖα (Meccano). Οἱ ἰσχυρισμοὶ ὁμοῦ οὔτοι ἐν μέρει μόνον εἶναι ὀρθοί. Ἡ ψυχικὴ διαφορὰ μεταξὺ ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν, ἣτις ἤδη ἐξωτερικεῖται εἰς τὸ παιγνίδι, δὲν εἶναι τόσον μεγάλη ἐν τῇ πραγματικότητι. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν παιγνιδιῶν ἐπενεργοῦσι περισσότερον κοινωνικοὶ λόγοι. Οἱ περισσότεροι παιδαγωγοί—πρὸ πάντων αἱ μητέρες—συμφωνοῦσι μὲ τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν μας ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὅτι τὰ παιγνίδια τῶν ἀγοριῶν εἶναι ἀξιολογώτερα. Τοῦτο δεικνύουσι αἱ φράσεις τῶν: «Ἐσὺ εἶσαι ἀγοράκι, δὲν θὰ παίξεις μὲ κοῦκλες! Αὐτὲς εἶναι μόνο γιὰ τὸ κορίτσι. Δὲν ντρέπεται;» Τοιαῦτα παρατηρήσεις γίνονται αἰτία νὰ ἐκλαμβάνονται ὑπὸ τῶν ἀγοριῶν τὰ παιγνίδια τῶν κορασιῶν καὶ συνεπῶς καὶ αὐτὰ τὰ κοράσια ὡς μὴ ἔχοντα τὴν αὐτὴν ἀξίαν, ἀλλ' ὡς κατώτερα ἀπὸ τὰ παιγνίδια τῶν ἀγοριῶν. Εἰς τὰ κοράσια πάλιν, ἐνεκα τῶν αὐτῶν λόγων, ἐνισχύεται τὸ συναίσθημα τῆς ἀβεβαιότητος, τῆς κατωτερότητός των. Κοράσια καὶ ἀγόρια παίζουν πάντοτε διαφορετικὰ. Μία ὁμοῦ ἰσᾶξία ἐκτίμησις τῶν παιγνιδιῶν τῶν ἀγοριῶν καὶ τῶν παιγνιδιῶν τῶν κορασιῶν θὰ ἐλάφρωνε τὴν λύπην τῶν κορασιῶν

καὶ θὰ συνέβαλλεν εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς τραχείας ἀντιθέσεως τῶν δύο φύλων κατὰ τὴν μετέπειτα ἀνάπτυξιν.

Τὸ παιδί χρειάζεται παιγνίδια (ἀθύρματα) ἔχοντα παιδαγωγικὴν ἀξίαν. Τὸ καλὸν παιγνίδιον πρέπει νὰ εἶναι ἀπλοῦν καὶ νὰ ἐπιτρέπη ποικίλην ἐφαρμογὴν. Τὰ καλύτερα παιγνίδια εἶναι ἡ ἄμμος, τὸ νερὸ καὶ ὁ ἀέρας. Μὲ τὴν ἄμμον ἠμποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ κτίζουν καὶ νὰ κατασκευάζουν πᾶν τὸ δυνατόν. Τὸ νερὸ ἐπίσης παρέχει εὐχέρειαν πρὸς τερπνὰ παιγνίδια. Πόσον εὐχάριστος εἶναι εἰς τὰ παιδιὰ, ἂν καὶ πασαλείφονται μ' αὐτὴν, ἡ ἀνάμειξις νεροῦ καὶ ἄμμου! Τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρος ἐπίσης γυρίζει ἀνεμομύλους καὶ σηκώνει τοὺς χαρταετοὺς ἀπὸ τοῦ ἀπλουστάτου μέχρι τοῦ συνθετωτάτου εἴδους.

Καὶ ἄλλα ἐπίσης ὑλικά, οἱ πέτρες, κομμάτια ξύλου, κομμάτια χάρτου, διάφοροι καρποὶ τοῦ δάσους (βελανίδια, κάσταναι κλπ.) ἀρέσουν πολὺ στὰ παιδιὰ.

Κάθε παιδί ξέρει νὰ κάμνη «τὸ πᾶν ἐκ παντός». Κιβώτια μὲ ξυλίνους κύβους, ὡς ἐπίσης μικρὰ καὶ μεγάλα ἀναλόγως ἐργαλεῖα καὶ ὑλικά κατασκευῆς (Meccano), πινέλα καὶ χρώματα εἶναι λίαν ἀγαπητὰ εἰς τὰ παιδιὰ. Μ' αὐτὰ τὰ πράγματα τὸ παιδί πρέπει νὰ ἐργάζεται αὐτενεργῶς καὶ ἐλευθέρως, καὶ νὰ κατασκευάζῃ χωρὶς μοντέλλα. Κατὰ τὸ παίγνιον αὐτὸ τὸ παιδί, ὅλως ἀπαρατήρητον, θὰ κάμνη βήματα πρὸς ἐργασίαν καὶ θ' ἀποκομίσῃ κατ' αὐτό, ἐκτὸς τῶν ἀξιολόγων ἠθικῶν ἰδιοτήτων, πολλὴν χαρὰν καὶ εὐτυχίαν. Ἡ νεωτέρα βιομηχανία ἀθυρμάτων λαμβάνει σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀγωγῆς. Ὑπάρχουν πολλὰ ἀξιοσύστατα κιβώτια οἰκοδομῆς ὡς ἐπίσης καὶ ἐπίτηδες ὑλικὸν κατασκευῆς διὰ παιδιὰ. Ἀντὶ τῶν ἀκριβῶν καὶ εὐθραύ-

στων κουκλῶν ἐκ πορσελάνης ὑπάρχουν κουκκλες ἐκ δέρματος, ποὺ πλύνονται, μὲ τὰς ὁποίας ἠμποροῦν νὰ ἀσχολοῦνται ἀξιόλογα τὰ παιδιά. Οἱ κουκκλες αὐτὲς καὶ ἡ μικρὴ ἀρκούδα, ὁ προσφιλεῖς Μπόμπης, προκαλοῦν κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν τὸν ἐνθουσιασμόν κορασίων καὶ ἀγοριῶν. Ἀμφότερα εἶναι ἀθύρματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὰ παιδιά ἀφιερώνουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅλην τὴν ἀγάπην των (καί, ὅπερ ὁμοίως ἀξιόλογον εἶναι, τὴν τυχὸν κλίσιν των).

Αἱ σκέψεις αὗται περὶ τῶν παιδικῶν παιγνίων καὶ τῶν καταλλήλων ἀθύρμάτων ἐλπίζω νὰ συντελέσουν, ἵνα κατὰ τὰς μεγάλας παιδικὰς ἑορτὰς (Χριστοῦγεννα, Πρωτοχρονιά, ἑορτὰς τοῦ ὀνόματός των!) χαρίζονται καλύτερα καὶ μᾶλλον προσαρμοζόμενα δῶρα. Ἐν συνεχείᾳ κάμνομεν μίαν ἀκόμη ὑπόμνησιν εἰς τοὺς γονεῖς: Τὰ παιγνίδια δὲν εἶναι διὰ τὰ παιδιά κάτι ἀσυνήθιστον, δὲν εἶναι ἀμοιβή. Παιγνίδια καὶ ἀθύρματα εἶναι διὰ τὰ παιδιά πράγματα ἀναγκαῖα, ἀπαραίτητα. Διότι τὰ παιδιά μὲ πάντα τρόπον πρέπει νὰ παίζου. Ἐν τῷ παιγνίῳ ζοῦν καὶ ἀπολαύουν τὴν βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεώς των καὶ μέσα εἰς αὐτὸ μεγαλώνουν καὶ ὠριμάζουν καταλλήλως.

Ὅσαύτως ἡ ἐκλογή τοῦ δώρου πρέπει νὰ φυλάσσεται μυστική, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ μεγάλα παιδιά. Διότι κάθε παιδί, ἴσως καὶ κάθε ἐνήλικος, θέλει κατὰ τὴν Πρωτοχρονιά νὰ δοκιμάσῃ μίαν ἐκπληξιν. Διὰ τοῦτο ἐπίσης δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ χαρίζωμεν εἰς τὰ παιδιά ἕν ποσὸν χρημάτων, διὰ ν' ἀγοράσουν ὅ,τι αὐτὰ θέλουν. Τοῦτο εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, ποὺ ἔχουν τὰ παιδιά, νὰ αἰσθανθοῦν μίαν ὠραίαν ἐκπληξιν. Τὸ νὰ χαρίζωμεν ἐπίσης τὰ λεγόμενα «πρακτικὰ δῶρα» π.χ. ἐνδύματα, ὑποδήματα κ.λ.π., δὲν εἶναι εὐχάρι-

στον εἰς τὸ παιδί. Τὸ παιδί θέλει νά τοῦ χαρίσουν κάτι ἀσυνήθιστον, ἔκτακτον, διὰ νά εὐχαριστηθῆ καὶ νά παίξῃ με αὐτό.

“Ὅποιος γνωρίζει νά χαρίξῃ κατάλληλα δῶρα, δὲν θὰ εὐρεθῆ πρὸ τῆς συνηθισμένης «μικρᾶς τραγωδίας τῆς Πρωτοχρονιάς». Τί σημαίνει αὐτό; Τοιαῦται «μικραὶ τραγωδίαὶ» γίνονται ὡς ἐξῆς: Τὴν Παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς, πού μοιράζονται τὰ δῶρα, ἡ χαρισμένη σιδηροδρομικὴ μηχανὴ εἶναι χάρμα, ὅταν τὴν βλέπουν τὰ παιδιά νά κάμνῃ ωραίους κύκλους ἐπάνω στὶς γραμμές. Ἡ κούκλα ἀπὸ πορσελάνην, με τὰ θαυμάσια γαλανὰ μάτια καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν φριζαρισμένην κόμην τῆς, εἶναι τόσο μαγευτικὴ, ὥστε μόλις τολμᾷ κανεὶς νά τὴν ἐγγίση. Ἄλλ’ ὅμως κατὰ τὰς πρώτας πρωϊνὰς ὥρας τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἐπέρχεται ἡ καταστροφή· δάκρυα χύνονται καὶ φοβερὰ μαλλώματα ἀρχίζουν! Ὁ ἀπαρηγόρητος Μπούμπης ἔχει κάμει κομμάτια τὴν πολὺ ἀκριβὴν σιδηροδρομικὴν μηχανήν. Ἦθελε νά μάθῃ, τί εἶναι μέσα στὴ μηχανή, πού τὴν κάμνει νά κινῆται. Τὸ τρυφερὸ κοριτσάκι ἐξ ἄλλου ἔχει καταστρέψει τὴν καλλιτεχνικὴν φριζούρα τῆς κούκλας, τὸ δὲ ωραῖον ζωγραφιστὸν πρόσωπόν τῆς εἶναι τελείως ξεβαμμένον, διότι ἠθέλησε νά περιποιηθῆ τὴν κούκλα, ὅπως περιποιοῦνται καὶ τὰ παιδάκια. Καὶ αἱ δύο αὐταὶ πράξεις εἶναι λογικαὶ καὶ ἀνταποκρίνονται τελείως εἰς παιδιά ἐξυπνα καὶ γερὰ. Ὑπεύθυνοι δι’ ὅλα τὰ μαλλώματα εἶναι πάντοτε ἐκεῖνοι, πού χαρίζουν τὰ δῶρα. Διότι τὴν Πρωτοχρονιά πρέπει νά ἐκλέγωμεν τοιαῦτα δῶρα διὰ τὰ παιδιά, ὅποια νά ἡμποροῦν νά διαλύωνται καὶ ν’ ἀνασυντίθενται, νά παρέχουν δηλ. τὴν ποικίλην δρᾶσιν τοῦ ἀληθινοῦ παιγνιδίου.

Πρέπει οί ἐνήλικοι νά παίξουν με τὸ μικρὸ παιδί: Ἐκεῖνος πού

ἔχει κατανοήσει τὴν πιέζουσαν ἀνάγκην τοῦ παίξῃν, θ' ἀφήσῃ τὸ παιδί νὰ παίξῃ ὅσον θέλει καί, ὅσον τὸ δυνατόν, δὲν θὰ ἐπεμβαίῃ. Ὅποιος ὁμως αἰσθάνεται μέσα του τὴν δύναμιν καὶ τὴν δυνατότητα νὰ παίξῃ ὅπως πρέπει μὲ τὸ μικρὸ παιδί, δύναται καμμίαν φορὰν καὶ ἐπ' ὀλίγον χρόνον νὰ τὸ δοκιμάσῃ. Οἱ ἐνήλικοι ὁμως πρέπει πάντοτε νὰ προσέχουν νὰ μὴ ἐνοχλοῦν τὸ παιδί μὲ τὴν ἐπέμβασίν των. Θὰ ἦτο καλύτερον, νὰ ἐπιζητοῦν εὐχαρίστησιν παρακολουθοῦντες τὰ παίζοντα παιδιὰ καὶ νὰ εὐχαριστοῦνται μὲ τὴν εὐτυχίαν ποὺ ἔχουν δημιουργοῦντα μὲ τὸ παιγνίδι των ἕναν ἰδικόν τους κόσμον. Τὸ χαρούμενο παιδικὸ παιγνίδι εἶναι ἡ ἀρίστη ἐλπίς μιᾶς καλῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδιῶν! ↓

*

Τὸ μικρὸ παιδί ζῆ μέσα εἰς τὸ παρον. Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον γίνονται εἰς αὐτὸ συνειδητὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Κατὰ πρῶτον διακρίνουν τὴν διαφορὰν ἡμέρας καὶ νυκτός, διότι αὕτη γίνεται αἰσθητὴ ὡς ἰδιαζόντως ἐνοχλητικὴ. Ἡ νύξ φέρει τὴν ἀνάγκην τοῦ ὕπνου καὶ μετ' αὐτῆς μίαν πολὺ δυσάρεστον διακοπὴν τῶν παιγνιδιῶν. Τότε ἐκφράζονται ὑπὸ τῶν παιδιῶν αἱ εὐχαὶ ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἤδη ὑπεδηλώσαμεν: «Νὰ μὴ βασιλεύσῃ ὁ ἥλιος! νὰ μὴ σκοτεινιάσῃ ἀκόμη! . . .». Ἄλλως ὁ ἥλιος ἀναγνωρίζεται πολὺ ἐνωρὶς ὡς ἡ πηγὴ τοῦ φωτός. Κατὰ τὸ θέρος τὸ φαιδρὸν κυνήγιον τῆς σκιᾶς των (τὸ παιδί τρέχει ἀκούραστον ὀπίσω ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του ἢ ἄλλου τινὸς τὴν σκιάν) γίνεται ἕνα παιγνίδι τῆς μόδας διὰ τὴν βαθμίδα αὐτήν. Κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἡλίου καὶ

της ελληνικής παρουσιάζεται ή τὰ πάντα προσωποποιούσα δύναμις τῶν παιδιῶν. Χαριτολογοῦν, ὅτι ἓνα σύννεφον ἐσκότωσε τὸ φεγγάρι, ὅτι τ' ἀστέρια κρέμανται ἀπὸ τὸν οὐρανὸν μ' ἓνα μακρὸν σχοινίον.

Αἱ ἐκφράσεις ὅμως τῶν χρονικῶν διαιρέσεων εἶναι ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἀόριστοι. Πρῶτα πρῶτα διακρίνεται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ. Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ κατανόησις τοῦ χθές καὶ αὔριον. Πολλάκις ὅμως κάμνουν σύγχυσις τῶν ὀνομάτων (ἀντὶ αὔριον π.χ. λέγουν χθές) καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ ἔννοιαι κατέστησαν σαφεῖς. Τὸ χρονικὸν τμήμα «ἐβδομάς» ἀναγνωρίζεται ἐντὸς ὀλίγου, διότι κατὰ Σάββατον ὁ πατέρας φέρει χρήματα εἰς τὸ σπίτι καὶ τὴν Κυριακὴν δὲν ἐξέρχεται, ὅπως συνήθως, ἵνα μεταβῆ εἰς ἐργασίαν ἢ εἰς τὸ γραφεῖον του. Ἡ ἔννοια τοῦ «μηνός» δύσκολα κατανοεῖται ὑπὸ τοῦ παιδιοῦ. Πρωτύτερα κατανοεῖται τὸ χρονικὸν διάστημα ἑνὸς ἔτους. Τοῦτο διὰ τὸ παιδίον διαρκεῖ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐορτῆς του μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐορτῆς του, ἀπὸ Χριστοῦγεννα εἰς Χριστοῦγεννα, ἀπὸ Πάσχα εἰς Πάσχα. Ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν ποσοῦ τινος ἐτῶν ἢ ἡλικίας αὐτὴ οὐδὲν δύναται. Μεταχειρίζεται βεβαίως ἀριθμούς, ἀλλὰ κατὰ τρόπον παραλόγως παιγνιώδη. Μεγάλοι ἀριθμοὶ χρησιμοποιοῦνται διδομένης εὐκαιρίας πρὸς ὑπερβολάς: «Αὐτὸ τὸ κομμάτι τῆς σοκολάτας θὰ τὸ φυλάξω καὶ θὰ τὸ φάγω, ὅταν γίνω χίλιων χρονῶν»

*

Καθ' ὅμοιον τρόπον μανθάνει τὸ παιδί νὰ προσανατολίζεται, ἐπίσης βραδέως, καὶ ἐν τῷ χώρῳ. Ὅταν κατορθώσῃ

να περιπατη και να τρέχη, διατρέχει ολας τας αποστάσεις που δύναται. Όταν ητο ακόμη βρέφος, κατεγίνετο κυρίως να έγγιζη όλα τα πράγματα η να τα πετᾷ ἐδῶ και ἐκεῖ. Τὸ μικρὸ παιδι τὰ μετακινῆ ἀπὸ ἐνὸς τόπου εἰς ἄλλον. Κοῦκλες και ἀρκοῦδες, καθὼς και κύβοι οἰκοδομῆς τοποθετοῦνται ὡς ἀμαξάκια και μεταφέρονται ἀπὸ τῆς μιᾶς γωνίας εἰς τὴν ἄλλην. Ἐμποροῦμεν να παράσχωμεν εἰς τὰ παιδιὰ ἀληθινὴν χαράν, ἂν τὰ ἀφήνωμεν να μᾶς φέρουν διάφορα ἀντικείμενα. Ἡ ἐπιθυμία των: «θέλετε να σᾶς φέρω τίποτε;» καθίσταται σχεδὸν ἐνοχλητικὴ πολλάκις ἐπαναλαμβανομένη. Κατὰ πρῶτον γνωρίζεται ἡ οἰκία, τὸ ἐγγὺς περιβάλλον τῆς οἰκίας και ἔπειτα οἱ πλησιέστεροι δρόμοι. Εἰς τὴν ἐκτίμησιν ὁμως τῶν μεγεθῶν και ἀποστάσεων ἀπατῶνται παρὰ πολὺ τὰ παιδιὰ. Οὕτω ἐν τριετῆς περιόδου παιδίον ἐπίστευεν, ὅτι τὸ φεγγάρι, τὸ ὁποῖον εἶδε διὰ μέσου τῶν κλάδων ἐνὸς δένδρου, θὰ ἠμποροῦσε να τὸ πιάσῃ ἐκεῖ. Μόλις κατὰ τὸ δέκατον περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας του ὑπολογίζει τὰ μεγέθη και τας ἀποστάσεις με ὀρθότητα ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἐνηλίκων. Εὐρύτεραι ἐκτάσεις, ὡς ὅρια χωρῶν, μόλις γίνονται κατανοηταί εἰς παιδάς ἡλικίας 10 — 12 ἐτῶν.

*

Ἡ μεγάλη τάσις, που ἔχει τὸ παιδι, να γνωρίσῃ πραγματικῶς τὸν κόσμον και να τὸν ἐννοήσῃ, συνεπάγεται και τὸ ὅτι τοῦτο ἀσχολεῖται ἐπίσης με ἐρωτήσεις μεταφυσικοῦ εἶδους. Θρησκολόγοι τινὲς ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ περὶ Θεοῦ ἐννοια ἀφυπνίζεται ἐν τῷ παιδί ἄνευ τινὸς ἐξωτερικῆς συμπράξεως, θυμοσόφως. Προσεκτικαί και ἀπροκατάληπτοι ὁμως ἔρευναί

ἔδειξαν, ὅτι μικρὰ παιδιὰ, ἀνατραφέντα ἄνευ οὐδεμιᾶς θρησκευτικῆς ἐπιδράσεως, ἀπηλλαγμένα πάσης δοξασίας ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς θρησκείας, οὐδέποτε σχεδὸν σχηματίζουν θρησκευτικὰς ἔννοιαις.

Τοιαύτας περιπτώσεις ὅμως εἶναι πολὺ δύσκολον καὶ σπάνιον νὰ καθορίσωμεν, διότι τὸ περιβάλλον παρέχει εἰς τὸ παιδί πολλὰς ἐξωτερικεύσεις καὶ φαινόμενα θρησκευτικῶν δογμάτων. Τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐρωτοῦν πολλάκις μὲ μεγάλην περιέργειαν περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων. Αἱ ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις των δύνανται νὰ συγκριθῶσι κάπως μὲ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων.

Ἐνα τετραετὲς παιδίον ἠθέλησε νὰ μάθῃ, μόλις εἶδε τὸν Ἐσταυρωμένον: «Τί ἄνθρωπος εἶναι αὐτός; τί ἔκαμε ὁ καημένος;» Ὁ Rasmussen * ἀναφέρει διὰ τὴν θυγατέρα του, ὅτι ὅταν ἦτο τεσσάρων περίπου ἐτῶν ἠρώτησε: «Ζέρεις, πῶς φαίνεται αὐτὴ ἡ Κυρία ἐκεῖ ἐπάνω στὸν ἄερα; Νομίζω πῶς ἔχει χρυσάφι, ἀσήμια καὶ μαργαριτάρια». Ἡ ἑκπληκτος μήτηρ: «Ποιὰ Κυρία;» ἀπάντησις: «Ὁ Θεός». Τὸ παιδί λοιπὸν εἶχε παραδόξως τὴν παράστασιν, ὅτι ὁ Θεός εἶναι γυναῖκα. Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις εἶναι διὰ τὸ παιδίον τῆς ἡλικίας ταύτης τυπικὴ καὶ ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν εἰς χαμηλὴν βαθμίδα εὐρισκομένων φυσικῶν λαῶν.

Πολλαὶ βιογραφίαι ἀναφέρουν ὁμοίαις ἀξιοπεριέργους παιδικὰς παραστάσεις περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Οὕτω ὁ Ludwig Granghofer ἐν τῷ βιβλίῳ του «Ἡ ζωὴ ἑνὸς ὀπτιμιστοῦ» γράφει: «Ὅταν ἦμην παιδίον ἐξ ἐτῶν, εἶχα μίαν πολὺ

* Wilhelm Rasmussen, Δανὸς Ψυχολόγος συγγραφέας «Ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ» περιέχουσιν πλῆθος νέων καὶ ἐνδιαφεροῦσων παρατηρήσεων ἐκ τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν. Σ. Μ.

ἀλλόκοτον παράστασιν περὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸν ἐβλεπα ὡς γιγάν-
 τειον γέροντα μὲ ἀνεμίζοντα μανδύαν, μὲ ὠραῖα λευκὰ γένηια,
 χωρὶς πρόσωπον ὁμως· ἀντὶ προσώπου εἶχεν ὁ Θεὸς ἓν χρυ-
 σοῦν τρίγωνον μὲ κυανοῦν ὄφθαλμόν. Ἡ μεγαλειώδης αὐτῆ
 μορφή ἐκινεῖτο διαρκῶς, τὸ ἀστράπτον ὁμως τρίγωνον ἔμενε
 ἀκίνητον καὶ ὁ κυανοῦς Κυκλώπειος ὄφθαλμὸς οὐδέποτε ἐ-
 κινεῖτο. Τὸν Θεὸν εἶχα ἰδεῖ μίαν φοράν ὡς Κριτὴν μὲ κυματί-
 ζοντα μανδύαν εἰς κάποιαν εἰκόνα—καὶ νομίζω εἰς τὴν ἐκκλη-
 σίαν τοῦ Welden ἦτο ὑπεράνω τῆς Ἀγ. Τραπεζίης τὸ
 χρυσοῦν τρίγωνον μὲ τὸν αὐστηρὸν ὄφθαλμόν. Τὸ θρησκευ-
 τικὸν σύμβολον καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ εἰκὼν ἐπέδρασαν ἐπ’ ἐμὲ
 συγχρόνως. Ἡ χονδροειδὴς αὐτῆ παράστασις, ποὺ ἐσχη-
 μάτισα, ἡ ὁποία κατ’ ἀρχὰς μ’ ἐφόβισεν, κατέστη βαθμηδὸν
 εὐθυμὸς τις εἰκὼν δι’ ἐμέ: Ὁ ὑπὸ τῶν νεφῶν φερόμενος γίγας
 μου ἐφαίνετο πάντοτε ὡς νὰ ἔφερεν ἓν παμμέγιστον χρυσοῦν
 πηλίκιον στρατηγοῦ μὲ κυανῆν κονκάρδαν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπι-
 πτε μέχρι τῶν ὠμων. Ὅταν ὁ γίγας οὗτος ἐκινεῖτο, ἔλεγα μὲ
 τὸν νοῦν μου: «Τώρα σηκώνει τὸ καπέλλο ψηλά!» Ἐν τού-
 τοις δὲν τὸ ἔκαμνε αὐτὸ ποτέ. Καὶ τότε συνέβαινε πάντοτε νὰ
 γελῶ, ὡσάκις ἐφантаζόμην τὴν εἰκόνα αὐτὴν. Οὐδεμίαν εἰκὼν
 τῶν σχολικῶν μου βιβλίων, οὐδὲν θρησκευτικὸν μάθημα, οὐδὲν
 κήρυγμα ἐκκλησιαστικόν, οὐδεμίαν εὐλαβῆς λέξις τῆς μητρὸς
 μου, οὐδεμίαν τρυφερότης ἀπὸ ἐκείνας, ποὺ συνήθιζεν αὐτὴ νὰ
 λέγη περὶ τοῦ καλοῦ Θεοῦ, δὲν ἴσχυε νὰ φυγαδεύσῃ ἀπὸ τὸν
 παιδικὸν μου νοῦν τὴν ἀλλόκοτον αὐτὴν παράστασιν. Ἐπαρου-
 σιάζετο ἀμυδρά, ὅταν ἤρχιζα νὰ σκέπτωμαι, καὶ δὲν ἀντικα-
 θίστατο ὑπ’ οὐδεμιᾶς ἄλλης εἰκόνας. Ἐνα δυσεξηγήτητον παι-
 γνίδι τῆς παιδικῆς φαντασίας ὑπῆρξε δι’ ἐμέ ἡ θαυμασία προ-
 βαθμὴ τῆς ιδέας ἐνὸς Θεοῦ, ὅστις εἰς κάθε ἀπεικόνισιν ἀνθί-

σταται—ένος Δημιουργοῦ, τὸν ὁποῖον αἱ ἀνθρώπιναί αἰσθη-
σεις δὲν δύνανται οὔτε νὰ ἴδουν οὔτε νὰ ὑποδηλώσουν. οὔτε
νὰ αἰσθανθοῦν καὶ ν' ἀντιληφθοῦν».

*

Ἐπισημασμένας τινὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις ἀποκτᾷ τὸ
παιδί διὰ τῆς ἐνωρὶς ἀσκουμένης ἀγωγῆς. Τὸ μικρὸν παιδί
πιστεύει ὅλα, ὅσα λέγονται εἰς αὐτό. Ὄταν ἡ οἰκογενειακὴ
ἐπίδρασις εἶναι ἡ πρέπουσα—καὶ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ παρα-
λείπεται—ἡ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἐμπιστο-
σύνη καὶ ἀγάπη. Αἱ πρῶται αὗται θρησκευτικαὶ παραστά-
σεις εἶναι ἐπομένως λίαν συναισθηματικά. Ἐγκρύπτουν ὅμως
ὑπὸ τινος περιστάσεως καὶ κίνδυνόν τινα διὰ τὴν μετέπειτα
ψυχικὴν ἀνάπτυξιν. Ὄταν δηλ. θρησκευτικαὶ τινες ἀπόψεις καὶ
ἀπαιτήσεις ὑπερτονίζονται ὑπὸ τινος ἰδιαζόντως προσφι-
λοῦς ἢ φόβον ἐμπνεούσης προσωπικότητος καὶ συνδέονται
μὲ ἀπειλὰς τιμωρίας, δύναται νὰ μὴ εἶναι μόνον ἀποκλειστι-
κῶς κατευθυντήριοι διὰ τὸν περαιτέρω βίον τῶν ἀνθρώπων.
Ἐπισημασμένας τινὰς ψυχικὰ κωλύματα ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἐνηλίκων, ἅτινα
ἐνίστε θὰ ἠδύναντο νὰ ἐμφανίσωσι νευρώσεις, ἐχούσας τὴν πη-
γὴν των εἰς τινὰ λίαν πιεστικὴν θρησκευτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ
τῆς πρώτου παιδικῆς ἡλικίας.

*

Παιδί καὶ θάνατος: Δὲν ὑπάρχει βεβαίως καμία μεγα-

αυτέρα αντίθεσις ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου και τὴν εὐχάριστον πίστιν τοῦ παιδιοῦ εἰς μίαν αἰωνίαν ὕπαρξιν. Ἐν τούτοις αἱ ἔννοιαι «θάνατος» και «ἀποθνήσκειν» παίζουν μεγάλην ρόλον εἰς τὴν παιδικὸν κόσμον τῶν ιδεῶν. Ἐμφανίζονται και ἐδῶ χαρακτηριστικὰ Ψυχολατρίας : Ὁ πεθαμμένος κοιμᾶται μόνον, ἀφοῦ δυνάμεθα νὰ τὸν ἐπισκεφθῶμεν εἰς τὸ Νεκροταφεῖον. Ἐνα μικρὸ παιδὶ δὲν θὰ εἶπη ποτέ : «Πᾶμε στὸν τάφο τοῦ παπποῦ», ἀλλὰ «πᾶμε νὰ ἰδοῦμε τὸν παποῦ στὸ Νεκροταφεῖο». Ἀναφέρεται, ὅτι μικρὰ παιδιὰ ἐδοκίμασαν νὰ κάμουν μικροὺς λάκκους ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους και νὰ ρίψουν μέσα νερό, διὰ νὰ πίνη ὁ νεκρός. Ἐπῆραν ἐπίσης μαζί των προσφιλῆ παιγνίδια, διὰ νὰ τὰ δείξουν εἰς τοὺς ἀποθανόντας. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν παιγνιώδη μᾶλλον ταύτην ἀντίληψιν τοῦ θανάτου, ὑπάρχουν και στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας και ἡ πραγματικὴ σημασία τοῦ θανάτου ἀναφαίνεται. Κατὰ ταύτην ἐμφανίζονται ἐνίοτε ἰσχυρόταται ἐκρήξεις συναισθημάτων, ὡσάκις τὸ παιδὶ φοβῆται ἰδικόν του θάνατον ἢ τῶν προσφιλῶν του γονέων. Ὅταν ζητηθῆ ἐξήγησις τῆς τοιαύτης καταστάσεως, ἐπαναλαμβάνουν πολλάκις τὰ παιδιὰ : «Δὲν θέλω νὰ πεθάνω και σὺ δὲν πρέπει νὰ πεθάνης!» Αἱ παραστάσεις αὗται οὐχὶ σπανίως ἐμφανίζονται και εἰς τρομακτικὰ ὄνειρα.

Πολλάκις ἐξεφράσθη ἡ γνώμη, ὅτι ὁ θάνατος τῶν γονέων ἢ ἄλλων προσφιλῶν προσώπων δὲν κάμνει βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν μικρῶν παιδιῶν, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ἀδιαφοροῦν δεικνύοντα ἐξαιρετικὴν ψυχραιμίαν. Ὁ Τολστόη ἐξομολογεῖται : «Πρὸ και μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τῆς μητρός μου δὲν ἔπαυα τὰ κλάμματα. Ἐντρέπομαι ὅμως νὰ ἐπαναφέρω εἰς τὴν μνήμην μου τὴν λύπην ἐκείνην, διότι ἦτο πάντοτε ἀναμειγμένη μ' ἓν ἀόριστον και ἐπιπόλαιον συναίσθημα. Ἄλλοτε ἐπεθύ-

μουν νὰ δειξω, ὅτι λυποῦμαι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἄλλοτε ἐκοίταζα, τί ἐντύπωσιν θὰ ἔκαμνεν ἡ λύπη μου εἰς τοὺς ἄλλους, ἄλλοτε εἶχα τὴν ἀλλόκοτον περιέργειαν νὰ καρφώνω τὰ βλέμματά μου εἰς τὸ τρίκωχον τοῦ ἱερέως, εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων. Προσέτι ἡ σκέψις, ὅτι ἤμην ἓνα δυστυχημένο παιδί, μοῦ ἐπροξένει κάποιαν εὐχαρίστησιν. . . .) (Leo Tolstoi, Περίοδοι τῆς ζωῆς).

Ἡ Ψυχολογία τοῦ βάθους (Ψυχανάλυσις) διδάσκει ὁμως: Καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ παιδιὰ φαίνονται, ὅτι λησμονοῦν τὴν μεγάλην καὶ ἀλγεινὴν ἀπώλειαν ἑνὸς παιγνίου, μιᾶς συντροφιάς ἢ προσποιοῦνται, ὅτι ἀδιαφοροῦν, ἐπειδὴ δίδεται εἰς αὐτὰ μεγάλη προσοχὴ κατὰ τοιαύτας ἀφορμάς, εἶναι ἐν τούτοις ἀληθές, ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι δι' αὐτὰ σημαντικώτατον καὶ ἐπιδραῖ ἐπ' αὐτὰ ζωηρῶς.

*

Αἱ ἀπόψεις τῶν μικρῶν παιδιῶν περὶ θρησκευτικῶν προβλημάτων καὶ περὶ τῶν ζητημάτων τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου, παρουσιάζουν πολλάκις περίεργα συμπεράσματα περὶ τῆς λογικῆς τῶν παιδιῶν, συγγενεύοντα πρὸς τὴν ὑποτυπώδη λογικὴν τῶν πρωτογόνων. Ἡ Charlotte Bühler* ἀναφέρει, ὅτι ἡ περίπου ἑξαετής Ἴγκε εἰς τοιαύτην τινὰ περίπτωσιν εἶπε: «Λοιπόν, ὁ καλὸς Θεὸς ἀκούει, βλέπει

* Charlotte Bühler, διάσημος ψυχολόγος ἐν Βιέννῃ, συγγραφεύσα τὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν ἔργον «Kindheit und Jugend», ὅπερ θεωρεῖται ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων τῆς νεωτέρας Ψυχολογίας. Σ. Μ.

καὶ γνωρίζει ὅλα».—Παῦσις.—«Λοιπόν, πολὺ καλὰ ἔκαμε ὁ καλὸς Θεός, ποῦ μᾶς ἔδωκε τὰ δάκρυα. Τί θὰ ἐκάναμε, ἂν καμμιά φορὰ μᾶς ἐτύχαινε κανένα μεγάλο κακὸ κι ἔπρεπε νὰ κλάψωμε, ἂν δὲν εἶχαμε τὰ δάκρυα; Πῶς θὰ κλαίγαμε»;

Ζωὴ καὶ θάνατος εἶναι ἐπίσης εἰς τὸ μικρὸ παιδί στενωῶς συνδεδεμένα. Κάθε μικρὸ παιδί ἐρωτᾷ: «Ἄπο ποῦ ἦλθα στὸν κόσμος;» Αἱ ἐξηγήσεις μὲ τὸν συνηθισμένον μῦθον τῶν πελαργῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν γίνονται πιστευταί. Ἐνίοτε μάλιστα τὸ παιδί καλύπτει—ἐν συνειδήσει ἢ μὴ—πολὺ δεξιῶς τὴν ἀπιστίαν του. (Εἰς ἓν ἐκ τῶν ἐπομένων κεφαλαίων θὰ ἀναπτύξωμεν λεπτομερέστερον τὸ γενετήσιον ζήτημα. Ἐν συνεχείᾳ ἔπονται ἐνταῦθα ὑποδηλώσεις μόνον τινές).

Εἰς τοιαύτας ἐρωτήσεις περὶ τῆς γεννήσεως ἔπρεπε νὰ δίδονται ὑπὸ τῶν γονέων ἀπαντήσεις μὲ πλήρη εἰλικρίνειαν. Τὰ περισσότερα παιδιὰ φαίνονται κατ' ἀρχὰς ἱκανοποιημένα μὲ μίαν ἐπιπολαίαν ἐξήγησιν καὶ δέχονται αὐτὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ μεγάλην, ἐνίοτε ἔξαφνα ἐμφανιζομένην, τρυφερότητα πρὸς τὴν μητέρα. Ὅταν παίζουν τὴν μητέρα, παιγνίδι τὸ ὁποῖον παίζεται εὐχαρίστως ὑπὸ τῶν παιδιῶν διδομένης εὐκαιρίας, οὐχὶ σπανίως παριστάνουν καὶ τὴν ἔγκυον μητέρα. Παιδιὰ ἐντελῶς ἀπροκατάληπτα, ποῦ ἔχουν μεγαλώσει ἀσφαλῶς «ἀθῶα», προσθέτουν κατὰ τὸ παιγνίδι μίαν κούκλαν ἐπὶ τῆς κοιλίας των καὶ ζώνονται ἐπάνω μίαν ποδιάν. Ἀκριβῶς καὶ αὐτὰ προσποιοῦνται, ὅτι φέρουν ἐν τῇ κοιλίᾳ ἓνα παιδί. Ὅμοιον ἀναφέρει ὁ Rasmussen διὰ τὴν κόρην του. Κατὰ τὸ πέμπτον καὶ ἡμισυ ἔτος τῆς ἡλικίας της ἐκτύπησε τὸ στήθος της λέγουσα: «Ἐδῶ μέσα ἔχω ἓνα παιδάκι καὶ ὅταν γίνω εἴκοσι ἐτῶν, θὰ βγῆ διὰ μιᾶς». Ὁ Rasmussen ἐξακολουθεῖ: «Ἦστραπτε τὸ πρόσωπόν της μὲ τὰς σκέψεις αὐτάς. Δὲν μπο-

ρῶ νᾶ ἐννοήσω ποιά εἶναι ἡ αἰτία, ποῦ ἐχάλασε ἔτσι τὸ παιδί μου».

Κάθε ἀπροκατάληπτος παιδαγωγὸς πρέπει νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν ἀντίληψιν αὐτήν. Διαρκῶς ἀποδεικνύεται ἐντονώτερον καὶ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ πάντων τῶν γονέων καὶ παιδαγωγῶν ὡς ὀρθόν, ὅτι μία ἐλευθέρα καὶ σοβαρὰ συνομιλία περὶ γενετησίων ζητημάτων γινομένη εἰς τὸν κατάλληλον χρόνον, ὅχι μόνον κατορθώνει, ὥστε νὰ σχηματισθῇ μία εὐκταῖο ἀπροκαταληψία, ἀλλὰ καὶ νὰ γεννηθῇ ὁ τόσον ἀναγκαῖος σεβασμὸς ἀπέναντι τῶν σεξουαλικῶν γεγονότων.

Ἡ πρώτη αὕτη διαφώτισις τῆς μικρῆς παιδικῆς ἡλικίας λησμονεῖται ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ παιδιὰ—φυσικὰ μόνον φαινομενικῶς—καὶ πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ τὴν «λανθάνουσαν» ἡλικίαν.

Ἐμνημονεύθησαν ἤδη πολλαπλῶς τὰ δύο σπουδαῖα συναισθήματα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγωνίας. Ταῦτα δὲν ἐκδηλοῦνται μόνον κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν μύθων καὶ κατὰ τὰ παιγνίδια, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει εἰς τὸν παιδικὸν βίον. Κάθε ἐνήλικος ἄλλωστε γνωρίζει καλὰ τὸ συναίσθημα τῆς λιπεψυχίας καὶ τῆς ἀδυναμίας, ποῦ ἐμφανίζεται, ὅταν ἀπειλῇ ἓνας εἴτε γνωστὸς εἴτε λίαν ἀόριστος καὶ φανταστικὸς κίνδυνος.

Ἄγωνία εἶναι μία συναισθηματικὴ δυσάρεστος κατάστασις. Δι' αὐτῆς χαρακτηρίζεται κυρίως ἡ διαρκοῦσα κατάστασις τοῦ ἐν ταραχῇ εὕρισκομένου ἀνθρώπου, τοῦ περιμένοντος δυσάρεστόν τι, ἐνῶ ἡ λέξις φόβος χαρακτηρίζει μᾶλλον τὸν

στιγμιαῖον τρόμον. (Κατωτέρω μεταχειριζόμεθα τὴν γενικωτέραν λέξιν φόβος).

Ἄλλοτε παρεδέχοντο, ὅτι ὁ φόβος εἶναι ἔμφυτος, κληρονομικός. Πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ γέννησις τοῦ παιδιοῦ ἐπιδράῃ ἐπ' αὐτὸ ὡς ψυχικός κλονισμός καὶ ὅτι αὕτη εὐρίσκεται ἐν στενῇ σχέσει πρὸς τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου. Πολυάριθμα ὅμως πειράματα ἐπὶ ζώων ἀποδεικνύουν, ὅτι τὰ συναισθήματα τοῦ φόβου δύνανται νὰ προέρχωνται καὶ ἀπὸ ἄλλας αἰτίας, π.χ. ἀπὸ παιδαγωγικὰς ἐπιδράσεις. Παράδειγμα: Εἶχε κάποιος κλωσσόπουλα, τὰ ὅποια ἐξεκόλαψε μία ἐκκολλαπτική μηχανή. Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ζωῆς των δὲν εἶδει κανένα φόβον ἀπέναντι τοῦ πλησίον αὐτῶν καθημένου ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ. Ὄταν ὅμως, ἐπὶ μίαν ἡμέραν μόνον, ἔμειναν μαζί με μίαν κλῶσσαν, ἓνα χαρτάκι κυματίζον εἰς τὴν ὄροφὴν τοῦ δωματίου τοὺς ἐνέβαλε μέγαν φόβον.

Ἐπίσης βρέφη καὶ νήπια κ τ' ἀρχὰς δὲν φοβοῦνται διόλου ἢ δείχνουν μικρὰν μόνον ἐξωτερικέυσιν φόβου, ὅταν εὐρίσκωνται εἰς σκοτεινὸν δωμάτιον· εἰς ἓν ὅμως παιδί ἐννέα ἡδὴ μηνῶν δύναται νὰ παρατηρηθῇ συναίσθημα φόβου. Κάθε ἀληθινὸς παιδαγωγὸς πρέπει νὰ παραμερίζη πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ φοβίζη τὸ παιδί ἢ νὰ ἐνισχύη τὴν φόβον του. Καὶ ἡ καλύτερα ἀγωγή ὅμως δὲν δύναται ν' ἀποσοβῆσιν πάντα τὰ συναισθήματα φόβου ἢ καὶ ν' ἀποφύγη τὴν γέννησιν αὐτῶν. Εἰς τὰς σπουδαιοτάτας ἀνακαλύψεις τοῦ Freud ὀφείλεται ἡ διαπίστωσις, ὅτι ὁ φόβος εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιδράσεως κωλυθεισῶν ὀρμῶν. Ἀκόμη καὶ ἡ πλέον τρομακτικὴ ἱστορία φαντασμάτων καὶ ληστῶν δὲν θὰ εἶχε τοιαύτην δυνάμιν, ὥστε νὰ ἡμπορῇ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸ παιδί διαρκῆ φόβον, ἂν δὲν ὑπῆρχον ἐσωτερικοί λόγοι πρὸς τοῦτο. Πρὸ πάντων αἱ

ἀνησυχία τοῦ παιδιοῦ, μήπως χάσῃ τὴν ἀγάπην τῶν γονέων καὶ αἱ ἀπειλαὶ ποινῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τέλος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ προειδοποιήσεις, ὅτι θὰ στερηθῇ τῆς ἀγάπης, εἶναι ἐκεῖνα ποὺ προκαλοῦν πάντοτε ἰσχυρὰ καὶ ἔντονα συναισθήματα φόβου. Τρομακτικὰ ἐπεισόδια λοιπὸν καὶ φρικιαστικαὶ ἱστορίαι ἐπιδρῶσι προκλητικῶς καὶ ἐνισχυτικῶς ὡς πρὸς τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου.

*

Ἐκτὸς τοῦ δικαιολογημένου φόβου πρὸ τῶν πραγματικῶν κινδύνων, τὸ παιδί λοιπὸν ὑπόκειται καὶ εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν καταστάσεων φόβου, αἵτινες χαρακτηρίζονται ὡς νευρικαί. Εἰς ταύτας ἀνήκει πρὸ πάντων, ὡς ἤδη ἐμνημονεύθη, ἡ ὑπερβολικὴ ἀνησυχία, μὴ χαθῆ ἡ ἀγάπη τῶν γονέων ἢ καὶ ὁ φόβος ὁ προερχόμενος ἐκ μυθικῶν μορφῶν, ποὺ ἐμπνέουσιν τρόμον. Ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ἀγωγῇ ὀλίγον συνήθως προσέχουν εἰς τὰς ψυχικὰς αὐτὰς καταστάσεις καὶ ὑποτιμοῦν τὴν σημασίαν των. Πόσας φορές οἱ ἐνήλικοι καὶ τὰ μεγάλα παιδιὰ διασκεδάζουν μὲ τὸν φόβον τοῦ μικροῦ παιδιοῦ! Πόσον ἐπιχαίρουν θεῖοι καὶ θεῖαι, δυστυχῶς μάλιστα καὶ μερικοὶ γονεῖς, ὅταν τρομάζουν τὰ παιδιὰ μὲ διαφόρους μάσκες καὶ παιγνιώδεις μορφάς! Τοιαῦτα κατὰ τὸ φαινόμενον μικροπράγματα, ποὺ διεγείρουν τὸν φόβον, ἐπιδρῶσι μονιμώτερον, ὅταν ἰδίως τὸ παιδί εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν συχνῆς καὶ μεγάλης στερήσεως ἀγάπης. Ἡ νεωτέρα Ψυχολογία, ἰδίως ἡ Ψυχανάλυσις, διαπιστώνει, ὅτι πολλαὶ νευρικαὶ ἀσθένειαι τῶν ἐνηλίκων, ἔχουν τὴν πηγὴν των εἰς συμβάντα τῆς παιδικῆς

ἡλικίας των προξενήσαντα φόβον καὶ εἰς σφάλματα ἀγωγῆς κατὰ τὸν προδηλωθέντα τρόπον. Αἱ ἐξηγήσεις, ὅσον διαφωτιστικαὶ καὶ ἂν εἶναι, ὅτι αἱ μεταμφιέσεις ἦσαν πλασταὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποβάλλουν ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὰς παραστάσεις τοῦ φόβου. Ἡ μεγαλοφώνως πολλάκις ἐκδηλουμένη χαρὰ τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὰς σκηνὰς αὐτὰς εἶναι ἢ ἐν ἐπιτήδειον προσωπεῖον, τὸ ὅποιον ζητεῖ νὰ καλύψῃ τὸν φόβον ὑπὸ τὴν ἰδιαζόντως μεγαλόφωνον ἐκδήλωσιν εὐχαριστήσεως, ἢ ἢ περίεργος ἀνάμειξις φόβου καὶ εὐχαριστήσεως, ἢ ὅπρεια χαρακτηρίζεται ὡς εὐχαρίστησις τοῦ φόβου. (Ὑπενθυμίζομεν τὸ συναίσθημα τῶν θεατῶν ἐν τῷ Ἰπποδρομίῳ κατὰ τὰς λίαν ἐπικινδύνους σχοινοβασίας κ.λ.π.). Ἡ ἐνίσχυσις μιᾶς τοιαύτης συναισθηματικῆς καταστάσεως δὲν συντελεῖ διόλου ἐπωφελῶς εἰς τὴν παιδικὴν ἀνάπτυξιν.

*

Πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν: Στρίγγλες καὶ Γίγαντες, Δράκοντες καὶ Νεράϊδες καὶ ἄλλαι μυθικαὶ μορφαὶ πρέπει ν' ἀποβάλλουν πολὺ ἀπὸ τὴν φρικτότητά των καὶ νὰ ρυθμίζωνται εἰς ρόλους ἀθῶων γελωτοποιῶν, ἵν' ἀνθέξουν εἰς τὴν κριτικὴν τῆς νέας παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης ὡς πρόσωπα μύθων τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ φαντασία πρέπει νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς μία πηγὴ χαρᾶς καὶ νὰ παρέχῃ ἰδίως εἰς τὸ μικρὸ παιδί τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν, καθ' ὃν χρόνον ἀσχολεῖται εἰς δημιουργικὰ παιγνίδια καὶ παιγνιώδεις ἐργασίας. Ὁταν τὸ μικρὸ παιδί καὶ τὸ νεαρὸ παιδί τοῦ σχολείου ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον του μέσα εἰς φανταστικὸν κόσμον χαρούμε-

νον, ἀπηλλαγμένον σοβαρῶν καταστάσεων φόβου, θὰ κατατοπισθῆ εὐκολώτερα καὶ ἀσφαλέστερα εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν.

Δυστυχῶς ὑπάρχουν πάρα πολλὰ παιδιὰ ὑπερβολικῶς περιδεῆ, ἀσταθῆ καὶ συνεσταλμένα. Μερικὲς ἐξωτερικεύουν τοῦτο εἰς ὄνειρα προκαλοῦντα φόβον. Ἄλλα δεικνύουν φόβον εἰς ὠρισμένας μόνον περιστάσεις καὶ πρὸ ὠρισμένων προσώπων καὶ πραγμάτων (πρὸ ζώων, πρὸ ἑνὸς ἠλεκτρικοῦ μηχανήματος, πρὸ τοῦ ἱατροῦ). Εἰς κάθε περίπτωσιν πρέπει νὰ προσπαθοῦμεν μὲ ὑπομονήν, νὰ διαγνώσωμεν τὰς ἀσταθείας του καὶ ν' ἀποκαλύψωμεν τὰ αἷτια τῆς συναισθηματικῆς αὐτῆς καταστάσεως. Ὄταν ἅπαξ ἀποκαλύψωμεν τὴν πηγὴν τοῦ φόβου καὶ βοηθήσωμεν τὸ παιδί ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ τὸ ἴδιον, ποῖον συμβάν καὶ ποῖα γεγονότα προεκάλεσαν τὴν πρώτην φορὰν τὸν φόβον του, δὲν θὰ εἶναι πλέον πολὺ δύσκολον νὰ ὑπερνικήσωμεν τὸν κωλύοντα φόβον.

*

Ἄναγκαῖον εἶναι ἐπίσης ν' ἀναπτύσσωμεν εἰς τὸ παιδί ἐγκαίρως ἓνα σχετικόν, οὐχὶ ὑπερβολικόν, φόβον ἐναντι πραγματικῶν κινδύνων. Δυνάμεθα νὰ κάμνωμεν τοῦτο πανταχοῦ, ὅπου τὸ παιδί δύναται νὰ δοκιμάζῃ, ὑποφέρῃ καὶ ὑπερνικᾷ πραγματικούς κινδύνους. Οὕτω θὰ ἐπιτραπῆ εἰς τὸ παιδί νὰ ἐγγίξῃ τὴν ὄχι ὑπερβολικὰ καίουσαν θερμάστραν, νὰ τρυπηθῆ ὀλίγο μὲ μίαν βελόνην καὶ ἄλλα ὅμοια. Πολλοὶ κίνδυνοὶ τῆς ζωῆς ὅμως πρέπει νὰ γίνωνται γνωστοὶ εἰς τὰ παιδιὰ διὰ διδασχῆς. Ὅσον καλύτερα γνωρίζει τὸ παιδί τὰς δυσ-

κολίας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς, τόσον εὐλογώτερος καὶ πλέον ὑπολογισμένος θὰ ἐμφανίζεται, ὡς δικαιολογημένος τώρα, ὁ φόβος του, ὁ πραγματικὸς φόβος του. Ἡ γνῶσις δὲ τῶν δυσαρέστων καὶ ἐπικινδύνων πραγμάτων θὰ βοηθήσῃ περαιτέρω, κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἀνάπτυξίν του, εἰς τὸ νὰ ἐλαττώσῃ τὸν φόβον του καὶ νὰ τὸν περιορίσῃ εἰς τὸν ἐλάχιστον ἀναγκαῖον φόβον.

*

Εἰς τὰς πρώτας προσπαθείας τοῦ παιδιοῦ νὰ κατανοῆσῃ τὸν κόσμον, νὰ κατακτήσῃ αὐτὸν καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν αὐτῷ δύναται νὰ καταλογισθῇ καὶ μία γενικὴ προσωποποίησης κατὰ τὴν παιδιὰν καὶ τὸν μῦθον. Ἡ προσωποποίησις τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ παιδίου ἐμφανίζει σαφεῖς ὁμοιότητας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐποπτείας τῶν κατωτέρου πολιτισμοῦ λαῶν καὶ τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων. Παρουσιάζονται ἐπίσης παραλληλισμοὶ τινες μεταξὺ τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ τῶν δημιουργικῶν ἐργασιῶν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς πρωτογόνου ἐποχῆς ἀφ' ἑτέρου. Ἄν ἐξετάσωμεν τὰ ἰχνογραφήματα τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, τὰ πρῶτά του πλαστικὰ ἔργα, τὰς πρώτας του γλωσσικὰς προσπαθείας καὶ ἐποπτείας τοῦ βίου, θὰ εὕρωμεν πολλὰς ὁμοιότητας. Ἡ ἐπιστήμη ἔχει καθορίσει δύο σημαντικωτάτους θεμελιώδεις νόμους, οἵτινες προσπαθοῦν νὰ διαφωτίσουν τὸ φαινόμενον τοῦτο: τὸν βιογενετικὸν καὶ τὸν ψυχογενετικὸν θεμελιώδη νόμον.

Ὁ βιογενετικὸς θεμελιώδης νόμος διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ με-

γάλου έρευνητοῦ Ernst Hæckel.* 'Ο νόμος οὔτος λέγει: 'Ο ἄνθρωπος καὶ πολλὰ ἀνώτερα ζῶα λαμβάνουν ἐντὸς τοῦ ὄρου ἢ τῆς μητρικῆς κοιλίας ἅπασξ ἔτι μορφάς, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται εἰς παλαιότερας, κατωτέρας βαθμίδας τῆς ζωολογικῆς ἀναπτύξεως. Οὔτω ὁ ἀνθρώπινος καρπὸς τῆς κοιλίας δείχνει κατὰ τινα φάσιν τῆς ἀναπτύξεώς του ρωγμὰς βραγχίων, κατὰ τινα ἄλλην φάσιν πάλιν πλήρες τρίχωμα: 'Η γένεσις ἑκάστου ὄντος εἶναι ἐν πεπυκνωμένῃ μορφῇ μία ἐπανάληψις τῆς γενετικῆς πορείας τοῦ ὄλου εἴδους.

Καὶ κατὰ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν ἐπίσης φαίνεται, ὅτι συμβαίνει τὸ αὐτό. 'Η πνευματικὴ πρόοδος εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον παρουσιάζει ὁμοίαν τινὰ ἐξέλιξιν πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία παρατηρεῖται ἐν μεγαλογραφίᾳ, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ παιγνίδι παρουσιάζεται ἐπιστροφή τις εἰς τὰς προγονικὰς ἐκείνας ἰδιότητας (ἀταβισμός), αἱ ὁποῖαι διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἐνηλίκων εἶναι σήμερον παράλογοι καὶ ἄσκοποι, καὶ αἱ ὁποῖοι ἐν τῷ παιδικῷ παιγνίῳ ἐμφανίζονται κανονικῶς καὶ τέλος ἐξαφανίζονται.

Παραδείγματά τινα: Τὸ μικρὸ παιδί (νήπιον), ὡς καὶ τὸ παιδί τῆς λεγομένης «λανθανούσης ἡλικίας», ἐμφανίζει πολλάκις τὴν ἀνάγκην νὰ στολισθῆ, νὰ χρωματισθῆ. Διάφορα παιγνίδια ἀναρριχήσεως καὶ πάλης προέρχονται ἐξ ἐπιδράσεων τῶν τοιούτων ἐκ κληρονομίας ἐνστίκτων, τὰ ὁποῖα ἔ-

* Ernst Hæckel, Γερμανὸς βιολόγος (1834-1919). Ὑπῆρξεν εἰς τῶν θερμότερων ὁπαδῶν τῆς Δαρβινείου θεωρίας περὶ ἐξελίξεως τῶν ὀργανικῶν μορφῶν ἀναπτύξας τὸν «θεμελιώδη βιογενετικὸν νόμον», κατὰ τὸν ὁποῖον πᾶς ζῶν ὀργανισμὸς ἐν τῇ ἀναπτύξει του εἶναι κατὰ μέγα μέρος μία περίληψις τῶν μεταμορφώσεων, τὰς ὁποῖας ὑπέστησαν οἱ διάφοροι πρόγονοι τοῦ εἴδους κατὰ τὴν ἐξέλιξίν των. Σ. Μ.

χουν καταστῆ διὰ τὴν σημερινὴν μας ζωὴν ἀσήμαντα. Διὰ τοῦτο ὁ ψυχογενετικός θεμελιώδης νόμος εἶναι διὰ τὸν παιδαγωγὸν σημαντικός, ἐπειδὴ οὗτος θεμελιώνει τὴν ἀνάγκην ν' ἀνεχώμεθα μερικὰ φαινόμενα τῆς παιδικῆς ζωῆς καὶ τῆς βραδείας αὐτῆς πορείας. Εἶναι ἐν μικρογραφίᾳ ἢ μακρὰ ὁδός, τὴν ὁποίαν διήνυσεν ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος τοῦ παρελθόντος, τῆς πάλης πάντων κατὰ πάντων, μέχρι τῆς ἐν τῇ σημερινῇ κοινωνίᾳ ἀλληλεγγύης πάντων τῶν ἀνθρώπων. Καὶ κατὰ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδιοῦ διανύεται ἐπίσης μία μακρὰ ὁδός, μέχρις ὅτου δηλ. ἀναπτυχθῆ ἀπὸ τὸ «ἄγριον», πού ἐνυπάρχει εἰς τὸ μικρὸ παιδί, ἕνας ἀρμονικὸς πολιτισμένος ἄνθρωπος.

*

Τὸ παιδί ἤδη γίνεται ὄριμον διὰ τὸ σχολεῖον. Ἔρχεται μία ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν τὸ ἱκανοποιοῦν αἱ αὐταπάται του. Ἔως τώρα ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ μ' ἕνα ἀπλό κομμάτι ξύλου ὄλα—μίαν προσφιλῆ κούκλαν, ἕνα σιδηρόδρομον ἢ ἕν ὄπλον—. Ἄν ὅμως ἐρωτήσῃ κανεὶς τώρα τὸ ἐξαετὲς περίπου παιδί, ἐνῶ παίζει ἕνα τέτοιο παιγνίδι: «Τί γίνεται ἡ ὁμορφὴ κούκλα σου; Γιὰ ποῦ ταξιδεύει τὸ τραῖνο σου;» ἢ ἀπάντησις εἶναι τὸ πολὺ ἕνα γέλιο ἀμηχανίας.

Τὸ παιδί ἦτο πάντοτε βέβαιον, ὅτι ὁ κόσμος τῶν παιγνιδίων του δὲν ἦτο πραγματικός, ὅτι ὁ Ἄη Βασίλης, πού φέρνει τὰ δῶρα κ.τ.τ. ἦσαν μορφαὶ μυθικαί. Ἔχει ὅμως ἀναγνωρίσει αὐτάς καὶ τὸν ἴδιόν του κόσμον ὡς πραγματικά, ἔχει ἀγαπήσει καὶ ἐπιμεληθῆ τὴν ὑπαρξίν των, ἔχει ζήσει τὰ παραμύθια μὲ σχεδὸν ἀφωσιωμένην πίστιν. Τώρα ἐτελείωσαν αὐτά: Κάθε ὑπό-

δειξίς, ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται εἶναι πραγματικαί, γίνεται δεκτὴ μ' ἓνα γέλιο σκεπτικισμοῦ, ἐνίοτε μάλιστα μὲ θορυβώδη διαμαρτυρίαν. Καὶ τὸ μικρότερο σχολικὸ παιδί θέλει τὴν πραγματικότητα, «ἀληθινὲς ἱστορίες». Ὑστερ' ἀπὸ κάθε διήγησιν τοῦ ἔρχεται τώρα ἡ ἐρώτησις: «Εἶναι κι αὐτὸ ἀληθινό;»

Τὰ πρῶτα του ἰχνογραφήματα καὶ πλαστικά του ἔργα ἀπὸ πηλὸν ἢ πλαστιλίνην ἦσαν κατεσκευασμένα χονδρὰ εἰδῶς, ἦσαν τολμηρὰ δημιουργήματα καὶ ἱκανοποιοῦσαν τελείως τὸ μικρὸ παιδί, ποὺ τὰ ἐδημιούργει. Τὸ ἐξαετὲς ὅμως παιδί τὰ ὑποβάλλει εἰς ὀρθὴν κριτικὴν καὶ τὰ ἀποδοκιμάζει ὡς πολὺ ἀπλᾶ. Παραμελεῖ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα τὰς δημιουργικὰς του προσπαθείας, διότι βλέπει, ὅτι αἱ ἱκανότητές του δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν βούλησίν του. Ὅταν πρόκειται κατὰ τὴν ἡλικίαν τῆς σχολικῆς ὠριμότητος νὰ ἰχνογραφήσῃ τὸ παιδί καμμίαν ὠρισμένην εἰκόνα ἢ νὰ κατασκευάσῃ ὠρισμένον τι ἀντικείμενον, οὐχὶ σπανίως λέγει: «Αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τὸ κάμω». Τοῦναντίον τὸ νήπιον δὲν γνωρίζει τοιαύτας σκέψεις.

Τώρα ἡ ὑπερβολικὴ ἐπίδρασις τῆς φαντασίας καὶ μετ' αὐτῆς ἡ καθ'αυτὸ ἡλικία τῶν παραμυθιῶν παρῆλθον. Τὸ παιδί κατανοεῖ διαρκῶς καλύτερα τὰς σχέσεις τῆς πραγματικότητος, κατατοπίζεται διαρκῶς περισσότερο ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην πλέον τῆς ὑπερβολικῆς δυνάμεως τῆς φαντασίας του. Εἶναι πλέον ὠριμον διὰ τὸ σχολεῖον σωματικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἀπαιτεῖ μόνον του, ἄνευ ἐξωτερικῆς πίεσεως, νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ σχολεῖον, εἶναι ἕτοιμον ν' ἀναλάβῃ μὲ χαρὰν ἐργασίας καὶ ὑποχρεώσεις. Αἱ ἐργασίαι του παρουσιάζουν σαφεῖς σκοπούς. Ὁ χρόνος οὗτος εἶναι ἐπίσης

κατάλληλος, ἵν' ἀσχοληθῶμεν μὲ συνειδητῆν καὶ συστηματικὴν μόρφωσιν τῆς βουλήσεως, νὰ συνηθίσωμεν τὸ παιδί—μὲ ὅσον δυνατὸν κατάλληλον αὐτοέλεγχον—εἰς ἐργασίαν ἀκριβῆ, ὠρισμένην καὶ μὲ συνείδησιν εὐθύνης.

Ἄλλο βίος τῶν ἐνηλίκων ὅμως εἶναι ἀκόμη καὶ διὰ τὸ παιδί τοῦ σχολείου ξένος καὶ ἀνιαρός. Ὁ δρόμος ἀπὸ τοὺς ποικίλους μύθους εἰς τὴν πεζὴν πραγματικότητα τοῦ παρόντος εἶναι λίαν ἀπότομος. Ἐδῶ συντελεῖ πολὺ ὁ Ροβινσῶν καὶ αἱ ποικίλαι ἱστορίαι Ροβινσῶνων πρὸς γεφύρωσιν τοῦ χάσματος μεταξὺ τοῦ πρώτου παιδικοῦ φανταστικοῦ κόσμου καὶ τῆς πραγματικότητος. Ὁ παιδαγωγὸς θὰ προτιμήσῃ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον—κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη—καὶ θὰ ἐπιμεληθῆ εἰς ὅλα τὰ παιγνίδια καὶ εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν ὑλικὸν τὸν διανοητικὸν κόσμον τοῦ Ροβινσῶνος. Οὗτος ὀδηγεῖ εἰς ἓνα νέον κόσμον—εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐργασίας, καὶ τῶν καθηκόντων, εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐνηλίκων.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Όταν τὸ παιδί εἰσέλθῃ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μ' ἓνα νέον κόσμον καὶ συγχρόνως, περισσότερο μέχρι τοῦδε, μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας. Αἱ ἀπαιτήσεις αὗται ἐξωτερικεύονται εἰς ὅλα τὰ μέτρα, τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται ὡς ἀγωγή. Ἡ ψυχικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ ἐπηρεάζεται ὑπὸ ταύτης ἐντονώτατα καὶ ὀριστικώτατα.

Ἄγωγή εἶναι κατ' ἀρχὰς ἡ πρὸς ἀνάπτυξιν βοήθεια. Τὸ ἀβοήθητον βρέφος χρειάζεται προστασίαν καὶ ἰδιαζούσας συνθήκας διαβιώσεως· ἄνευ τῆς βοήθειας ταύτης δὲν εἶναι δυνατόν ν' αὐξηθῇ κανένα παιδί. Αὕτη εἶναι κυρίως σωματικὴ περίθαλψις καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέτρα καὶ ἀπαιτήσεις τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἀγωγή ἔχει μίαν εὐρυτέραν ἔννοιαν: Ὄφείλει δηλ. νὰ καταστήσῃ τὸ παιδί ἰκανὸν καὶ πρόθυμον νὰ ζῆσιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ μὲ ὅλας τὰς ἀπαιτή-

σεις αὐτῆς, ὀφείλει νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν μετόδωσιν εἰς αὐτὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Κατὰ ταύτην ὅμως δὲν πρέπει διόλου νὰ παραμερίζεται ἀπὸ τὸν δρόμον του κάθε δυσάρεστον, διότι ἔν τοιουτοτρόπως καθωρισμένον περιβάλλον θὰ καθίστα τὸ παιδί ἀνίκανον διὰ τὴν ζωὴν. ✓

Ἡ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ συνεκρίθη ἤδη ἀνωτέρω πρὸς τὴν τοῦ τῶν πρωτογόνων καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Ὅσον μικρότερον εἶναι, τόσο ἰσχύει ἡ σύγκρισις αὕτη, διότι τόσο αἱ ὀρμαὶ του εἶναι ἀκώλυτοι καὶ ἄγριαι. Ὅλοι του αἱ ἐπιθυμίαι ἓνα μόνον ἔχουν σκοπόν: Νὰ ἐπιτύχῃ εὐχαρίστησιν, ἱκανοποιήσιν τῶν ὀρμῶν του. Ἀμύνεται μὲ ἰσχυρὰν δύναμιν κατὰ πάσης ἀπαγορεύσεως, κατὰ παντὸς περιορισμοῦ.

Τὸ μικρὸ παιδί κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐμφανίζει ἰδιότητάς τινας, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ἐκπλήττουν τὸν ἐνήλικον, ἀλλὰ φέρουν εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον καὶ καθιστοῦν αὐτὸ ἀνίκανον νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸν πολιτισμὸν μας. Οὕτω, τὸ μικρὸ παιδί δεικνύει, δοθείσης ἀφορμῆς, προτίμησιν πρὸς τὰ ἴδια περιπτώματα. Τὸ συναίθημα τῆς ἀηδίας, τὸ ὅποιον θὰ τὸ ἐπροστάτευε καὶ θὰ τὸ ἀπέτρεπε, δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθῆ εἰς αὐτό. Ἄλλο: Τὸ μικρὸ παιδί βασανίζει ὅλα τὰ ζῶα, ὅσα ἠμπορεῖ, διότι φαίνεται δὲν ἔχει κανέν συμπαθητικὸν συναίσθημα. Ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ του ἀνταποκρίνεται ἴσως εἰς τὴν ἔμφυτον τάσιν πρὸς ἐπιβολὴν, τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Οὕτω, ἔνεκα τῆς πρὸς καταστροφὴν ὀρμῆς, καταστρέφει οὐχὶ σπανίως καὶ τὰ παιγνίδια του καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Κατὰ τὴν ὀρμὴν ταύτην δὲν στερεῖται τὸ παιδί τῆς δυνάμεως νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι τελείως

ἀγνώστος εἰς αὐτό. Τὸ συναίσθημα ὅμως τῆς διασκεδάσεως, τὸ ὁποῖον κατὰ τοιαῦτα γεγονότα, π.χ. κατὰ τὴν καταστροφήν, λαμβάνει διὰ τῆς συνειδητοποιήσεως τῶν ἰδίων δυνάμεων, γεννᾶται εἰς αὐτὸ εὐκολώτερον οὕτω παρὰ διὰ τῆς δημιουργίας κατασκευασμάτων καὶ εἶναι ἰσχυρότερον ἀπὸ κάθε λογικὴν σκέψιν καὶ πολλάκις δυνατώτερον ἢ ὅλαι αἱ ἀπειλαὶ τιμωρίας.

Τὸ μικρὸ παιδί ἀδιαφορεῖ διὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐνηλίκων καὶ ἀντιτάσσεται κατ' ἀρχὰς πρὸς πολλὰ, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ μάθῃ. Εἶναι ἓνας ξένος μέσα εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐνηλίκων καὶ ἴσταται ἀπέναντι ὅλων τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἀπαιτήσεων ἀσυγκίνητον καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἀρνούμενον. Ἡ ἀνθρωπίνη ὅμως κοινωνία ἔχει ἀποκτήσει καὶ ἐπισωρεύσει διὰ τεραστίων θυσιῶν καὶ ἀγώνων, καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν μεγάλων ομάδων, ἓναν ἄπειρον πλοῦτον πολιτιστικῶν ἀγαθῶν. Ὁ μέγας αὐτὸς θησαυρὸς—γλῶσσα, βιοτεχνίαι, ἐπιστήμη, τέχνη, ἠθικὴ καὶ θρησκεία—πρέπει νὰ μεταδοθῇ εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, εἰς τὰ παιδιὰ, ὡς φορτὴ εἰς τῆς γενωμένης κοινωνίας. Αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ κόσμου—δηλαδή τῆς Κοινωνίας, τῆς ὁποίας κάθε ἐνήλικος εἶναι ἀντιπρόσωπος—εἶναι σημαντικώτεραι παρὰ αἱ παιδικαὶ ὀρμαί. Ἡ ἀγωγή εἶναι μία σπουδαία κοινωνικὴ λειτουργία καὶ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο, παρὰ μεταφύτευσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἀγωγή ὅθεν ὀφείλει νὰ προσπαθῇ νὰ ἀποσυνηθισθῶσιν ὅλαι αἱ κλίσεις, ἀταξίαι καὶ πάθη, τὰ ὁποῖα ἀντιστρατεύονται εἰς τοὺς γενικοὺς ἢ εἰδικοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς καὶ ν' ἀπαγορευθοῦν ταῦτα. Ἡ ἀγωγή θέλει νὰ διδάξῃ τὸ παιδί νὰ ζητῇ ὄχι μόνον διὰ τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ ζητῇ μὲν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐκ τῶν ὀρμῶν προερχομένων ἢ

θικῶν ἐπιθυμιῶν του, ν' ἀναβάλλη ὅμως δι' ἀργότερα πλείστοις τῶν πόθων καὶ ἀπαιτήσεων του καὶ μάλιστα νὰ παραιτηῖται γενικῶς τινῶν ἐξ αὐτῶν.

Κάθε ἀγωγή εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ θέτῃ ἀπαιτήσεις καὶ ἰδίως ὀφείλει εἰς τὸν ἰδικόν μας πολιτιστικόν κόσμον ν' ἀπαιτῇ πολλὰ ἀπὸ τὸ παιδί. Ἀκόμη περισσότερα ἀπαιτεῖ μία ἀγωγή, ἡ ὁποία ἔχει θέσει ὡς σκοπὸν τῆς μίαν ἀνωτέραν, ἠθικὴν καὶ πολιτιστικὴν, μὀρφωσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς παιδικῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καθιστᾷ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς πολὺ δύσκολον καὶ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς ἀμφισβητήσιμον.

Ἐνα μικρὸ ἀγόρι ἐνὸς πρωτογόνου λαοῦ, π.χ. τῶν νησιωτῶν τῆς Ν. Θαλάσσης, ἀνατρέφεται εὐκολώτερον. Δὲν χρειάζεται νὰ περιορίζη τὰς ὀρμάς του τόσον ἐνωρὶς καὶ μάλιστα τόσον ἐντόνως. Ζῆ ἀμέριμον καὶ ἀποκτᾷ παίζον ὅλας τὰς ἀναγκαίας γνώσεις καὶ δεξιότητας τοῦ κυνηγίου, τοῦ ψαρεύματος καὶ τοῦ πολέμου ἀπόμῃ. Μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γενετησίου ὠριμότητος ὀφείλει τοῦτο νὰ διανύσῃ μίαν πράγματι ὀδυνηράν, ἀλλὰ σχετικῶς βραχεῖαν περίοδον τοῦ μανθάνειν καὶ ἐξετάζειν, ἵνα μάθῃ καὶ ἀναλάβῃ τὰς σπουδαιότητας πολιτιστικὰς συνηθείας καὶ τὰ μυστικὰ τῆς φυλῆς του. Τότε μόνον θὰ θεωρηθῇ τέλειον μέλος τῆς φυλῆς του.

Εἰς τὸν ἰδικόν μας, κατὰ πολὺ πολυπλοκώτερον, βίον ἢ προσπάθεια ν' ἀποβάλωμεν ἀπὸ τὸ παιδί ἕξεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαρέσκουν εἰς τοὺς ἐνηλίκους ἢ καὶ βλαβεράς εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἀρχίζει ἡ ἡ ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνας, σχεδὸν πάντοτε ἐνωρίτατα. Κατὰ ταύτην θὰ παρατηρηθῇ, ὅτι διαταχαὶ καὶ ἀπαγορεύσεις, καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἀκόμη ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ἀτελεσφόρητοι. Ὅσον μεγαλώνει τὸ παιδί, τόσον

μεγαλώνει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγκαίων ἀπαγορεύσεων. Τὸ σχολεῖον ἰδίως ἀπαιτεῖ τὴν ἐκπλήρωσιν ὑποχρεώσεων τινῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ παιδίον μερικὰς κατανοεῖ ἀτελῶς καὶ διὰ τοῦτο ἐκτελεῖ ἀπροθύμως. Διὰ τοῦτο τὸ ρητὸν «ὄχι διὰ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ διὰ τὴν βίον μαθάνομεν» πρέπει διαρκῶς νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὡς τύπος ὄρκου. Δὲν εἶναι ὅμως ἀληθές, ὅτι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ παιδικοῦ ὄντος καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἐνηλίκων διατηρεῖται διαρκῶς μεγάλη. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ παιδὸς συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐλαττοῦται αὕτη. Βραδέως, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, τὸ μικρὸν παιδί μαθάνει τὸν κόσμον καὶ ὅλας τὰς ἰδιότητάς του, ἐφ' ὅσον εἶναι καταληπταὶ εἰς τὴν ἡλικίαν του. Μὲ τὴν σχολικὴν ἡλικίαν τὸ παιδί εἰσέρχεται εἰς στενωτέρας σχέσεις πρὸς τοὺς ἐνηλίκους καὶ ἀποδέχεται ἐκουσίως, πολλὰκις μάλιστα μὲ ἐνθουσιασμόν, μέγα μέρος τῶν ἀπαιτήσεων τῶν. Θέλει νὰ μεγαλώσῃ ὅσον εἶναι δυνατὸν ταχύτερον καὶ διὰ τοῦτο ἀνέχεται πᾶν δυσάρεστον.

Κάθε ἀγωγή ἐπιζητεῖ νὰ διαμορφώσῃ τὴν κατεύθυνσιν τῆς βουλήσεως, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται καλλίστα εἰς τὸν παιδαγωγικὸν σκοπὸν. Τοῦτο κατορθώνεται διὰ τῆς ἔξεως, τῆς ἐγκρατείας, διὰ πολλῶν «μικρῶν νικῶν» ἐναντίον τῶν ἐξ ὀρμῶν ἀπαιτήσεων. Ἡ σταθερὰ ἰδίως ἔξις εἰς τὴν τάξιν, ἀκρίβειαν, καθαριότητα, τακτικὴν ἐργασίαν—εἰς τὸν κατάλληλον χρόνον καὶ κατὰ τὸν πρέποντα τρόπον προάγουσα τὴν αὐτενέργειαν τοῦ παιδιοῦ—συντελεῖ εἰς τὸ νὰ μορφωθῇ μία ἰσχυρὰ βούλησις. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἡλικία 5—9 ἐτῶν εἶναι ἡ κατάλληλος, διότι τὰ παιδιὰ εὐχαρίστως θέλουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐνηλίκων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τοῦ παρόντος βιβλίου θὰ γίνῃ εὐρύτερος λόγος περὶ

της βαθμίδος ταύτης τῆς παιδικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς «ἡ λανθάνουσα περίοδος».

Λανθάνων, λέγεται ὁ διαφεύγων τὴν προσοχήν. Ἡ «λανθάνουσα περίοδος» παρουσιάζει ἀνάπαυλάν τινα ἐν τῇ σωματικῇ καὶ ψυχικῇ ἀναπτύξει. Οὕτω ὑπαισέρχεται ἐν τῇ ἀδιαλείπτῳ αὐξήσει τοῦ παιδιοῦ κάποια ἀνακωχή. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ σημειοῦται μία φανερὰ αὐξησις βάρους—ἡ δευτέρα ἀκμή!—.

Ὅλοι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εἶναι τρόπον τινὰ δεσμευμένοι καὶ δρῶσι μᾶλλον ἀποκρύφως.

Ἡ πορεία τῶν συναισθημάτων του εἶναι ὁμαλὴ καὶ ἤρεμος καὶ ἀνευ ἀντιθέσεων. Τὸ παιδί κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν ἀκολουθεῖ μόνον παίζον τὰς ὑποβολὰς τῆς φανταστικῆς του δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ δεικνύει πολλὴν κατανόησιν καὶ προθυμίαν διὰ τὴν ἐργασίαν καὶ ἄλλας σκοπίμους ἐνεργείας· ἔχει πολλάκις κλίσιν νὰ ἐκτελῇ εὐχαρίστως διάφορα καθήκοντα. Ὁ ἐνήλικος καὶ αἱ ἀπαιτήσεις του ἐκτιμῶνται πάντοτε σχεδὸν ὀρθῶς καὶ ἐπενεργοῦν εἰς τὰ παιδιὰ τῆς ἡλικίας αὐτῆς λίαν ὑποβλητικῶς. (ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὑποβολῆς ἐννοεῖται ἡ ἐπίδρασις τῆς ψυχικῆς συμπεριφορᾶς ἐνὸς ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ δυνάμις τῆς ἐπίδράσεως—ὑποβλητικότης—μεταβάλλεται κατὰ τὴν πορείαν τῆς παιδικῆς ἀναπτύξεως). Τὸ πρότυπον αὐτῶν εἶναι διὰ τὸ παιδί λίαν σημαντικόν.

Μὲ μίαν λέξιν—τώρα τὸ παιδί εἶναι ὄριμον διὰ τὸ σχολεῖον. Ἡ σχολικὴ δὲ ἡλικία δὲν εἶναι μόνον μία ἑξωτερικὴ οὐδὲ τυχαίως καθωρισμένη ὑπόθεσις. Ὅταν τὸ παιδί χαράσση σαφῶς τὰ ὅρια τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ παιγνιδιοῦ, ἐπῆλθεν ἤδη ἡ ἐσωτερικὴ σχολικὴ ὀριμότης. Ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς προθυμίας αὐτῆς τῶν παιδιῶν, ἡ «λανθάνουσα περίοδος» εἶναι μία καλὴ, τελευταία εὐκαιρία πρὸς πολλαπλὴν καρποφόρον παιδαγωγ-

γικήν επίδρασιν: Τὰ ἔτη ταῦτα τῆς ἀναπαύσεως καὶ περισυλλογῆς τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ παρασκευασθῇ καλύτερον διὰ τὴν θύελλαν τῆς γενετησίου ὠριμότητος, τῆς Ἐφηβείας.

*

Ὅλα τὰ παιδαγωγικά μέτρα σημαίνουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μίαν αἰσθητὴν βίαν. Ἐν ἰδίως παιδαγωγικὸν μέσον ἵσταται πρὸ πάσης παιδαγωγικῆς πράξεως καὶ εἶναι τόσον δραστικὸν ὅσον καὶ ἐπικίνδυνον: Ὁ φόβος. Τοῦτον γεννῶσιν αἱ ἀπειλαὶ μὲ τὴν προσθήκην πόνου τινός: Ζύλου. Ἡ: «ἂν βυζάξης τὸ δάκτυλο, θὰ ἔλθῃ ἓνας ἄνθρωπος καὶ θὰ σοῦ κόψῃ τὸ δάκτυλο!», ὁ Μπαμπούλας μὲ τὴ βέργα, ἡ στέρησις τοῦ φαγητοῦ.

Συχνότατα γίνεται ὑπὸ τῶν γονέων χρῆσις τῆς ἀπειλῆς, ὅτι θὰ ἐγκαταλείψουν τὰ παιδιά. Παρὰ πολλὰι μητέρες ἔχουν ἔτοιμον πολλάκις τὴν πράγματι φρικώδη προειδοποίησιν: «Ἄν με στενοχωρήσης, θὰ σηκωθῶ νὰ φύγω καὶ δὲν ξαναγυρίζω πιά!» Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ φοβερώτερον, πὺ ἤμπορεῖ νὰ δοκιμάσῃ ἓνα παιδί: ἢ ὑπὸ τῆς προσφιλοῦς του μητρὸς ἐγκατάλειψις.

Ὑπὸ τοιαύτην πίεσιν μανθάνει τὸ παιδί ἐντὸς ὀλίγου νὰ παραιτῆται πολλῶν, τὰ ὅποια δὲν ἐπιτρέπονται μὲν, τοῦ ἐπροξένουν ὅμως μέχρι τοῦδε χαρὰν καὶ διασκέδασιν. Καταπιέζει πολλὰς τῶν προσφιλοῦν του ἐπιθυμιῶν. Ἐτι πλέον: Πᾶν ὅ,τι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔχει προξενήσει χαρὰν καὶ εὐχαρίστησιν, τὸ ματαιώνει τῶρα ἢ ἀποστροφῇ καὶ μάλιστα ἢ ἀηδία. Οὕτω καταπιέζεται ἡ διεγερσις τῆς παιδικῆς ὀρμῆς. Τῶρα

εἰς τὸ παιδί ἐγεννήθη μία νέα δύναμις: Ἡ συνείδησις. Αὕτη ἐπιτάσσει εἰς τὸ παιδί διὰ πρώτην φοράν: Ὁφείλεις.

Κατ'ἀρχὰς ἡ ἀποτρέπουσα συνείδησις ὁμιλεῖ ἀκριβῶς, ὅπως ἡ φωνὴ τῶν γονέων. Ἐνα παιδί γράφει: «Ὅταν μιὰ φορά ἠθέλησα νὰ λιχουδεύσω, μ' ἐμπόδισεν ἡ συνείδησις. Μοῦ φάνηκε, πῶς ἄκουσα μιὰ βαθειὰ φωνή, πού μοῦ ἔλεγε διαρκῶς «ὄχι». Ἄλλ' ἐσκέφθηκα, ὅτι δὲν θὰ ἰδοῦν τὴ λιχουδιά μου. Ἡ μητέρα μου ἐν τούτοις τὴν ἀνεκάλυψε καὶ μ' ἐμάλλωσε αὐστηρά. Τότε ἐσκέφτηκα, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀκολουθῶ αὐτὴν τὴν φωνὴν». Ἡ ἀποτρέπουσα καὶ συμβουλεύουσα αὕτη φωνὴ δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο, παρὰ ἐν εἶδος φαντασίας τῆς πατρικῆς φωνῆς. Ἴσως μάλιστα ἦτο καὶ τόσον ρητὴ, ὥστε ἠκούσθη πραγματικὰ ἀπὸ τὸ παιδί.

Ἡ συνείδησις ἀναπτύσσεται βραδέως, διαμορφώνεται δὲ τελείως μόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς γενετησίου ὠριμότητος. Τὰ μικρότερα παιδιὰ τοῦ σχολείου εὐρίσκονται συνήθως ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς προσδοκωμένης τιμωρίας. Διὰ τὴν κακὴν πράξιν, πού ἔκαμαν, ὀλίγην ἐντροπὴν αἰσθάνονται. Ἄν δὲ διαπράξουν καμμίαν «αἰσχρὰν πράξιν», τὸ σπουδαιότερον δι' αὐτὰ εἶναι νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς ἐνηλίκους καὶ ν' ἀποφύγουν τὴν ἀπειλουμένην τιμωρίαν. Μερικὰ ἐν τούτοις ὠριμώτερα παιδιὰ συναισθάνονται κατὰ τοιαύτας πράξεις κωλύματα, τὰ ὅποια εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ παρὰ ὁ φόβος, μήπως συλληφθοῦν ἐπ' αὐτοφῶρῳ, καὶ ἡ τιμωρία. Μία ἐσωτερικὴ φωνὴ τὰ ἐμποδίζει καὶ τὰ ἀναγκάζει νὰ προφυλάσσωνται. Ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ παιδί εἶχεν ὅλως παραδοθῆ εἰς τὰς παρακινήσεις τῶν ὁρμῶν του, παρῆλθεν. Οἱ φραγμοὶ εἰς τὸν ἐσωτερικόν του βίον ἐτέθησαν ἔξωθεν. Καὶ οὕτω τὸ παιδί μανθάνει βραδέως, τί εἶναι καλὸν καὶ τί κακόν. Τὸ σκέπτεσθαι

Ὁμως, ὡς μέσον καταπίεσεως τῶν «ἀνηθίκων» παραστάσεων καὶ κλίσεων, διὰ κρίσεως καὶ ἀποφάσεως, ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν.

Τὸ παιδί λοιπὸν κατὰ τὴν «λανθάνουσαν περίοδον» κατέχεται ἀπὸ φόβον, ὅχι μόνον μήπως στερηθῆ τῆς ἀγάπης τῶν παιδαγωγῶν του, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῶν ἐμποδίων, τὰ ὅποια αὐτὸ τὸ ἴδιον ἀνήγειρε πρὸς διατήρησιν τῆς πρὸς τὸν παιδαγωγὸν ἀγάπης, ἔνεκα δηλ. τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις συντελεῖ εἰς τὴν ἀποτελεσματικὴν συντόμευσιν τῆς ἀγωγῆς πολλῶν γενεῶν. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ ἓν ἄγριον, ἀπὸ ἓν ἀνεπαρκῶς δαμασθὲν ὄν τῆς ὁρμῆς θὰ προκύψῃ ἓνας ἄνθρωπος φέρων τὴν ἠθικὴν εὐθύνην τῆς ἐποχῆς μας.

Ὅσον περισσότερον ἐργάζεται ὁ παιδαγωγὸς μὲ τὰς ἀπειλάς τιμωρίας, ὅσον αὐστηρότερα εἶναι τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς, τόσον ταχύτερον θὰ κατορθώσῃ ἔξωτερικὰς ἐπιτυχίας καὶ θὰ ἐπιτύχῃ ὅ,τι ἐπιδιώκει διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως.

Ἐν παράδειγμα: Ὄταν κτυπήσῃ κανεὶς τὸ παιδί, καθ' ὃν χρόνον θηλάζει τὸ δάκτυλο, ἐπάνω στὸ δάκτυλο, τοῦ δέσῃ τὸν βραχίονα μὲ στερεὸν ἐπίδεσμον, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ φέρῃ τὸ χέρι εἰς τὸ στόμα, ἢ τοῦ ἀλείψῃ τὸ δάκτυλο μὲ μουστάρδαν—πράγματι βάρβαρα, ἐπιβλαβῆ καὶ ἐν τούτοις συχνὰ ἐφαρμοζόμενα μέτρα—, οὗτος ἐντὸς ὀλίγου θὰ θριαμβεύσῃ πιθανῶς—τὸ παιδί δηλ. πράγματι δὲν θὰ θηλάσῃ πλέον τὸ δάκτυλόν του.

Τοιαύτη ἐπίδρασις δύναται μάλιστα νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ὠριμώσουν ταχέως καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσφαλεῖς ἐπιτυχίαι. Ἐχει ὅμως οὐχὶ σπανίως καὶ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα. Αὐστηραὶ ἀπειλαὶ ἐνὸς προσφιλοῦς παιδαγωγοῦ καὶ λίαν αὐστηραὶ ποιναὶ κατορθώνουν βεβαίως νὰ κάμουν τὸ παιδί νὰ

λησμονήση ταχέως καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον τελείως ἐπιθυμίας καὶ κλίσεις του. Αἱ ἀνεπιθύμητοι ὅμως κλίσεις των δὲν ἐξηφανίσθησαν ὀριστικῶς. Παρεμερίσθησαν μόνον καὶ ἐντὸς ὀλίγου ξεσποῦν πάλιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' ἄλλην μὲν μορφήν, συνήθως ὅμως μὲ ἐνισχυμένην δύναμιν:

Παραδείγματα: Ὅποιος ἀναπτύσσει εἰς τὸ παιδί του μὲ ἀγροῖκον τρόπον τὸ ἀναγκαῖον συναίσθημα τῆς ἀηδίας πρὸς τὰ περιπτώματα, εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι τὸ παιδί καθίσταται μὲ τὴν βίαν καθ' ὑπερβολὴν καθαρὸν, οὕτως ὥστε βραδύτερον νὰ ὑποφέρῃ πολὺ ὑπὸ τὴν βίαν τῆς καθαριότητός του. Ἡ βία ὅμως αὕτη τῆς καθαριότητος δύναται νὰ παίξῃ καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἐνηλίκων ἐπιβλαβῆ ρόλον, ὡς μία νεύρωσις. Τὰ παιδιὰ εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἀποστρέφονται προσέτι καὶ οὐχὶ σπανίως φαγητά, τὰ ὅποια ὑπομνήσκουσιν κάπως περιπτώματα ζῶων ἢ ἀνθρώπων, μὲ ἰσχυροτάτην ἀποφασιστικότητα. Ἄν βιάσωμεν αὐτὰ τὰ παιδιὰ νὰ γευθοῦν τοιαῦτα φαγητά, ἀπαντοῦν μὲ ἔμετον.

Ἡ Anna Freud ἀναφέρει: «Γνωρίζω ἓνα παιδί, τὸ ὅποιον εἰς τὰ πρῶτά του παιδικὰ ἔτη, ἤτο ὑπερβολικὰ λαιμαργον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τάσις του πρὸς τὰ γλυκὰ ἤτο πολὺ μεγάλη καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν καταστείλῃ μὲ ἐπιτρεπόμενα μέσα, ἐπεδόθη εἰς παντὸς εἶδους ἀπαγορεύσιμα σχέδια καὶ τεχνάσματα, διὰ νὰ προμηθεύεται λιχουδιές, ἔδαπανοῦσε ὅ,τι χρήματα ἀποκτοῦσε δι' αὐτά, καὶ ἐν γένει τὰ ἐπρομηθεύετο δι' ἐξευρέσεως ἄλλων χρημάτων. Τότε προεκλήθη νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἀγωγή: Ἀπηγορεύθη ἀμέσως εἰς τὸν νέον ἡ λαιμαργία, ἡ δὲ περιπαθὴς ἐξάρτησις ἀπὸ τὴν μητέρα, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ἡ ἐπέμβασις, παρέσχεν εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν ἰδιαιτέραν ἔμφασιν. Ἡ λαιμαργία του ἐξηφανίσθη

πρὸς χαρὰν τῶν ἐνηλίκων. Ἄλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ὁ νέος αὐτὸς εἶναι ἡμιενήλικος, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ χρηματικὰ μέσα παρέχονται ἀφθόνως καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο ν' ἀγοράσῃ ὅλα μαζὺ τὰ γλυκίσματα τῶν ζαχαροπλαστείων τῆς Βιέννης, δὲν δύναται ἀκόμη νὰ βάλῃ εἰς τὸ στόμα του ἓνα κομμάτι σοκολάτα, χωρὶς νὰ κατακοκκινήσῃ. Ὁ βλέπων αὐτὸν κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἶναι βέβαιος, ὅτι κάμνει κάτι ἀπηγορευμένον. Ὅτι τρώγει κάτι ποὺ ἔχει ἀγοράσει μὲ κλεμμένο χρήμα. Ὡς βλέπετε, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμεγάλωσεν τὸ παιδί, ἡ αὐστηρὰ ἀπαγόρευσις δὲν ἔπαυσεν αὐτομάτως τὴν ἐπίδρασίν της». (Anna Freud, Εἰς γωγὴ εἰς τὴν Ψυχανάλυσιν διὰ Παιδαγωγούς).

Ἐνα τελευταῖον παράδειγμα: Εἰς ἓνα παιδί ἦτο ἀπηγορευμένον νὰ ἐξωτερικεῖ ἐνώπιον τοῦ πατρὸς του καὶ τῆς μητρὸς του καὶ τὴν παραμικρὰν λέξιν ἀμφιβολίας ἢ ἐπικρίσεως. Οὐδέποτε διεμαρτυρήθη διὰ τοῦτο καὶ εἶχεν ἐμποτισθῆ καὶ ἐσωτερικῶς ἀκόμη μὲ τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτὴν. Τὸ παιδί αὐτὸ κατέστη ἓνας ἐντροπαλὸς ἄνθρωπος, ἀνίκανος νὰ ζήσῃ.

Πολὺ αὐστηραὶ ἀπαγορεύσεις οὐδέποτε σχεδὸν ἐπιδρῶσι μονίμως ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς παιδαγωγικῆς ἀπαιτήσεως. Ἄνθρωποι ἀνατρεφόμενοι μὲ ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι κατὰ τὴν ζωὴν των ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν σκληρότητα τῶν ἀπαιτήσεων τούτων. Ἡ γίνονται δηλ. φανατικοὶ ὅπαδοὶ τῶν προσταγῶν τούτων καὶ καταδικάζουν τὸ περιβάλλον κατὰ τὰς ἰδικὰς των ἀπόψεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λίαν ἀδίκως, ὑποφέροντες ὅμως καὶ οἱ ἴδιοι ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, ἢ ὅταν μεγαλώσουν καὶ βραδύτερον ἢ ἐνήλικοι μεταπίπτουσιν ἐκ τῆς ἀπηγορευμένης κλίσεως εἰς πρά-

ξεις ἀντισταθμιστικὰς ἐνίοτε μὲν πολὺ κεκρυμμένως, ὁλλὰ καὶ πολὺ ἐπικινδύνους.

Ὅταν θέλωμεν ν' ἀποσυνηθίσωμεν ἐπιτυχᾶς ἓνα παιδί ἀπὸ μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον παράφορον κλίσιν ἢ νὰ ἐξουδετερῶσωμεν τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς πράξεις, αἱ ὁποῖαι παραβλάπτουν τὴν ἀνάπτυξίν του ἢ ἀντίκεινται εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς, ὀφείλομεν, δι' ἓν χρονικὸν διάστημα τοῦλάχιστον, νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτὸ μίαν ἀναπληροῦσαν εὐχαρίστησιν, μίαν ἀντικαθιστῶσαν ἱκανοποίησιν.

Παράδειγμα: Ἐνα παιδί θηλάζει ἐπιμόνως τὸ δάκτυλον. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐννοεῖ τὴν ἀπαγόρευσιν. Ὅταν μεγαλώσῃ ὀλίγον, θὰ τοῦ ὑποδειχθῇ εἰς μίαν φαιδρὰν ὁμίλιαν, ὅτι οὔτε ὁ πατέρας οὔτε ἡ μητέρα οὔτε τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ θηλάζουν τὸ δάκτυλον. Ἡ διαφώτισις αὐτὴ τελειώνει μὲ τὴν ὑπόδειξιν: «Μόνον τὰ πολὺ μικρὰ παιδιὰ βυζαίνουν τὸ δάκτυλο, γιατί δὲν καταλαβαίνουν, ὅτι τὸ βύζαγμα εἶναι ἄσχημα πρᾶγμα. Σὺ ὅμως τώρα εἶσαι πιά ἓνα μεγάλο παιδί!» Ἐν παρόδῳ καὶ ἀβιάστως θὰ γίνῃ συμπλήρωσις, ὅτι δι' αὐτὸ δὲν εἶναι πιά ἀνάγκη νὰ θηλάζῃ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ παιδί αὐτὸ μετ' ὀλίγον χρόνον σκέπτεται αὐτομάτως: «Κι ἐγὼ δὲν θέλω νὰ βυζαίνω. Εἶμαι πιά μεγάλος!» Ἡ πρότασις αὐτὴ εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα. Βεβαίως πρέπει νὰ γίνωνται ἀκόμη ἐπὶ τινὰς ἑβδομάδας μικραὶ καὶ πάντοτε φαιδραὶ διαφωτίσεις, ὅταν τὸ παιδί, προκειμένου νὰ κοιμηθῇ, τὴν ῥοκαλῇ: «Νὰ βυξάξω λιγάκι;». Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λαμβάνει τὴν ἀπάντησιν: ««Κολά, ὁλλὰ λιγάκι μόνον!». Ὁ χρόνος τῆς τοιαύτης θηλάσεως γίνεται διαρκῶς βραχύτερος καὶ μὲ τὴν πάροδον ὀλίγων ἑβδομάδων παύει τελείως χωρὶς μεγάλους καὶ θορυβώδεις φιλο-

νικίας καὶ ἀνευ ἀπειλῶν τιμωρίας. Ἀσφαλῶς βοηθεῖ εἰς αὐτὸ καὶ ἡ ἀνάπτυξις. Ἡ ἀντικαθιστῶσα εὐχαρίστησις «εἶμαι πιά ἓνα μεγάλο παιδί καὶ τὰ μεγάλα παιδιὰ δὲν βυζαίνουν πιά» συντελεῖ ὀριστικὰ εἰς τὴν θεραπείαν.

Ἐν ἄλλο παράδειγμα: Μιά ὁμάς παιδιῶν τοῦ σχολείου παίζει ἄγρια παιδικὰ παιγνίδια συνοδευόμενα μὲ σοβαροὺς ἐκτροχιασμούς. Μετὰ πολλὰς προσπάθειάς κατορθώνει ὁ παιδαγωγὸς νὰ μετατρέψῃ τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην, τοὺς πολλακίς αἱματ ροὺς ἀγῶνας, εἰς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας, ἀγωνιστικὰς παιδιὰς μὲ τὰ διάφορα εἶδη σφαιροπαιδιῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἦτο ἓνας νέος ὑπερβολικὰ σκληρὸς ἀπέναντι τῶν μικρότερων παιδιῶν. Τὰ ἠνώχλει καὶ τὰ ἐκτυποῦσε, ἐτραυματίσε μάλιστα μερικὰ ἀπ' αὐτά. Εἰς αὐτὸν λοιπὸν τὸν νέον ἐνεπιστεύθησαν τὴν περιποίησιν κουνελιῶν καὶ διαφόρων πτηνῶν εἰς τὴν κατασκήνωσιν τῶν νέων. Οὕτω ἠδύνατο αὐτὸς τῶρ νὰ «κυριαρχῇ» τῶν ζώων διὰ τῶν φροντίδων του καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς. Μετὰ πολὺν χρόνον ἡ κατ' ἀρχὰς σκληρὰ καὶ ἀκράτητος ὀρμὴ του νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ἄλλους διὰ τῆς δυνάμεώς του, μετωχτεύθη πρὸς τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς ἐπιμελοῦ περιποιήσεως τῶν ζώων καὶ οὕτω εὐρέθη ἡ ὁδὸς πρὸς μίαν ἐξευγένισιν τῆς ὀρμῆς.

Αἱ ὀρμαὶ δὲν δύνανται νὰ καταπνίγωνται, νὰ καταπιέζωνται τελείως, ἀλλὰ μόνον νὰ μετατρέπωνται, νὰ ἐκλεπτύνωνται, ἢ, ὅπως λέγει ἡ Ἐπιστήμη, νὰ ἐξυψώνωνται. Ἐχει ἡ ἀγωγή πολλὰ εἶδη μέσων νὰ μετατρέπῃ ἀντικοινωνικὰς ἐξωτερικεύσεις ὀρμῶν καὶ ἀνεκπληρώτους σεξουαλικὰς ἀπαιτήσεις εἰς κοινωνικὰς ἐνεργείας.

*

Γνωρίζομεν, ὅτι ἡ ἀγωγή ἀντιμετωπίζει τὰς ἀγρίας καὶ ἀτιθάσσους τάσεις τοῦ παιδιοῦ μὲ ποινάς. Κάθε ποινή σημαίνει στέρησιν ἀγάπης. Ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἐπομένως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συναισθηματικῆς σχέσεως τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸν παιδαγωγόν. Ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ συμπάθεια τοῦ παιδιοῦ πρὸς τοὺς παιδαγωγούς, τόσον ἐλαφροτέρα ποινή εἶναι ἀναγκαία.

Ἀγάπη καὶ στέρησις ἀγάπης, ἀμοιβὴ καὶ ποινή εἶναι ἀμφίστομα παιδαγωγικά μέσα. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ παιδί τὸ ἀγαποῦν ὑπερβολικὰ ἢ πολὺ ὀλίγον καὶ τὸ τιμωροῦν ὑπερβολικὰ ἢ πολὺ ἐλαφρά. Ἡ ὑπερβολικὴ ἀγάπη, συχνὰ ἰδίως πρὸς τὸ μονάκριβο παιδί, τὸ καθιστᾷ τελείως ἀκλόνητον εἰς τὰς ἐνεργείας του, διότι εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει καὶ διὰ καμμίαν κακὴν του πρᾶξιν εἶναι δυνατὸν νὰ χάσῃ τὴν ἀγάπην τῶν παιδαγωγῶν του (καὶ πρωτίστως τῶν γονέων του!). Τὰ παιδιὰ αὐτὰ δὲν ἔχουν κανένα φόβον νὰ περιορισθῇ ἢ ἐκπλήρωσις κάθε ἐπιθυμίας των. Εἶναι βέβαια ὅτι: δύνανται νὰ θηλάζουν τὸ δάκτυλον, νὰ καταστρέφουν ἀντικείμενα, νὰ τυραννοῦν καὶ βασανίζουσιν ἄλλα παιδιὰ ἢ ἐνηλίκους. Δὲν ἔχουν ἀνάγκην ν' ἀναγνωρίζουν κοινότητας τινὰς σχολικὰς ἢ ν' ἀναλαμβάνουν ὑποχρέωσιν τινὰ ἐμποδίζουσαν τὰς πρὸς διασκέδασιν τάσεις των. Ἡ ἀγάπη τῶν παιδαγωγῶν (γονέων) παραμένει ἀδιατάρακτος παρ' ὅλας τὰς ἀταξίας αὐτῶν. Ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ ἡ κατάστασις αὐτή, τὰ παιδιὰ μένουσιν ἀδιαπαιδαγώγητα. Τὰ χαηδέματα καὶ αἱ ὑπερβολικαὶ τρυφερότητες ὅμως ὀδηγοῦν ἀσφαλῶς εἰς μελλοντικὴν ἀστάθειαν καὶ δειλὴν συμπεριφορὰν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἰσχυρὰ ἐμπόδια εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς.

Ἡ ἀντίθετος περίπτωσις: διὰ τῆς συχνῆς καὶ ἀσθηρᾶς τιμωρίας χαλαρώνονται σοβαρῶς αἱ σχέσεις ἀγάπης μεταξύ

παιδαγωγοῦ καὶ παιδιῶν. Ὁ οὕτω ἐνεργῶν παιδαγωγός ἐκλαμβάνεται μόνον ὡς ἐχθρὸς καὶ αἱ ἀπαιτήσεις του ἀποκρούονται σωτερικῶς. Ἰδίως ἰσχύει τοῦτο ὡς πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τιμωροῦν τὸ παιδί διὰ παρατεινομένης περιφρονησεως ἢ ὀργῆς. Μερικὰ παιδιὰ παραπονοῦνται φανερά:

«Ἡ μητέρα μου δὲν μ' ἀγαπᾷ ποτέ. Εἶναι διαρκῶς θυμωμένη μαζί μου. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ δικός μου θυμὸς ἔχη περάσει, καὶ τότε ἀκόμη δὲν μοῦ μιλεῖ. Θὰ ἐπροτιμοῦσε νὰ ἦμουν κακός, νὰ ἔβριζα, καὶ ἔπειτα νὰ γίνω πάλιν καλός». Καὶ τὰ τοιαῦτα παιδιὰ ἐπίσης ὀλίγον ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῆς Παιδαγωγικῆς, ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ ἀμοιβαία αὐτῆ ἐχθρότης.

Τὸ κεφάλαιον «περὶ ποινῶν» ἀνήκει εἰς τὰ σπουδαιότατα προβλήματα τῆς ἀγωγῆς. Εἰς μίαν ἐπιστημονικῶς ρυθμισμένην ἀγωγὴν πρέπει νὰ ἐξετάζεται, ἐπὶ πόσον εἶναι δυνατόν, νὰ ἐνεργῶμεν ἄνευ ποινῶν. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ἐπίσης καὶ ἡ Ψυχολογία. Αὕτη παρακινεῖ τὸν παιδαγωγὸν νὰ τηρῇ διαρκῶς μίαν στάσιν παρατηρητοῦ, στάσιν ἀναμονῆς: Ὁφείλομεν νὰ παρέχωμεν εἰς τὰ παιδιὰ περισσότερον χρόνον δι' ὅλα τὰ πράγματα, ἀκόμη καὶ διὰ νὰ γίνουν χρηστά, «Ἄς παρέχωμεν μόνον εἰς τὴν θεμελιώδη δύναμιν ἑνὸς παιδιοῦ ἀνάπτυξιν καὶ ζωϊκὸν χυμὸν καὶ τότε δὲν χρειάζεται νὰ ἐμβολιάζωμεν κάθε κλάδον ἢ νὰ κόπτωμεν τὰ φύλλα καὶ νὰ χρωματίζωμεν τὰ ἄνθη· καθὼς ἓνας ἡγεμὼν, ὀφείλει ὁ παιδαγωγός νὰ διευθύνῃ τὸν ὀλόγητα χωρὶς νὰ θίγῃ ἕκαστον ἄτομον». (Jean Paul). Τίποτε δὲν εἶναι χειρότερον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα τῶν ἐνηλίκων ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ. Τὰ παιδιὰ ἀντιλαμβάνονται τὰς διαρκεῖς ἀπαιτήσεις ὑπακοῆς, καλῆς συμπεριφορᾶς καὶ τὴν διαρκῆ ἐπέμβασιν τῶν ἐνηλίκων εἰς τὴν ζωὴν των ὡς λί-

αν ἐνοχλητικά. Ἰδίως μητέρες καὶ γιαγιάδες συνηθίζουν μὲ τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν νὰ λέγουν πάρα πολλὰ λόγια. Καὶ ἂν ἐπὶ τέλος θέσουν τελείαν εἰς τὸ κήρυγμά των, μετ' ἄρκετον χρόνον ἀρχίζουν πάλιν τὰ ἴδια ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Ὁ σπουδαῖος κανὼν τῆς ἀγωγῆς: «Ὅσον εἶναι δυνατὸν συγκράτησις!. Περιορισμὸς παιδαγωγικῶν μέτρων εἰς τὰς πραγματικῶς ἀναγκαίας ἀπαγορεύσεις!», πρέπει νὰ ἀξιοῦται μεγάλης προσοχῆς. Ἄλλως οἱ κίνδυνοι ἐκ τῆς ἐλαττωματικῆς ἀγωγῆς μόλις θὰ ἦσαν μεγαλύτεροι τῶν κινδύνων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους συνεπάγεται μία αὐστηρὰ καὶ διαρκὴς βία. Ἡδη ὁ Πεσταλότσης συμβουλεύει μὲ τὰς παραστατικὰς λέξεις: «Τὰ ὠρολόγια καὶ τὰ ποιδιὰ δὲν πρέπει μόνον νὰ τὰ κουρτιζωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ τ' ἀφήνωμεν νὰ βαδίζουν». Καὶ ὁ μέγας αὐτὸς φίλος τῶν ἀνθρώπων Ἑλβετὸς δὲν ἤτο μόνον εὐαίσθητος καὶ συγχόνως θαρραλέος ἀναμορφωτὴς τῆς Κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἓνας παιδαγωγός, ὁ ὁποῖος οὐ μόνον ἐγνώριζε τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ καὶ ἀφιέρωσε τὴν ζωὴν του δι' αὐτὰ ἐπὶ μακρὸν καὶ κατὰ τὸν εὐγενέστερον τρόπον.

Ἐξ ἄλλου καὶ δῆθεν φιλοφροσύναι τινὲς πρὸς τὰ παιδιὰ—τοῦλάχιστον νομίζουν πολλοὶ ἐνήλικοι, ὅτι εἶναι τοιαῦται—καὶ μερικάι, πολλάκις ἐπαναλαμβανόμεναι, συνήθειαι ἐρωτήσεις οὐχὶ σπανίως ἀποκρού νται μετ' ἀγανακτῆσεως ὑπὸ τῶν παιδιῶν. Οὕτω ἓνα δωδεκαετὴς παιδί, ὅταν συνητηθή εἰς ἓνα νέον κύκλον ξένων εἶπε: «Βέβαιον, γιὰ τὴν ἡλικίαν μου εἶμαι φοβερὰ μέγας, ἔπρεπε νὰ τρώγω περισσότερον, διὰ νὰ μὴν εἶμαι τόσο λιγνός». Περὶ ἄλλων παιδιῶν πάλιν διεπιστώθη, ὅτι εἰς τοιαύτας εὐκαιρίας ἔλεγαν τὸ ὄνομα, τὴν ἡλικίαν, τοὺς βαθμοὺς τοῦ ἐλέγχου των καὶ ἄλλα διὰ νὰ προλάβουν τὰς συνηθισμένας φορτικὰς ἐρωτήσεις.

Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ πρώτη ἀγωγή εἶναι χρωματισμένη ὡς τελείως προσωπική, ἐν τούτοις ὀφείλουν οἱ γονεῖς νὰ συγκρατοῦν ὀλίγον τὰς ἐπιθυμίας καὶ κλίσεις των κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀγωγῆς. Μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων σφαλμάτων τῆς ἀγωγῆς εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι μερικοὶ γονεῖς νομίζουν, ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμόζουν παιδαγωγικὰ μέτρα καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου δὲν ὑπάρχει λόγος. Πολλάκις ἐκλαμβάνεται κάθε σφάλμα ὡς προσωπική τις προσβολὴ καὶ δι' αὐτὸ ἡ ποινὴ ἐπέρχεται σκληρὰ. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις τὸ παιδί ὑποφέρει πάρα πολὺ, διότι τὸ συναίσθημα τοῦ δικαίου του ἀναπτύσσεται πολὺ ταχέως, θέλει ν' ἀναγνωρίζεται πολὺ πράϊμα ὡς προσωπικότης. Ἡ ποινὴ πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ παιδιοῦ. Πᾶσα παραγνώρισις τῆς ἀνάγκης αὐτῆς εἶναι κακόν, ὅσον περίπου καὶ ἡ ἔλ'ειψις σκοποῦ κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀγωγῆς. Τοῦτο πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει κυρίως, ὅταν πρόκειται περὶ παιδίων, τὰ ὁποῖα εἶναι προωρισμένα ὑπὸ τῶν γονέων νὰ σπουδάσουν καὶ τῶν ὁποίων ἡ διάνοια δὲν εἶναι εἰσέτι ὠριμος, ὥστε ν' ἀνταποκρίνεται εἰς ὑπερβολικὰς ἀπαιτήσεις. Ὅταν λοιπὸν τὰ παιδιὰ αὐτὰ τιμωροῦνται πολὺ αὐστηρὰ δι' ἀμέλειαν, ἡ παιδικὴ τους ζωὴ μὲ τοιαύτας παρεξηγήσεις ἐπηρεάζεται κακῶς.

Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀγωγῆς δὲν ἔχει κυρίως σημασίαν τὸ εἶδος τῆς ἐκλεγομένης ἰδιαιτέρας ποινῆς καὶ τῶν χρησιμοποιουμένων παιδευτικῶν μέσων, ὅσον μᾶλλον ὁ βαθμὸς καὶ ἡ διάρκεια αὐτῆς. Ὁ Βιεννέζος ψυχαναλυτὴς Αὐγουστος Αἰχλὴρον εἰς τινὰ λαμπρὰν ἔρευναν περὶ τῆς οὐσίας τῶν ποινῶν γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ καθ' ὑπερβολὴν σκληρὰ καὶ μάλιστα φρίκην ἐμπνέουσα ἀγωγή εἶναι ἀντιοικονομικὴ καὶ ἐπιδρᾶ κωλυτικῶς ἰδίως ἐπὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς. Τὸ παι-

δίον χρειάζεται δια τὴν ἐσωτερικὴν του ἐργασίαν—ἵνα μετατρέψῃ τὴν πλήρη ὀρμῶν ζωὴν του κατὰ τὴν ἐννοιαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, ἵνα ἐκλεπτύνῃ, ἐξευγενίσῃ τὰς ὀρμὰς—πολλὰς ψυχικὰς δυνάμεις. Ὅταν δ' αἱ δυνάμεις αὗται καταναλίσκωνται διὰ τῶν τιμωριῶν καὶ τῶν ἀπειλῶν τιμωρίας, ὅταν δηλ. ἐν μέγα μέρος τούτων χρησιμοποιῆται ὑπὸ τοῦ παιδιοῦ πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τοῦ παιδαγωγοῦ, τότε πολὺ ὀλίγα τῶ ὑπολείπονται διὰ τὴν ἐσωτερικὴν του ἐργασίαν. Ἀντιθέτως πάλιν, ἐὰν ἓνα παιδί ἀνετράφη ἀποκλειστικῶς διὰ τῆς ἀγάπης καὶ καλωσύνης, τότε δὲν ἀσκεῖται γενικῶς ν' ἀντιτάσῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Διὰ τοῦτο θὰ τοῦ εἶναι ἀργότερα πολὺ βαρὺς ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς».

Ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία ἰσχυρίζεται δικαίως, ὅτι πολλὰ παιδικὰ παραπτώματα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἀμυντικαὶ ἐνέργειαι κατὰ τῶν αὐστηρῶν παιδαγωγῶν. Αἱ ἀμυντικαὶ αὗται ἐνέργειαι τότε μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλαττώωνται καὶ νὰ ἐκλείπουν, ὅταν οἱ παιδαγωγοὶ παραιτοῦνται τοῦ «πολέμου» καὶ ζητοῦν νὰ κλείσουν «εἰρήνην».

Εἰς συζητήσεις τινὰς περὶ μοντέρνας ἀγωγῆς γίνεται πολλάκις λόγος περὶ τῶν λεγομένων «φυσικῶν» ποινῶν, αἱ ὅποια εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀποτελεσματικαὶ καὶ ἔχουν ἤδη συστηθῆ ὑπὸ τοῦ Rousseau: «Ἄν ἀπλῶς διατηρῆτε τὰ παιδιά ἐν ἐξαρτήσῃ πρὸς τὰ πράγματα, τότε θὰ τὰ ἀκολουθῆ ἢ τάξις τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀγωγῆς των. Ἀντιτάξατε εἰς τὴν ἄτακτον διαγωγὴν του φυσικὰ μόνον ἐμπόδια ἢ ποινὰς ἀπορροεύσας ἀπὸ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ, τὰς ὁποίας εἰς ὁμοίας περιστάσεις θὰ ἐνθυμῆται. Δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ τοῦ ἀπαγορεύσετε νὰ κάμῃ τι ποὺ δὲν πρέπει... Ἡ πείρα ἢ ἀδυναμία, τελείως μόναι, πρέπει ν' ἀντιπροσωπεύουν

τὴν θέσιν τοῦ νόμου. . . .» Αἱ σκέψεις αὗται εἶναι καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν μας ἀξιόλογοι, ἐν τούτοις ὅμως μονομερῶς καὶ ὑπὸ ὄρους ἐφαρμόσιμοι. Τὸ παιδί τότε μόνον θὰ ἐννοήσῃ καλὰ τὴν ἔννοιαν μιᾶς ἀπαγορεύσεως, ὅταν ἴδῃ, ὅτι κατὰ τινὰ παράβασιν ἐμφανίζεται βιαίως δυσαρέστησις τις. Ἐὰν σκεφθῶμεν τὸ χαλασμένο στομάχι κατὰ τὴν λαιμαργίαν, τὸ κέντρισμα τῆς μελίσης, ὅταν ἀψηφῶ τὴν συμβουλήν νὰ μὴ πλησιάσῃ τὴν κυψέλην, τὴν ψῦξιν, ὅταν ἀρνήτῃ νὰ λάβῃ προφυλακτικὰ κατὰ τοῦ ψύχους.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν καταλλήλων παιδαγωγικῶν μέτρων ἀπαιτεῖ περίσκεψιν, διότι ἀμοιβὴ καὶ ποινὴ δύνανται νὰ ἐπιδράσῃ κατὰ διαφόρους περιστάσεις οὕτως, ὥστε νὰ καταστοῦν ἀνίσχυροι ἢ καὶ νὰ ἐπιφέρουν τὸ ἐναντίον τοῦ ἐπιδιωκομένου. Ἡ Μαρία Μοντεσσόρη ἐν τῷ κυριωτέρῳ συγγράμματί της: «Ἡ αὐτενεργὸς ἀγωγὴ ἐν τῇ πρώτῃ παιδικῇ ἡλικίᾳ» γράφει: Εἰς ἓνα «οἶκον παιδιῶν» ἡμείβοντο τὰ παιδάκια διὰ τὴν καλὴν τῶν διαγωγὴν μὲ διάφορα μετάλλια ἢ μὲ ἓνα ἀργυροῦν σταυρόν, τὰ ὁποῖα ἐκρεμοῦσαν εἰς τὰ στήθη των. Μίαν ἡμέραν ἓνα παιδί ἀπεμονώθη καὶ ὑπεχρεώθη πρὸς τιμωρίαν τοῦ νὰ σταθῇ ὄρθιον εἰς μίαν γωνίαν, διότι εἶχεν ὑποπέσει εἰς ἓν παράπτωμα. Ἐν ἄλλο παιδί ἡμείφθη μ' ἓνα πλουσιοστόλιστον σταυρόν. . . . «Ἐκράτησα σιωπὴν καὶ ἐδιάλεξα μίαν θέσιν, πού νὰ μπορῶ νὰ κοιτάζω ἤσυχα. Τὸ παιδί μὲ τὸν σταυρόν ἐγύριζεν ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἐπέστρεφε τὰ ἀντικείμενα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐργασθῆ, εἰς τὸ τραπέζι τῆς δασκάλας του καὶ ἔπαιρνε ἄλλα. Ἦτο εὐκίνητο καὶ εὐτυχισμένο. Ἐνῶ ἐπήγαιεν ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἐπέρασε καὶ ἀπὸ τὴν πολυθρόνα τοῦ τιμωρημένου παιδιοῦ. Ὁ ἀργυροῦς σταυρὸς ἐλύθη ἀπὸ τὸν λαιμόν του καὶ ἔπεσε χάμω. Τὸ παιδί, πού ἦτο κοντὰ στήν

πολυθρόνα, τὸν ἐσήκωσε, τὸν αἰωροῦσε κρατῶντας τὸν ἀπὸ τῆ λευκῆ ταινία του, τὸν περιειργάζετο ἀπὸ ὅλας τὰς πλευρὰς καὶ ἔπειτα εἶπεν εἰς τὸν συμμαθητὴν του: «Εἶδες ποῦ σοῦ ἔπεσε χάμω ὁ σταυρός;» Ὁ μαθητὴς ἐστράφη ὀπίσω καὶ ἐκοίταξε τὸν σταυρὸν μὲ ἀδιαφορίαν. Θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ διαβάσῃ εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του: «Μὴ μ' ἀνησυχῆς!» καὶ ἀπεκρίθη: «Δὲν πάει νὰ ἔπεσε!» Τὸ τιμωρημένο παιδί εἶπε τότε σιγά: «Τί; δὲν σὲ μέλει; τότε ἄφησε νὰ τὸν κρεμάσω ἐγὼ στὸ λαιμό μου!» Τὸ παιδί λοιπόν, ποῦ ἦτο στὴν πολυθρόνα ἐκρέμασε τὸ σταυρό, οὕτως ὥστε νὰ ἀκουμβᾷ εἰς τὸ προστήθιον τῆς κόκκινης ποδιᾶς του, ὅπου ἠδύνατο νὰ κοιτάζῃ τὴν χαριτωμένην του μορφήν καὶ τὴν αἴγλην του μὲ ἡσυχίαν. Ἐπειτα ἐκάθησεν ἐξαιρετικὰ εὐχαριστημένο εἰς τὴν πολυθρόνα μὲ τὰ χέρια ἀκουμπισμένα εἰς τὰ στηρίγματά της μὲ ἔκδηλον αὐτοπεποίθησιν. Καὶ ἔτσι ἔμεινε τὸ πρᾶγμα. Καὶ ἔτσι εἶναι καὶ σωστό. Ὁ ἀνηρτημένος σταυρὸς κατῶρθωσε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ τιμωρημένο παιδί, ὄχι ὅμως καὶ τὸ δραστήριο παιδί, ποῦ ἦτο εὐχαριστημένο κι εὐτυχισμένο μὲ τὴν ἐργασία του».

Τὸ γεγονός δεικνύει σαφῶς τὴν ἀξίαν καὶ ἀπαξίαν παιδαγωγικῶν τινῶν μέτρων, ποῦ ἐφαρμόζονται πολὺ συχνὰ καὶ διδάσκει τὸ σημαντικὸν πόρισμα, ὅτι εἰς τὰ γερὰ καὶ ὅπως πρέπει ἀναθρεμμένα παιδιὰ αἱ ἐξωτερικαὶ ἀμοιβαὶ δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ εὐρίσκουν τὴν καλυτέραν ἀμοιβὴν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἐκτελεσθείσης ἐργασίας των καὶ εἰς τὰ ἀνάλογα παιγνίδια των.

Ἐνίοτε συμβαίνει, μερικὰ παιδιὰ νὰ ἔχουν τύψιν καὶ δυσάρεστον συναίσθημα εὐθύνης δι' ἓν διαπραχθὲν παράπτωμα, ἄγνωστον εἰς τοὺς παιδαγωγούς των (γονεῖς) καὶ ν' ἀποκρύπτουν τὴν λύπην των αὐτῆν. Ἐν τοιοῦτον συναίσθημα ἄγει

ούχι σπανίως εις τούτο, οτι τα παιδια αυτα γινονται ἐξάφνα κακά παιδιὰ καὶ ὅτι ἐπιζητοῦν οὕτωμίαν ἐξαγνιστικὴν ποινήν διὰ τὸ μυστικόν των ἀμάρτημα. "Ὅταν κατορθώνουν τοῦτο, τιμωροῦνται δηλ. αὐστηρῶς, ἢ ἐπιβληθεῖσα ποινή δὲν ἰσχύει διὰ τὸ στιγμιαῖον παράπτωμα, ἀλλ' ἱκανοποιεῖ τὸ πιέζον συναίσθημα ἀμαρτήματος ἢ τὴν μ' αὐτὸ συνδεδεμένην μὴ συνειδητὴν ἀνάγκην ποινῆς πρὸς ἐξιλασμόν. Τοιοῦτου εἶδους ποινὰ δὲν παρέχουν καμμίαν δυσαρέσκειαν. Τούναντίον μάλιστα παρέχουν συναίσθημά τι εὐχάριστον· ἐλαττώνουν πρὸς στιγμὴν τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης διὰ τὸ κρυμμένον μὲν ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πιέζον ὅμως πολὺ τὸν παῖδα, παράπτωμα. Βεβαίως ὅμως αἱ τοιαῦται προκαλοῦμεναι ποινὰ δὲν ἰσχύουν διὰ πάντοτε—διὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἀναγκαία μία συνομιλία, ἢ ὁποία θὰ ἀπέσπα τὴν ἐκουσίαν ὁμολογίαν τοῦ παιδιοῦ.

Ὁ ἀποχωρισμὸς ἐπίσης τοῦ πταίσαντος παιδιοῦ ἀπὸ ἄλλα παιδιὰ, ἂν οὗτος γίνεται πραγματικὸς ἢ μόνον φαίνεται τιοῦτος εἰς τὸ τιμωρημένον παιδί, ἢ ἀδιαφορία ἢ παροχὴ πολὺ μικρᾶς προσοχῆς εἰς αὐτό, ἔχουν πολλάκις ὡς ἀπάντησιν ἐκ μέρους τοῦ παιδιοῦ τὴν χειροτέρευσιν. Αἱ ἐπιβαλλόμενα τότε ἔνεκα τῆς χειροτερεύσεως ποινὰ φαίνονται εἰς τὰ παιδιὰ ὡς ἐνδεικτικαὶ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τῶν παιδαγωγῶν καὶ ὡς ένδειξις ἐνὸς εἶδους αγάπης πρὸς αὐτά.

Παράδειγμα: Ἐνα ἀλητόπαιδον, ἐγκυαταλελειμμένον καὶ δυσπαιδαγωγῆτον παιδί, ἔζησε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του μέσα εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ εἶχε μάλιστα τὴν ἀτυχίαν ν' ἔχαση τὸ ἓνα του μάτι. Μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν εἰσήχθη εἰς ἓν κακὸν Ἄσυλον, ὅπου τὸ μετεχειρίσθησαν μὲ ἀσυνήθη αγά-

πην. Ἐν τούτοις τὸ παιδί αὐτὸ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐδραπέτευσεν. Ἡ Ἀστυνομία τὸ συνέλαβεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ τὸ ἐπανάφερεν εἰς τὸ Ἀσυλον. Ἐνας παιδαγωγός, ἐλπίζων νὰ ἐφελκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ παιδιοῦ, συνωμίλησε μ' αὐτό, τοῦ παρέστησε τὴν ἀνοησίαν του καὶ τέλος τοῦ εἶπε: «Μ' ὄλα ταῦτα ὁμως ἐμεῖς ὅλοι θὰ εἴμεθα καλοὶ μαζί σου. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, ποὺ δὲν σε φυλακίζομεν. Ἄν καὶ ἔχῃς δραπετεύσει, δὲν θὰ σε προσέχωμεν ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα. Ὅφείλεις σὺ ὁ ἴδιος νὰ αἰσθανθῆς, ὅτι τὸ Ἀσυλον εἶναι πολὺ καλύτερον ἀπὸ τὸ ξεπάγιασμα τοῦ δρόμου καὶ νὰ μείνης μετὰ τὴ θέλησί σου μαζί μας». Τὸ παιδί αὐτὸ ὁμως ἐδραπέτευσε δυὸ φοράς ἀκόμη, διὰ νὰ περιπέσῃ πάλιν, φυσικά, εἰς τὴν δυστυχίαν τοῦ ψύχους καὶ τῆς πείνης. Ὅταν τὸ ἀγόρι αὐτὸ ἠρωτήθη ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας, διατὶ τέλος πάντων ἐδραπέτευσεν, ὡμολόγησεν, ὅτι τοῦ ἄρεσε πολὺ τὸ Ἀσυλον. Ἄλλη φορά ὡμολόγησεν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον δὲν ἤξερε καλὰ καλὰ, διατὶ ἐδραπέτευσε. Μιὰ βαθυτέρα ὁμως ἔρευνα τῆς περιπτώσεως αὐτῆς ἔδειξεν, ὅτι τὸ παρημελημένον αὐτὸ παιδί τὴν ἐπιείκειαν τῆς μὴ φυλακίσεως, τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτὸ ἐξέλαβεν ὡς ἀδιαφορίαν, παραμέλησιν καὶ προσβολὴν τῶν ἄλλων πρὸς αὐτό. Ἡ πορεία τῶν σκέψεων του ἦτο περίπου αὕτη: «Κανένας δὲν ἀσχολεῖται μ' ἐμένα! Κανένας δὲν ἐνδιεφέρθη ὅπως πρέπει· πάντοτε λίγη προσοχὴ δίδουν σ' ἐμένα! Δι' αὐτὸ ἔχασα καὶ τὸ μάτι μου!» Ὅταν ὁμως δραπετεύσω, στενοχωροῦνται οἱ παιδαγωγοί, ἡ Ἀστυνομία, οἱ δημοσιογράφοι, ὅλος ὁ κόσμος ἐπομένως, γιὰ μένα.» Μὲ τὴν γνῶσιν αὐτὴν τῆς πορείας τῶν σκέψεων τοῦ δυσαγῶγου αὐτοῦ ἀλητόπαιδος ἀπεκαλύφθη ἡ σπουδαιότατη γραμμὴ τῆς ζωῆς του καὶ εὗρέθη ἓνα δραστικώτατον βοηθητικὸν μέσον πρὸς μίαν βραδεῖαν θεραπείαν.

Πῶς πρέπει νὰ τιμωροῦμεν; Ὀλίγον, εἰ δυνατὸν μάλιστα νὰ μὴ τιμωροῦμεν διόλου, ἀλλὰ νὰ προλαμβάνωμεν. Ὅταν ὑπάρχη ἐν ὅπως πρέπει περιβάλλον καὶ ὅταν ἔχουν ἀναλάβει τὴν ἀγωγὴν κατάλληλοι παιδαγωγικαὶ προσωπικότητες, ὀλίγαι περιπτώσεις πρὸς τιμωρίαν θὰ παρουσιάζονται, εἰς σπανιωτέρας μάλιστα περιστάσεις οὐδεμία. Ἡ πρόληψις δὲν ἀφήνει τὸ παιδί νὰ γίνῃ κακόν. Ὁ χειρότερος ἐχθρὸς ἐνὸς ζωηροῦ παιδίου εἶναι ἡ ἀνία· αὐτὴ δὲ εἶναι συγχρόνως ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς συχνῆς ἀνάγκης τιμωριῶν.

Ἀκούομεν τὰ παιδιὰ νὰ λέγουν μὲ παράπονον: «Ἡ ἀνία φταίει!» Ἐτσι δικαιολογοῦνται δι' οἵανδήποτε μεγαλύτεραν ἢ μικροτέραν ἀταξίαν, τὴν ὁποίαν οἱ ἐνήλικοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐννοοῦν νὰ συγχωρήσουν. Τὰ παιδιὰ βεβαίως ξέρουν καλά, ὅτι δὲν πταίει μόνον ἡ ἀνία (πλῆξις), ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια. Ἀπὸ τὰς ἐξωτερικεύσεις των καὶ τὰ λόγια των φαίνεται μὲν καθαρὰ, ὅτι ἀναγνωρίζουν ὡς ὀρθὴν μίαν λογικὴν καὶ δικαιολογημένην ποινὴν διὰ τὴν ἀταξίαν των, ἐν τούτοις ὅμως νομίζουν πάλιν, ὅτι ἐκτὸς τοῦ παραπτώματός των πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ κακὴ, πολὺ κακὴ ἀνία.

Ἡ ἀνία (πλῆξις) κατὰ τὴν πρωῒμωτάτην ἡλικίαν δὲν ἐπηρεάζει πολὺ τὰ παιδιὰ. Τὸ βρέφος, ὅταν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς του ἔχη τὴν δέουσαν περιποίησιν, ἀσχολεῖται ἀκούραστον μὲ τὸν ἑαυτὸν του. Θαυμάζει τὸ σῶμα του καὶ τὴν κίνησιν τῶν μικρῶν του δακτύλων χειρῶν καὶ ποδῶν. Τὸ ὑψηλὸν ταβάνι τοῦ δωματίου τοῦ φαίνεται βέβαια ἕνας ἀπέραντος οὐρανός, ὁ ὁποῖος διερευνᾶται μὲ βλέμματα ἐπίσης προσεκτικά, ὅπως ψηλαφῶνται καὶ τὰ προσκεφάλαια τῆς μικρᾶς του κλίνης, τὰ ὁποῖα πυργώνονται ὡς γιγάντεια ὄρη, καὶ βράχοι. Οἱ ἄνθρωποι μὲ τὰς πολὺ ζωηρὰς θωπείας των ταῦ

φαίνονται κάπου κάπου ἐνοχλητικοὶ καὶ ἀνιαροί. Εἰς τὸ παιδί τῆς δευτέρας ἡλικίας ὅμως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Εἶναι εὐχαριστημένον μὲ τὸν ἑαυτόν του, μὲ τὸ ἀκούραστον τρέξιμόν του, πήδημα, κτίσιμον, τὰς μικροκατασκευάς, μὲ τὸν ὅλον ἐν γένει θαυμαστόν κόσμον τῶν παιγνιδιῶν του. Χρειάζεται ὅμως καὶ συντρόφους, ἔστω καὶ ἂν εἶναι μόνον 2—3. Πρέπει ἄλλως τε κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν νὰ παρεμβάλλεται μία ὑπομονητικὴ καὶ δεξιὰ παρέμβασις ἄλλων, ἡ ὁποία συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ὑποφέρουν κάθε δυσάρεστον, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἡ πλήξις, πού ἐμφανίζεται ἰδίως, ὅταν τὸ παιδί εὐρίσκεται διαρκῶς μεταξὺ ἐνηλίκων.

Τὰ παιδιά 10—14 εἶναι ἤδη αὐτεξούσια καὶ πλήρη ζωηρᾶς ἐνεργείας, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιζητοῦν νὰ μάθουν ὅλον τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἐπιθυμοῦν ζωηρότατα νὰ ἔχουν συντρόφους καὶ φίλους. Ὄταν ὅμως ἡ πρὸς δρᾶσιν ὀρμὴ τῶν παιδιῶν αὐτῶν—καὶ οὐχὶ σπανίως καὶ ὁ πόθος πρὸς κανονικὴν ἐργασίαν—δὲν ἱκανοποιῆται, ἐμφανίζονται ἐντὸς ὀλίγου παντὸς εἶδους ψυχικὰ ἐμπόδια καὶ τρομεραὶ δυσθυμίαι, αἱ ὁποῖαι δύνανται τέλος νὰ ὀδηγήσουν εἰς εἶδος τι πνευματικῆς ἐκρήξεως. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀκούεται ἐνίοτε τὸ παράπονον: «Τί νὰ κάμω λοιπόν;» Ὄταν ἓνα παιδί ἔχει ἐγκαταλειφθῆ μόνον εἰς μίαν τοιαύτην κατάστασιν, καταλήγει εἰς παντὸς εἶδους σκέψεις, αἵτινες πολλάκις δύναται νὰ ἔχουν πολὺ κακὰς συνεπειάς.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπεβλήθησαν ἐρωτήματα εἰς ἓνα μέγαλον ἀριθμὸν ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἐκπληκτικῶς καλόν. Ὅλα τὰ παιδιά ἔγινον ἐν γνώσει τῆς καταστάσεως ταύτης, ἐπελήφθησαν τοῦ θέματος τούτου «ἡ πλήξις πταίει» μὲ ἐνθουσιασμόν καὶ ἐξωμολογήθησαν εἰς τὰς

συντόμους ἐκθέσεις των μὲ ἀρκετὴν παρρησίαν τὰς μικροτέρας ἢ μεγαλυτέρας ἀταξίας των. Ἴσως ὁ τρόπος αὐτῶν τῆς ἐξομολογήσεως νὰ ὑπῆρξε δι' αὐτοὺς ἀνακούφισις τις—διότι κατώρθωσαν διὰ ταύτης καὶ τὴν πληξιν νὰ δικαιολογήσουν πλήρως καὶ τὸν ἑαυτὸν τους. Ἀπὸ ὅσα ἔγραψαν κυρίως τρεῖς παραπλανῶσαι δυνάμεις διαπιστώνονται: Πόθος πρὸς κινήσων, ὁρμὴ πρὸς ἔρευναν καὶ πειραματισμοὺς καὶ τέλος ἡ λαιμαργία.

Ὅταν τὸ παιδί εὐρίσκεται μόνον του ἐν τῇ οἰκίᾳ—οὐδέποτε τοῦτο πρέπει νὰ συμβαίη πρὸς τιμωρίαν!—τὸ τόπι εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς φοβερωτέρους πειρασμοὺς. Τοῦτο εἶναι τόσον πολὺ προκλητικόν, ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ προξενήσῃ καὶ κανένα δυστύχημα: «Ὅταν ἦμουν ἀκόμη μικρὸς καὶ ἡ μητέρα μου ἐβγῆκε ἔξω γιὰ νὰ ψωνίσῃ, αἰσθονόμουν μεγάλην πληξιν. Ἐπῆρα λοιπὸν τὸ τόπι καὶ ἄρχισα νὰ παίζω. Σὲ λίγο ὁμως ἄκουσα τὴν μητέρα μου νὰ ἔρχεται στὸ σπίτι. Εἶπα τότε μέσα μου: «Μιὰ ριζιὰ ἀκόμη, τελευταία καὶ καλή». Ἐρριξα τὸ τόπι καὶ ἔσπασα τὸ τζάμι, τῆ στιγμῇ ἀκριβῶς, ποὺ ἔμπαινε ἡ μητέρα μου. Μ' ἔδειρε. Σὲ λίγο τῆς εἶπα: «Μητέρα, δὲν φταίω ἡ γώ! Εἶχα τόση στενοχώρια ἐδῶ μέσα καὶ δὲν εἶχα τί νὰ κάμω.....» Παρ' ὅλ' αὐτά, ἡ μητέρα μου κράτησε ἀπὸ τὸν κουμπαρᾶ μου τὴν ἀξία τοῦ τζαμιοῦ».

Οὐδέποτε τὰ παιδιά, ὅταν ἀφήνωνται μόνα των, σκοπεύουν ἐκ τῶν προτέρων νὰ κάμουν ἀταξίας. Τοῦναντίον. Ἐκθέτουν πολὺ σαφῶς, πῶς κατ' ἀρχὰς ἐδοκίμασαν μὲ κάθε τρόπον ν' ἀπωθήσουν τὴν ἀνίαν, ἀλλὰ καὶ πῶς αἱ προσπάθειαι των ἔμειναν ἀτελεσφόρητοι. Ἐνίοτε τὰ προσελκύει, ἐνῶ γυρίζουν στὸ σπίτι, κάποιο πολὺ μικρὸ πραγματάκι καὶ τότε προέρχεται μιὰ «ἀταξία». Αὕτῃ τῇ φορᾷ εἶναι μιὰ μικρὴ μυῖγα:

«Όταν μιὰ φορὰ εὐρισκόμουν μόνος στὸ σπίτι, στὴν ἀρχὴ ἔπαιζα. Ὑστερα ὅμως ἄρχισα νὰ αἰσθάνωμαι πλήξιν. Εὐτυχῶς κοίταξα στὸ ταβάνι καὶ εἶδα μιὰ μυῖγα. Πῆρα τὴ σκούπα κι ἀνέβηκα στὸ τραπέζι καὶ προσπαθοῦσα νὰ τὴν κτυπήσω. Αὐτὴ ὅμως πέταξε ἀπ' ἐκεῖ καὶ κάθησε στὴν ἄλλη γωνία τοῦ δωματίου. Ἀλλά, δυστυχία μου! Ἐνῶ κατέβαινα ἀπὸ τὸ τραπέζι, ἔρριξα κάτω μερικὰ κρύσταλλα τῆς κρεμαστῆς λάμπας καὶ ἔσπασα μερικά. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἡ μητέρα μου κτύπησε τὴν πόρτα. Πέταξα τὴ σκούπα γρήγορα καὶ ἔσπρωξα τὰ σπασμένα κρύσταλλα πίσω ἀπὸ τὸ σεντοῦκι. Ἡ μητέρα μου ὅμως εἶδε ἀμέσως τὴ ζημιὰ καὶ μ' ἐτιμώρησε αὐστηρά».

“Όσα ἀπὸ τὰ παιδιὰ ἀσχολοῦνται μὲ κατασκευὰς καὶ δὲν ἔχουν ὑλικὸν πρὸς ἐργασίαν κατὰ τὴν ὥραν, ποὺ εὐρίσκονται μόνον τῶν, τότε ἡ ἀνία τὰ ὠθεῖ εἰς κάθε εἶδος ἀνοησίας. Μερικαὶ ἐνώσεις ἠλεκτρικοῦ σύρματος καὶ μερικαὶ πυρκαϊαὶ δωματίων ὀφείλουν τὴν αἰτίαν τῶν εἰς τὴν ὀρμὴν πρὸς ἐκτέλεσιν πειραματισμῶν κατὰ τινὰ ὥραν ἀνίας. Τότε ἀτυχῶς δὲν ἐπιτυγχάνουν ὅλα τὰ πειράματα ἀβλαβῶς, ὅπως ἀναφέρει καὶ ἡ ἐπομένη ἐκθεσις: «Ἦμουν μόνος στὸ σπίτι. Κανένας φίλος μου δὲν ἦταν ἐκεῖ. Ἐξαφνα μοῦ ἦλθε μιὰ σκέψις: Ἐπῆρα ἕνα σωλῆνα καὶ τὸν ἐγέμισα βενζίνα. Ἐναν ἄλλο σωλῆνα τὸν ἐγέμισα νερό, γιὰ νὰ μοῦ χρησιμεύη ὡς σωλὴν σωτηρίας. Ἄναψα τὸν σωλῆνα μὲ τὴ βενζίνη, καὶ ἔξαφνα ἕνας κρότος μεγάλος ἠκούσθη. Ἄναψε πυρκαϊά! Ἐχυσά ἀμέσως νερὸ ἐπάνω καὶ πῆρα μιὰ κουβέρτα καὶ τὴν ἐπέταξα στὴν φωτιά. Εὐτυχῶς ἔσβησε. Τὴν ἴδια στιγμὴ μπῆκε μέσα ἡ μητέρα μου καὶ εἶδε τὸ κατόρθωμά μου. Ἐτιμωρήθηκα αὐστηρά!»

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη παραπτώματα

εἰς τὰ ὁποῖα ὀδηγεῖ ἡ ἀκουσία ἀργία. Οὕτω π.χ. εἶναι πολὺ συχνὴ ἡ ἔρευνα τῶν ἐρμαρίων, ποὺ ἔχουν τὰ φαγητὰ, καὶ ὁ πειρασμὸς τῆς λαιμαργίας. Τότε ἀνοίγονται ὑπὸ τῶν παιδιῶν ὅλα τὰ συρτάρια καὶ τὰ κουτιὰ καὶ αἰφιόλοι. Τὰ μυρίζονται καὶ τὰ γεύονται καὶ τὰ δοκιμάζουν καὶ οὕτω ἡ ἀνιαρὰ κουζίνα μεταβάλλεται εἰς ἐργαστήριον μαγειρικῆς τέχνης. Ἐνίοτε ἓνα τριοῦτον παράπτωμα εἶναι ἑλαφρὸν καὶ ἄξιον συγγνώμης. Ἡ ἀκατάσχετος λαιμαργία ἔμως δυνατὸν νὰ προδίδῃ καὶ ἰσχυρὸν ἐγωϊσμόν. Περὶ τούτου καταχαρίζομεν δύο ἐκθέσεις: «Μιὰ φορὰ εἶχα δυνατὸ συνάχι καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ βγῶ ἔξω. Ὅταν ἔμεινα μόνος εἰς τὸ σπίτι, ἔφαγα ἔλα τὰ συρτάρια καὶ ἐπὶ τέλους βρῆκα μῆλα. Ἐφαγα ἓνα καὶ μοῦ ἐνοστήμισε τόσον πολὺ, ὥστε ἀμέσως ἄρπαξα καὶ δεύτερο. Ἀφηρημένος ἐξακολουθοῦσα νὰ τρώγω καὶ σὲ λίγο ἀπὸ ἓνα κιλὸ δὲν ἔμεινε οὔτε ἓνα μῆλο. Στὸ τελευταῖο θυμῆθηκα, πῶς ἡ μητέρα μου ἐσκόπευε νὰ τὰ κάμῃ κομπόστα. Τὰρα ὅμως ἦτο ἀργά! Ὅταν ἦλθε ἡ μητέρα μου, ξαφνίστηκε πολὺ καὶ εἶπε: «Δὲν φοβᾶσαι, παιδί μου, μὴν ἀρρωστήσης; Ἐγὼ ὅμως ἔδωκα ἀμέσως τὴν ἀπάντησι στὴ μητέρα μου: «Σὲ παρακαλῶ, μητέρα, μὴ μοῦ κακιώνης! Ἐφαγα τὰ μῆλα, γιατί δὲν εἶχα τί νὰ κάμω!» Τότε γέλασε ἡ μητέρα μου κι ἐσυγχώρησε τὴ λαιμαργία μου».

Ἡ δευτέρα ἐκθεσις ἐξιστορεῖ μίαν ὁμοίαν περίπτωσιν: «Ὅταν ἔμεινα μόνος στὸ σπίτι, ὁ χρόνος μοῦ φαινόταν ἀτέλειωτος. Ἐφαξα ἔλα τὰ συρτάρια καὶ κιβώτια, μήπως εὔρω καμμιά λιχουδιά. Ὅταν ἄνοιξα τὸ δεύτερο συρτάρι τοῦ μ υ φφέ, εἶδα μ' ἐκπληξί μου ἓνα ὠραῖο κουτὶ μὲ μπομπόνια. Τὸ ἀνοίξα—ἔλειπαν δύο κομμάτια μπομπόνια. Πῆρα κι ἐγὼ ἄλλα δυὸ κομμάτια καὶ τὰ ἔφαγα. Ὁ μπουφφὲς μύριζε τόσο ὠραῖα,

ὥστε ἐξηκολούθησα τὸ ψάξιμο. Ἀνακάλυψα τότε καὶ μιὰ πιὰ τέλλα γεμότη γλυκά. Ἐλειπαν κι ἀπ' αὐτὰ δυὸ κομμάτια καὶ γι' αὐτὸ πῆρα κι ἐγὼ ἄλλα δυὸ καὶ τὰ ἔφαγα. Αὐτὰ μοῦ ἀνοιξαν τὴν ὄρεξι. Τότε ἔκλεισα πάλιν ὅλα τὰ συρτάρια κι ἐπῆγα στὸ ἡμερολόγιό μου, γιὰ νὰ σημειώσω τὴν καλὴ αὐτὴ ἡμερομηνία. Τρόμαξα τότε, γιὰτὶ διάβασα: «Ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωσήφ». Τώρα κατάλαβα, ὅτι τὸ κουτὶ μὲ τὰ μπομπόνια καὶ τὰ γλυκίσματα εἶχαν ἐτοιμασθῆ γιὰ τὴ ὀνομαστικὴ ἐορτὴ τοῦ πατέρα μου! Σὲ λίγο ἦλθε στὸ σπίτι ἡ μητέρα μου καὶ ὁ ἀδελφός μου. Ἐμίλησα μὲ τὸν ἀδελφό μου καὶ μοῦ εἶπε, ὅτι κι αὐτὸς εἶχε φάγει τὰ δυὸ μπομπόνια καὶ τὰ δυὸ γλυκίσματα ποὺ ἔλειπαν. Ντραπήκαμε γιὰ τὴν πράξι μας καὶ τὴν ὡμολογήσαμε στὴ μητέρα μας. Τιμωρηθήκαμε αὐστηρὰ καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω, πὼς τὴν ἀξίζαμε μιὰ τέτοια τιμωρία. Ὁ ἀδελφός μου ὅμως ἦτο περισσότερο ἔνοχος, γιὰτὶ ἐγὼ τὸ ἔκαμα ἀπὸ ἀνία, ἐνῶ αὐτὸς τὸ ἔκαμε ἀπὸ πραγματικὴ λαιμαργία.».

Αἱ ὀλίγαι λοιπὸν αὐταὶ ἐκθέσεις τῶν ἰδίων τῶν παιδιῶν μᾶς δείχνουν ὅτι : Ὅπου τὰ παιδιά ἔχουν ἀπασχόλησιν με οἰανδήποτε δρᾶσιν, ἐκεῖ λείπει ἡ ἀνία. Μετ' αὐτῆς δὲ ἐκλείπει καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν παιδικῶν παραπτωμάτων καὶ αἱ ἐπακολουθοῦσαι εἰς αὐτὰ ποιναί.

Ἐπιστρέφομεν εἰς τὸ ζήτημά μας: «Πὼς πρέπει νὰ τιμωροῦμεν;». Πάλιν εἶναι δύσκολος ἡ συμβουλή. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει μιὰ στατιστικὴ ἀποτελεσμάτων ἐκ τῶν ἐπιβληθει-

σῶν ποινῶν, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ποῖον εἶδος ποινῆς (ἢ «ἐπιεικῆς» ἢ «ἢ «αὐστηρά») εἶναι τὸ ὀρθότερον. Ἐμνημονεύθη ἤδη ὅτι, ὅταν ἐπικρατῆ ἢ πρέπουσα σχέσις μεταξύ παιδαγωγοῦ καὶ παιδιοῦ, ἀκόμη καὶ ἡ ἀπλῆ στέρησις τῆς ἀγάπης, τὸ «κἀκιωμα», δύναται νὰ εἶναι ἐπίσης πολὺ ἀποτελεσματικὴ ποινή.

Ὡς πρὸς τοῦτο ὅμως ἄς δοθῆ μίᾳ περιοριστικῇ συμβουλή: Ἐν «κἀκιωμα» δὲν πρέπει ποτὲ νὰ διαρκέσῃ περισσότερο τῆς νυκτός. Εἶναι ἀσφαλῶς τὸ ὀρθότερον, ἂν τὴν πρὸ τοῦ ὑπνου ἐσπέραν ἐπέλθῃ ἢ ἀντίστοιχος οὐχὶ πάντοτε μὲ τὴν αὐτὴν ἐγκαρδιότητα, ἀλλὰ κάπως ἀντισταθμίζουσα συμφιλίωσις. Οὕτω ἐμποδίζεται, ἰδίως εἰς τὰ εὐαίσθητα παιδιὰ, τὸ πολλάκις ἀπελπιστικὸν βύθισμα εἰς σκέψεις, πῶς νὰ ἐπανακτήσουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἀγάπην.

Πολλάκις οἱ ἐνήλικοι τιμωροῦν, ἐν ᾧ εὐρίσκονται εἰς ἐξέγερσιν, ἔξαψιν. Τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι πάντοτε ἐσφαλμένον καὶ ἐπιβλαβές. Ἐμφανίζονται ἰδίως κατὰ τὴν προεφηβικὴν ἡλικίαν ἀταξίαι τινὲς τῶν παιδιῶν, αἱ ὁποῖαι πάντοτε σχεδὸν προκαλοῦν τὴν αἰφνιδίαν ἀγανάκτησιν τοῦ παιδαγωγοῦ. Ὄταν εἰς τὴν αὐθάδειαν ἢ τὴν θρασύδειλον σκληρότητα ἀντιτάσσεται ἀντίδρασις μὲ ἀγανάκτησιν καὶ σφοδρὰν βδελυγμίαν, τότε ἡ τοιαύτη φυσικὴ, αὐτόματος ἀντίδρασις καὶ μίᾳ ἀνάλογος πρὸς τὸ πταῖσμα ποινή εἶναι ἀσφαλῶς ὀρθὸν παιδαγωγικὸν μέτρον.

Ἡ ποινή δὲν πρέπει ποτὲ νὰ εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἐξευτελιστικὴ, πρὸ παντός δὲ οὐδέποτε πρέπει νὰ τιμωροῦμεν ἐνώπιον τῶν ἄλλων παιδιῶν ἢ ξένων ἐνηλίκων.

Ἐνα παράδειγμα παρμένον ἀπὸ τὰς «Ἀναμνήσεις τῆς ζωῆς»

τοῦ Karl Schutz: «Ἡ περίφοβος στάσις μου ἔπεισεν ἀμέσως τὸν πατέρα μου, ὅτι κάποια ἀταξία ἔγινε καὶ μετ' ὀλίγας ἐρωτήσεις του ἠναγκάσθην νά ὁμολογήσω, πῶς ἔγινε πράγματι τὸ παράπτωμα. Τότε ἔγινεν ὁ ἐξῆς διάλογος: «Παρέβης τὸ καθῆκόν σου καὶ μοῦ ἔκρυψες τὴν ἀλήθειαν. Δὲν πρέπει τώρα νά φᾶς ξύλο;»—«Ναί, τοῦ ἀπήντησα, ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ νά πᾶμε στὸ σταῦλο τῶν ἀγελάδων νά μὲ δείρετε, ὅπου δὲν θὰ μᾶς ἰδῆ καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀκούσῃ κανεὶς». Ἡ παράκλησις μου ἔγινε δεκτὴ καὶ μέσα εἰς τὸν σταῦλον, ποῦ δὲν ἦτο ἄλλη ψυχὴ, ὑπέστην τὴν τιμωρίαν μου, ἣ ὁποία δὲν μοῦ ἔπεσε βαρεῖά. Κανέννας δὲν ἔμαθετίποτε ἀπ' αὐτό.»

Ἡ ποινὴ πρέπει νά προσαρμόζεται πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς ἐκάστου καὶ νά εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ παιδιοῦ. Ὅσον μεγαλύτερον εἶναι τὸ παιδί, ὅσον περισσότερον εἶναι ἀνεπτυγμένη ἡ φιλοτιμία του, τόσον ἰσχυρότερον ἐπιδρᾶ ἡ ποινὴ. Ἐν τῇ ἀγωγῇ ἄλλως πρέπει αὕτη νά ἐλαττοῦται βαθμηδόν. Παιδιὰ 10—14 ἐτῶν ἐκφράζονται μὲ ἰδιάζουσας ἀγανάκτησιν περὶ τῶν συνήθων σωματικῶν ποινῶν. Ὅταν δὲν δύνανται νά ἐξωτερικεύσουν τὴν ὀργὴν των καὶ τὸ μῖσος των κατὰ τῶν τιμωρούντων μὲ τοιαύτην ποινήν, ἐκδηλώνουν αὐτὰ ἐναντίον ἀψύχων ἀντικειμένων ἢ ζῶων. Μανία καταστροφῆς καὶ βασανισμοῦ ζῶων εἶναι πολλάκις αἱ συνέπειαι μιᾶς ἀδίκου, κακῶς ἐκλεχθείσης ἢ πολὺ σκληρᾶς ποινῆς. Ὅταν δ'ἔπειτα γίνῃ ἀπόπειρα νά βελτιωθοῦν τέτοια παιδιὰ μὲ ἀκόμη σκληρότερα ποινικὰ μέτρα, τότε ἐκ τῶν μέτρων τούτων, πολλάκις ὑπὸ τὸ ἀπατηλὸν ἔνδυμα «ὑποδειγματικῶν παιδιῶν», προέρχονται παῖδες κρυψίνοες, ὑποκριταί, χαμερπεῖς καὶ δουλοπρεπεῖς.

ἌΟ ὀρθῶς σκεπτόμενος καὶ παρατηρῶν παιδαγωγὸς εἶναι ἀπολύτως ἐχθρὸς τῆς σωματικῆς ποινῆς (τοῦ ξύλου). Ὑπὸ ταύτην ἐννοοῦμεν ὄχι μόνον κτυπήματα μὲ τὸ χέρι, μὲ τὴ βέργα, μὲ τὸ μπαστούνι, μὲ τὸ μαστίγιον, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν φρικωδῶν πολλάκις μαρτυρίων, τὰ ὅποια ὑφίστανται τὰ παιδιά. Ἄλλα καὶ τὸ μᾶλλον ἕλαφρόν κτύπημα, τὸ ράπισμα, πρέπει νὰ καταλογίζεται εἰς τὰς σωματικὰς ποινάς.

Ἡ σωματικὴ ποινὴ εἰς ὅλα μὲν τὰ παιδιά, ἰδίως ὁμως—ὡς ἐμνημονεύθη ἤδη — εἰς τὰ λίαν εὐαίσθητα — ἀγόρια καὶ κορίτσια—τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἐμποιεῖ ἰσχυροτάτην αἴσθησιν: Αὕτη προξενεῖ πάντοτε μεγάλας ψυχικὰς βλάβας, ἰδίως μάλιστα, ὅταν μία τοιαύτη ποινὴ εἶναι ἀσυνήθιστος καὶ προέρχεται ἀπὸ μίαν αἰφνιδίαν ἔξαψιν τοῦ παιδαγωγοῦ. Μικρὰ παιδιά, τὰ ὅποια δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλουν ἀκόμη ν' ἀποκρύψουν τὴν ἀγανάκτησίν των, καὶ τῶν ὁποίων τὸ θάρρος διατηρεῖται ἀκόμη ἀλύγιστον, ἐξωτερικεύονται μὲ μεγάλην πικρίαν περὶ τῶν σωματικῶν ποινῶν. Οὕτω, ἓν ἀγόρι τεσσάρων ἐτῶν ἐφώνησε πρὸς τὸν δέρνοντα πατέρα του: «Κακέ, κακέ ἄνθρωπε!» καὶ ἤρχισεν ὕστερα δυνατὰ, μακρᾶς διάρκειας, σπασμωδικὰ κλάματα. Ὅποιος θέλει ν' ἀναθρέψῃ τὰ παιδιά του εἰς ἐλευθέρους, εὐαίσθητους ἀνθρώπους, δὲν πρέπει εἰς οὐδεμίαν περίστασιν νὰ δέρνη. Ἡ σωματικὴ ποινὴ οὐδέποτε βελτιώνει. Ἡ διάστασις μεταξὺ τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ δέρνοντος παιδαγωγοῦ λαμβάνει διαρκῶς ὀξυτέρας μορφάς, ὃ δὲ σκοπὸς τῆς ποινῆς—βελτίωσις τοῦ παιδιοῦ—οὐδέποτε σχεδὸν ἐπιτυγχάνεται. Τὸ ξυλοκοπούμενον παιδί εἰς οὐδεμίαν μετάνοιαν ἔρχεται, καμμίαν καλυτέραν πρόθεσιν δὲν ἀποκτᾷ, τούναντίον μάλιστα κλίσιν πρὸς τὸ ψεῦδος, δυστροπία, πεί-

σμα καὶ σκληρότης ἐναντίον ἀσθενεστέρων, προσέτι δὲ ἐκτροχιασμοὶ πρὸς σεξουαλικὴν ζωὴν εἶναι συνέπειαι τῆς σωματικῆς ποινῆς.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὑπάρχουν πολλοὶ παιδαγωγοί, οἱ ὁποῖοι παραπονοῦνται διὰ μίαν διαρκῶς ἐπιτεινομένην ἐξαγρίωσιν τῶν παιδιῶν. Οἱ παιδαγωγοὶ οὗτοι θὰ ᾤφειλαν νὰ ἐξετάσουν μήπως ἡ ἐξαγρίωσις αὐτὴ πρέπει ἀκριβῶς ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν σωματικὴν ποινὴν (ξύλο). Εἶναι ἄλλως τε λίαν ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός, ὅτι πρωτόγονοι λαοί, τῶν ὁποίων ὁ πολιτισμὸς εὐρίσκεται πλησιέστατα εἰς τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν, δὲν δέρνουν τὰ παιδιὰ των. Οἱ ἐξερευνηταὶ διηγοῦνται σχετικῶς περὶ τῶν λαῶν τούτων, ὅτι τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γονεῖς εὐρίσκονται μεταξύ των εἰς ἀσυνήθως ἀγαθὰς σχέσεις. Ἡ ἀγωγή τοῦ μέλλοντος θὰ ρίψη ἄδικον λοιπὸν εἰς τὸν μέγαν πεσσιμιστὴν Schopenhauer, ὅστις θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον τόσον σκληρόν, ὥστε τὸν χαρακτηρίζει ὡς «ἓνα ζῶον ποῦ δέρνει».

Ὅποιοι ἀρχίζει μὲ τὸ ξύλο, δὲν θὰ εὕρῃ εὐκολὰ τὸν δρόμον πρὸς μίαν ἀγωγήν ἀπηλλαγμένην ξύλου. Τὰ παιδιὰ ποῦ ἔτρωγαν ξύλο, θεωροῦν τὸν παιδαγωγὸν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος παραιτεῖται τῆς ποινῆς τοῦ ξύλου, ὡς ἓνα ἀδύνατον καὶ δειλόν. Δοκιμάζουν λοιπὸν νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν μὲ διαφόρους μοχθηρίας καὶ ἀνηκούστως μεγάλας κακοηθείας. Χρειάζεται τότε πολὺ μεγάλη ὑπομονὴ καὶ πολυχρόνιος παιδαγωγικὴ ἐργασία, μέχρις ὅτου δείξη τὰς πρῶτας τῆς ἐπιτυχίας μίαν ἀνατροφήν ἀπηλλαγμένην ξύλου. Τὰ πεισμστάρικα ποιδιὰ μάλιστα δυσκόλως δυνάμεθα νὰ τὰ διορθώσωμεν διὰ τῆς βίας. Ἐπειδὴ εἶναι συνηθισμένα μὲ ἀγρίας τιμωρίας, εἶναι δυνατόν ἡ παράλειψις τῆς τιμωρίας νὰ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτὰ ὡς ἓνας κλονισμὸς. Δι' αὐτὸ ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει προκειμένου περὶ τοι-

ούτων παιδιῶν νὰ προσπαθῆ με κάθε μέσον νὰ τὰ πείθῃ, ὅτι δὲν ἐχάθη τὸ πᾶν δι' αὐτά. Προσπάθειαι ἐνδείξεως τρυφερότητος κατὰ τὴν κοινὴν ἐργασίαν καὶ κατὰ τὰ παιγνίδια κατορθώνουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν παιδιῶν. Μὲ τοῦτο δὲ κατορθώνεται ἐν σημεῖον ἐξορμήσεως πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἐκτὸς τῆς ἀπολύτου ἀποκρούσεως τῆς ποινῆς τοῦ ξύλου, πρέπει νὰ ὑποδειχθῆ μίαν φορὰν ἀκόμη καὶ μάλιστα λίαν ἐμφαντικῶς, ὅτι ἐν τυχὸν ἐλαφρὸν ράπισμα—αὐτὸ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ἀνωφελές παιδαγωγικῶς—βλάπτει ὀλιγώτερον παρὰ μία συγκρατημένη μὲν καὶ ἤρεμος, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν διαρκοῦσα βαρυθυμία τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ ἀδιάκοπος στέρησις ἀγάπης. Τὸ τυχὸν ράπισμα καὶ ἢ κατὰ τὸ ἔσπερας ἐπακολουθοῦσα λίαν σοβαρὰ συμφιλίωσις εἶναι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνα, παρὰ ἢ μακροχρόνιος ἐκείνη καταδίκη: «Δὲν θὰ σ' ἀγαπῶ τώρα ἐπὶ 4 ἐβδομάδας!».

Κάθε ποινὴ χρησιμοποιοεῖται ὡς βοηθητικὸν μέσον, ἔνεκα παιδαγωγικῆς ἀνεπαρκείας. Διὰ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη χρόνον θὰ εἶναι ἀναγκαῖαι αἱ ποιναὶ ἐν τῷ παιδαγωγικῷ βίῳ. Ὅσον καλύτερα ὅμως ὁ παιδαγωγὸς κατανοεῖ τὸ παιδί καὶ τοὺς λόγους τῶν ἀταξιῶν του, τόσον μᾶλλον θεραπεύει καὶ παραπτώματα διὰ συνετῆς καρτερίας, χωρὶς νὰ διεγείρῃ τὸ πείσμα τοῦ παιδιοῦ, τόσον καλύτερον εὐρίσκει τὸ ὀρθὸν μέτρον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ παιδί, πρὸ πάντων δέ: τόσαι περισσότεραι δυνατότητες ἀναπτύξεως ὑπάρχουν ὡς πρὸς τὴν αὐτενέργειαν τοῦ παιδιοῦ καὶ τόσον σπανιωτέρα ἀνάγκη τιμωρίας θὰ παρουσιάζεται.

*

«Υπάρχει μία ὑπερβολὴ αὐστηρότητος καὶ μία ὑπερβολὴ ἐπιεικείας. Ἀμφότεραι πρέπει ν' ἀποφεύγωνται. Ἄν κάμνετε ἓνα παιδί νὰ ὑποφέρῃ, θέτετε τὴν ὑγείαν του καὶ τὴν ζωὴν του εἰς κίνδυνον. Τὸ κάμνετε πράγματι ἀξιολύπητον. Ἄν πάλιν φείδεσθε αὐτοῦ μὲ ὑπερβολικὴν ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ μὴ πάθῃ τὸ παραμικρὸν κακόν, τοῦ προπαρασκευάζετε μεγάλην δυστυχίαν. Τὸ καθιστᾶτε τρυφερόν, εὐαίσθητον. Τὸ ἀποσπᾶτε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν, θέλετε δὲν θέλετε, θὰ ἐπανέλθῃ πάλιν. . . . Ἄν ξέρετε τὸ ἀσφαλέστερον μέσον, νὰ κάμετε τὸ παιδί σας δυστυχισμένον, ὀφείλετε νὰ τὸ συνηθίσετε νὰ γίνωνται «ὅλες οἱ χάρες του». Διότι αἱ ἀπαιτήσεις του αὐξάνουν ἀδιακόπως μὲ τὸ πάθος νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτάς. Ἄργα ἢ γρήγορα θὰ σᾶς ἀναγκάσῃ ἡ ἀδυναμία, ποὺ ἔχετε νὰ τοῦ ἀρνηθῆτε κάτι, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας. Καὶ ἡ ἀσυνήθης αὐτῆ ἀρνήσις θὰ τοῦ εἶναι πολὺ μεγαλύτερον βάσανον, παρὰ ἡ στέρησις τοῦ ζητηθέντος ἀντικειμένου». Οὗτω ἐδίδασκεν ὁ Rousseau πρὸ 150 ἐτῶν.

Ἡ ἀπαγόρευσις καὶ τὸ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένον ζήτημα τῆς ὑπακοῆς εἶναι ἐν τῇ ἀγωγῇ λίαν ἀναγκαῖα. Τὸ παιδί πρέπει νὰ συνηθίσῃ νὰ ὑπακούῃ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πρέπει νὰ διανύσῃ μεγάλην ὁδὸν τὸ παιδί ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπαγορεύσεως, μέχρις ὅτου τοῦτο ἐγκαταταχθῇ ἐκουσίως ὡς μέλος πειθαρχικὸν μιᾶς κοινότητος ὁμοίων του. Χρειάζεται πολὺς καιρός, μέχρις ὅτου τὸ παιδί ἀναλάβῃ εὐχαρίστως μίαν ὑποχρέωσιν. Κατ' ἀρχὰς τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ νὰ ἐννοῇ τὸ ἀπαιτηθὲν παρ' αὐτοῦ, ἔπειτα πρέπει νὰ ἐκτελῇ τὴν δοθεῖσαν ἐντολὴν ἢ νὰ συμμορφώνεται πρὸς τὴν ἀπαγόρευσιν. Ἀπαιτοῦνται ὅμως πολλαὶ ἀσκήσεις, ἵνα ἐθισθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἄλλων, ἵνα συμμορφωθῇ πρὸς

τὰς ἐπιβληθείσας ἀπαγορεύσεις. Καὶ μάλιστα ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ τελευταῖον βῆμα: τ ἢ ν β ο ὕ λ η σ ι ν. Ἡ βουλευτική ἐνέργεια ἀπαιτεῖ μεγάλας δυνάμεις. Εἶναι δηλ. ἀναγκαῖα πολλή σκέψις καὶ ὠριμότης τις, διὰ νὰ δύναται νὰ ὑπακούῃ καὶ νὰ θέλῃ νὰ ὑπακούῃ.

Πολλοὶ παιδαγωγοὶ ἀπαιτοῦν λίαν προώρως ἀπὸ τὸ παιδί τελείαν ὑπακοήν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ὁ λίαν ἰσχυρὸς τονισμὸς τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς ἄγει εἰς τοῦτο τὸ ἀποτελεσμα, ὅτι ἐὰν ἀπαιτῶμεν ἀπόλυτον ὑπακοήν ἀπὸ ἓνα παιδί, δυνατὸν μὲν νὰ προκύψῃ ἓνα «ἠθικῶς ἀξιόλογον» κατὰ τὸ φαινόμενον παιδί, ἀλλὰ θὰ εἶναι παιδί, τοῦ ὁποίου ἡ ἀληθινὴ φύσις δὲν θὰ ἐκδηλωθῇ ὅπως πρέπει. Ὁ ἀπαιτῶν ραγδαῖα ἀποτελέσματα ἐκ τῆς ἀσκουμένης ἀγωγῆς δὲν δίδει ἐπαρκῆ προσοχὴν εἰς τὴν ψυχικὴν ἰδιοφυίαν τοῦ παιδιοῦ. Μερικαὶ μητέρες π.χ. ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ των λίαν προώρως νὰ ἔχουν πολὺ καλοὺς τρόπους, ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ τόσον ἄφογον συμπεριφορὰν, ὅποιαν μόλις δεικνύουν οἱ ἐνήλικοι. Θέλουν δηλ. νὰ ἐπιτύχουν ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἓν πρᾶγμα, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἀνθρωπότης ἐχρειάσθη αἰῶνας. Διὰ τοιούτων λοιπὸν πιέσεων φθάνουν μὲν εἰς φαινομενικῶς καλὰ ἀποτελέσματα, αἱ πρόωροι ὅμως αὐταὶ ἐνέργειαι ἐπιδροῦν οὐχὶ σπανίως ὀλεθρίως καὶ ὡς πρὸς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν μετέπειτα ὀριστικὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀγωγῆς.

*

Τὸ παιδί παρουσιάζει πολλάκις χάσματα μνήμης δυσκόλως ἐξηγούμενα. Πράγματά τινα ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις.

Ἀσχολεῖται μὲ τὸ μάθημα ἄρκετὰ καὶ ἐν τούτοις ὁ παιδαγωγὸς βλέπει, ὅτι ἀκριβῶς τὸ πρᾶγμα τοῦτο δὲν συγκεντρώνει ὅσον πρέπει τὴν προσοχὴν τοῦ παιδιοῦ, διαρκῶς λησμονεῖται. Ὑπομιμνήσκομεν: Ἡ Ψυχανάλυσις διδάσκει, ὅτι ἐπιθυμῖαι τινές, παραστάσεις, ἀναμνήσεις καὶ συναισθήματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀνεκτὰ ἐν τῇ συνειδήσει, παραμερίζονται εἰς τὸ ἀσυνεῖδητον. Ὅπου λοιπὸν συμβαίνει νὰ λησμονῆ τὸ παιδί νοήματα, συναισθήματα, πράξεις καὶ σκοπούς, τὰ ὁποῖα ἔνεκα τῶν συχνῶν ἐπαναλήψεων ἰδιαζόντως ἔπρεπε νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει του, ἐκεῖ πρόκειται περὶ τοιαύτης ἀπωθήσεως. Πολλάκις μάλιστα συμβαίνει κάτι περισσότερο: Ὅταν ἓνα συναίσθημα παραμερίζεται λίαν ἰσχυρῶς, τότε καθίσταται ἔτι ὑπερβολικώτερον τὸ ἀντίθετον συναίσθημα, ὡς ἀντιστάθμισμα ἰσχυρόν. Οὕτω δύναται νὰ ἐμφανισθῆ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρ-
χικῶς ὑπαρχούσης ἀγάπης σφοδρὸν μῖσος.

*

✓ Ὁ ἐνήλικος μὲ τὰς γνώσεις καὶ δεξιότητάς του εἶναι πολὺ ἀνώτερος τοῦ παιδὸς ἐν τῷ καθημερινῷ συναγωνισμῷ. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη μεταξὺ τῆς «ἐμπειρίας» καὶ «ἀπειρίας», τοῦ «μέγας» καὶ «μικροῦ» ἔχει βαθεῖας ψυχικὰς συνεπειάς.

Ὁ Βιεννέζος ψυχολόγος Alfred Adler, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, ἀνεκάλυψε κατὰ τὰς ἰατρικὰς του ἐρεῦνας, ὅτι μειονεκτήματα σωματικῶν ὀργάνων (ὅταν δηλ. ταῦτα μειονεκτοῦν μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν λειτουργίαν ἄλλων ὀργάνων) καὶ βλάβαι ὀργάνων τινῶν τοῦ σώματος, ἔχουν ὄχι μόνον σωματικὰς, ἀλλὰ καὶ ψυχικὰς συνεπειάς. Τὰ

μειονεκτήματα ταῦτα προκαλοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀστάθειαν καὶ συναισθήματα κατωτερότητος (μειονεξίας). Εἰς τὰς ὀργανικὰς ταύτας βλάβας καταλέγεται βαρυκοΐα, ἐλαττώματα τῶν ὀφθαλμῶν, ἐλαττώματα γλωσσικὰ (ὅπως ψεύδισμα), χωλότης, μικρὸν ἀνάστημα καὶ ἄλλα ἀκόμη. Βραδύτερον ἀπεκάλυψεν, ὅτι ἄλλαι τινὲς σωματικαὶ ιδιότητες, ὅπως κόκκιναι πρίχες, ἀριστεροχειρία, πολὺ μικρὰ ἢ ἄδικος κοινωνικὴ ἐκτίμησις, (διὰ τὸ νόθον π.χ. τῆς γεννήσεως, ἢ τὸ πολὺ ταπεινὸν τῆς καταγωγῆς) εἶναι σφραγίδες, ποὺ φανερόνουν τὴν ἔλλειψιν ἀξίας καὶ δύνανται νὰ προκαλοῦν τὸ συναισθηματὶ τῆς κατωτερότητος. Τὰ συναισθήματα ταῦτα εἶναι παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι γεννῶνται μόνον ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους. Οἱ ἔχοντες συναισθηματὶ κατωτερότητος ὑπερεκτιμῶσι τοὺς συνανθρώπους των σχεδὸν πάντοτε, καθ' ὃ μέτρον ὑποτιμῶσι καὶ τὰς ἰδικὰς των δυνάμεις. Ἐν τούτοις δύνανται τοιοῦτοι ἀνθρώποι ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν των δρᾶσιν νὰ εἶναι ἀξιόλογοι. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν, οἱ ὁποῖοι ὀλίγον μόνον δρῶσιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, εἶναι ἀπηλλαγμένοι κάθε συναισθήματος κατωτερότητος, ἐνῶ ἀντιθέτως ἄλλοι, σοφοὶ καὶ ἀξιόλογοι ἀνθρώποι, πάσχουν πολλάκις ὑπερβολικὰ ἐξ αὐτῆς.

Κάθε πραγματικὴ κατωτερότης, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ συναισθηματὶ τῆς κατωτερότητος, δεικνύουν τάσιν πρὸς ὑπερβολικὴν ἀναπλήρωσιν (ὑπεραντιστάθμισιν). Τὸ βεβλαμμένον ἢ ἐξησθενημένον ὄργανον τοῦ σώματος ἐπιτυγχάνει τοῦτο διὰ σωματικῶν λειτουργιῶν. Παράδειγμα: Ὄταν ἐν ὄργανον—π.χ. ἐν νεφρὸν—ἐλλείπη, τότε ἀναλαμβάνει τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ τὸ ἕτερον νεφρὸν. Ὄταν ὁμως δὲν ἐπαρκῆ ἡ δύναμις ἐνὸς σωματικοῦ ὀργάνου πρὸς τοιαύτην ὑπερβολικὴν ἐργα-

σίαν, τότε ἡ ἀντιστάθμισις γίνεται δι' ἄλλων σωματικῶν ἢ καὶ ψυχικῶν δυνάμεων. Εἰς τοὺς ἔχοντας συναισθημα κατωτερότητος π.χ. παρέχουν πολλάκις ἀξιόλογον βοήθειαν ἢ μνήμη, ἢ προσοχή, ἢ εὐαισθησία καὶ ἢ διαίσθησις: "Ὅποιος αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀσθενέστερον τῶν ἄλλων καὶ κατώτερον ἕνεκα κοινωνικῆς θέσεως, ζητεῖ ἀντιστάθμισιν διὰ μιᾶς ἀντιστοίχου ὑπερεντάσεως ἰδιοτήτων τινῶν. Οὕτω δύναται νὰ κατορθωθῆ, ὥστε βαρύκοοί τινες νὰ γίνωσι σπουδαῖοι μουσικοί, βραδύγλωσσοι νὰ γίνουν μεγάλοι ρήτορες (Δημοσθένης), ἄνθρωποι μὲ ἐλαττωματικὴν ὄρασιν περίφημοι ζωγράφοι, μικροὶ τὸ ἀνάστημα καὶ ἀφανεῖς νὰ γίνουν ὑπέροχοι στρατηγοὶ (Ναπολέον).

Τὸ συναισθημα τῆς κατωτερότητος ἐμφανίζει πολλὰς διαφορὰς καὶ ἀποχρώσεις. Αὗται ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν σωματικῶν ἰδιοφυϊῶν, ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πρώτων βιωμάτων τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἰδιάζουσαι ἀδυναμίαι σωματικαὶ ἢ πνευματικαὶ δύνανται νὰ καταστῶσι σοβαρὰ ἐλατῆρια πρὸς διαμόρφωσιν προσωπικότητος. Ἀκριβῶς ἐκ τῶν κατωτεροτήτων ἢ τοιούτων συναισθημάτων ἀναπτύσσονται ἐνίοτε δυνάμεις σφόδρα μεταβάλλουσαι τὸν παιδικὸν χαρακτήρα. Μία σειρά ἐλαττωμάτων, ὡς κλίσις πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ ὑποκρισίαν, ἐξωτερικεύσεις αἰδημοσύνης, ἀλλὰ καὶ θυμοῦ καὶ πείσματος, ἔχουν τὴν πηγὴν των πολλάκις ἐν τῷ συναισθηματι τῆς κατωτερότητος τοῦ παιδίου.

Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ ἐπιδρᾷ ἰδιαζόντως καὶ ἡ ἀντιθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐνήλικον. Τὸ ὅτι π.χ. εἶναι ἀκόμη «μικρὸ» καὶ τὸ ὅτι «εἶναι ἀνόητο ἀκόμη», γίνεται αἰτία γεννήσεως τοιούτων συναισθημάτων ἀδυναμίας καὶ ὑποτιμήσεως.

Πάλιν πρέπει νὰ μνημονευθῆ ὁ Rousseau: «Κάθε κακὸν προέρχεται ἐξ ἀδυναμίας. Τὸ παιδί ἀκριβῶς εἶναι κακόν, διότι εἶναι ἀδύνατον. Δώσατέ του δύναμιν καὶ τότε θὰ γίνῃ καλόν». Τὸ παιδί ἀπαντᾷ μὲ λίαν ὑπερβολικὰς σκέψεις. Εἶναι ἀδύνατον καὶ δι' αὐτὸ θέλει νὰ εἶναι ἰσχυρόν· μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰ συνήθη του προβλήματα καὶ δι' αὐτὸ θέλει νὰ γίνῃ μέγαν. Εἶναι μικρὸ καὶ δι' αὐτὸ θέλει νὰ γίνῃ μέγαν, μεγαλύτερον ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους. Εἶναι ἀνίσχυρον ν' ἀμυνθῆ καὶ δι' αὐτὸ θέλει νὰ εἶναι ἐπιτιθέμενος. Δύναται ὅμως ἢ ἔλλειψις αὐτοπεποιθήσεως αὕτη νὰ ἔχῃ καὶ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα, νὰ ὀδηγῆ δηλ. εἰς ἀτολμίαν, αἰδημοσύνην καὶ ὑπόκρισιν ἀσθενείας. Πρὸς τοῦτο ἀγωνίζεται τὸ παιδί, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, μὲ σχεδιασμένην ἄσκησιν. Ὅταν δ' αἱ προσπάθειαι του, ὅπως ἐπιβληθῆ, ἀκολουθοῦσαι ἓνα ὠρισμένον δρόμον, συνήθως τὸν τῆς ἐλάσσονος ἀντιστάσεως, ἀποβοῦν ἄγονοι, τότε μεταφέρει αὐτὰς ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου.

Ὅταν «καλὰ» παιδιὰ δὲν προσέχωνται ἢ προσέχωνται ὀλίγον, τότε ἀκριβῶς γίνονται κακά, ἵνα ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των δι' ἀταξιών. Ἄλλα παιδιὰ πάλιν, ὡς ἤδη ἐδηλώθη, ὑποκρίνονται, δεξιῶτατα πολλάκις, ὅτι εἶναι ἄρρωστα, ἵνα προσελκύσουν τὴν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην. Σχεδὸν εἰς κάθε σχολικὴν τάξιν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἓναν ἀληθινὸν «τρελλὸν τῆς τάξεως». Τοιαῦτα παιδιὰ νομίζουν, ὅτι δὲν ἔχουν ἄλλο μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἐκβιάσουν τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων ἐφ' ἑαυτῶν, παρὰ χονδροειδεῖς τινὰς κινήσεις ἐνὸς γελωτοποιοῦ. Ἐὰν δὲ κατορθώσουν μὲ τὰ ἀστεῖά των νὰ προσελκύσουν τοὺς γέλωτας τῶν συμμαθητῶν των ἢ καὶ τῶν ἐνηλίκων, τότε ὑπερβάλλουν ἀκόμη περισσότερον τὰς

τρέλλας των. Βάφουν τὰ πρόσωπά των μὲ χρῶμα ἢ μὲ μελά-
νην, βάζουν τὸ καπέλλο των παράξενα ἢ προσπαθοῦν μὲ σχι-
σμένα, ρυπαρὰ ἐνδύματα νὰ κάμνουν ἐντύπωσιν. Ἐπίσης
διάφοροι κινήσεις, ὡς κάμμουσι τῶν ὀφθαλμῶν, κωμικαὶ κι-
νήσεις τῶν χειρῶν, καὶ σήκωμα τῶν ὠμων (τὰ λεγόμενα Ticks),
ἅτινα κατὰ ποικίλους τρόπους εὐνάνται νὰ ἐμφανίζονται
καὶ ἅτινα χαακτηρίζουν τὰ ἰδίως εἰς βρσειαν μορφὴν νευρικὰ
παιδιά, χρησιμοποῦνται πρὸς ἐκβίασιν τῆς προσοχῆς τοῦ
περιβάλλοντος. Πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται ἐκδηλώσεως ἴσως εἶ-
ναι μέσα ἰκανοποιήσεως τῆς ἐρμῆς των καὶ προσπάθειαι ὅ-
πως προσελκύσουν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν
ἄλλων. ✓

Ἡ ἀνδρική διαμαρτυρία: Ἡ κοινωνικὴ μας διάταξις
ἐκτιμᾷ τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρικοῦ γένους ἄς ἀνάτερα καὶ ἀξιολο-
γώτερα τῶν ἔργων τῆς γυναικός. Ἐνεκα τῆς μειώσεως ταύτης
τῆς ἀξίας τῆς γυναικός καὶ τῆς συχνῆς περιφρονήσεως, ὑποφέ-
ρουν πολλάκις ὅλα τὰ κοράσια καὶ αἱ γυναῖκες πολὺ σοβαρῶς
ἐκ τοῦ γεννωμένου συναισθήματος κατωτερότητος. Ἐκ τῆς
ἀπόψεως: «ὁ ἄνδρας εἶναι ἀνώτερος», οἱ στένοντοὶ ἰουτὰς μειου-
μένας καὶ ἀμύνονται, διαμαρτύρονται κατὰ πάσης ὑποτι-
μήσεως. Τοῦτο δεικνύεται καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικεύσεις τῶν κορα-
σίων, τὰ ὅποια θὰ ἐπροτίμων νὰ εἶναι ἀγόρια. Ἄλλως
τὰ περισσότερα παιδιά, ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μεγαλυτέρας ἐκ-
τιμήσεως τοῦ ἀνδρός, βλέπουν ἐν πάσῃ ἀνδρικῇ πρόξει τὴν
κυριαρχίαν καὶ τὴν δύναμιν. Τὸ γυναικεῖον φύλον ἔμως ἐφευ-
ρίσκει πολλὰ μέσα, δι' ὧν νὰ κάμνη ἐντύπωσιν εἰς τὸ ἀνδρι-
κὸν φύλον.

✓ Μία περαιτέρω μορφή τῆς κατωτερότητος: Τὸ πτωχὸν παιδίον ὑποφέρει πολὺ ὑπὸ τὴν πτωχείαν του. Διαρκῶς συναισθάνεται: «Εἶμαι ἓνα φτωχὸ παιδί, ἓνα παιδί προλεταρίων!». Καὶ τὸ κεκρυμμένον αὐτὸ συναίσθημα εἶναι διὰ τὸ παιδί ἓνα πιεστικὸν βᾶρος, διότι εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν αἰσθάνεται, ὅτι ὑπόκειται εἰς τὸ παιδί τοῦ εὐπόρου. Μία προσεκτικὴ καλὴ διαφώτισις καὶ διδασκαλία, ὅτι κάθε ἐργασία εἶναι ἀξία ἐκτιμῆσεως, δύνανται νὰ ὑποβοηθήσουν ὀλίγον πρὸς χαλάρωσιν τοῦ συναισθήματος τούτου τῆς κατωτερότητος. Ἡ τελικὴ ἐξαφάνισις τούτου ὅμως μόνον διὰ τῆς βελτιώσεως τῆς κοινωνικῆς των καταστάσεως δύνανται νὰ ἐπέλθῃ. ✓

Ἡ Ἄλφρεδος Adler διδάσκει, ὅτι ἡ ἀγωγή ἔχει ὡς ἔργον ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὰ παιδιὰ τὴν «γενικὴν πλάνην», ἐξ ἧς προκύπτει ἐσφαλμένη ἀντίληψις τῆς ζωῆς, καὶ ν' ἀπολυτρώσῃ αὐτὰ ἀπὸ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην θέσιν. «Πολλὰ τοιαῦτα παιδιὰ φέρουν τρόπον τινὰ ματογυᾶλια, τὰ ὁποῖα διαθλῶσιν οὕτω τὰς προσπιπτούσας ἀκτῖνας (γεγονότα τῆς ζωῆς, πληροφορίαι, γνώσεις), ὥστε νὰ διαμορφώνεται πρὸ αὐτῶν ἡ ζωὴ ὅπως μυστικὰ τὴν ποθοῦν. «Τὰ γυαλιὰ» αὐτὰ πρέπει νὰ τ' ἀφαιρέσωμεν, διὰ νὰ δυνηθῇ τὸ παιδί νὰ βλέπῃ πάλιν φυσικὰ».

Ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία ἀπαιτεῖ ἐπίσης ἀπὸ τὴν νέαν Παιδαγωγικὴν νὰ θεραπεύῃ τὴν ἔλλειψιν αὐτοπεποιθήσεως τοῦ παιδιοῦ διὰ καταλλήλου ἐνθαρρύνσεως. Τοῦτο πρέπει νὰ κατανοηθῇ ὀρθῶς. Ὅλαι αἱ πράξεις καὶ προσπάθειαι τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ κρίνωνται ἀναλόγως καὶ νὰ ἐκτιμῶνται καλύτερον. Διὰ μιᾶς δικαίας ἐκτιμῆσεως τὸ παιδί ἀσφαλῶς ἐνθαρρύνεται.

Παράδειγμα: Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποὺ τραυλί-

ζουν υποφέρουν από ένα παράδοξον φόβον όμιλίας. Όλα όμως σχεδόν τὰ τραυλίζοντα παιδιά, όταν εύρίσκωνται εις ένα περιβάλλον φιλικόν των, δύνανται νά όμιλοϋν καλά και χωρίς νά τραυλίζουν. Ταϋτα λοιπόν δέν θεραπεύονται εύκόλως, όταν τὰ διδάσκωμεν διαφόρους φθόγγους ή συλλαβάς. Αύστηραι παραινέσεις, τιμωρία και μάλιστα χλευασμοί μεγαλώνουν τον φόβον και ένισχύουν τὸ κακόν και οϋτω τὰ παιδιά αϋτὰ γίνονται ύπερευαίσθητα και δειλά. Έδῶ βοηθεϊ μόνον μία βραδεία άπώθησις τῆς άβεβαιότητος δι' έργασίας έπιμελῶς έκλεγομένης και μία ένθάρρυνσις συστηματική. Έπίσης πολλοί παιδαγωγοί μεταχειρίζονται έσφαλμένως τὰ άνάπηρα παιδιά. Η τὰ καθιστοϋν δηλ. ύπερβολικῶς τρυφερά δια τῆς μεγάλης στοργῆς, τήν όποίαν δεικνύουν πρὸς αϋτά, πρὸς τὰ βαρέως ιδίως πάσχοντα παιδιά, ή φέρονται άστόργως πρὸς αϋτά με χλευασμούς και περιφρόνησιν. Μία τοιαύτη άσυνείδητος έπίδρασις, γίνεται έπειτα αίτία βαρειῶν έπιδράσεων έπί τον χαρακτήρα.

Η άποψις αϋτη τῆς Άτομικῆς Ψυχολογίας περι τῆς ένθάρρυνσεως τῶν παιδων οϋχι σπανίως γίνεται έσφαλμένως και ύπερβολικῶς άντιληπτή. Παραπείθουν δηλ. τινές τὰ παιδιά, ότι έχουν ίκανότητα δράσεως, τήν όποίαν οϋτε έχουν οϋτε δύνανται ν' άποκτήσουν. Είναι τρομερόν σφάλμα νά εξαπατῶμεν τὸ παιδί περι τῶν όρίων τῆς δυναμικότητός του. Πρέπει όμως νά διδαχθῆ κατὰ πάσας τὰς βαθμίδας τῆς ναπτύξεώς του, ότι ύπάρχουν έργασία και δια τήν δύναμίν του, τὰς όποίας όμως δέν δύναται άκόμη νά έκτελέσῃ και ότι ύπάρχουν γνώσεις, τὰς όποίας δέν δύναται άκόμη νά έννοήσῃ. Τὸ παιδί πρέπει ν' άποκτήσῃ μίαν όρθήν έκτίμησιν τῶν ιδίων δυνάμεων. Κατὰ τὰς παιδαγωγικὰς ταύτας προσπαθείας σπουδαίον

εἶναι νὰ διδάσκωμεν τὸ παιδί, ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἐλλείψεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ διορθώσῃ καὶ ἀποτυχίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐπανορθώσῃ. Πρέπει ν' ἀφήνωμεν τὸ παιδί, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, νὰ αὐτοβοηθῆται. Ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐργάζεται μόνον του, νὰ τὸ ἀφήνωμεν νὰ ἐργάζεται μόνον του. Ὁ χειρισμὸς τοῦ συναισθήματος τῆς κατωτερότητος καὶ πρὸ πάντων ἡ καταπολέμησις αὐτοῦ ἔχει σπουδαίαν σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χαρακτῆρος καὶ πρέπει νὰ παρακολουθῆται ὀρθῶς κατὰ τὴν προσήκουσαν ἀνατροφὴν τῶν παιδιῶν.

*

Οἱ γονεῖς εἶναι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται εἰς τὸ παιδί ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς κοινωνίας. Ὅλα τὰ παιδιὰ αἰσθάνονται ἑαυτὰ κατ' ἀρχὰς ὡς ἐξηρητημένα ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ἰδίως ἀπὸ τὴν μητέρα. Διὰ τοῦτο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ πόθος τῆς μητρὸς ἰδιαιτέρως εἶναι τόσον μέγας καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας τότε μόνον ὑπάρχει, ὅταν ἡ μητέρα εἶναι πλησίον. Πολλὰ παιδιὰ ἐξωτερικεύουν ἀμέσως φόβον, ὅταν ὑποπτευθοῦν, ὅτι ἡ μητέρα θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀπομακρυνθῇ. Τοῦτο εἶναι ἀπολύτως κατανοητόν, ἀφοῦ ἡ μητέρα εἶναι ἡ σπουδαιοτάτη, κατ' ἀρχὰς μάλιστα ἡ μόνη πηγὴ, τῆς διὰ τῆς τροφῆς ἱκανοποιήσεώς του. Αὕτη εἶναι διὰ τὸ παιδί ἀνάγκη τῆς ζωῆς. Οἱ πρῶτοι οὗτοι δεσμοὶ ἀναπτύσσονται ραγδαίως περαιτέρω. Τὸ παιδί ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τρυφερὰν ταύτην ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα τῆς μητέρας μὲ τὴν ἀγάπην του. Εἰς τοὺς γονεῖς βλέπει τὸ ἰδεῶδες του καὶ θὰ ἐπεθύμει νὰ εἶναι ὅπως αὐτοί.

Πατὴρ καὶ μήτηρ παίζουν ἔμως εἰς τὴν ζωὴν κάθε παιδιοῦ ἵνα διπλοῦν ρόλον. Τὸ ἀγόρι βλέπει εἰς τὸν πατέρα του τὸ πρότυπὸν του, τὸ ἰδεῶδες του. Θέλει νὰ εἶναι τόσον ὑψηλὸν ὅπως αὐτός, τόσον ἰσχυρὸν, σοφὸν καὶ δυνατὸν ἔσον αὐτός. Ἐντὸς ὀλίγου ἔμως ἀποκολύπτει, ὅτι ἡ μητέρα του δὲν ἀγαπᾷ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα. Αἰσθάνεται λοιπὸν ἑαυτὸ θιγόμενον ὡς πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς μητρός, τὴν ὁποῖαν ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχη μόνον αὐτός. Τότε γεννᾶται εἰς τὸ παιδί ἐν δεύτερον συναίσθημα, ἀντίθετον τῆς ἀγάπης. Τὸ ἀγόρι τώρα παρὰ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἀγάπης του δεικνύει καὶ μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἔκδηλον ἀντιπάθειαν πρὸς αὐτόν. Ἐνίοτε μάλιστα αὕτη κατανατᾷ συναίσθημα μίσους καὶ ἐπιθυμίας θανάτου. Ἡ ἐποχὴ αὕτη παρέχει εἰς τὸ παιδί μεγάλας καὶ κατ' ἀρχὰς ἀνυπερβλήτους θεωρουμένας δυσχερείας. Καὶ ἐν τούτοις ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι ἰδιάζουσα (ἡ Ψυχανάλυσις τὴν ὀνομάζει, βασιζομένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν, «Οἰδιπόδειον σύμπλεγμα») εἰς τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ. Ἐπίσης καὶ τὰ κοράσια δείχνουν ὁμοίους τρόπους σχέσεως ἀπέναντι τῆς μητρός. Ἐνα ὑγιὲς παιδί, μέσα εἰς ὠργανωμένον οἰκογενειακὸν βίον, θὰ ὑπερνικήσῃ ἐντὸς ὀλίγου τὰς τάσεις ταύτας. Οἱ γονεῖς δὲ ὀφείλουσιν ἀπέναντι τοιούτων ἐξωτερικεύσεων ν' ἀντεπεξέρχωνται μὲ σύμμετρον εὐμένειαν, οὔτε δηλ. νὰ καταπνίγουν μὲ ὑπερβολὴν οὔτε νὰ χλευάζουν ἢ νὰ ἐνισχύουν τὸ συναίσθημα αὐτὸ δι' εἰρωνειᾶν (τὰ παιδιὰ δὲν ἐννοοῦν τὰς εἰρωνείας!). Ὅλοι αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ συναισθήματος τούτου πρέπει ν' ἀντιμετωπίζωνται θετικῶς καὶ ἔσον δυνατὸν νὰ ἐξομαλύνωνται. Ὅταν ὁμως μεταξὺ πατρός καὶ μητρός ἐπικρατοῦν ἰσχυραὶ ἀντιθέσεις, τότε τὸ «οἰδιπόδειον σύμ-

πλεγμα» παροξύνεται σφόδρα. Ἡ δ' αὔξησις τοῦ συμπλέγματος τούτου παύει περὶ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας—ὅποτε τοῦτο ὑποκύπτει εἰς τὸ παραμέρισμα (ἀπωθεῖται εἰς τὸ ἀσυνείδητον).

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν τὴν σύστασιν, ὅπως ἀποφεύγεται ἡ πολλάκις ὑπάρχουσα συνήθεια νὰ προσλαμβάνεται τὸ παιδί εἰς τὴν κλίνην τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς. Ἐκτὸς τῶν ὑγεινολογικῶν ἀπόψεων, αἱ ὁποῖαι ἀπαγορεύουν τοῦτο, ὑπάρχουν καὶ ψυχολογικοὶ λόγοι ἀπαγορεύοντες τὴν συνήθειαν ταύτην. Διδομένων τοιούτων ἀφορμῶν ὑπάρχει ὁ κίνδυνος δι' ἀμφοτέρα τὰ φύλα, νὰ νομίζουν, ὅτι εἶναι τὰ αὐτὰ ὅπως ὁ πατήρ ἢ ἡ μήτηρ των. Τοῦτο δὲ πάλιν δυνατὸν νὰ δυσχεράνη τὴν εὐπαθῆ θέσιν, εἰς ἣν εὐρίσκεται ἓν παιδίον τῆς ἡλικίας αὐτῆς.

Ἡ πρώτη πρὸς τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα ἀγάπη ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν. Τὸ ἀγόρι θέλει ἐπὶ μακρὸν χρόνον νὰ εἶναι ὁ πατήρ ἢ ὁμοιον πρὸς τὸν πατέρα, τὸ δὲ κορίτσι νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὴν μητέρα. Κάθε ἄνθρωπος ἐμφανιζόμενος διὰ πρώτην φοράν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, συγκρίνεται συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα πρὸς τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα καὶ ἀναλόγως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συγκρίσεως τὸ παιδί κατευθύνεται πρὸς αὐτὸν φιλικῶς ἢ ἐχθρικῶς. Οὕτω δὲ ὅλαι αἱ συναισθηματικαὶ σχέσεις, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀρχὰς ἴσχυον ὡς πρὸς τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα ἢ ἰσχύουν ἀκόμη, μεταβιβάζονται τμηματικῶς εἰς ἄλλους παιδαγωγούς, π.χ. τὴν νηπιαγωγὸν ἢ τὸν διδάσκαλον. Ἡ μεταβίβασις αὕτη ἄγει εἰς ἓνα στενὸν σύνδεσμον μετ' αὐτοῦ καὶ παίζει μέγαν ρόλον ἐν τῇ ἀγωγῇ. Ἡ τελικὴ λύσις τοῦ

συνδέσμου τούτου—ὁ καλὸς παιδαγωγὸς ὀφείλει ν' ἀποσύρεται ἐγκαίρως καὶ ν' ἀφήνῃ τὸ παιδί ν' αὐτοπαιδεύεται—εἶναι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀγωγῆς λίαν σημαντικὴ.

Ὅπου οἱ γονεῖς μεταχειρίζονται μὲ μεγάλην αὐστηρότητα τὸ παιδί καὶ ἄνευ τρυφερότητος, ἢ ἐχθροπάθειας τοῦ παιδιοῦ θὰ ἐπεκταθῇ βραδύτερον καὶ εἰς τὸν λοιπὸν περιβάλλοντα κόσμον. Πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ μίσους ἔχουν ἀποκτήσει τὴν ὀλεθρίαν δι' αὐτοὺς ἀποστροφήν πρὸς τοὺς συναθρώπους των ἐκ τῆς λίαν σκληρᾶς καὶ ἀστόργου ἀνατροφῆς. Ὅταν στοργικὴ καὶ συνετὴ ἀγωγή ἐνισχύῃ τὸ παιδί ἐν τῇ πρὸς τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα ἀγάπῃ του, τότε τοῦτο θὰ ἐρμηνεύη εὐμενῶς πάσας τὰς πράξεις των, βραδύτερον δὲ θὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κρίσιν του ταύτην καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ αἰσιοδοξία αὐτὴ δυνατὸν βεβαίως νὰ διαψεύδεται κάπου κάπου. Ἐν τούτοις ὁ αἰσιόδοξος ἄνθρωπος, ὅστις πιστεύει εἰς τὸ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ ἀγαθὸν καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην πρόοδον, εἶναι χιλιάκις εὐτυχέστερος, παρὰ ὁ μονήρης καὶ δύσπιστος ἀπαισιόδοξος.

*

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἡ πρώτη κοινωνία, ἐν τῇ ὁποίᾳ ζῆ τὸ παιδί. Ἄλλὰ καὶ μέσα εἰς τὴν καλυτέραν οἰκογένειαν ὑπάρχουν δυσχέρειαι καὶ ἐνοχλήσεις. Διὰ κάθε παιδί! Τὸ μονάκριβο παιδί πολὺ σπανίως εἶναι εὐκολον νὰ εὕρισκεται μὲ παιδιὰ τῆς περίπου ἡλικίας του. Ἡ κατὰ μόνας λοιπὸν ζωὴ του εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εὐνοῇ τὴν ἀνάπτυξίν του, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀποκλειστικὴ μετ' ἐνηλίκων συναναστροφή δύναται νὰ τὸ βλάψῃ. Καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ἐνήλικοι εἶναι τόσον καλοὶ καὶ λεπτῶν

αἰσθημάτων, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐννοήσουν ὀρθῶς πολλὰ ἀπὸ ὅσα σκέπτεται καὶ κάμνει τὸ παιδί. Ὅμιλοῦν καὶ πράττουν μέσα εἰς κάποιον ἄλλον κόσμον. Αἱ πολλαὶ τῶν ἀπαγορεύσεις, αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τοῦ μονάκριβου παιδιοῦ, δημιουργοῦν εἰς τὸ παιδί παράδοξα κωλύματα. Τὰ μονάκριβα παιδιὰ γίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκοινωνῆτοι καὶ ὑπερβολικοὶ ἐγωῖσταί, ἐὰν δὲν διορθωθοῦν προσηκόντως εἰς τὰ Νηπιαγωγεῖα καὶ τὰ λοιπὰ σχολεῖα.

Τὸ πλῆθος ἐπίσης τῶν ἀδελφιῶν καὶ ἡ σειρὰ τῆς γεννήσεως αὐτῶν εἶναι μία σημαντικὴ αἰτία τῆς ἀναπτύξεως πολλῶν ιδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρος. Ἄς σκεφθῶμεν τὴν προτίμησιν τῶν ἀγοριῶν ἀπέναντι τῶν κοριτσιῶν. Τὰ τελευταῖα ταῦτα αἰσθάνονται τὴν προτίμησιν αὐτὴν ὡς λίαν ἄδικον. Τὸ μικρότερον παιδί προσέχεται περισσότερο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα. Οὕτω δὲ μικρότερα ἀδέλφια φθονοῦνται πάντοτε ὡς ἐπικίνδυνοι ἀνταγωνισταὶ ἐν τῇ στοργῇ τῶν γονέων. Ἐπίσης παρατηρεῖται μεγάλη ἀποστροφή τῶν μεγαλυτέρων ἐναντίον παντὸς νεογεννήτου παιδιοῦ, διὸ πολλάκις ἀκούομεν: «Πάρτε το αὐτὸ τὸ παιδί ἀπ' ἐδῶ!» Ἡ «Ρίξε το στὸ νερὸ νὰ πνιγῇ!» Τὸ ὑστερότοκον (στερνοπούλι) ἰδίως φθονεῖται ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἀδέλφια, τὰ ὁποῖα τὸ πλησιάζουν κατὰ τὴν ἡλικίαν. Ὅσον θερμότερον ἀγαπᾷ τὴν μητέρα τὸ πραγματικῶς ἢ κατὰ τὴν ἰδέαν του παραμεληθὲν παιδί, ὅσον ἀδεξιώτερον ἢ μητέρα ἀφήνει νὰ αὐξάνῃ ἡ ζηλοτυπία αὐτὴ μὲ τὸ νὰ ἀστειεύεται ἢ νὰ παίζη, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀποστροφή καὶ τὸ μῖσος κατὰ τοῦ προτιμωμένου παιδιοῦ. Φράσεις ὡς: «Τώρα ἔχω ἓνα νέο παιδάκι! Αὐτὸ τὸ ἀγαπῶ περισσότερο! Τώρα δὲν σὲ χρειάζομαι πιὰ σένα!» συντελοῦν εἰς βαθεὰ τραύματα

τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἔχουν σημαντικὴν ἐπίδρασιν καθ' ὅλην τὴν ζωὴν ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν δύο ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους.

Τὸ πρωτότοκον παιδί ἐπιθυμεῖ νὰ στηρίζεται ἄνευ ὄρων εἰς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν νομίζει ὅτι κέκτηται καὶ εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀγάπης τῶν γονέων. Δυστυχῶς πολλοὶ γονεῖς ἐνισχύουν τὴν στάσιν του αὐτὴν, ἕνεκα τοῦ ὅτι εἰς τὸ πρωτότοκον παιδί, ἰδίως ἂν εἶναι ἀγόρι, δίδουν μίαν ἰδιαιτέραν θέσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ἐνα τοιοῦτον παιδί θεωρεῖ πολλάκις ἑαυτὸ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὡς ἀντιπρόσωπον τῶν γονέων καὶ μεταχειρίζεται τὰ μικρότερα ἀδέλφια του λίαν αὐταρχικῶς. Ἄν κατορθώσῃ τοῦτο κατὰ τὸν ἀγῶνα περὶ ἐπικρατήσεως νὰ ὑπερισχύῃ διαρκῶς ἀπέναντι τῶν ἀδελφῶν του, τότε καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του θὰ ἐπιδιώκῃ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὴν δύναμιν καὶ τὴν κυριαρχίαν ἀπέναντι τῶν ἄλλων.

Ἐξ ἄλλου, ἄλλα παιδιὰ, μεγαλύτερα, παραπονοῦνται διὰ τὴν θέσιν των. Ὅμιλοῦν ὡς νὰ ἐκακοπαθοῦσαν πραγματικῶς. «Ἐμεῖς τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ δὲν περνοῦμε καθόλου καλὰ! Διαθέτομεν τόσον ὀλίγον καιρὸν καὶ δὲν μᾶς βοηθεῖ κανένας. Πόσο καλύτερα περνοῦν τὰ μικρότερα ἀδέλφια μας! Εἴμεθα ὑποχρεωμένα νὰ φροντίζωμεν καὶ γι' αὐτά, γιὰ νὰ παίρνωμεν αὐτὰ ὅλα τὰ χάδια τῶν γονέων». Ἐνίοτε μάλιστα ἐξωτερικεύουν τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ, ὅτι θὰ προετίμων νὰ ἦσαν ἀκόμη μικρά. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου συμβαίνει καμμιά φορὰ τὰ μικρότερα παιδιὰ νὰ ἐρεθίζωνται καὶ κακοκαρδίζωνται ὑπὸ τῶν μεγαλυτέρων. Ἐνα δωδεκαετὲς κοράσιον ἐξομολογεῖται: «Ὅταν ἴσα ἴσα ὁ ἀδελφός μου παίζη ὠραῖα, τότε τοῦ παίρνω τὸ κιβώτιο τῆς οἰκοδομῆς. Φωνάζει καὶ κλαίει γι' αὐτὸ καὶ ἀ-

ναγκάζει τὴν μητέρα μου νὰ ἔλθῃ κι ἐγὼ χαίρομαι». Τί γίνεται ὅμως παρακάτω; Ἡ μητέρα ἔρχεται, βλέπει ἀπλῶς τὸ σφάλμα τοῦ μεγαλυτέρου παιδιοῦ καὶ ὄχι τὴν δύσκολον θέσιν του, τὸ τιμωρεῖ αὐστηρὰ καὶ γίνεται αἰτία νὰ αισθανθῇ πάλιν τοῦτο τὸν ἑαυτὸν του ὡς παιδί ἐπίτηδες καὶ ἀστόργως ἀπωθούμενον. Ἐν τῇ διαπιστώσει ταύτῃ, ὅτι δὲν ἀγαπᾶται ἀπὸ τὴν μητέρα του, εὐρίσκει μίαν ἀξιοπαρατήρητον θλιβεράν παρηγορίαν. Μήπως τοῦτο εἶναι ἕνας δρόμος πρὸς τὸν «ἔρωτα τοῦ πάσχεν»;

Ἄλλὰ καὶ κάθε οἰκογενειακὴ κατάστασις ἔχει τὰς δυσχερεῖας της. Τὸ μικρότερον παιδί ἔχει μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν μόνον ἀδελφία, τὰ ὅποια εἶναι ὠριμώτερα αὐτοῦ καὶ εἰς ὅλα δύνανται νὰ κατορθώσουν περισσότερα. Ὅπισθεν αὐτοῦ πάλιν δὲν ὑπάρχει ἄλλο παιδί μικρότερον, τὸ ὁποῖον νὰ ἐπηρεάσῃ, νὰ ὀδηγήσῃ καὶ νὰ τοῦ ἐπικρατήσῃ. Ἡ θέσις του λοιπὸν αὐτῆ ἄγει ἢ εἰς μίαν ἰσχυρὰν ὤθησιν νὰ ὑπερβάλλῃ τὰ ἄλλα παιδιὰ ἢ εἰς μίαν προτίμησιν τῶν ἀσθενεστέρων, διὰ νὰ τὸ χαηδεύουν καὶ τὸ ἐπιμελοῦνται. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ «μεσαῖα παιδιὰ» εὐρίσκονται εἰς τὴν εὐνοϊκωτέραν θέσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ὡς πρὸς τὴν ἡρεμὸν ἀνάπτυξιν. Τοῦτο δύναται μὲν γενικῶς ν' ἀληθεύῃ, ἢ πείρα ὅμως δεικνύει, ὅτι ἐνίοτε τὰ μεσαῖα παιδιὰ ἀναπτύσσονται ἄλλοτε ὡς πρωτότοκα καὶ ἄλλοτε ὡς ὑστερότοκα. Καὶ ἢ ὡς πρὸς τὸ γένος πάλιν σύνθεσις μιᾶς σειρᾶς ἀδελφῶν ἔχει ὁμοίως σημασίαν: Ἄν δηλ. ὑπάρχουν εἰς τὴν οἰκογένειαν μόνον κοράσια ἢ μόνον ἀγόρια, ἢ τὰ κοράσια ἢ τ' ἀγόρια εἶναι περισσότερα, ἢ ὑπάρχῃ ἐν μόνον κοράσιον μεταξὺ πολλῶν ἀγοριῶν ἢ ἕνα μόνον ἀγόρι μεταξὺ πολλῶν κορασιῶν. Ἰδιαιτέως δὲ δύσκολος εἶναι

ἡ θέσις ἐνὸς μονάκριβου ἀγοριοῦ μεταξύ κοριτσιῶν. Μία ἐκ τῶν αἰτιῶν τῆς δυσχερείας ταύτης εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀγοριῶν συμπληροῦται χρόνον τινὰ βραδύτερον τῆς τῶν κορασιῶν. Ἡ καθυστέρησις δ' αὕτη ἀπέναντι ἀδελφάδων τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἡλικίας δύναται νὰ γίνῃ ἀφορμὴ μεγάλης ἀτολμίας, ἀθυμίας. Ἐν τοιοῦτον ἀγόρι οἰκειοποιεῖται οὐχὶ σπανίως χαρακτηριστικὰ τινὰ κοριτσιῶν. Διὰ τοῦτο προτιμᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ διὰ τοῦτο φθονεῖται ὑπὸ τῶν κορασιῶν. Τὸ μονάκριβον πάλιν κοράσιον, ποὺ μεγαλώνει μεταξύ ἀγοριῶν, θὰ γίνῃ ἢ γνήσιον «ἀγοροκόριτσο», ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγριον καὶ ἀγορίστικον, διότι θέλει ν' ἀμιλλᾶται μὲ τοὺς ἀδελφούς του εἰς ὁμοια ἐπίπεδα. Δυνατὸν ὅμως νὰ παρουσιασθῇ καὶ ἀντίθετος περίπτωσις, τὸ παραχαηδεμένο δηλ. τοῦτο παιδί νὰ θέλῃ νὰ ἐκβιάζῃ τὴν προσοχὴν τῶν γονέων του, ἐὰν τυχὸν εἶναι φιλάσθενον.

Ὅσον σπουδαία εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή, ἡ προσεκτικὴ καὶ σταθερὰ ἐπιρροή τῶν γονέων ἐπὶ τὰ τέκνα των κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας, τόσον εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖον νὰ εἰσάγωνται τὰ παιδιὰ ἐν τινι σχετικῶς εὐρυτέρῃ κοινότητι ἀτόμων, παρ' ὅσον εἶναι ἡ οἰκογένεια. Τὴν μικρὰν οἰκογένειαν τοῦ παρόντος πρέπει νὰ συμπληροῦν Νηπιαγωγεῖα (Γωνιᾶς παιδιῶν) καὶ ὅπου δυνατὸν ὑπαίθριοι κατασκηνώσεις παιδιῶν. Βεβαίως ἡ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ εὐρυτέρῃ κοινότητι ἀνάπτυξις πρέπει νὰ τελεῖται βραδέως. Τὸ καλύτερον φαίνεται ὅτι εἶναι νὰ στέλλεται τὸ μικρὸν παιδί τὴν ἡμίσειαν μόνον ἡμέραν εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον, διότι ἡ πρόωρος φοίτησις εἰς αὐτὸ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ, ὡς πίεσις τις, εἰς παρακινδύνευσίν τινὰ τῆς ψυχικῆς του ἀναπτύξεως.

Θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, μέχρις ὅτου τὸ νεογέννητον παιδί εὖρη τὸν δρόμον πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους μόνον του καὶ αὐτενεργῶς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ πρώτου ἔτους φέρεται κυρίως παθητικὰ καὶ μόλις κατὰ τὸ δεύτερον ἑξάμηνον ἔρχεται εἰς συνάφειαν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Μὲ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα, διὰ ψαύσεων, φωνῶν (προσκλησεων) προσελκύει τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων πρὸς ἑαυτό. Τὸ παιδί ἐπιθυμεῖ ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἐνηλίκους. Ἡ προσπάθεια αὕτη τὸ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν πρώτην ἀπόπειραν ὁμιλίας, πρὸς τὸ ψέλλισμα. Κατὰ τὴν ἡλικίαν «τοῦ μικροῦ παιδιοῦ» συνήθως γίνεται παιγνίδι μόνον μεταξύ δύο παιδιῶν. Ἀθύρματα δίδονται καὶ λαμβάνονται. Διάφοροι ἐνέργειαι παρατηροῦνται. Τὸ παιδί ὅμως εὐχαριστεῖται καὶ ὅταν δυνηθῇ ν' ἀφαιρέσῃ κάτι ἀπὸ τὸν συμπαίκτηρά του. Ἐξ ἄλλου ὅμως δείχνει καὶ συμπάθειαν πρὸς αὐτὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν παρηγορήσῃ, ὅταν κλαίῃ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν παιγνιδιῶν του.

Ἡ πρώτη μεγάλη κοινότης διὰ τὸ παιδί εἶναι τὸ Νηπιαγωγεῖον. Καὶ ἐκεῖ τὸ κάθε παιδί κατ' ἀρχὰς ζῆ διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ ἐπιζητεῖ βραδέως νὰ γνωρίσῃ τὸ ἐν γένει περιβάλλον καὶ τὰ ἄλλα παιδιὰ. Βεβαίως ἀποκαλύπτει πολὺ ἐνωρὶς τὸν ἀνταγωνιστὴν του καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ συντρόφου του· ἐπειδὴ δὲ ἀκόμη ὑπερτιμᾷ τὸ ἰδικόν του πρόσωπον, θέλει πάντοτε νὰ στρέφεται ὅλων τὸ διαφέρον πρὸς ἑαυτό, ἀπαιτεῖ ὅπως ἡ νηπιαγωγὸς καὶ τὰ ἄλλα παιδιὰ τοῦ δείχνουν ἐξαιρετικὴν προτίμησιν.

Τὸ Νηπιαγωγεῖον ὅμως ἐπιδιώκει νὰ καταστήῃ ἐν κέντρον, ὅπου τὰ παιδιὰ νὰ διάγουν μίαν ἐσωτερικὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ δι' εἰδικῶν παιγνιδιῶν καὶ ἐργασιῶν νὰ κατορθώσῃ μίαν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς των. Τὸ Νηπιαγωγεῖον

δὲν ἐπιζητεῖ νὰ εἶναι ἓνα σχολεῖον ὑπὸ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ παιδιὰ μανθάνουν ὀλίγα ρητὰ καὶ παιγνίδια, ὀλίγα τραγουδάκια καὶ ρυθμικοὺς χορούς. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς κατευθύνσεως τῶν Νηπιαγωγείων εἶναι ἤδη ἔκδηλος εἰς τὴν νέαν διαρρύθμισιν. Τὸ νέον Νηπιαγωγεῖον δὲν ἔχει θρανία. Τὰ βασανιστήρια αὐτά, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐχαρακτήριζον τὰ σχολεῖα «τῶν μικρῶν παιδιῶν» ἐξηφανίσθησαν καὶ τὴν θέσιν των ἔλαβον τραπέζια καὶ καθίσματα σύμφωνα μὲ τὸ ἀνάστημα τῶν παιδιῶν. Ὅλαι αἱ κρεμάστραι, ράφια καὶ ντουλάπια εἶναι χαμηλά, ὥστε νὰ τὰ φθάνουν τὰ παιδιὰ. Σκευὴ καὶ εἶδη οἰκοκυριοῦ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰς χεῖρας τοῦ μικροῦ παιδιοῦ καὶ εὐμεταχειρίστα. Νιπτήρες, κάνουλες καὶ διακόπται τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς εἶναι ἐπίσης ἀνάλογα πρὸς τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν δύναμιν τῶν παιδιῶν. Τὸ μοντέρνο Νηπιαγωγεῖον— καὶ ἐδῶ φαίνεται καθαρὰ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μοντεσσορείου συστήματος—ἐπιδιώκει νὰ γίνῃ σπίτι τοῦ παιδιοῦ. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει τίποτε, πού νὰ μὴ μπορῇ νὰ γίνεταί με τὴν δύναμιν τοῦ ἴδιου τοῦ παιδιοῦ, τίποτε πού νὰ συντελῇ εἰς τὴν γέννησιν συναισθήματος κατωτερότητος, τὸ ὁποῖον γεννᾶται τόσον συχνὰ εἰς τὸ σπίτι, ὅπου τοῦ ἀπαγορεύεται νὰ πλησιάσῃ τοιαῦτα σκευὴ καὶ ἀντικείμενα.

Ἡ μοντέρνα νηπιαγωγός δὲν προβάλλει εἰς τὸ παιδί ἀπαιτήσεις μὲ διαταγὰς. Δὲν εἶναι ἡ Νηπιαγωγός τὸ κυρίως ἐνεργοῦν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀναγκάζει τὰ παιδιὰ νὰ ἐργάζωνται μὲ διαρκεῖς παραινέσεις. Αὕτη δημιουργεῖ, προπαρασκευάζουσα τὸ ὑλικὸν τῶν παιγνιδίων καὶ τῆς ἐργασίας, προϋποθέσεις δηλ. τοιαύτας, ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ παίζουσι καὶ ἐργάζωνται ὅσον τὸ δυνατόν αὐτενεργῶς καὶ ἐλευθέρως ἀκολουθοῦντα τὴν φυσικὴν τάσιν. πού ἔχουν. πρὸς δοῶσιν. Ἡ νηπια-

γωγὸς παρατηρεῖ πολὺ, περιμένει, ἀρχίζει μόνον κάθε μίαν ἐργασίαν, καὶ ὑποδεικνύει εἰς κοινὰς συνομιλίας δυσκολωτέρας ἐνεργείας. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἡρεμος, καρτερικὴ σύντροφος, ἡ ὁποία τότε μόνον ἀναμειγνύεται εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν παιδιῶν, ὅταν παρουσιασθῇ καμμία ἀνάγκη ἢ τὸ ἐπιθυμοῦν τὰ παιδιὰ.

Ἡ νηπιαγωγὸς ὅμως εἶναι καὶ κάτι περισσότερον. Ἡ καλὴ νηπιαγωγὸς βλέπει μὲ τὰ μάτια της πολὺ ἐνωρίς, ὅτι τὰ παιδιὰ ἀποκαλύπτουν ἐν αὐτῇ μίαν δευτέραν μητέρα, ὅτι ταυτίζουν τὸ ἰδεῶδες τῆς μητρός πρὸς τὴν νηπιαγωγόν. Τὰ παιδιὰ πολλάκις τὴν περισφίγγουν, τὴν χαηδεύουν, λέγοντα: «Καὶ σὺ εἶσαι μητερούλα μας!». Διὰ τοῦτο αὐτὴ φροντίζει ἐπιμελῶς νὰ κατευθύνῃ τὴν προσοχὴν καὶ ἀγάπην της πρὸς ὅλα τὰ παιδιὰ ὁμοίως. Ὅταν ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιαύτη καὶ ἀγαπηθῇ ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιὰ, τότε θὰ κατορθώσῃ εὐκόλως νὰ ὀργανώσῃ καὶ ἓνα κοινωνικὸν σύνδεσμον τῶν παιδιῶν, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεώς των.

Τί γίνεται εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον; Πρωτίστως προῖχει πάσης ἄλλης δράσεως τὸ παιγνίδι. Τὸ παιδί κατ' ἀρχὰς προτιμᾷ ὡς σύντροφον εἰς τὸ παιγνίδι τοῦ ἀπὸ κάθε συνομήλικόν του τὸν μᾶλλον παρακινουῦντα αὐτὸ ἐνήλικον. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως εὐρίσκει τοῦτον μεταξὺ τῶν πολλῶν συμμαθητῶν του, οἱ ὁποῖοι τὸν διευκολύνουν εἰς ἓνα κατάλληλον παιγνίδι, κατὰ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ φανταστικὴ δύναμις τοῦ παιδιοῦ. Τὸ τρέξιμο καὶ τὸ πήδημα εἰς τὰ παιγνίδια εἶναι ἐπίσης ἓνα σημεῖον ἐξορμήσεως πρὸς νέαν συστηματικὴν σωματικὴν ἀγωγὴν. Ρυθμικαὶ ἀσκήσεις καὶ ἰδιάζουσα διὰ τὰ παιδιὰ αὐτὰ γυμναστικὴ γίνονται γενικῶς προσφιλεῖς εἰς τὰ παι-

διὰ καὶ ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν των.

Συνομιλίας εὐχάριστοι, μικραὶ διηγήσεις, γλωσσικαὶ ἀσκήσεις καὶ τραγουδάκια ἐνισχύουν τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν καὶ συντελοῦν εἰς τὸ νὰ διορθώνωνται εὐκολώτατα καὶ τάχιστα ἰδιάζουσαί τινες μορφαὶ τῆς παιδικῆς γλώσσης. Εὐρύνουσιν ἐπίσης πληρέστατα καὶ τὸν παιδικὸν κύκλον τῶν παραστάσεων. Ἰχνογραφία καὶ Ζωγραφικὴ καὶ ἐργασίαι μὲ πηλὸν καὶ πλαστιλίνην, ἀπλὸ πλέξιμον καὶ ὑφάσιμον, κόλλημα μὲ χρωματιστὰ χαρτιά καὶ χαρτόνια, ὅλα παιγνιωδῶς καὶ ὅσον τὸ δυνατόν αὐτενεργῶς ἀσκούμενα, εἶναι ὄχι μόνον μία ἀξιόλογος ἀσκήσις τῆς μορφώσεως τῆς χειρός, ἀλλ' αἱ ἀσκήσεις αὗται εἶναι καὶ ἐξαιρετὰ μέσα πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν.

Σπουδαιότερα ἀκόμη τῆς ἀσκήσεως τῶν αἰσθήσεων, τῆς ἐνισχύσεως τῆς φανταστικῆς δυνάμεως καὶ τῆς μορφώσεως τῆς νοήσεως εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τοῦ Νηπιαγωγείου. Τὸ Νηπιαγωγεῖον εἶναι ὁ τόπος, ὅπου τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτον λαμβάνουν γνῶσιν τῶν νόμων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, οἱ ὅποιοι ἰσχύουν ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας. Ἐδῶ τοὺς δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ γίνουν μέλη τῆς εὐρυτέρας κοινωνίας. Αἱ παιδαγωγικαὶ ἐπιτυχίαι εἶναι πολλάκις ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν πολὺ μεγάλαι. Παιδιά, τὰ ὅποια μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν εἶναι πολὺ ἀκοινωνήτα καὶ ἐνοχλητικά, βελτιώνονται εὐκόλως μετὰ τινα χρόνον. Μανθάνουν νὰ συμπαίξουν, νὰ ἐννοοῦν, ὅτι δύναται κανεὶς ν' ἀγαπηθῆ καὶ νὰ ἐκτιμηθῆ καὶ μὲ δρᾶσιν μέσα εἰς μίαν κοινότητα παιδιῶν καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προσελκύουν τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβάλλωνται μὲ ἀταξίας παρουσιαζόμενα ὡς ἀκοινωνήτα καὶ πεισματάρικα.

Αὐτὸ δεικνύεται εἰς πολλὰ μικροπράγματα. Ὡς παράδειγμα ἄς μνημονευθοῦν τὰ κοινὰ γεύματα. Τί τυραννία εἶναι πολλάκις εἰς τὸν κύκλον τῆς οἰκογενείας τὸ νὰ συμφάγωμεν μὲ μικρὰ παιδιὰ! Τὰ ζωηρὰ καὶ ὁμιλητικὰ παιδιὰ τρώγουν συνήθως ἄσχημα, διότι αἰσθάνονται, ὅτι εἶναι ἀνεπιτήρητα ἢ διότι ἢ ἄρνησις τοῦ φαγητοῦ εἶναι εἰς αὐτὰ ἓν σπουδαῖον ὄπλον νὰ δίδουν ἔμφασιν εἰς τὴν πρὸς ἐπιβολὴν τάσιν των. Πόσον διαφορετικὰ εἶναι εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον! Ἐκεῖ κάθηται τὸ παιδί μὲ ἴσα δικαιώματα ἐν τῷ κύκλῳ τῶν συμμαθητῶν του καὶ δὲν θεωρεῖ ἀναγκαῖον ν' ἀνταγωνίζεται πρὸς αὐτὰ μὲ φορτικὴν συμπεριφορὰν. Ἐκεῖ ὅλαι αἱ δυνάμεις εἶναι ἐπίσης ἄξιοι καὶ κάθε παιδί δύναται διὰ τοῦτο ν' ἀμιλλᾶται πρὸς τὰ ἄλλα πραγματικῶς. Τὰ πιάτα καὶ τὰ ἄλλα σκεύη τοῦ φαγητοῦ εἶναι τοιαῦτα, ὥστε τὸ παιδί νὰ μὴ ἔχη ἀνάγκην ξένης βοήθειας. Τὰ φαγητὰ κομίζονται εἰς τὸ τραπέζι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ καὶ τὰ «γκαρσόνια» αὐτὰ ἐκτελοῦν τὴν ὑπηρεσίαν των μὲ μεγάλην ἀξιοπρέπειαν καὶ δεξιότητα. Εἶναι ὁ μεγαλύτερος πόθος κάθε παιδιοῦ νὰ γίνῃ «καρσόνι» ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς συμμαθητάς του. Καὶ ἐπειδὴ τὸ καθένα γνωρίζει, ὅτι εἰς ὠρισμένον χρόνον ὀφείλει ἀφεύκτως νὰ λάβῃ τὴν σειρὰν του, δὲν θορυβεῖ καὶ δὲν φωνάζει κανέν ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ, διὰ νὰ ἐκβιάσῃ πρὸ τοῦ ὠρισμένου χρόνου τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴν διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον ὅλα ἐν γένει εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ σπίτι, ὅπου τὸ παιδί οὐδέποτε ἢ σπανιότατα μόνον ἔχει δικαίωμα νὰ εἶναι ὅπως αὐτὸ θέλει, ἢ ὅπου ὀφείλει νὰ κάμνῃ ὅ,τι κάμνουν οἱ ἐνήλικοι, ὅπου ὀφείλει πάντοτε νὰ ὑποκύπτῃ ἢ ὅπου δύναται νὰ ἐκβιάσῃ τὰς ποθητὰς δράσεις του καὶ τὴν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ποθη-

τὴν ἐλευθερίαν κινήσεως διὰ θορύβων καὶ δι' ἀταξιῶν ἢ καὶ δι' ἐπιδείξεως ἐξαιρετικῆς τινος φρονιμάδας.

Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον δικαιοῦται κάθε παιδί νὰ κάμνη πᾶν ὅ,τι θέλει, ἀρκεῖ νὰ εἶναι μόνον λογικόν καὶ νὰ μὴ ἐνοχλῇ τὰ ἄλλα παιδιά. Δι' αὐτὸ τὰ παιδιά εἶναι καὶ τόσον φαιδρὰ ἐκεῖ, διότι τὸ καθένα ἠμπορεῖ νὰ εἶναι αὐτεξούσιον, τ.ἔ. νὰ εἶναι εὐτυχημένον. Μερικὰ παιδιά κλαίουں, ὅταν διὰ πρώτην φοράν ὀδηγοῦνται εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον. Καὶ μερικαὶ μητέρες ἀκόμη ἀποχωρίζονται τὰ παιδιά των μὲ βαρεῖα καρδιά, διότι ἀναπτύσσεται μέσα των μιὰ μικρὰ ζηλοτυπία πρὸς τὴν Νηπιαγωγόν, ἢ ὁποῖα μετ' ὀλίγον θ' ἀξιώσῃ τὴν μεγαλυτέραν θέσιν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδιοῦ. Οἱ γονεῖς ὅμως ὀφείλουں νὰ δείξουں τὴν μικρὰν αὐτὴν αὐταπάρνησιν, διότι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἴδουں τὸ παιδί των νὰ εἶναι καὶ εἰς τὸ σπίτι αὐτεξούσιον καὶ συγχρόνως σταθερώτερον καὶ ἡσυχώτερον. Τοῦτο δὲ τότε ἰδίως θὰ συμβῇ, ὅταν πολλαὶ ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀγωγῆς πραγματοποιούμεναι δεόντως εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον, τηροῦνται ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸ σπίτι. Τὸ μοντέρνο Νηπιαγωγεῖον καθίσταται οὕτω σπουδαῖον συμπλήρωμα τῆς οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς.

Ζωὴ εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον σημαίνει παιγνίδι, μεγάλην ἐλευθερίαν, καὶ συνειδητὴν παραχώρησιν εἰς τὰς προκλήσεις τῆς φανταστικῆς δυνάμεως. Τὸ (δημοτικὸν) σχολεῖον εἶναι ἐντελῶς διαφορετικόν· τοῦτο ἀπαιτεῖ καθήκοντα καὶ ἐκπλήρωσιν ἐργασίας, διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶναι λίαν σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τοῦ παιδιοῦ. Ἐν τῷ σχολείῳ διέρχεται κάθε παιδί ἐν πολὺ μακρὸν τμήμα τῆς ζωῆς του, τοῦλάχιστον ὀκτῶ ἔτη*. Ὁ χρόνος οὔ-

* Ἐννοεῖ τὰ Γερμανικὰ καὶ Αὐστριακὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Σ.Μ.

τος δύναται νὰ παράσχη εἰς τὸ παιδί πλουσίας δυνατότητας πρὸς ὀρθὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν του προτερημάτων καὶ ἱκανοτήτων. Δυνατὸν ὁμως ἐπίσης, ἂν τὸ σχολεῖον εἶναι κακὸν καὶ μὴ ἐπαρκῶς προσηρμοσμένον εἰς τὸ παιδί, νὰ καταστῇ ἕν κώλυμα καὶ μάλιστα πρόσκομμα εἰς τὴν παιδικὴν ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγὼν πρὸς μίαν προοδευτικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι τόσον σημαντικός.

Τὸ σχολεῖον τοῦ παρόντος ἔχει βελτιωθῆ. Τὸ πρόγραμμά του ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὰ πορίσματα τῆς Ψυχολογίας. Ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία εἰσεχώρησε βραδέως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλεσταλότση. Αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ σχολείου Ἐργασίας καὶ τοῦ σχολείου Παραγωγῆς ὁσημέραι πραγματοποιοῦνται. Ὅχι μόνον ἡ ἀξία τῆς Χειροτεχνίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη ἐλευθέρου πνευματικῆς δράσεως τονίζεται διὰ τὴν ἀνατροφὴν προσωπικοτήτων μὲ συνειδητὴν εὐθύνην. Ἡ ἀπλῆ ἄσκησις τῆς μηχανικῆς μνήμης ὑποχωρεῖ εἰς τὴν αὐτοτελεῖ ἔργασίαν, χωρὶς ὁμως νὰ παραβλέπεται διόλου καὶ ἡ ἄσκησις τῆς μνήμης. (Νὰ μὴ παρεξηγοῦμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ λησμονοῦμεν: Καὶ ἡ μηχανικὴ ἀπομνημόνευσις ἐνισχύει τὴν μνήμην!). Ἡ αὐτενέργεια δημιουργεῖ αὐτοπεποίθησιν καὶ διὰ ταύτης ἐνισχύεται καὶ ἡ βούλησις. Πᾶσα διδασκαλία καὶ μάθησις πρέπει νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὴν χαρὰν τῆς ἐργασίας καὶ τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς κλίσεις καὶ ἰδιοφυίας του. Ἐκ τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ διαφέροντος ἐξαρτᾶται ἡ προτίμησις ἢ μὴ ἐκάστου μαθήματος. Ἐὰν καὶ ἡ Γυμναστικὴ, Ἰχνογραφία καὶ Χειροτεχνία εἶναι μαθήματα προσφιλεῖα κατὰ πρῶτον λόγον, ἀκολουθοῦσιν ὁμως εἰς αὐτὰ καὶ ἡ Ἱστορία καὶ Γεωγραφία. Διὰ τῶν καλῶς ὁμως μελετωμένων, καλύτερα πρὸς τοὺς παῖδας προσαρμοζομένων

μεθόδων δύνανται τὰ παιδιὰ νὰ ἐνδιαφερθῶσιν καὶ διὰ τα Μαθηματικά, τὰ Φυσικὰ καὶ τὴν Γραμματικὴν.

Ὡσαύτως ἡ σχέσις μεταξύ τῶν ἐννοιῶν «Διδάσκαλος καὶ Μαθητῆς» ἔχει μεταβληθῆ. Ἄν καὶ σήμερον γίνεται ὀλιγώτερος λόγος παρὰ πρὸ δέκα καὶ εἴκοσι ἐτῶν περὶ σχολικῶν κοινοτήτων καὶ αὐτοδιοικήσεως, ἐν τούτοις οἱ διδάσκαλοι δὲν θεωροῦν πλέον ἑαυτοὺς ὡς ἀπολύτους κυρίους ἀπέναντι τῶν μαθητῶν. Ἡ σχολικὴ τάξις ὁσημέραι μεταβάλλεται ἀπὸ μίαν ζηλοτύπως καὶ ἐγωϊστικῶς ἀμιλλωμένην μᾶζαν παιδιῶν εἰς μίαν κοινότητα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ζωῆς. Εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι παρουσιάζεται σήμερον εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας μία ἐσωτερικὴ συνάφεια μεταξύ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως καὶ τῆς σχολικῆς προόδου.

Ὁ μοντέρνος σχολικὸς ὀργανισμὸς οὐ μόνον προβλέπει μίαν εὐρεῖαν διαφοροποίησιν τῶν τύπων τῶν σχολείων, οἵτινες εἶναι σημαντικώτατοι διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ καὶ φροντίζει διὰ τὰ ἀπροστάτευτα παιδιὰ τῆς ζωῆς: τὰ πνευματικῶς ὑστεροῦντα, δυσπαιδαγώγητα καὶ τὰ ἐπιβεβαρημένα μὲ σωματικὰ ἐλαττώματα παιδιὰ. Ἐπὶ τῇ βάσει μακρῶν ἐρευνῶν ἔχει διαμορφώσει ἡ Ψυχολογία μίαν σειρὰν ἐξετάσεων, αἱ ὁποῖαι διευκολύνουν τὸν καθορισμὸν τοῦ ποῖα παιδιὰ πρέπει νὰ φοιτοῦν εἰς κανονικὰ σχολεῖα καὶ ποῖα εἰς ἓν ἐκ τῶν διαφόρων εἰδους βοηθητικῶν σχολείων. Τὰ τοιαῦτα Tests ἐφηρμόσθησαν τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸν Γάλλον ἐρευνητὴν Binet, ὅστις καὶ τὰ ἐδημιούργησε τὸ 1908. (Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν tests ἐννοεῖται μία ἀτομικὴ ἐξέτασις· ἡ δὲ κλίμαξ αὕτη διανοητικότητος τοῦ Binet συνίσταται ἀπὸ μίαν σειρὰν τοιούτων tests.) Ἀπὸ τὰ πενταετῆ π.χ. παιδιὰ ἀπαιτεῖται: Νὰ συγκρί-

νουν δύο κουτάκια διαφόρου βάρους καὶ νὰ χαρίσκουν τὸ βαρύτερον. Ν' ἀντιγράψουν ἓνα τετράγωνον. Νὰ ἐπαναλάβω νὰ μίαν φράσιν ἔχουσιν τέσσαρας συλλαβάς. Νὰ μετρήσουν τέσσαρα ἀπλᾶ νομίσματα. Ἐνα παιγνίδι ὑπομονῆς, ὅπερ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κομμάτια ν' ἀνασυντεθῆ). Ἐν καὶ μερικαὶ ἐκ τῶν ἐξετάσεων τούτων δὲν συλλαμβάνουν τελείως τὰ χαρακτηριστικὰ αἷτια τῆς ψυχικῆς ἀδυναμίας, ἐν τούτοις βεβαιωθῶσιν. Ὁ εὐσυνείδητος παιδαγωγὸς δύναται ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ μακροτέρας παρατηρήσεως. Ἐξ ἄλλου συντελεῖ πολὺ καὶ ἡ μελέτη τοῦ ἀσθενεῦς (παθολογικῶς) παιδὸς εἰς τὸ νὰ κατανοῶμεν καλύτερα ἰδιότητάς τινος τοῦ ὑγιεῦς καὶ κανονικοῦ παιδός.

Μόνον ὁ σχολικός «Ἐλεγχος προόδου», τὸν ὁποῖον καὶ σημερινὸν ἀκόμη ἔχουν εἰσαγάγει πολλὰ Κράτη τῆς Ἑυρώπης, εἶναι ἐν χαρακτηριστικὸν λείψανον καὶ συγχρόνως ἐν σύμβολον τοῦ ὀλίγον προσηρμοσμένου πρὸς τὸ παιδί παλαιοῦ σχολείου. Ἰδίως εἶναι ἀνεπαρκῆς, διότι οὗτος χαρακτηρίζει τὰς προσπάθειάς τῶν μαθητῶν καὶ τοὺς μαθητὰς λίαν ἀτελῶς. Ἐκ τῶν βαθμῶν ἢ ἐκ τῶν ὀλίγων λέξεων, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν οἱ ἀριθμοί, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωσθῶσιν αἱ δυνάμεις καὶ ἀντιδράσεις αἱ ἐπηρεάζουσαι εὐνοϊκῶς ἢ δυσμενῶς τὸν μαθητὴν. Ὁ βαθμὸς δὲν ἐκφράζει, ἂν ἔργον τι κατωρθῶθῃ ἕνεκα κλίσεως πρὸς τινὰ κλάδον ἢ αἷτια τῆς ἐπιτυχίας ἢ τοῦ ἐξαιρετικῆς ἐπιμέλειας. Ἐπίσης ἀπὸ τὸν σημερινὸν Ἐλεγχον δὲν δύναμεθα νὰ διαγνώσωμεν, ἂν ἓνα ἐνισχυτικὸν περιβάλλον (ἐπιμελημένη ἀρωγὴ τῆς οἰκογενείας), ἢ βαρεῖαι ἐλλείψεις τοῦ περιβάλλοντος ἐπηρεάζουν τὴν σχολικὴν ἐργασίαν τοῦ παιδιοῦ. Ὁ Ἐλεγχος εἶναι μίαν

λίαν ἐπιπολαία διαφώτισις, ἣτις ὀλίγα μόνον ἐκφράζει περὶ τῆς ἱκανότητος δι' ἐν ὠρισμένον ἐπάγγελμα.

Ἐκ τούτου προκύπτει, ὅτι καθ' ὄν τύπον ἐκδίδεται ὁ Ἐλεγχος ὀλίγον ἢ διόλου δὲν ἐπιδρᾷ παιδευτικῶς. Ἴσως ὁ Ἐλεγχος νὰ ἦτο ἀναγκαῖος εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ σχολεῖον ἦτο ὑποχρεωμένον ν' ἀποφύγη πολλὰ παιδαγωγικὰ καὶ μεθοδικὰ μέσα, ἅτινα σήμερον δὲν χρησιμεύουν. Σήμερον ὅμως τῇ βοήθειᾳ τῆς Ψυχολογίας ἔχουν δημιουργηθῆ νέα μορφαὶ διδασκαλίας (Σχολεῖον Ἐργασίας), αἵτινες κάλλιστα δύνανται νὰ παραιτοῦνται ἐξωτερικῶν πιεστικῶν μέσων πρὸς παρακίνησιν τῶν παιδῶν εἰς ὑπακοὴν ἢ μελέτην. Ὁ Ἐλεγχος ἐπιδρᾷ ὡς μέσον ἐμψυχώσεως τοῦ μανθάνειν μόνον κωλυτικῶς. Ὁ περὶ τοὺς βαθμοὺς ἀγῶν δημιουργεῖ μίαν ὄχι ὑγιᾶ μαθητικὴν ἠθικὴν. Οἱ βαθμοὶ δηλ. ἐκτιμῶνται περισσότερον ἀπὸ τὰς πραγματικὰς προσπάθειας. Κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τῶν βαθμῶν ἀναπτύσσεται μία τάσις, ἣτις οὐδέποτε ἀφήνει ν' ἀποκατασταθῆ συνάφειά τις μεταξὺ διδακτικῆς ἐργασίας καὶ διδακτικοῦ σκοποῦ.

Ὁ παλαιὸς Ἐλεγχος διαιωνίζει καὶ ἐπιδεινώνει αὐτονόητα καὶ συγγνωστὰ παιδικὰ σφάλματα, ἅτινα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης ζωηρότητος τῶν παιδίων ἰδίως, εἶναι δικαιολογημένα καὶ συγχωρητέα ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ὁ ἔμπειρος διδάσκαλος θὰ τὰ θεραπεύσῃ εὐκόλως δι' ἀποκαλύψεως τῶν αἰτίων. Ὁ Ἐλεγχος ὅμως σφραγίζει τὰ μικρὰ αὐτὰ πλημμελήματα, τὰ ὁποῖα πολλακίς πηγάζουν ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῶν παιδικῶν κοινοτήτων, ὡς ἐλαττώματα χαρακτῆρος. Οὕτω δὲ ταῦτα ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦνται καὶ νὰ ἐπιδροῦν περαιτέρω καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ «κακὴ πρᾶξις» ἔχει λησμονηθῆ ἀπὸ μακροῦ καὶ ἔχει ἀποδοκιμασθῆ ἐσωτερικῶς.

Ἡ Ψυχολογία ἀποδεικνύει τὸ παράλογον τοιούτων Ἐλέγχων

καί τινων ἄλλων καί σήμερον ἔτι ἰσχυουσῶν σχολικῶν διατάξεων. Ἀλλά μόνον σχολικαί μεταρρυθμίσεις θ' ἀπελευθερώσουν τὸ παιδί ἀπὸ τὰ πολλάκις βαρέα ταῦτα κωλύματα τῆς ἀναπτύξεώς του.

Καί κατὰ τὴν «λανθάνουσαν ἡλικίαν» ὑπόκειται τὸ παιδί εἰς διαφόρους μόδους παιγνιδιῶν. Εἰς ἐκάστην ἐποχὴν τοῦ ἔτους ἐπανέρχονται πάλιν τὰ ἴδια παιγνίδια, τὰ ὅποια διέπουν μᾶλλον ἢ ἥττον γενικῶς ἀνεγνωρισμένοι ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ παιδικοῦ κόσμου κανόνες. Τὴν ἀνοιξιν εἶναι οἱ χαρταετοί, οἱ βῶλοι, ἡ ξυλίνη σβοῦρα, κ.λ.π. Τὸ καλοκαίρι ἡ (μπάλα) σφαῖρα, ἣτις ἔχει πολλὰς ποικιλίας παιδιῶν, διὰ μεγάλους καὶ μικρούς. Κάθε φθινόπωρον φέρνει τοὺς κρίκους καὶ τὰ πατίνια, ἐνῶ ὁ χειμὼν ἔχει τὰ παιγνίδια τῶν κατασκευῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἰς τὸ χιόνι καὶ τὸν πάγον. Ὅσον περισσότερον ἓνα παιγνίδι εἶναι συνδεδεμένον μὲ μίαν τοιαύτην καλὴν παράδοσιν, τόσοσιν σταθερωτέρα εἶναι ἡ τελεία ἱκανοποίησις τῆς ἐπιθυμίας τοῦ παίζειν.

Κατὰ τὴν βαθμίδα ταύτην τῆς ἀναπτύξεως προτιμοῦν ἐπίσης τὰ παιδιὰ, πολλάκις ὅλως ἀπροσδοκῆτως καὶ αἰφνιδίως, ἄγρια παιγνίδια κυνηγίου. Ὅ,τι καὶ ἂν κάμωμεν, ἵνα ἐμπνεύσωμεν εἰρηνικὸν φρόνημα, εἶναι ἀτελεσφόρητον. Τὸ παιδί ζητεῖ ἐπιμόνως τόξα καὶ βέλη ἢ ἐν ὄπλον, ἢ κατασκευάζει μόνον του τοιαῦτα ὄπλα διὰ τὸ παιγνίδι. Τότε θηρεύονται «ἄγρια ζῷα». Οἱ συμμαθηταί του ὑποδύονται ἐν τῷ πολεμικῷ παιγνίῳ τοὺς ρόλους ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις καταβάλλονται σκληρῶς. Αἱ ἀποτροπαί ἀπὸ τὰ τοιαῦτα παί-

γνια γίνονται μὲν καταληπταί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἀπορρίπτονται ἢ δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν σοβαρῶς. Πᾶς εἰρηνόφιλος ἐκπλήσσεται πολλάκις πρὸ τῆς τοιαύτης ἀγριότητος τῶν παιδιῶν καὶ τοῦ πολεμικοῦ των ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις δὲν «διακρίνει» μόνον παιδιά. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι αἱ παιδιαὶ αὗται δεικνύουν ἀταβισμούς (ἀναμνήσεις τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἀνθρωπότητος) καὶ παρέχουν καλὰς δυνατότητας πρὸς ὀρθὴν παροχέτευσιν αὐτῶν. Δυστυχῶς γίνεται ἐκμετάλλευσίς τῆς ψυχικῆς αὐτῆς καταστάσεως καὶ τινες πεποτισμένοι περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ πολέμου συνδέουν συνειδητῶς εἰς τὴν στρατικοποίησιν τῆς νεολαίας καὶ τοιαύτας παιδιάς καὶ οὕτω δημιουργοῦν ἐπικινδύνους προϋποθέσεις πρὸς μέλλοντα πολεμικὸν ἐνθουσιασμόν. Ἄλλ' ὁ παιδαγωγός, ὅστις βλέπει τὸν πόλεμον ὡς τὸ χείριστον κακὸν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, θὰ χρησιμοποίησιν ἀφθόνως τὸν χρόνον τοῦ παιδιοῦ πρὸς ἀγωνιστικὰς παιδιάς. Θὰ μεταβάλλῃ γὰρ πολὺ τὸ περιεχόμενον τῶν τοιούτων ἀγωνισμάτων, ἐν τούτοις ὅμως θὰ εὕρῃ ἐνθουσιαστικὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν παιδιῶν. Τὰ παιδιά ἀγαποῦν ἀπλᾶς παιδιάς κυνηγίου — ἢ ἀκόμη περισσότερον — κανονικὰ ἤρωϊκὰ κατορθώματα τόσον, ὅσον καὶ τὰ παιγνίδια πολέμου. Ἐντὶ πολέμου παίζουσι μ' ἐνθουσιασμόν ἐπίσης τοὺς πυροσβέστας, ἀποστολὰς πρὸς σωτηρίαν κινδυνευόντων ἢ πρὸς ἐρεῦνας. Ἐπὶ ἓνα πρᾶγμα πρέπει ἀπολύτως ν' ἀποτρέπωμεν: Ἡ παρατεταμένη χρῆσις ἀθυρμάτων παριστανόντων πολεμικὰ ὄπλα καὶ ἡ ἰσχυρὰ ἱκανοποίησις τῆς ἐπιθυμίας παιδιῶν πρὸς τὰ τοιαῦτα δύναται νὰ παρατείνῃ πάρα πολὺ τὴν φιλοπόλεμον ὁρμὴν των.

«Ὅποιος ἀγαπᾷ τὸν λαόν του, πρέπει νὰ μισῇ τὸν πόλεμον!»

Τὸ ὠραῖον τοῦτο ρητὸν ἀποδίδεται εἰς τὸν Χίντενμπουργκ. Κάθε παιδαγωγὸς ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἐργασίαν του ὡς ὑπηρεσίαν πρὸς τὸν λαόν, θὰ ἐπιδοκιμάσῃ αὐτὸ ἐξ ὅλης καρδίας. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐναντίον τοῦ πολεμικοῦ φρονήματος ἀγωγή εἶναι ὑπερβολικὰ δύσκολος καὶ μένει πολλαπλῶς ἄγονος. Ὅτι μέχρι τοῦδε ἐξεδόθη εἰς εἰκόνας, βιβλία, εἰς κινηματογραφικὰς ταινίας καὶ ἀεροπορικὰ συγγράμματα ὑπὸ πνεύμα ἀντιπολεμικόν, ἔχει τόσην ἰσχὺν κατὰ τῶν πολλῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι παρωθοῦν πρὸς νέους πολέμους, ὅσην «ἓνα μικρὸν βέλος ἐναντίον ἐνὸς νέου πολεμικοῦ πλοίου». Οἱ λαοὶ πολὺ ὀλίγον ὑποπτεύονται τὰς ἐπιδράσεις τῶν δυνάμεων τούτων ἐπὶ τοῦ τύπου, τῆς τέχνης, τῆς βιομηχανίας τοῦ κινηματογράφου, τῆς πολιτικῆς ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ σχολείου ἀκόμη.

Ἡ ἀγωγή ἐν τῇ προσπάθειά της νὰ καταπολεμήσῃ τὰ πολεμικὰ ἔνστικτα ἀντιμετωπίζει πολλὰς δυσχερείας. Ὁ ἐναντίον αὐτῶν ἀγὼν εἶναι συνήθως λίαν ἀνεπαρκής. Πολλοὶ πιστεύουν, ὅτι ἀρκεῖ νὰ διεκτραγωδοῦμεν τὰ φοβερά καὶ τρομερὰ γεγονότα καὶ τὰς ταλαιπωρίας—καὶ ἡ νεολαία θὰ ὑποχωρῇ μετὰ φρίκης καὶ ἔντρομος πρὸ τοῦ πολέμου. Τὸ ἀντίθετον ὅμως εἶναι ὀρθόν. Ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δύναμις τοῦ ἐνστίκτου τῆς πάλης εἶναι τεραστίως μεγάλη. Ἡ πολλάκις μετημφισμένη ὀρμὴ τῆς ἐπικρατήσεως ἐπιδρᾷ καὶ ἐδῶ ὁμοίως. Ὅταν τις μελετᾷ ἐμβριθῶς πολεμικὰ μυθιστορήματα καὶ διηγήσεις ἀγωνιστῶν τοῦ μετώπου, αἰσθάνεται μὲν βαθεῖαν ἀποστρόφην πρὸς τὰς φρικαλεότητας τοῦ πολέμου, ἀλλὰ κοντὰ εἰς τὰς ἐξιστορήσεις τῆς φρίκης τοῦ θανάτου, τῆς ἀπαθείας καὶ τῆς ἀπελπισίας τῶν ἀγωνιστῶν, τῆς πείνης καὶ τῆς ρυπαρότητος, ἀντιλαμβάνεται πάντοτε καὶ κάτι τὸ ὁποῖον ἐξιστορεῖται ὡς μεγάλη ἱκανοποίησις καὶ μέγας θρίαμβος: «Ἦτο

μία φοβερὰ περιπέτεια τῆς τύχης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξέφυγα. Ἄγωνίστηκα ὅμως ἐκεῖ!».

Μία σπουδαία σκέψις: Ἡ Ψυχολογία πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ καλύτερα τὰ πολεμικὰ ἔνστικτα τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ νὰ παράσχῃ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυτέρας παρορμήσεις, διότι ἰσχυραὶ κοινωνικαὶ δυνάμεις δύνανται νὰ ἐνισχύσουν βραδύτερον τὴν ὁρμὴν ταύτην, ἢ ὁποία ἐμφανίζεται εἰς τὰ παιγνίδια των τόσο ἀθῶα καὶ φαιδρὰ. Ἡ πρὸς ἀγῶνα, πάλιν ὁρμὴ μεταβάλλεται ἔξαφνα ἐν τῷ πολέμῳ μὲ τρομερὰν ἀφύπνισιν εἰς φρικώδη σοβαρότητα. Ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμὸς πρὸς ἀγῶνας (πάλιν) χρησιμοποιεῖται ὡς ὠθοῦσα δύναμις πρὸς πολεμικοὺς φόβους. Ἴσως σήμερον ἡ ἀγωγή νὰ μὴ εἶναι γενικῶς εἰς θέσιν ν' ἀντιδράσῃ πρὸς τὰς ἰσχυρὰς αὐτὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θοῦν πρὸς νέους πολέμους. Διαρκῶς ὅμως πρέπει νὰ καταβάλλεται προσπάθεια, τὰ δὲ πορίσματα τῆς Ψυχολογίας νὰ συντρέχουν μετὰ πάσης δραστηριότητος εἰς ὅλας ταύτας τὰς προσπάθειας.

*

Κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς ζωῆς του καθίσταται πάλιν τὸ παιδί ἀνησυχώτερον, ἀστατώτερον καὶ κριτικώτερον. Καὶ σωματικῶς ἐπίσης ἐμφανίζει πολλὰς μεταβολάς. Οἱ 10—12 ἐτῶν παῖδες δὲν προτιμοῦν μόνον ἄγρια παιγνίδια. Ὁχι μόνον ἐνθουσιάζονται μὲ τοὺς θριάμβους τῶν συμπλοκῶν καὶ τοὺς παλληκαρισμούς, μὲ τὰς παιδιὰς τῆς πάλης καὶ τοῦ δρόμου, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν μεγάλην δύναμιν, ἀλλὰ καὶ θέλουν νὰ μετέχουν καὶ οἱ ἴδιοι εἰς τὰς παιδιὰς αὐτάς. Τὸ σῶμά των

εἶναι ἀπιστεύτως εὐκίνητον, δικαίως δ' ἐλέχθη διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν, ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ maximum τῆς κινήσεως. Ὁ ἀπροκατάληπτος παρατηρητὴς θὰ ἠδύνατο νὰ νομίση, ὅτι τὰ παιδιὰ τῆς ἡλικίας αὐτῆς δὲν κουράζονται ποτέ.

Ἡ ἡλικία αὐτὴ χαρακτηρίζεται λίαν ἐπιτυχῶς ὡς ἡλικία τῶν πολὺ ζωηρῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν τ ρ ε λ λ ὀ π α ἰ δ α. Ὅλα τὰ παιδιὰ τὴν ζοῦν: τὸ ἓνα παιδί προσβάλλεται ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀσθένειαν σοβαρώτερον, τὸ ἄλλο ἐλαφρότερον. Ὁ ἓνας γίνεται πολὺ ἔνωρίς τρελλόπαιδο, ὁ ἄλλος ἄργότερα. Δὲν ὑπάρχει ἄλλωστε καμμία εὐνοϊκὴ πρόγνωσις διὰ μίαν καλὴν ἀνάπτυξιν, ὅταν λείπουν τὰ φαινόμενα, ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ λεγόμενα τρελλόπαιδα.

Τὸ τρελλόπαιδο—ὑπάρχουν καὶ κοράσια τοιαῦτα—εἶναι κατὰ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἓνα φαιδρόν, ἀμέριμον καὶ θαρραλέον παιδί, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ κόσμος εἶναι γεμᾶτος μὲ χιλιάδες θαύματα καὶ προβλήματα. Δὲν εἶναι ποτέ σκοπίμως σκληρόν, τὸ πολὺ πολὺ εἶναι ἀπερίσκεπτον. Οἱ τρέλλες τοῦ δὲν εἶναι ποτέ πρόστυχοι καὶ χυδαῖαι, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνονται πρὸς ἀνταπόδοσιν προσβολῶν καὶ κατατρεγμῶν, τοὺς ὁποῖους ὑπέστη. Δυστυχῶς ὁμως συμβαίνει νὰ ἐκλαμβάνωνται τὰ τοιαῦτα ἀθῶα παιδικὰ «καραγκιοζλίκια» ὑπὸ τῶν ὑπερβολικῶν αὐστηρῶν ἐνηλίκων ὡς «σχεδὸν ἐγκληματικὰ» καὶ νὰ καταδικάζωνται. Τὰς ἐξωτερικεύσεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας οἱ ἐνήλικοι τόσον αὐστηρὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν, ὡς π.χ. τὴν καθαριότητα καὶ τοὺς εὐγενεῖς τρόπους συμπεριφορᾶς, τὸ τρελλόπαιδο πολὺ ὀλίγον προσέχει καὶ τηρεῖ. Εἰς αὐτὸ κυριαρχεῖ μᾶλλον ἢ ἀνεξαρτησία καὶ κάποιος ρωμαντισμός. Πολλαὶ ἱστορίαι πράξεων τῶν τοιούτων παιδιῶν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀκοάτητον ὁρμὴν τῆς ἡλικίας αὐτῆς πρὸς κίνησιν, ἀπὸ τὸν

πόθον πρὸς περιπετείας. Ἡ δὲ χαρὰ τοῦ κυνηγίου ὠθεῖ πρὸς πᾶσαν δυνατὴν ἀταξίαν. Ὄταν τὸ τρελλόπαιδο πρόκειται νὰ λεηλατήσῃ ἓνα δένδρον, ἐπιδιώκει φυσικὰ νὰ κόψῃ ἐκεῖνον τὸν καρπὸν, ποῦ ἀπαιτεῖ τὴν μεγαλυτέραν δυσκολίαν ν' ἀποκτηθῇ. Ἡ ὁρμὴ πρὸς συλλογὰς εὐρίσκεται τώρα εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν της. Γίνονται τόσον ποικίλαι συλλογαί, ὥστε μᾶς ἐμφανίζουσι διαρκῶς νέας ἐκπλήξεις. Γραμματόσημα καὶ ὀρυκτὰ, φυτὰ καὶ χρωματισταὶ εἰκόνες, νομίσματα καὶ αὐτόγραφα—ὄλα εὐρίσκουσι ἐρασιτέχνας. Ἀλλὰ καὶ τὸ κυνήγιον χελωνῶν, καβουριῶν, φιδιῶν, πτηνῶν, μικρῶν ψαριῶν ἢ σαυρῶν, πεταλουδῶν ἔχει πολλοὺς θιασώτας. Κατὰ τὰς τοιαύτας ἀταξίας δεικνύουσι ὄχι μόνον μεγάλην ὑπομονὴν καὶ παρουσίαν πνεύματος, ἀλλ' οἱ μικροὶ οὗτοι καρτερικοὶ λησταὶ καὶ συλλογεῖς δεικνύουσι καὶ μεγάλην ἀναισθησίαν πρὸς τὴν ὑγρασίαν καὶ τὸ ψῦχος. Ἐν τῇ πόλει βεβαίως ὀλίγαι δυνατότητες ὑπάρχουσι πρὸς τοιαύτας περιπετείας. Διὰ τοῦτο, ὅταν τὰ τρελλόπαιδα ἔλθουσι ἐκ τῆς πόλεως εἰς ἓν δάσος δι' ὥρας τινάς, τότε δύναται νὰ παρατηρηθῇ μία ὑπερεκχειρίσις ἀγριοτάτων συναισθημάτων ὑπενθυμίζουσα μέθην. Ὅλα τὰ ρυάκια καὶ τέλματα δέχονται τὴν ἐπίσκεψίν των. Πλαγιῆς λόφων καταπράσινες ὑπάρχουσι ἐκεῖ μόνον, διὰ νὰ ἡμποροῦν νὰ κατρακυλοῦν. Ὄταν βρέχη ἀμιλλῶνται, πῶς νὰ γेमίζουσι ὄλα τὰ μέρη διάβροχα. Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἡλίας αὐτῆς εἶναι ὁ Ροβινσῶν καὶ οἱ ἄγριοι Ἴνδοί. Εἰς κάθε παιγνίδι των ἐπιδρῶσι τὰ πρότυπα ταῦτα καὶ τὰ τρελλόπαιδα ἀγωνίζονται πολλάκις μετὰ πολλὰς θυσίας καὶ μετὰ συγκινητικὴν καρτερίαν—δυστυχῶς ἀνευ ἀποτελέσματος πάντοτε—κατὰ τῶν ἐνηλίκων, ἵνα διατηρήσουσι ἓνα μικρὸ κομμάτι παιδικῆς χώρας μετὰ μιᾶς ταλαιπωρημένην ἰδικὴν των ζωὴν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἀναπτύξεως ἐμφανίζετο οὐ-
 χι σπανίως μεγάλη προτίμησις πρὸς τὴν ρυπαρὰν φιλολογίαν.
 Τὸ τρελλόπαιδο ἀγαπᾷ τὰ περιέχοντα τραγικὰς ἱστορίας
 βιβλία. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἀναγνωσμάτων εἶναι πολὺ ἐ-
 πικίνδυνον, διότι ἀνταποκρίνεται τὰ μέγιστα εἰς τὴν ψυχικὴν
 κατάστασιν τοῦ τρελλόπαιδου. Τοιαῦται ὅμως ἐπιπόλαιοι
 διηγήσεις παραβλάπτουν τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, διότι
 ἐμφανίζουν ἀντὶ ἀληθινῶν καταστάσεων, διεστραμμένα καὶ
 ἀπίθανα γεγονότα. Εἰς τὰ βιβλία αὐτὰ ὁ κόσμος παρίσταται
 πλήρης φοβερῶν ἐγκληματιῶν, ἢ δ' ἀνάγνωσις τοιούτων
 χυδαίων ἱστοριῶν ἐνισχύει τὰς πρὸς σκληρότητας καὶ βιαιό-
 τητας κλίσεις. Τὸ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀπισθεύτως ἐλει-
 νὸν ὕφος τῶν τοιούτων συγγραφέων διαφθείρει τὸ καλαισθη-
 τικὸν συναίσθημα τῶν νεαρῶν ἀναγνωστῶν διὰ μακρὸν χρό-
 νον, ἂν μὴ διὰ πάντα. Πολλὰ τῶν τοιούτων εὐτελῶν ὀνα-
 γνωσμάτων, ἐφαρμόζουν ἐναντίον τῆς ὑπευθύνου παιδαγωγι-
 κῆς κριτικῆς ἐν λίαν διαφανὲς προσωπεῖον,—ἀφήνουν δηλ.
 ἐν τέλει νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ ἀγαθόν. Ἡ ἠθικὴ ὅμως ἔκφρασις
 δὲν ἔχει σημασίαν· εἶναί τι ἐπουσιῶδες. Ἡ λεπτομερὴς καὶ συν-
 ταρακτικὴ ἐξιστόρησις τοῦ ἐγκλήματος μένει τὸ οὐσιῶδες
 παρ' ὅλον τὸ ἐπίχρισμα. Καὶ τὰ βιβλία ἀκόμη τοῦ Karl May
 εἶναι ὑπὸ τὴν ἐποψιν αὐτὴν ἐπικίνδυνα, διότι καὶ εἰς τοῦτα
 ἐπίσης ὑπάρχουν ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς γνησίως εὐτελοῦς
 φιλολογίας. Τί λοιπὸν πρέπει νὰ προσφέρεται εἰς τὸ τρελ-
 λόπαιδο ἀντὶ τῶν κακῶν τούτων βιβλίων; Ἀρχίζον τὸ παιδί
 ἀπὸ τὸν ἀθάνατον Ροβινσῶνα θ' ἀγαπήσῃ ἀσφαλῶς ἐντὸς
 ὀλίγου τὰς πολλὰς καλογραμμένας διηγήσεις ταξιδιῶν καὶ
 ἀποστολῶν εἰς ξένας χώρας, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἐξόχους πε-
 रिπετειῶδεις ἱστορίας τοῦ Jack London καὶ ἄλλων λογοτε-

χνῶν, διὰ τῶν ὁποίων θὰ μορφωθοῦν πραγματικῶς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἡ μοντέρνα νεανικὴ φιλολογία παρέχει πολλὰ ἀξιόλογα καὶ καλῶς προσηρμοσμένα πρὸς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔργα.

Ὁ κατὰ τῆς χυδαίας φιλολογίας ἀγὼν ἔπρεπε νὰ γίνεται ἐνεργότερον. Ἡ φιλολογία αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ὄχι μόνον μιᾶς βαρείας παραμορφώσεως μεγάλων λαϊκῶν κύκλων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφορμὴ οὐχὶ σπανίως τρομερῶν δυστυχημάτων. Παιδιὰ στραγγαλίζονται εἰς κατ' ἀπομίμησιν παιδιάς, μαχαιράνονται, ἀπαγχονίζονται, πυροβολοῦνται. . . . Ἐπειτα παραπονοῦνται διὰ παιδικὰς ἀπερισκεψίας καὶ χονδρὰς ἀνεησίας, ἐνίοτε καὶ διὰ τὴν διαφθορὴν τῶν παιδῶν, λησμονοῦν ἕμως, ὅτι ἐπιτήδαιοι ἐπιχειρηματίαι, ἐκδόται τοιοῦτων κατασκευασμάτων, εἶναι κατὰ μέγα μέρος συνένοχοι.

Τὸ τρελλόπαιδο πειράζεται εὐκόλα. Ἐπίσης συγκινεῖται εὐκολώτατα, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τὸ δείχνη ποτέ. Ἔνεκα μιᾶς ἀδίκου ἐκτιμήσεως τῶν ἰδιοτήτων του, φθόνει οὐχὶ σπανίως εἰς αὐθάδειαν καὶ ἀπρεπεῖς ἀπαντήσεις. Πολλόκις ἕμως καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶναι πολὺ τρομαγμένον, διότι οἱ ἐκτροχιασμοὶ του δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ξεσπάσματα ὀνακοπεισῶν διεγέρσεων καὶ μὴ συνειδητῶν γενομένων προσβολῶν. Τοῦτο διακρίνεται λίαν σαφῶς ὀπὸ τὰς ἐμπαικτικὰς, πολλόκις κυνικὰς, παρατηρήσεις τοῦ νέου.

Ἐπίσης καὶ ἡ πάντοτε κάπως ἔντονος καὶ πολὺ τραχεῖα διαγωγὴ εἶναι συνήθως μόνον προσποίησης, τὴν ὁποίαν τὸ τρελλόπαιδο νομίζει, ὅτι πρέπει νὰ δεικνύη χάριν τῶν ἰδανικῶν του. Μία ὀρθὴ μεταχείρισις δύναται νὰ τὸν καθοδηγήσῃ πολὺ ἐπιτυχῶς. Βεβαίως ὀφείλει ὁ παιδαγωγὸς του νὰ διαθέτῃ ὑπερβολικὴν δύναμιν καὶ καλὰ νεῦρα. Τὰ εὐρωστα αὐτὰ ἀγέρια

καὶ κορίτσια δὲν δύνανται καὶ δὲν θέλουν νὰ ἐννοήσουν, ὅτι ἓνα δυνατὸν κτύπημα θυρῶν, μεγαλόφωνος ὁμιλία (θὰ ἠδύνατο μᾶλλον νὰ ὀνομασθῇ βρυχηθμός) ἐνοχλεῖ τοὺς ἐνηλίκους. Ἄλλως τε εἰς τὰς πολλὰς ἀταξίας καὶ τὰ «ἠρωϊκὰ κατορθώματα» δείχνουν μίαν αὐξάνουσαν αὐτοσυνείδησιν, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ αὐτοτέλειάν τινα.

Τὸ τρελλόπαιδο ἐπίσης ἔχει μίαν ἰδικήν του ἠθικὴν. Εἰς τὸ σπίτι, ἀπέναντι τῶν ἀδελφῶν του ἰδίως, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνυπόφορος καὶ ἐγωϊστικός, θέλει νὰ τὰ ἔχη ὅλα δι' ἑαυτὸν, νὰ μὴ μοιράζῃ τίποτε μὲ τὰ δέλφια του. Ὄταν ὅμως εὐρίσκεται μέσα εἰς τὴν κοινότητα, ζῆ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐκεῖ ὁ ἐγωϊσμός του ἔχει ἐξαφανισθῆ. Εἶναι ἀπολύτως πιστός. Εἰς ἕκαστον τῶν μικρῶν τούτων κύκλων παρέχεται τὰ μάλιστα ἀμοιβαία βοήθεια. Ἐν τοῖς συνδέσμοις τούτοις ἰσχύουν ἐπίσης ἰδιόρρυθμα ἔθιμα καὶ μορφαὶ ζωῆς, αἵτινες ὑπενθυμίζουν τὰ ἦθη ἀγρίων λαῶν. Ἐὶ πρὸς τοὺς συντρόφους του πίστις ἄγει ἐνίοτε εἰς τὸ νὰ κρίνεται ὑπὸ τῶν γονέων καὶ διδασκάλων οὐχὶ ὀρθῶς. Εἶναι πολὺ δύσκολον δι' αὐτὸν: Ὄταν ἓνας φίλος του διαπράξῃ παράπτωμά τι, νὰ κρατήσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν ἢ νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ τοὺς γονεῖς; Νὰ προδώσῃ τὸν φίλον; Τὰ τρελλόπαιδα χαρακτηρίζονται εἰς τοιαύτας ἀφορμὰς ὡς ψεῦσται καὶ ἐν τούτοις τὰ ψεῦδη τῶν καὶ ἡ σιωπὴ τῶν προέρχονται ἀπὸ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δεικνύουν πίστιν πρὸς τοὺς φίλους.

Παρὰ πάντα ταῦτα τὸ τρελλόπαιδο εἶναι ἐν σημαντικὸν φαινόμενον. Ἐνταῦθα ὅμως πρέπει, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως, νὰ λεχθῆ καὶ μία λέξις διὰ τὸν ἀντίποδά του, τὸν ὑποδειγματικὸν μαθητὴν. Πολλάκις λέγεται, ὅτι οἱ ὑποδειγματικοὶ μαθηταὶ εἰς τὸν μετέπειτα βίον δὲν ἀξίζουσι τίποτε.

Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος ἀνεσκευάσθη διὰ λεπτολόγων ἐρευνῶν. Ἀπεδείχθη δηλ. κατ' αὐτάς, ὅτι οἱ καλοὶ μαθηταί, ἐφ' ὅσον μάλιστα υπῆρξαν καὶ καλοὶ σύντροφοι, κατέστησαν πάντοτε σπουδαῖοι ἄνθρωποι.

Ἡ περίοδος τῶν ζωηρῶν τούτων παιδιῶν παρέχει τὰς τελευταίας δυνατότητας νὰ ἐπιδρωῖμεν ἰσχυρῶς ὅπ' αὐτῶν ἀφήνοντες αὐτὰ εἰς τὴν διάθεσίν των δι' ὀρθῆς καθοδηγήσεως. Τότε δὲν ἀργεῖ πολὺ—ἡ μεταβολὴ πολλάκις εἶναι αἰφνιδια.— νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ ἄγριον, κακότροπον τρελλόπαιδο, ἕνας συναισθηματικός, ὄνειροπόλος, συγχρόνως ὅμως καὶ πάρα πολὺ ἀπρόσιτος, ὅστις ἀποχωρίζεται ἐσωτερικῶς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του ἀκόμη. Τότε ἢ διασπῶνται τελείως οἱ «παλιῆς παρέες» ἢ ὁ νεανίας μὲ τὴν ἀστάθειάν του καὶ τὴν μελαγχολίαν του εὐρίσκειται μεταξὺ τῶν συντρόφων τῆς ἡλικίας του μόνος καὶ ἔρημος. Τότε πλέον εἶναι πολὺ ἀργὰ διὰ τὴν διαπαιδαγώγησίν του ὑπ' ἄλλων. Ἦλθεν ὁ καιρὸς τῆς αὐτοσωγῆς.

Η ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Δέν εἶναι πολὺς καιρὸς, ποὺ ἡ Ἐπιστήμη καταγίνεται εἰδικώτερον μὲ τὴν ἔρευναν τῆς γενετησίου ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ. Αἱ πλεῖστοι ψυχολογικαὶ ἐργασίαι τῆς νεανικῆς ἐποχῆς τῆς Ψυχολογίας οὐδὲν ἂν φέρουν περὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ γενετήσιος ὁρμὴ διεγείρεται ἤδη λίαν ἔνωρις εἰς τὸ παιδί, ὅτι ἐμφανίζει ἰδίας μορφὰς καὶ ὅτι ἐπηρεάζει σημαντικῶς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ χαρακτῆρος. Ὁ Sigmund Freud, ἀτάραχος ἀπέναντι πάσης πολεμικῆς καὶ ἐπιθέσεως τῶν πρὸς αὐτὸν ἀντιφρονούντων, ἔχει κάμει τὰς πρώτας βασικὰς ἀποκλύψεις περὶ τοῦ γενετησίου βίου τοῦ παιδιοῦ ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς μελέτης ταύτης σημαντικὰ πορίσματα. Ἡ κλασσικὴ μελέτη του ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου:— «Τρεῖς πραγματεῖαι περὶ τῆς σεξουαλικῆς θεωρίας»—κατέστη σπουδαία βᾶσις πάσης ἐργασίας πραγματευομένης τὸ θέμα τοῦτο.

Πολλὰ γεγονότα, τὰ ὅποια σήμερον εἶναι γενικῶς ἀνεγνω-
ρισμένα, εἶχον παροραθῆ τελείως, διότι οἱ πλεῖστοι ἐρευνηταὶ
εἶχον προσκολληθῆ στερεὰ πρὸς τὰς συνήθεις ἀντιλήψεις
καὶ τὰ ἐπικρατοῦντα ἦθη, τὰ ὅποια καταδικάζουν πᾶν ἀφορῶν
τὴν γενετήσιον ὄρμην ὡς ἀνήθικον καὶ ἀνεπίδεκτον συζητήσεως.
Ἐπὶ τούτου ἔτι δεύτερον φαινόμενον, τὸ ὅποιον δυσχε-
ραίνει τὴν σεξουαλικὴν ἐρευναν. Ὁ Freud δηλ. ἀνεκάλυψε καὶ
τοῦτο: ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδεμίαν μαρτυρίαν δύναται νὰ με-
ταδώσῃ περὶ τῆς πρώτης τοῦ παιδικῆς ἡλικίας. Ἐπὶ τούτου
ἐν τῇ μνήμῃ ἐν χάσμα, τὸ ὅποιον περιλαμβάνει πάντα τὰ ψυ-
χικὰ βιώματα τῶν πρώτων ἐτῶν.

Ἡ Ψυχανάλυσις διδάσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὴν γε-
νετήσιον ἀνάπτυξιν διέρχεται μίαν σειρὰν βαθμίδων, μέχρι
οὔτου φθάσῃ εἰς τὴν φυσικὴν γενετήσιον ὠριμότητα τοῦ ἐ-
ηλίκου. Ἐν τῇ νεογενεῖ ἐμφανίζονται κινήσεις γενετησίου εἴ-
δους. Αἱ πρῶται ὅμως ἐξωτερικεύσεις τῆς γενετησίου ὄρμης
δὲν εἶναι ἀκόμη συνδεδεμέναι μετὰ τὸ γενετήσιον τμήμα τοῦ σώ-
ματος. Ὡς πρῶτην γενετήσιον ἐξωτερικεύσιν ἡ Ψυχανάλυσις
χαρακτηρίζει τὸ θήλασμα τοῦ δακτύλου (πιπίλισμα).*

* Ἡ περὶ τῆς γενετησίου ὄρμης θεωρία τοῦ Freud, διὰ τῆς ὁποίας μάλι-
στα οὗτος ἐζήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ φαινόμενα ὅλου τοῦ ψυχικοῦ βίου
κατεπολεμήθη ὑπὸ νεωτέρων ψυχαναλυτῶν, ὡς οἱ Adler, Jung, Bleuer
Pfister καὶ ἄλλοι, ὡς ὑπερβολικὴ. Οὗτοι ἀντὶ τῆς γενετησίου ὄρμης
θέτουσιν ἄλλα κέντρα τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ὅμως
τῆς ἐγκαίρου διαφωτίσεως τῶν παιδῶν πρὸς ἀποτροπὴν μεγάλων κινδύ-
νων συμφωνοῦσι σήμερον οἱ πλεῖστοι παιδαγωγοί, ἀφοῦ ἄλλως εἶναι ἀνε-
γνωρισμένον, ὅτι τὰ παιδιὰ καὶ ἄνευ τῆς διαφωτίσεως τῶν γονέων ἢ δι-
δασκάλων τῶν λίαν ἐνωρὶς λαμβάνουν γνώσιν τῶν γενετησίων ζητημά-
των διὰ τῶν συναναστροφῶν μετὰ συμμαθητῶν ἢ ἄλλα παιδιὰ καὶ μά-

μητέρα γνωρίζει με πόσον πάθος τὸ νήπιον, ἀκόμη καὶ τὸ μικρὸ παιδί—εἰς πείσμα κάθε ἀντιστάσεως—ζητεῖ καὶ εὐρίσκει ἱκανοποίησιν εἰς τὸ θήλασμα τοῦτο τοῦ δακτύλου. Τὸ παιδί ἐπιδιώκει με τὸ θήλασμα αὐτὸ νὰ φθάσῃ δι' ἰδιάζοντος ἐρεθισμοῦ τοῦ βλεννώδους ὑμένους τοῦ στόματος εἰς τὴν πρώτην του εὐχάριστον ἱκανοποίησιν με κάθε τρόπον. Ἄλλως τε δὲν θηλάζουν ὅλα τὰ παιδιὰ με τὴν αὐτὴν ἰσχὺν οὐδὲ με τὴν αὐτὴν διάρκειαν. Κατὰ τὸ 3ον καὶ 4ον ἔτος τῆς ζωῆς τὸ θήλασμα τοῦ δακτύλου φθάνει εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖόν του. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐμφανίζονται ἐπίσης καὶ ἄλλαι μορφαὶ παιδικῆς γενετησίου καταστάσεως: Τὸ μικρὸ παιδί ἐξωτερικεῖ εἰς τυχοῦσαν εὐκαιρίαν ἰσχυρὰν προσοχὴν πρὸς τὰ ἰδικά του καὶ τὰ τῶν ὁμηλικῶν του γεννητικὰ μόρια. Συναίσθημα αἰδοῦς καὶ ἀηδίας δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθῆ πολὺ εἰς αὐτό. Δεικνύει ἐπίσης εὐχαρίστησιν πρὸς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ σώματός του. Ἐπίσης τὰ παιδιὰ τῆς ἡλικίας αὐτῆς οὐχὶ σπανίως ἐπιθυμοῦν νὰ γίνωνται θεαταὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ἄλλων παιδιῶν. Κατὰ ταύτην δὲ κατορθώνουν πολλάκις τὴν λίαν ἐκπλήττουσαν αὐτὰ καὶ σπουδαίας συνεπειίας ἔχουσαν διάκρισιν τῶν διαφορῶν τοῦ γένους. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῆ καὶ ἀφορμὴ ἐμφανίσεως

λίστα κατὰ τρόπον λίαν ἐπιβλαβῆ σωματικῶς καὶ ἠθικῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος στηρίζει εἰς τὴν τέχνην τοῦ παιδαγωγοῦ τὸ λεπτὸν τοῦτο ζήτημα, ἵνα ἡ διαχείρισις αὐτοῦ, γινομένη κατὰ τὸν καλύτερον ἐκάστοτε τρόπον, ὑπερισχύσῃ πάσης ἄλλης ἐπιβλαβοῦς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος. Πάντες ἄλλως τε οἱ ψυχαναλυταὶ ἀναγνωρίζουν, ὅτι εἶναι δυνατὴ καὶ ἀναγκαία ἡ διαπαιδαγώγησις τῶν ὁρμῶν διὰ τῆς πατρικῆς καθοδηγήσεως τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν ἠθικῶν νόμων καὶ ἐν τῷ πλαίσιῳ αὐτῶν. Σ.Μ.

τοῦ συναισθήματος τῆς κατωτερότητος τῶν κορασίων, διότι τὰ ἀγόρια φαίνονται εἰς αὐτὰ ὡς ἐκ τῆς διαφορετικῆς των γενετήσιου συσκευῆς, ὡς πλουσιώτερον καὶ καλύτερον ἐφωδιασμένα. Καὶ τὸ παιγνίδιον ἐπίσης ἐμφανίζει γενετήσιον ἐνδιαφέρον. Τὸ ζευγάρωμα (ἀγόρι καὶ κορίτσι) εἶναι πολὺ διαρκέστερον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μικρᾶς ἡλικίας, παρὰ οἱ διάφοροι ὄμιλοι τῶν παιγνιδιῶν. Συχνάκις δὲ ὁμολογεῖται κατὰ τὰ παιγνίδια εἰλικρινῶς καὶ ἀφελῶς ἡ ἐρωτοληψία, οὐχὶ σπανίως μάλιστα παίζεται καὶ γάμος. "Ἄς ἀναμνησθῶμεν τὸν Γκαϊτε, ὁ ὁποῖος, ὅπως πολλὰ ἄλλα προώρως ἀνεπτυγμένα παιδία, πολὺ πολὺ ἐνωρὶς ἐρωτεύθη. "Ἦδη ἀπὸ ἡλικίας 10 ἐτῶν ἔδειξε τὴν κλίσιν του πρὸς τὴν νεαρὰν Dorones, ἡ ὁποία ἦτο ὀλίγον μεγαλύτερα του καὶ δὲν τὸν ἐπρόσεξε.

Τὸ μικρὸ παιδί ἐρωτᾷ πολλάκις, ἀπὸ ποῦ προέρχονται τὰ παιδία. Ἡ αἰτία ὅμως τῆς τοιαύτης περιέργου ἐρωτήσεως δὲν ἔχει πάντοτε γενετήσιον χροιάν. Τὸ παιδί αἰσθάνεται, ὅτι μὲ τὴν ἐμφάνισιν παντὸς νέου παιδίου ἀπειλεῖται ἢ ἐν τῇ οἰκογενεῖα θέσις του. Διότι μὲ κάθε νέον παιδί γίνεται ἀναδιανομὴ τῆς στοργῆς τῶν γονέων καὶ οὕτω περιορίζεται ἢ πρὸς αὐτὸ στοργή. Ἡ ἀπειλουμένη δ' αὕτη ἀπώλεια στοργῆς καθιστᾷ τὸ παιδί σκεπτικὸν καὶ περιέργον.

Τὸ μικρὸ παιδί ἐκφράζει ἐπίσης ἰδίας ἀπόψεις περὶ τῆς γεννήσεως. Αἱ πλεῖσται τῶν περὶ γεννήσεως θεωριῶν τούτων δέχονται, ὅτι τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον ὠριμάζει ἐν τῷ σώματι τῆς μητρὸς του, γεννᾶται διὰ τοῦ ἀπηυθυσμένου. Διὰ τοῦτο δεικνύουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον πρὸς τὰ ἴδια περιττώματα. Πολλάκις δύναται νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι ἤδη τὰ μικρὰ παιδία κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς μητρὸς παρακολουθοῦν λίαν ἐπιμελῶς τὰς μεταβολὰς τῆς μητρὸς καὶ ὀρθῶς ἐρμηνεύουν αὐ-

τάς. Παρά τὰς πληροφορίας ὅμως ταύτας πρέπει αἰ ἔρευνα τῶν παιδιῶν περὶ τῆς φύσεως τῆς γεννήσεως νὰ μένουν ἀτελεσφόρητοι, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀποκαλύπτονται ὑπ' αὐτῶν αἱ δύο σπουδαῖοι προϋποθέσεις τῆς διακωινίσεως τοῦ γένους: Ὁ ρόλος δηλ. τοῦ γονιμοποιουῦντος ἀνδρικοῦ σπέρματος καὶ τῆς διακορεύσεως τῆς γυναικός.

✓ Ὁ περὶ τοῦ πελαργοῦ * μῦθος πολλάκις δὲν γίνεται πιστευτὸς ὑπὸ τῶν παιδιῶν. Πολλὰ παιδιὰ προσποιοῦνται μόνον ἀπέναντι τῶν ἐνηλίκων, ὅτι πιστεύουν αὐτὸν τὸν μῦθον. Ἐξ ἐσφαλμένης διαφωτίσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ παρεξηγήσεως τοῦ παιδιοῦ, ἂν κατὰ τὴν δύσκολον ταύτην ἐρώτησεν δὲν τοῦ δίδεται ἐξηγήσεις, προκύπτει οὐχὶ σπανίως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτον σοβαρὰ βλάβη τῆς φυσικῆς ὀρμῆς πρὸς ἔρευναν.

Ὁ Sigmund Freud εἰς μίαν ἐπιστολὴν του δημοσιευθεῖσαν τῷ 1907 ἐκθέτει λίαν ἐντυπωτικὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς γενετησίου διαφωτίσεως: «Εἶναι σπουδαῖον τοῦτο, ὅτι τὰ παιδιὰ οὐδέποτε πρέπει νὰ σχηματίσουν τὴν ἰδέαν, ὅτι θέλομεν νὰ κρατήσωμεν ἀπ' αὐτὰ μυστικὸν τὸ περὶ γενετησίου βίου, περισσότερον ἀπὸ ὅσον κρατοῦμεν μυστικὸν ἄλλο τι ἀνώτερον τῆς ἀντιλήψεώς των. Καὶ διὰ νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο ἀποτελεσματικῶς, πρέπει νὰ πραγματευώμεθα τὸ γενετήσιον ζήτημα εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ὅπως πραγματευόμεθα καὶ πᾶν ἄλλο ζήτημα ἄξιον γνώσεως. Πρὸ πάντων εἶναι ἔργον τοῦ σχολείου νὰ μὴ ἀποφεύγη νὰ κάμνη μνεῖαν περὶ τοῦ γενετησίου ζητήματος, περὶ τῶν γεγονότων τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς σημασίας των κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου

* Πρόκειται περὶ τοῦ λίαν διαδεδομένου ἐν Εὐρώπῃ μύθου, ὅτι τὰ γεννώμενα βρέφη κομίζονται εἰς τὴν μητέρα κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τινος πελαργοῦ Σ. Μ.

καί συγχρόνως νὰ τονίζη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει κοινήν μετὰ τῶν ἄλλων ἄνωτέρων ζῶων πᾶσαν οὐσιώδη λειτουργίαν τοῦ ὀργανισμοῦ του. Καί τότε, ὅταν τὸ σπῖτι δὲν ἐργάζεται πρὸς ἐκφοβισμόν τῆς σκέψεως τοῦ παιδιοῦ, θὰ συμβαίη συχνότερα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μιὰ φορά ἐγὼ ἐκρυφάκουσα εἰς μίαν αἴθουσαν παιδιῶν, πού ἓνα ἀγόρι ἔλεγεν εἰς τὴν μικροτέραν ἀδελφήν του: «Μὰ πῶς μπορεῖς νὰ πιστέψης, ὅτι ὁ πελαργὸς φέρνει τὰ μικρὰ παιδιὰ! Ζέρεις βέβαια, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ θηλαστικά. Πιστεύεις λοιπόν, πῶς ὁ πελαργὸς φέρνει καὶ στ' ἄλλα θηλαστικά τὰ παιδιὰ τους;» Ἡ περιέργεια τοῦ παιδιοῦ, ὅταν εὐρίσκη τὴν ἀνάλογον ἱκανοποίησιν εἰς τὸ στάδιον τῆς μαθήσεως, οὐδέποτε θὰ ἐπιτύχη ἄνωτερον βαθμὸν ἀναπτύξεως. Ἡ διαφώτισις περὶ τῶν εἰδικῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων τοῦ γενετησίου βίου καὶ ἡ ὑπόδειξις τῆς κοινωνικῆς σημασίας αὐτῶν θὰ ἐπακολουθήσῃ ἔπειτα κατὰ τὸ τέλος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν παιδῶν εἰς τὰς μέσας σχολάς, ἐπομένως οὐχὶ μετὰ τὴν ἡλικίαν τῶν 10 ἐτῶν. Τέλος θὰ ῥόδινατο τὸ χρονικὸν σημεῖον τῆς Confirmation* καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο νὰ εἶναι καταλληλότατον πρὸς τοῦτο, ὅπως ἀναπτύσσωνται δηλ. κατ' αὐτὴν, ἀφοῦ τὰ παιδιὰ ἔχουν ἤδη διαφωτισθῆ περὶ παντὸς σωματικοῦ, καὶ ὅλαι αἱ ἠθικαὶ ὑποχρεώσεις, αἵτινες εἶναι συνδεδεμέναι πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς φυσικῆς ὀρμῆς. Μία τοιαύτη βαθμιαία καὶ πρὸ πάντων εἰς καμμίαν βαθμίδα τῆς ἡλικίας διακοπτομένη διαφώτισις περὶ τοῦ γενετησίου βίου, δι' ἣν τὸ σχολεῖον λαμβάνει τὴν πρωτοβουλίαν, μοῦ φαίνεται ὡς ἡ μοναδική, ἀφοῦ λαμβάνει ὑπ' ὄ-

* Τῆς ἡλικίας 12 ἐτῶν περίπου, κατ' ἣν γίνεται τὸ χρίσμα εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Σ.Μ.

ψιν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ καὶ ἀποφεύγει ἀσφαλῶς τὸν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένον κίνδυνον».

Ὁ Freud λοιπὸν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἐκθέτει πᾶν οὐσιῶδες περὶ τῆς γενετησίου διαφωτίσεως: Αὕτη πρέπει νὰ προχωρῇ βαθμιαίως, ἰδίως δὲ νὰ μὴ διακόπτεται ποτὲ καὶ ν' ἀναπτύσῃ λεπτομερῶς τὰς ἠθικὰς ὑποχρεώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνδεδεμέναι μὲ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ὁρμῆς. Ἀκριβῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς γενετησίου διαφωτίσεως ἐνδείκνυται μία αὐστηρῶς ἀτομικὴ συζήτησις μετὰ τοῦ παιδιοῦ. Οἱ γονεῖς δὲ τότε πρέπει νὰ ὁμιλοῦν εἰς τὰ παιδιὰ περὶ γενετησίου ζητημάτων, ὅταν ταῦτα ἐξωτερικεύουν περιέργειάν τινα. Ἐπίσης ἡ ἀνάγκη τοιαύτης διαφωτίσεως ἐνδείκνυται καὶ ὅταν τὸ παιδί παρουσιάσῃ μεταβεβλημένην καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσταθῆ διαγωγὴν. Ὅταν μεταξὺ παιδιοῦ καὶ γονέων ὑφίσταται πραγματικὴ ἐμπιστοσύνη, προβάλλει τὸ ἴδιο τὸ παιδί τοιαύτας ἐρωτήσεις ἀπ' εὐθείας.

Ἡ διαφώτισις δὲ αὕτη πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀντιληπτικὴν δύναμιν τοῦ παιδιοῦ. Ἀποτελεσματικώτατοι εἶναι οἱ διάλογοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι προκύπτουν ἔκ τινος εὐκαιρίας ἢ συνδέονται μὲ κάποιαν παρατήρησιν. Τὰ παιδιὰ μας παρατηροῦν εἰς τὸν κῆπον καὶ εἰς τὸ δάσος κανθάρους, πεταλούδας, ὡς καὶ εἰς τὰ κατοικίδια ζῶα γενετησίους λειτουργίας, περὶ τῆς σημασίας τῶν ὁποίων, ἂν ἔχουν καλὴν ἀνατροφήν καὶ δὲν εἶναι διεφθαρμένα, ἐρωτοῦν μὲ παιδικὴν, ἀφελῆ περιέργειαν. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διαφωτίσεως ὑπάρχει ὄχι μικρὸς ἀριθμὸς καλῶν βιβλίων. Εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο συναντῶνται αἱ γνώμαι τῶν ὑπευθύνων καὶ προοδευτικῶν παιδαγωγῶν ὅλων τῶν κοσμοθεωριῶν καὶ θρησκευτικῶν δογμάτων καὶ παρέχουν μίαν σειρὰν ὀρθῶν παρορμήσεων. Καμμία ὅμως ἐκ

τούτων δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται ὡς ὑπογραμμὸς καὶ ὡς συνταγὴ εἰς κάθε δοθεῖσαν περίπτωσιν. Αἱ συμβουλαὶ αὗται εἶναι μόνον δείγματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ μεταβάλλωνται ἀναλόγως καὶ καταλλήλως. Τὸ σπουδαιότατον ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι, νὰ δύνανται γονεῖς ν' ἀντιμετωπίζουν ἐπαρκῶς τὰ διάφορα κωλύματα καὶ νὰ ὁμιλοῦν μὲ τὰ παιδιὰ των περὶ τῶν σπουδαίων τούτων ζητημάτων μὲ τὴν πρέπουσαν ἀφέλειαν. ✓

*

Ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς γενετησίου ἀναπτύξεως εἶναι ἡ νηπιακὴ ἐποχὴ, ἡ δὲ δευτέρα ἡ ἡλικία «τοῦ μικροῦ παιδιοῦ.» Καὶ αἱ δύο αὗται περίοδοι ἀφήνουν βαθεῖας ἐντυπώσεις καὶ εἶναι σημαντικώταται διὰ τὴν γενικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν περίοδον τῆς «λανθανούσης περιόδου» ὀλίγα ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐξωτερικεύσεις τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς ἡρεμίας παρέχει μίαν καλὴν εὐκαιρίαν, ἵν' ἀνεγείρωμεν τὰ κωλύματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα χρειάζεται τὸ παιδί, διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ κυριαρχήσῃ τῶν ὁρμῶν του. Τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῆ τελείως. Αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις, αἱ ὁποῖαι σχετίζονται πρὸς τὴν κυριάρχησιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς κατανοοῦνται τελείως ὑπὸ τοῦ παιδὸς καὶ ἀναγνωρίζονται. Ἐνίοτε φαίνεται, ὅτι μόνη ἡ Ἀγωγή θὰ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ τὰ ἀναγκαῖα προχώματα ἐναντίον μιᾶς ἀχαλινώτου ἱκανοποιήσεως τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ βοηθεῖ ἡ ἀνάπτυξις, ἡ δὲ Ἀγωγή χρειάζεται νὰ ρυθμίξῃ μόνον καταλλήλως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῦται σχετικῶς κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν.

Περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας σωματικαί τινες μεταβολαὶ ἀναγγέλλουν τὴν κυρίως γενετήσιον ὠριμότητα. Ἐσωτερικά τινα αἷτια—ἐκκρίσεις ἀδένων—συντελοῦν, ὥστε νὰ ὠριμάζη τὸ παιδί κατὰ τὰ ἐπόμενα 3—4 ἔτη σωματικῶς καὶ ψυχικῶς εἰς νεανίαν. Τώρα πλέον φθάνει εἰς μᾶλλον χαρακτηριστικὰ σεξουαλικὰ πράξεις. Κατὰ ταύτας παίζουν συχνότερα μεγαλύτερον ρόλον ἢ ὅσον κοινῶς παραδέχονται ἔξωτερικαί τινες ἀφορμοί. Πολλὰ παιδιὰ παραπλανῶνται ὑπὸ μεγαλύτερων παιδίων καὶ ὑπὸ ἐνηλίκων εἰς τὰ πρῶτα σεξουαλικὰ βιώματα, τὰ ὅποια γίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λίαν συνειδ τὰ ὡς ἀμαρτήματα. Ἡ ὑπὸ ἐνηλίκων διαφθορά εἶναι συχνότερα, ὡς ἀπεδείχθη. Ὑπερβολικαὶ τρυφερότητες αὐτῶν καὶ ἄθῶα δῆθεν ἀστεῖα παίζουν ἐδῶ ἐκριβῶς μέγαν ρόλον ὡς ἀσυνείδητοι γενετήσιοι ἐνέργεια. Τὰ γεγονότα ταῦτα δύνανται νὰ παρακινήσωσι τὰ παραπλανηθέντα παιδιὰ εἰς τὸ νὰ δράσωσι καὶ αὐτὰ καθ' ὅμοιον τρόπον. Ἐν τῇ τρίτῃ ταύτῃ βαθμίδι συμβαίνει διὰ τινος ἐρεθισμοῦ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων νὰ καταλήξουν εἰς ζήτησιν ἰδίας ἱκανοποιήσεως. (Αύνανισμός!). Τώρα ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τοιαύτης αὐτοηδονῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιζητοῦν ἓνα σύντροφον σεξουαλικόν.

Ἐν τούτοις ὁ αὐνανισμὸς παραμένει τὸ μᾶλλον ἀξιοπαρατήρητον φαινόμενον τῆς Προεφηβείας καὶ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς Ἐφηβείας. Ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη χαρακτηρίζει ὡς ἐπικίνδυνον πλάνην τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ αὐνανισμὸς εἶναι φοβερὸν ἐλάττωμα καὶ ὅτι καταστρέφει τὸν ἄνθρωπον. Διὸ ἡ «γενικὴ συνωμοσία» πρὸς διάψευσιν τοῦ γεγονότος τούτου ἔμεινεν ἀτελεσφόρητος. Ἀκόμη καὶ πρὸ τριῶν μόλις δεκαετηρίδων ἤκουέ τις, καὶ εἰς ἐπιστημονικοὺς ἀκόμη κύκλους, νὰ χαρακτηρίζεται ὁ αὐνανισμὸς ὡς ἐλάττωμα, ἀκελασία, ὡς ἔκρυμτος κατόστα-

σις (άνωμαλία). Ἐν λαϊκὸν βιβλίον, γραμμένον ἀπὸ ἓνα ἰατρὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοντίου, ὑπεστήριζεν, ὅτι πρὸς τὸν αὐνανισμόν σχετίζονται πολλὰ ἀσθένεια τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ. Τὸ λίαν φαντασιῶδες ἔργον τοῦτο ἐπέδρασε πολὺ ἐπιβλαβῶς μέχρι τῆς ἐποχῆς μας.

Ὁ αὐνανισμός, ὅστις βεβαίως παιδαγωγικῶς πρέπει νὰ τύχη μεγάλης προσοχῆς, ἵνα περιορισθῇ ὅσον δυνατὸν, ἀποτελεῖ μίαν μετάβασιν εἰς μίαν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς σεξουαλικῆς ὠριμότητος, τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ παιδιὰ καὶ οἱ νέοι κατ'ἀνάγκην θὰ διέλθουν. Ἡ ὠριμότης αὕτη ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλας ἐκ νέου ἀφυπνισθείας παλαιὰς κλίσεις, ὡς π.χ. τὸ θήλασμα τοῦ δακτύλου, τὸ μάσσημα μολυβιῶν καὶ ἄκρων τοῦ μανδηλίου, τὸ δάγκωμα ὀνύχων καὶ ἄλλας παραδόξους ἀταξίας.

Εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοιαῦτα, ἐμφανίζεται ἐνίοτε ὡς φαινόμενον ὁμαδικόν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι δύσκολον νὰ περισταλῇ, πρὸ πάντων ἐπειδὴ ἐν τοιοῦτον φαινόμενον προδίδει, ὅτι ὁ ὅλος σχολικὸς βίος νοσεῖ ἀρέως. Ἐδῶ δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ πρὸς θεραπείαν ὁ ἄμεσος ἀγὼν κατὰ τοῦ αὐνανισμοῦ, ἀλλὰ πρέπει νὰ μεταβληθῇ ὁ σχολικὸς βίος ἐν τῷ συνόλῳ του. Μία ὅμως συνετὴ καὶ καρτερικὴ ἀγωγή, ἀσκουμένη καὶ ἐφ' ἑνὸς ἐκάστου παιδὸς καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης σχολικῆς κοινότητος, δύναται νὰ συντελέσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ αὐνανισμοῦ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον μέτρον, ὅπερ ἀπαιτεῖται, ἵνα μὴ διαταραχθῇ ἡ διαμόρφωσις τῆς βουλήσεως καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἀνάπτυξις τοῦ χαρακτήρος. Ἡ ἐπιβλαβὴς ἐπίδρασις τοῦ αὐνανισμοῦ ἔγκειται μᾶλλον εἰς τὸ ὅτι προκαλεῖ ἐν πιεστικὸν συναίσθημα ἁμαρτήματος. Εἶναι βεβαίως εὐτυχὲς ἐκεῖνο τὸ παιδί, ποῦ δὲν γνωρίζει τίποτε

περὶ αὐνανισμοῦ. Ψυχαναλυταί, ἰατροὶ καὶ παιδαγωγοὶ διε-
μόρφωσαν τὸ ἀπόφθεγμα: «Σήμερα δὲν ἔχει σημασίαν πλέον
τό :—«φύλαξε πρὸ πάντων τὸ παιδί σου ἀπὸ τὸν αὐνανισμόν!»
Σήμερον γνωρίζομεν: —«φύλαξε τὸ παιδί σου ἀπὸ τὰς συνε-
πειάς τῆς ὑπερβολικῆς καταπτοήσεως ἐκ τοῦ αὐνανισμοῦ,
καθ' ὅσον καὶ μακρότεροι ἀκόμη περίοδοι αὐνανισμοῦ παύ-
ουν εἰς τὰ ὑγιᾶ παιδιὰ».

Εἶναι βεβαίως ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλοῦμεν εἰς τὰ παιδιὰ περὶ
αὐνανισμοῦ. Ἴσως μία ἀποδοκιμαστικὴ περὶ αὐ οὕτως κρίσις νὰ
συντελέσῃ, ὥστε τὸ παιδί νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ ἐλάττωμα τοῦ-
το εἶναι διὰ πολλοὺς λόγους ὀλέθριον καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀπο-
φεύγεται. Πρὸ πάντων ἐπιδρᾶ ἡ προσπάθεια τῆς ἐνισχύσεως
τῆς ἰδίας βουλευτικῆς δυνάμεως τοῦ παιδὸς καὶ ἡ δῆλωσις, ὅτι
ἡ ἕξις αὕτη εἶναι συγγνωστὴ μόνον εἰς μικρότερα παιδιὰ, τὰ
ὁποῖα εἶναι ἀνίδεια καὶ ἀνόητα. «Ἐσύ, βέβουια, ἐμεγάλωσες
τώρα καὶ δὲν κάμνεις τέτοιες ἀνοησίες!». Καὶ ἐδῶ ἡ ἐπίδρασις
τῆς προσωπικότητος τοῦ προσφιλοῦς παιδαγωγοῦ, ἣτις πα-
ριστάνει τὸ ἰδεῶδες Ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ, θὰ ἐπιδράσῃ περισ-
σότερον, παρὰ αἱ ἐντονώτεραι διδασκαλίαι καὶ ἀπαγορεύσεις.

Ἄφθονος λευκωματώδης τροφὴ αὐξάνει τὴν γενετήσιον ὀρ-
μὴν. Τὸ κρέας καὶ καθ' ἑαυτὸ περιέχει πολλὰ ἐρεθιστικὰ στοι-
χεῖα καὶ ἐξ ἄλλου καθίσταται ἔτι ἐρεθιστικώτερον διὰ τοῦ μα-
γειρέματος (κορυκεύματα κλπ.). Ἄς διαγράψωμεν λοιπὸν
ἀπὸ τὸ διαιτολόγιον τῶν παιδιῶν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν
τὸ πολὺ κρέας, τὰ αὐγά, τὸ τυρί. Αὐτονόητον δὲ εἶναι, ὅτι
πρέπει ν' ἀποφεύγονται ἀπολύτως τὰ οἶνοπνευματώδη πο-
τά, ὅπως καὶ τὸ δυνατὸν τσάϊ καὶ καφές. Λαχανικά, σαλά-
ται καὶ φρούτα πρέπει νὰ παρέχωνται ἀφθόνως. Δικαίως δὲ
ἐκτιμῶνται αἱ παντὸς εἴδους σωματικαὶ ἀσκήσεις, ὅπως Γυ-

μναστική και παντός είδους σπόρ, ὡς προφυλακτικά και θεραπευτικά.

Κάθε λογικός παιδαγωγός πρέπει νὰ εἶναι ἐχθρός τοῦ οἰνοπνεύματος και τοῦ καπνοῦ. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τῆς γενετησίου ὠριμότητος δὲν πρέπει μόνον νὰ ἀσκῆται ἢ πρὸς ἐγκράτειαν ἀγωγή, ἀλλὰ και νὰ χρησιμοποιοῦνται αἱ διδόμεναι ἐκάστοτε πολλὰ εὐκαιρία τοῦ νὰ παρέχωμεν ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν παιδιῶν ὑποδείξεις τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐγκρατείας και ἀποχῆς ἀπὸ τὰ μεθυστικὰ δηλητήρια.

Ὁ γενετήσιος βίος τοῦ παιδιοῦ δὲν σχετίζεται πάντοτε μὲ τὴν ἄμεσον ἡδονικὴν ἱκανοποίησιν μόνον και τὰς ὁρμὰς διαιωνίσεως τοῦ είδους. Ἀπογοητεύσεις ἐπίσης, ἀποθαρρύνσεις, τραυματισμοὶ τῆς πρὸς ἐπιβολὴν τάσεως δύνανται νὰ προκαλῶσι γενετησίους ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ἀνωτέρω. Ἐπίσης δὲ ἡ σκληρότης, ἡ ὁποία προσιδιάζει ἐνίοτε εἰς τὸν πρόωρον παιδικὸν χαρακτῆρα, συνδέεται καμμιά φορά μὲ τὴν γενετήσιον ὁρμὴν. Ὅταν ἓνα παιδὶ φέρεται ἐξαιρετικὰ σκληρῶς πρὸς συμπαίκτας και ζῶα, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὑφίσταται κάποια ἐσωτερικὴ σχέση μετὰ τῆς ιδιότητος ταύτης και μιᾶς προώρου γενετησίου δράσεως. Ὡσαύτως ἐλαττωματικαὶ τινες ἀναπτύξεις γενετησίων καταστάσεων δέον ν' ἀποδίδωνται εἰς τὴν σύνδεσιν εὐαρεστήσεως και φόβου. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν δύνανται ὁμοίως νὰ ἐπιδράσῃ και τὸ ξύλο. Ὁ ὀδυνηρὸς ἐρεθισμὸς, ὁ προερχόμενος ἐκ τοῦ ραβδισμού τῶν γλουτῶν, προκαλεῖ οὐχὶ σπανίως εὐχάριστα συναισθήματα εἰς τὰ παιδιά.

Ὁ J. J. Rousseau ὁμολογεῖ εἰς τὰς «Ἐξομολογήσεις του»: «Ἐπειδὴ ἡ δεσποινὶς Lamberteier ἔτρεφε πρὸς ἡμᾶς μητρικὴν στοργήν, εἶχε περιβληθῆ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς μητρὸς, τοῦτο δὲ τῆς παρεῖχε τὸ δικαίωμα νὰ μᾶς ἐπιβάλλῃ ἐνίοτε τὴν συνήθη παιδικὴν ποινὴν, ὅταν μᾶς ἔπρεπε. Καὶ ἐπ' ἄρκετὸν μὲν χρόνον περιωρίζετο μόνον εἰς ἀπειλὰς ξύλου. Ἡ ἀπειλή δὲ αὐτὴ μίᾳς ἐντελῶς νέας δι' ἐμὲ τιμωρίας μοῦ ἐφαίνετο πολὺ τρομερά. Ὅταν ὅμως μοὶ ἐπεβλήθη πραγματικῶς, τὴν εὐρῆκα ὀλιγώτερον φοβερὰν, παρ' ὅσον ἐπερίμενα καὶ, τὸ παραδοξότερον, ἡ ποινὴ αὐτὴ μὲ κατέστησε ἔτι περισσότερον ἀφωσιωμένον πρὸς ἐκείνην, ἢ ὅποια μοῦ τὴν ἐπέβαλε. Ἡ μεγάλη μου αὐτὴ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ὅλη μου φυσικὴ πραότης συνετέλουν εἰς τὸ νὰ μὴ ζητῶ συχνότερα νὰ ὑποβάλλωμαι σκοπίμως εἰς τὴν ποινὴν αὐτὴν. Διότι εἶχα αἰσθανθῆ μαζί μὲ τὸν πόνον, καὶ μάλιστα μαζί μὲ τὴν ἐντροπήν, ἕνα μείγμα φιληδονίας, ἣτις κατέλιπεν εἰς ἐμὲ μᾶλλον μίαν ἐπιθυμίαν παρὰ φόβον, νὰ ὑποστῶ καὶ εἰς τὸ μέλλον τοιαύτας τιμωρίας ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐν προκειμένῳ ἦτο ἀναμφιβόλως ἀναμειγμένη μία πρόωρος γενετήσιος ὄρμη καὶ ὅτι ἡ αὐτὴ ποινὴ, ἂν μοῦ ἐπεβάλλετο ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀδελφοῦ της, δὲν θὰ μοῦ ἐφαίνετο καθόλου εὐχάριστος.»

Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῆς ἐμμήνου ροῆς τοῦ κορασίου καὶ ἡ ὄνειρωξις τοῦ νεανίου (ἀκριβῶς κατὰ τὰς σωματικὰς αὐτὰς λειτουργίας δύναται νὰ ἐπεμβαίη λίαν ἐνεργῶς ἢ τελευταία διαφώτισις!) παρέχει εἰς τοὺς νεαροὺς αὐτοὺς ἀνθρώπους πλήρη συνείδησιν τῆς γενετησίου ὠριμότητος. Ἡ ὄνειρωξις, ἢ ἀκουσία δηλ. ἐκσπερμάτωσις, τελεῖται συνήθως μόνον καθ' ὕπνους, ἴδιως ἐν ὄνειρῳ. Αὕτη τελεῖται σχεδὸν αὐτομάτως, ὅταν οἱ

σπερματογόνοι ἀδένες ἔχουν πληρωθῆ καὶ ἐνταθῆ, δὲν γίνεται δὲ ἐκκένωσις διὰ γενετησίου ἐρεθισμοῦ. Ἡ ἀκουσία αὕτη σπερματοτόρροια εἶναι τι ἐντελῶς φυσικόν. Ἀμφοτέρα, καὶ ἡ πρώτη ἔμμηνος ροὴ καὶ ἡ πρώτη ὀνειρώξις, πρέπει νὰ γίνωνται καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ νέοι γνωρίζουν ἤδη τὴν σημασίαν τοῦ πράγματος. Οὕτω δὲν θὰ παραβλάπτωνται ἀπὸ τὰ ἤδη ἐμφανισθέντα, πολλάκις λίαν βασανιστικά, συναισθήματα φόβου.

Σχεδὸν μετὰ τοῦ 15 ἔτους τῆς ἡλικίας μεταβάλλεται ὀριστικῶς ἡ παιδικὴ γενετήσιος ὁρμὴ καὶ λαμβάνει βραδέως ἐκείνην τὴν μορφήν, ἣτις προσιδιάζει καὶ εἰς τὸν ὑγιᾶ ἐνήλικον. Μετὰ ταύτης περατοῦται ἡ παιδικὴ ἡλικία καὶ ἔχει ὀρχίσει ἡ ἐφηβική. Ὁ ἐφηβος ζητεῖ τὴν γενετήσιον σύντροφον. Ἦλθεν ὁ χρόνος τοῦ πρώτου γενετησίου ἔρωτος. Ἐνίοτε ἐξωτερικεῖται εἰς τὰς νεάνιδας καὶ κλίσις πρὸς πρεσβυτέρους ἄνδρας· εἰς δὲ τοὺς νεανίας ὑπάρχει ἐν ὁμοίον φαινόμενον—ἔρως πρὸς πολὺ ὠριμωτέρας γυναῖκας—τὸ ὁποῖον δύναται νὰ παρατηρηθῆ μόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας.

*

Κυρίως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀμιλῶμεν περὶ γενετησίου διαφώτισεως, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ γενετησίου ἀγωγῆς. Ὅσον σπουδαία καὶ ἂν εἶναι ἡ διαφώτισις, τ.ἔ. ἡ σαφὴς παράστασις τῆς πραγματικῆς γενετησίου σχέσεως, τόσον εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ αἴρεται ἡ γενετήσιος ἀνάγκη. Ἡ περὶ τῶν φυσιολογικῶν σχέσεων γνῶσις καὶ αἱ ἰατρικαὶ ἀποτροπαὶ πρὸ τῶν ἀφροδισίων νόσων δὲ δύναται νὰ ἐλαττώσουν τὴν δύναμιν τῆς ὀρμῆς. Ὁ ἔρως—καὶ κατὰ τὴν διαπραγματέυσιν τῆς ὀρμῆς πρέπει νὰ

γίνεται συχνὸς λόγος περὶ αὐτοῦ—δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται μόνον ὡς πνευματικός. Διὰ τοῦτο μένει σχεδὸν πάντοτε ἄνευ ἀποτελέσματος ἀκόμη καὶ ἕνας ἔμπειρος ἀγὼν ἐναντίον τῶν γενετησίων δυσχερειῶν. Ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ ὑγιοῦς καὶ κανονικῆς γενετησιότητος δοκιμάζεται κυριώτατα ἡ ἀγωγή τῆς βουλήσεως.

Κατὰ τὴν σεξουαλικὴν ἀγωγὴν χρειάζεται καὶ κάποια προφύλαξις. Φαίνεται βεβαίως αὐτονόητον, ὅτι οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι οὐδέποτε ἐκφράζουν ἐνώπιον τῶν παιδῶν ἀσέμνους ἀστεϊσμούς· οἱ τοιοῦτοι ἐνήλικοι δὲν θεωροῦν ἀναγκαῖον νὰ κοκκινίσουν ἐξ ἐντροπῆς πρὸ τῶν παιδιῶν καὶ νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ σταματοῦν ἔξαφνα. Μία ἐπαγγελματικὴ ἐξ ἄλλου, ρυπαρὰ φιλολογία—ἐμφανιζομένη ἢ ἐν τῇ συντάξει τῶν τερπνῶν «μυθιστορημάτων διὰ νεάνιδας» ἢ τῶν «καλλιτεχνικῶν ἀστείων φύλλων»—ἐξατμίζει πολλὰ ὠραῖα καὶ καθαρὰ ὄνειρα, τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὁποίων ὁ νεανίας ζητεῖ ἐν τῷ ἔρωτι. Ὁ νεανίας πρέπει ἐπίσης ν' ἀποτρέπεται ἐντονώτατα ἀπὸ τοὺς σωματικούς καὶ πνευματικούς κινδύνους τῆς ἐκπορνεύσεως καὶ τῶν ἀφροδισίων νόσων. Καμμία—ἀδικαιολόγητος—ἐντροπή δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συγκρατῇ τὸν παιδαγωγὸν ἀπὸ τὸ σπουδαῖον τοῦτο καθῆκον, διότι ἐδῶ πρόκειται πολλάκις περὶ τῆς εὐτυχίας τοῦ νεανίου καθ' ὅλην τὴν ζωὴν.

Ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ὑπῆρχεν ἡ ἀπαίτησις, ὅπως γίνεται ἀπαραιτήτως κοινὴ ἐκπαίδευσις τῶν δύο φύλων, **συνεκπαίδευσις**. Καὶ ἐντὸς μὲν τῆς οἰκογενείας ἡ κοινὴ ἀνατροφή τῶν παιδῶν εἶναι αὐτονόητος καὶ δύναται μάλιστα νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίσης ἡ ἐν τῷ Νηπια-

γωγείω καὶ ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη συνεκπαίδευσις ἀγοριῶν καὶ κορασίων εἶναι ἡ ἐνδεικνυομένη καὶ ἰδιάζουσα, ἵν' ἀποφεύγωνται αἱ ἐπιβλαβεῖς ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὴν μονομερῆ, «μονόφυλον» μᾶλλον ἀγωγήν. Κατὰ τὴν κυρίως ὅμως ἡλικίαν τῆς Ἐφηβείας, ἀπὸ τοῦ 14ου περιόπου ἔτους, ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἐν τῷ ρυθμῷ τῆς ἀναπτύξεως ἐκάστου φύλου, παρουσιάζεται δυσχέρεια διὰ τὴν συμβίωσίν των. Ἐκ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς γεννᾶται ἡ ἀπαίτησις, ὅπως ἐκπαιδεύωνται χωριστὰ τὰ ἄρρενα ἀπὸ τὰ θήλεα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ μὴ ὑπάρχη καμμία ἢ μόνον σπανία ἐπικοινωνία τῶν ἀγοριῶν καὶ κορασίων, ἀλλὰ εἰς ὁμαδικὰς ἐργασίας, εἰς σπὸρ καὶ ὁδοιπορικὰς ἐκδρομὰς νὰ συμμετέχουν. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη δύναται νὰ κατορθώσῃ μίαν ἀξιόλογον ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν καὶ μίαν ἐξίσωσιν τῶν φύλων, ἀπηλλαγμένην ἐντάσεως. Διότι οἱ κίνδυνοι ἐκ τῆς συνεκπαιδεύσεως τῶν δύο φύλων ὑπὸ ὀρθὰς προϋποθέσεις καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπάρχη καλὴ, ἔχουσα συνείδησιν τῆς εὐθύνης καθοδήγησις, εἶναι ἀσφαλῶς μικρότεροι ἀπὸ τοὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι πολλάκις προέρχονται ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν χωρισμὸν τῶν δύο φύλων. Ἄλλως καὶ ὁ Jean Paul συμβουλεύει πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν: «Ἀναμείξατε τὰ φύλα, ἵνα τὰ ἀνυψώσῃτε! Διότι δύο ἀγόρια θὰ προφυλάξουν 12 κοράσια ἢ δύο κοράσια θὰ προφυλάξουν 12 ἀγόρια πολὺ καλὰ ἐναντίον πάσης νύξεως, λόγων καὶ ἀπρεπειῶν ἀκριβῶς διὰ τῆς προδρόμου χαραυγῆς τῆς αὐξανομένης ὁρμῆς, διὰ τοῦ ἐρυθήματος τῆς αἰδοῦς.... Λειτουργίαν Παρθεναγωγείου ἀπολύτως μοναστηριακὴν δὲν τὴν θεωρῶ ὀρθήν...»

Ἄ γ ω γ ἡ γ υ μ ν ό τ η τ ο ς: Τὸ μικρὸ παιδί ἀντιλαμβάνει

νεταί τήν γυμνότητά του μέ ἀφέλειαν καί δι' αὐτό πρέπει νά τὸ συνηθίσωμεν εἰς μίαν πρέπουσαν αἰδημοσύνην. Μία ὄχι πολὺ φορτικὴ ἀγωγή γυμνότητος (ὅταν οἱ γονεῖς δὲν κρύπτουν τήν γυμνότητά των μέ σεμνοτυφίαν καί μυστικοπάθειαν, ὅταν δηλ. τηρῆται τὸ ὀρθὸν μέτρον τῆς ἀρμοζούσης αἰδοῦς!) θὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πρέποντος συναισθήματος τῆς αἰδοῦς. Ἀργότερα, εἰς τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ καί τοὺς ἐφήβους, πρέπει διαρκῶς νά τονίζωμεν, ὅτι ἡ γυμνότης εἶναι μία φυσικὴ καί οὐχὶ ἀνήθικος κατάστασις, ἡ ὁποία καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν σεξουαλικὴν τόνωσιν πρέπει νά ἔχη. Ἄλλως τε ἡ ἀφέλεια τῆς γυμνότητος δύναται νά προφυλάττη καί ἀπὸ γενετησίους τάσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νά ἐνισχύωνται διὰ τῆς ὑπερβολικῆς καλύψεως.

Οἱ παιδαγωγοὶ—γονεῖς, διδάσκαλοι—ποὺ γνωρίζουν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς γενετησίου ὀρμῆς διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδίου καί δι' ὀλόκληρον τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νά καταβάλλουν πᾶσαν δύναμιν, ἵνα βοηθήσουν τὸ παιδί νά ὑπερνικήσῃ ὅλας τὰς δυσχερείας τῆς γενετησίου ἀναπτύξεως κατὰ τὸν ἀρμόζοντα τρόπον. Ἄν κατορθώσουν νά παρακωλύσουν ὅλας τὰς νοσηρὰς ἐνοχλήσεις τῆς γενετησίου ὀρμῆς καί συγχρόνως νά ἐξουδετερώσουν τὰ αἷτια πολλαπλῶν κωλυμάτων τῆς ἀναπτύξεως, θὰ δημιουργήσουν τὰς ἀσφαλῆστατας βάσεις πρὸς μίαν κανονικὴν σεξουαλικὴν ἀνάπτυξιν καί πρὸς ἓνα κολόν χαρακτῆρα.

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

‘Ο μέγας κόσμος επιδρά επί τόν άνθρωπον από την πρώτη στιγμήν τῆς ζωῆς του. Ἀπειροί ἐρεθισμοί συναντοῦν τὰ αἰσθητήρια ὄργανα καί παράγουν αἰσθήματα καί συναισθήματα. Κατ’ ἀρχάς τὸ παιδί δέχεται μόνον, ἐντός ἑλίγου ὅμως μεταβάλλεται εἰς ὄν ἐνεργόν. Βλέπει ἑαυτὸ πάντοτε ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ὑπάρξεως καί θέλει ὅλα, ὀλόκληρον τόν κόσμον, νὰ τὸν κάμῃ ἰδικόν του, θέλει μὲ πᾶσαν θυσίαν νὰ κατακτήσῃ τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὅλη ἡ ἀγάπη τοῦ περιβάλλοντός του, ἰδίως τῶν γονέων του, πρέπει ν’ ἀνήκῃ μόνον εἰς αὐτὸ ἀπεριορίστως. Δὲν θέλει νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ καμμίαν ἱκανοποίησιν τῶν ὀρμῶν του. Ὁ κόσμος ὅμως εἶναι ἰσχυρότερος τοῦ παιδιοῦ καί προβάλλει εἰς πολλὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνυπερβλήτου ἀντίστασιν. Καί ἡ Ἄγωγὴ ἐπίσης ἀπαιτεῖ ἐνωρὶς περιορισμοὺς τῶν ὀρμῶν του καί ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸ

ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῆς ζωῆς του πολλὰς ἀπαγορεύσεις. Ἴνα δ' ἐπιτύχη ἀσφαλέστερον τὸς σκοπούς της, πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει της προϋποθέσεις τινὰς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ.

Κάθε παιδί ἀγωνίζεται πρὸς ἀπόκτησιν εὐχαριστήσεως καὶ ἐπιβολῆς κατὰ διαφορετικὸν τρόπον. (Ἴσως μάλιστα ἡ τάσις του νὰ ἐπιβληθῇ ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ζωῆς του, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἰδιαιτέρα τις μορφή τῆς πρὸς εὐχαρίστησιν τάσεως). Ἐνα δυνατὸ καὶ γερὸ παιδί προσπαθεῖ ν' ἀγωνισθῇ κατὰ πάντων τῶν ἐμποδίων, τὰ ὅποια ἀνθίστανται εἰς τὰς ἐπιθυμίας του, μετὰ πείσματος καὶ δυνάμεως, θέλει νὰ τὰ ὑπερνικήσῃ μὲ βίαν καὶ δύναμιν. Ἐν ἀδύνατον πάλιν ἡ ἀσθενικὸν παιδί ἀνακαλύπτει πολὺ γρήγορα, τι ἡ ἀδυναμία του μέσα εἰς τὸ περιβάλλον του λαμβάνεται ἰδιαιτέρως ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ τυχὸν ἀσθένειά του εἶναι ἐν μέσον πρὸς ἐκβιασμὸν μεγαλυτέρας προσοχῆς εἰς αὐτό. Κάθε παιδί ἐκλέγει—ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσυνειδήτως—τὴν ὁδὸν τῆς «ἐλάσσοнос ἀντιστάσεως», ἵνα ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ του. Περὶ τοῦ τρόπου ὁμῶς τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν κόσμον δὲν ἀποφασίζει μόνον ἡ σωματικὴ του ἰδιοφυΐα. Δὲν εἶναι μόνον τὰ σωματικὰ προτερήματα ἢ αἱ ἀδυναμίαι, αἱ ὅποια γίνονται αἷτια τῶν ποικίλων παιδικῶν ἰδιοτήτων. Εἰς τοῦτο παίζει ἐπίσης μέγαν ρόλον καὶ τὸ περιβάλλον, μέσα εἰς τὸ ὅποιον ζῆ τὸ παιδί.

Τὸ μονάκριβο παιδί φέρεται διαφορετικὰ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα του, παρὰ ἓνα παιδί μὲ περισσότερα ἀδελφί, τὰ ὅποια δικαιούνται νὰ μοι ἀσθοῦν τὴν ἀγάπην τῶν γονέων. Ἐπειτα ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ εἶναι χωρισταὶ δυνάμεις καὶ ἡ πρόσκτησις αὐτῶν ἐπιδιώκεται διὰ διαφόρου χειρισμοῦ. Ὁ πατὴρ εἶναι δυνατὸς καὶ τὸ παιδί μὲ τὰς μικρὰς του δυνά-

μεις κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ μετρηθῆ πρὸς αὐτόν. Διὰ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο διὰ τῆς καλωσύνης καὶ κολακείας. Τὸ ἐναντίον συμβαίνει ὡς πρὸς τὴν μητέρα· ταύτην προσπαθεῖ νὰ κάμῃ ὑποχείριον διὰ μακροχρονίων παρακλήσεων καὶ ἐπιμόνου τυραννικῆς συμπεριφορᾶς.

Ἡ ἡλικία τῶν γονέων, ὁ χαρακτήρ των, ὁ τρόπος τῆς συζυγικῆς συμβιώσεως, αἱ παιδευτικαὶ ἰκανότητες, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν γονέων εἶναι σημαντικώτατα διὰ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὴν σειρὰν τῶν ἀδελφιῶν. Ὅπως ἤδη ἐμνημονεύθη, δὲν εἶναι καθόλου ἀδιόφορον, ἂν τὸ παιδί εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἢ τὸ μικρότερον κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἂν εἶναι κορίτσι μέσα εἰς περισσότερα ἀγόρια ἢ ἀγόρι μέσα εἰς περισσότερα κορίτσια.

Ἡ κοινωνικὴ ἐκτίμησις τῶν δύο φύλων ἐπηρεάζει τὸ παιδί ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ζωῆς του. Ἀπόψεις τινὲς ὡς πρὸς τοῦτο ἀντικατοπτρίζονται ἀσφαλῶς εἰς πολλὰ ἀποφθέγματα καὶ ρητά, ἀπαγορεύσεις καὶ ἐντολὰς τῶν γονέων, τὰ ὅποια πάντα ὑπογραμμίζουν τὰς φυλετικὰς διαφορὰς πολυλάκις λίαν ζωηρῶς.

Ἡ μεγάλη πόλις καὶ οἱ βιομηχανικοὶ τόποι ἐπιδρῶσι διαφορετικὰ εἰς τὰ παιδιά, παρὰ ἓν ἐξοχικὸν περιβάλλον. Ἡ κοινωνικὴ θέσις τοῦ πτωχοῦ παιδιοῦ παρακωλύει τὴν ἐνάπτυξιν του, ἐνῶ ἓν καλῶς διαμορφωμένον περιβάλλον τοῦ ἀστικοῦ παιδιοῦ εἶναι γενικῶς ἐνισχυτικὸν τῆς ἀναπτύξεώς του.

Αἱ πολλαί, πάρα πολλαὶ ἐπιδράσεις αὗται συντελοῦν εἰς τὸ ν' ἀποτυπώνωνται εἰς τὸ παιδί λίαν ἐνωρὶς κατευθύνουσαι τινες γραμμαί, τὰς ὁποίας τοῦτο ἀκολουθεῖ, ὡς τι ὠρισμένον ὑπόδειγμα, κατὰ πάντας τοὺς συμβιβασμούς του πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀγωγῆς. Τοιαῦται κατευθυντήριοι τῆς ζωῆς

γραμμαι ἐμφανίζονται ἤδη ἔνωρις εἰς τὸ παιδικὸν παιγνίδι καὶ βαθμηδὸν καθίστανται «πεπατημέναι ὁδοί», καθ' ἃς διαδραματίζεται ἡ ἀνθρώπιη διαγωγή καθ' ὅλον τὸν βίον. Αὗται ἐντυπώνονται βαθειὰ καὶ σηματοῦναι τὴν ὀριστικὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Βραδέως γεννᾶται εἰς τὸ παιδί καὶ τὸν νεανίαν ἡ μορφή τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία καθιστᾷ ὅλους τοὺς τρόπους τῆς συμπεριφορᾶς ἰδιάζοντας μόνον εἰς τὸν ἕνα ἄνθρωπον καὶ ὑποτάσσει ὅλους εἰς ἕνα σκοπὸν. Ἔνας χαρακτήρ λοιπὸν γεννᾶται, ἀναπτύσσεται καὶ τελειοποιεῖται.

Ἡ ἑλληνικὴ λέξις χαρακτήρ, σημαίνει τι τὸ χαραγμένον, ἐντυπωμένον. Κατ' εὐρυτέραν ἔννοιαν χαρακτήρ σημαίνει πᾶν ὅ,τι δι' ἕν πρόσωπον ἢ ἕν πρᾶγμα (ἐποχή, πολιτιστικὴ περίοδος, κατεύθυνσις τῆς Τέχνης, τοπίον) εἶναι ἰδιαίτερον γνῶρισμα, ἐπομένως εἶναι «χαρακτηριστικόν». Ὑπὸ ψυχολογικὴν ἔποψιν τὸ ἰδιαίτερον τοῦτο γνῶρισμα εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ σύνολον δηλ. τῶν τρόπων τῆς συμπεριφορᾶς του ἀπέναντι τοῦ κόσμου, τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τῶν ἀπαιτήσεών της. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου καθορίζεται ἔκ τινος ἰδιαζούσης συνθέσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων (χυμῶν). Ὁ Ἴπποκράτης ἐπίστευεν, ὅτι ἡ ποικιλία τῶν πνευματικῶν ἰκανοτήτων πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν σχέσιν, εἰς τὴν ἀνάμειξιν αἵματος, βλέννης, χολῆς καὶ μαύρης χολῆς. Ἡ πλήρης ὑγεία ἐξαρτᾶται ἔκ τῆς ὀρθῆς ἀναμείξεως τῶν ὑγρῶν τούτων. Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι καὶ ἕνας κλάδος τῆς νεωτέρας ἰατρικῆς διατυπώνει ὁμοίον τινὰ διδασκαλίαν, ἰσχυρίζεται δηλ. ὅτι ἔκ τοῦ εἴδους τῶν ἐκκρίσεων διαφόρων ἀδένων καθορίζεται ἑπαρκῶς ἡ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου: Ὅτι οἱ τρό-

ποι καὶ αἱ κράσεις ἴσως ἔχουν τὴν αἰτίαν τῶ ἐν τῷ χημισμῷ τοῦ αἵματος. Ἡ ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῶν ἀδένων καὶ τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἡ καθορίζουσα ποικίλας ψυχικὰς λειτουργίας. Οὕτω ἡ ἰσχυρὰ ἐνέργεια τῶν σπερματογόνων ἀδένων ἐν τῇ ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ εἶναι ὡσαύτως ἡ αἰτία ὄλων τῶν ὑπερβολικῶν παθῶν, τοῦ συναισθήματος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς μεγάλης ἐντάσεως τῶν συναισθημάτων.

Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι κατέτασσον τοὺς ἀνθρώπους εἰς τέσσαρας ἰδιοκρασίας ἢ κράσεις: τὴν αἱματώδη, τὴν ολερικήν, τὴν φλεγματικήν καὶ τὴν μελαγχολικήν. Ἐνα παλαιὸν ποίημα χαρακτηρίζει λίαν ἐπιτυχῶς τὰς τέσσαρας κράσεις: «Εὐκόλα ὁ αἱματώδης μὲ τόλμη καὶ μὲ χάρι, πηδάει τὶς πέτρας· κι ἂν σκοντάψη σὲ καμμιά, καθόλου δὲν τὸν μέλει—Ἄγριεμένος ὁ χολερικός μὲ μιὰ κλωτσιὰ τὴν παραμερίζει καὶ τὸ ἀστραφτερό του μάτι λάμπει ἀπὸ τὴν καλὴ του ἐπιτυχία.—Σὰν φθάσῃ ὁ φλεγματικός, σταματᾷ τὸ βῆμα του μὲ ἀπάθεια· «ἂν δὲν παραμερίσῃ, λέγει, πηγαίνω γύρω γύρω!»—Σκυθρωπὸς στέκει μπροστά της ὁ μελαγχολικός, ἥρεμος καὶ δυσανεστήμενος γιὰ τὴν αἰώνια κακὴ του τύχη».

Αἱματώδης λοιπὸν εἶναι ἕνας εὐθυμος ἀνθρώπος, πού δὲν παίρνει εἰς τὰ σοβαρὰ τὴν ὑπαρξίν του καὶ εὐκόλως ἐνθουσιάζεται. Λεῖπει ὅμως ἀπ' αὐτὸν ἡ καρτερικότης καὶ ἡ ὑπομονὴ πρὸς ἐργασίαν καὶ πρὸς ἐπείγουσας πολλάκις ὑποχρεώσεις. Λυπηρὰ συμβάντα στενοχωροῦσιν αὐτὸν ραγδαίως, ἐν τούτοις ὅμως εὐκόλως παρηγορεῖται. Τὰ παιδιὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτηρίζοντα ὡς αἱματώδη. Χολερικός εἶναι ὁ διψῶν κυριαρχίαν, ὁ φίλαρχος, ὁ ὁ οἶος μετὰ δυνάμεως, θάρρους καὶ σταθεροῦς βουλήσεως ἔλει νὰ ὑπερπηδήσῃ ὅλας τὰς ἀντιστάσεις. Εἶναι ἀδιόφορος πρὸς τοὺς ἄλλους, ἀλλ' ἀπέναντι τῶν

ἀσθενεστέρων εὐσπλαχνικός. Φλέγμα σημαίνει ὄχι νωθρότητα, ἀλλὰ μᾶλλον ἔλλειψιν ὀρμῆς, πάθους. Ὁ φλεγματικός ἐπιδιώκει χωρὶς νὰ ἐξεγείρεται, ἴσως μὲ ἀταραξίαν, νὰ διευθετῇ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς. Προτιμᾷ μᾶλλον νὰ τὰ παραμερίζη, εἶναι ὅμως ἐπίμονος καὶ ἐνίοτε ἀνένδοτος. Ὁ μελαγχολικός τέλος εἶναι ἓνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔχει χάσει τὸ θάρρος τῆς ζωῆς, τὸ γεννημένον ἀπόπαιδο τῆς τύχης, ἓνας ἄνθρωπος διστακτικός, ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του διαρκῶς καταδιωκόμενον καὶ ζῆ ἐν μελαγχολίᾳ. Τὰ γερὰ παιδιὰ δὲν εἶναι ποτὲ μελαγχολικά, συμβαίνει ὅμως καμμίαν φορὰν νὰ εἶναι τοιοῦτοι οἱ ἔφηβοι.

Αἱ διακρίσεις αὗται εἰς τέσσαρας κράσεις εἶναι πολὺ ἀπλαῖ καὶ δὲν διαφωτίζουν ἡμᾶς ἐπαρκῶς περὶ τοῦ χαρακτήρος ἑνὸς ἀνθρώπου. Οὔτε τὰ αἷτια δεικνύουν οὔτε τοὺς σκοποὺς τῆς ἀναπτύξεως· καθορίζουν τὸ πολὺ πολὺ ἐν μέρος μόνον τῆς στ. γμιαίας καταστάσεως, οὐδέποτε ὅμως τὴν κίνησιν. Ἡ μοντέρνα Ψυχολογία, ἰδίως ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία, κρίνει τὰς ιδιότητες τοῦ χαρακτήρος ὡς μέσα καὶ προσπαθείας πρὸς ἐπιτυχίαν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς «ἐλάσσοнос ἀντιστάσεως», πρὸς ἀπόκτησιν ὅσον τὸ δυνατὸν εὐκόλως ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ ἐκείν ὑ τοῦ ποσοῦ ἀγάπης καὶ τρυφερότητος, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος (τὸ παιδί) θεωρεῖ ἀναγκαῖον. Τοῦτο ἰσχύει διὰ πολλὰς ιδιότητες χαρακτήρων. Διὰ τὴν φιλοδοξίαν καὶ ματαιότητα, διὰ τὸ πείσμα καὶ τὴν θυμόν, διὰ τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν ἀγάπην, τὸν φόβον, τὴν ειλίαν καὶ τὸ θάρρος, τὴν φαιδρότητα καὶ λύπην, εὐπλαγχίαν καὶ ἐγωϊσμόν, τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ δουλοπρέπειαν.

Ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία κρίνει τὸν ἄνθρωπον (τὸ παιδί)

κυρίως ἐκ τῆς διαγωγῆς του ἀπέναντι μιᾶς κοινότητος ἀτόμων. Αὐτὴ ἐρωτᾷ: Πῶς ἐκτελεῖ τὸ παιδί τὰ καθήκοντά του πρὸς τὴν κοινότητα; τὰ ἐκτελεῖ εὐχαρίστως; Δρᾷ ἐν τῇ κοινότητι ὡς σεμνὸς καὶ ἔμπιστος συμπαίκτης ἢ δὲν λαμβάνει μέρος, ὅταν ἡ κοινότης δὲν τὸ ἀναγνωρίζῃ ἀμέσως καὶ χωρὶς νὰ κατορθῶνῃ τίποτε, ὡς ἀστέρια; Μένει εὐχαριστημένον κατὰ τὴν ἐργασίαν καὶ μὲ ὀλίγας μόνον ἐπιτυχίας, ἴν' ἀπὸ τὴν βαθμίδα αὐτὴν κατορθῶσῃ περισσότερα μὲ καρτερικὴν δρᾷσιν; ἢ ἐγκαταλείπει ἀμέσως τὴν ἐργασίαν μὲ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν;

Ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως ὁμιλεῖ ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία περὶ αἰσιοδόξων (optimistes) καὶ ἀπαισιοδόξων (pessimistes) χαρακτήρων: Αἰσιόδοξοι μὲν εἶναι οἱ ἀτάραχοι, οἱ καρτερικοὶ καὶ θαρραλέοι, οἱ καλοὶ συμπαίκται ἐν τῇ κοινότητι. Ἀπαισιόδοξοι δὲ οἱ ἀποθεταρρημένοι, οἱ δειλοὶ καὶ ἀσταθεῖς, οἱ ἀκοινωνητοί. Ἐπίσης ἡ διάκρισις εἰς προσβάλλοντας καὶ προσβαλλομένας, εἰς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους ἐπιτρέπει τὴν κατανόησιν πολλῶν ιδιοτήτων τῶν παιδιῶν. Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ θεωρῆται ὡς ἀπόλυτος, διὰ τὴν ἤδη ὁ παιδικὸς χαρακτήρ παρουσιάζει ποικίλας ἀποχρώσεις, τὸ δὲ παιδικὸν ὄν τότε μόνον γίνεται ἀντιληπτόν, ὅταν διαγιγνώσκωμεν ἀκριβῶς ὄχι μίαν μόνον ἀπλὴν ιδιότητά του, ἀλλ' ὅσον δυνατὸν περισσότερας καὶ ὅταν συσχετίζωμεν αὐτὰς ὀρθῶς πρὸς ἀλλήλας. *

*

* Ὁ Jung καθορίζει τοὺς χαρακτήρας τῶν ἀνθρώπων παραδεχόμενος δύο τύπους προδιαθέσεως, ὧν ἕκαστος ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρας τύπους ἐνεργείας. Κατ' αὐτὸν δηλ. ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ

Ἔολα τὰ ἐλαττώματα τοῦ χαρακτήρος προϋποτίθεται, ὅτι προέρχονται τὸ μὲν ἐξ ιδιοσυγκρασίας, τὸ δ' ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἢ ἐξ ἐπιδράσεων ἐσφαλμένης ἀγωγῆς. Ἄς λάβωμεν ἕπ' ὄψιν ἓν ἐξαιρετικῶς ὠραῖον παιδί. Τὸ τοιοῦτον εὐκόλως διατρέχει τὸν κίνδυνον, ἀπλῶς καὶ μόνον ἔνεκα τοῦ κάλλους του, ν' ἀπαιτῆ ἐπιβολήν, ἀναγνώρισιν καὶ συμπάθειαν καὶ νὰ μὴ ἀναλαμβάνη καμμίαν πραγματικὴν προσπάθειαν πρὸς τι. Ἡ ἓνα παιδί, τὸ ὁποῖον ἀπέναντι τῆς ἴσως πολὺ τρυφερᾶς μητρὸς του φέρεται μὲ θυμὸν καὶ πείσμα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἐξωτερικεύωνται καὶ μὲ παροξυσμούς, καὶ οὕτω τὰ κατορθώνει ὅλα· τοῦτο θεωρεῖ πλέον τὸν θυμὸν καὶ τὸ πείσμα ὡς τὰ κατάλληλα μέσα, ἵνα ἐπιτύχη ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὸν ἄλλον βίον του. Ἡ ἓνα μονάκριβο παιδί, τὸ ὁποῖον δὲν ἐμοιράσθη ποτὲ μὲ ἄλλα παιδιὰ τὴν ἐξαιρετικὴν προσοχήν, ποὺ δίδουν εἰς αὐτὸ οἱ ἐνήλικοι. Τοῦτο ἔρχεται εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον καὶ ἐκεῖ τὸ βλέπομεν μὲ διεψευσμένας τὰς προσδοκίας του καὶ χολιασμένον, διότι τῶρα πρέ-

τῶν ὁποίων ἐπιδρᾷ μᾶλλον τὸ ἀντικείμενον, ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, καὶ ἄλλοι, ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν ὁποίων ἐπιδρᾷ μᾶλλον τὸ ὑποκείμενον, δηλ. ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος. Ὁ ἐξωτερικὸς τύπος ἐπιδρᾷ εὐχαρίστως ἐπὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, καὶ ἀσχολεῖται πάντοτε μὲ αὐτὸν καὶ εὐχαρίστως ἀφοσιοῦται εἰς τοὺς ἄλλους. Τούναντίον ὁ ἐσωτερικὸς ἀποκρούει τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἄλλων πρὸς αὐτόν, δὲν ἀναμειγνύεται εἰς ἐνεργείας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καὶ ἐπιδιώκει δι' ἑαυτὸν μόνον ἀσφαλῆ καὶ ἰσχυρὰν θέσιν. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἐξωτερικὸς εἶναι εἰλικρινὴς καὶ εὐθυμος, φιλικὸς καὶ εὐπρόσιτος, τούναντίον δὲ ὁ ἐσωτερικὸς εἶναι κρυφίνους, φοβισμένος καὶ μυστηριώδης. Ὁ ἐξωτερικὸς πράττει συμφώνως πρὸς τὰς γενικῶς καὶ ἰσχυρούσας ἠθικὰς ἀντιλήψεις, ὁ ἐσωτερικὸς πράττει κατὰ τὰς ἀτομικὰς του ἀντιλήψεις. Οἱ τύποι οὗτοι ὑποδιαίρουνται εἰς πλείστους ἄλλους τύπους. Ἡ τοιαύτη θεωρία τοῦ Jung θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡ τελειότερα. Σ.Μ.

πει νὰ μοιρασθῆ τὰς ἀπὸ τὸν παιδαγωγὸν ἀξιώσεις του μὲ 30 ἄλλα παιδιὰ τοῦ Νηπιαγωγείου. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἀρυπνίζονται ἐν αὐτῷ ἰσχυρὰ συναισθήματα φθόνου καὶ ζηλοτυπίας.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἀνησυχοῦν πολὺ διὰ τὰ παιδικὰ ἐλαττώματα τοῦ χαρακτήρος τῶν παιδιῶν των. Οὕτω π.χ. ἀνησυχοῦν κυρίως διὰ τὸ ψεῦμα τοῦ παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἐν βοηθητικὸν μέσον, πού μεταχειρίζεται τὸ παιδί, διὰ νὰ τὰ βγάλῃ πέρα εὐκόλα ἢ διὰ ν' ἀποφεύγῃ οἰασδὴποτε δυσκολίας. Τὰ ψεύδη τῆς φαντασίας, τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται συνήθως κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ καὶ κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη εἶναι μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλαστὰ ψεύδη, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀκίνδυνα. Τὰ περισσότερα παιδιὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ, ἵνα ἐπιβληθοῦν διὰ κομπασμῶν.

Παράδειγμα: " νὰ μικρὸ παιδί διηγεῖται: «Ἐνῶ ἐρχόμουνε στὸ Νηπιαγωγεῖο, μοῦ ἐπετέθη ἕνα; σκύλος. Ἦταν πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ μένα. Ἐγὼ ὅμως ἐπῆρα ἕνα μεγάλο ξύλο καὶ τὸν ἔστρωσα στὸ κυνήγι». Ἡ πραγματικότης ἦτο ἐντελῶς τὸ ἀντίθετον. Ἐνῶ δηλ. τὸ παιδί ἔσπευδεν, ἔτρεξεν ἀπὸ πίσω του ἕνα μικρὸ σκυλάκι γαυγίζον καὶ τὸ παιδί, χωρὶς νὰ γυρίσῃ πίσω νὰ κοιτάξῃ, ἐτράπη εἰς φυγὴν. Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον ὅμως ἐντρέπετο νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι δὲν εἶχε θάρρος, ὅποτε θὰ τὸν ἐχλεύαζον οἱ ἄλλοι. Δι' αὐτὸ τὸ δειλὸ αὐτὸ παιδί προσέτρεξεν εἰς ἕνα ψεῦμα τῆς φαντασίας.

Τοιαῦτα λοιπὸν ἄθῶα καὶ εὐκόλως ἀναγνωριζόμενα ψεύδη τὰ χρησιμοποιοῦν τὰ παιδιὰ, διὰ νὰ καλύψουν φανταστικὰς ἢ πραγματικὰς κατωτερότητας καὶ ν' ἀνυψώσουν τὴν προσωπικότητά των. Ἡ ἐπιθυμία των αὐτὴ δεικνύεται καὶ εἰς

τὰ ἐπόμενα περιστατικά: Ἐνα τελείως κανονικὸν παιδί κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος ἐχάριζε διαρκῶς τὴν πλάκα του εἰς ἄλλα παιδιά. Ὄταν ἓνας διδάσκαλος τὸν ἠρώτησε μὲ ἐκπληξιν, διὰ τί τὸ κάμνει αὐτό, ἐξηγήθη.: «Ἔχω τόσες πολλές πλάκες στὸ σπίτι, ὥστε μπορῶ νὰ χαρίζω ὅσες θέλω». Ἡ σκέψις αὐτὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ παιδιοῦ εἶναι πολὺ λογικὴ, διότι δι' ἓνα παιδί μία πλάκα εἶναι ἓνας μέγας θησαυρός. Ὅποιος λοιπὸν ἠμπορεῖ νὰ χαρίζη πλάκες, σημαίνει ὅτι εἶναι πλούσιος καὶ μία τοιαύτη ὑπόληψις τῶν ἄλλων περὶ αὐτοῦ, τὸν ἀνυψώνει πάρα πολὺ ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ὁ μέγας φυσιοδίφης Δαρβῖνος γράφει: «Δὲν διστάζω νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὅταν ἤμουν μικρὸ παιδί, εἶχα μεγάλην κλίσιν εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκω ἀναληθεῖς ἱστορίας. Καὶ πράγματι κατῶρθωνα τὸν σκοπὸν μου προκαλῶν ἀναστατώσεις. Οὕτω μίαν φοράν π.χ. ἐμάζευσα πολλὰ φρούτα ἀπὸ τὰ δένδρα τοῦ πατέρα μου, τὰ ἔκρυπα εἰς τοὺς θάμνους καὶ ἔπειτα ἔσπευσα ἀσθμαίνων ν' ἀναγγεῖλω τὴν εἶδησιν, ὅτι εἶχα ἀνακαλύψει ἓνα σωρὸν κλεμμένων καρπῶν». (Charles Darwin, Βίος καὶ Ἐπιστολαί).

Οἱ γονεῖς λοιπὸν δὲν πρέπει ν' ἀνησυχοῦν πολὺ διὰ τὰ τοιούτου εἶδους ψευδολογήματα τῆς φαντασίας· ὅταν μάλιστα ἔχουν παιγνιώδη χαρακτῆρα, δὲν μεταπίπτουν εἰς σκόπιμον ἀπάτην. Ὄταν κατὰ τὴν συμβίωσιν γονέων καὶ παιδιῶν ἐπικρατῆ ἔμπιστοςύνη καὶ τὸ παιδί ἔχει εἰσαχθῆ εἰς ὅλας τὰς πραγματικότητας τῆς ζωῆς, αἱ φαντασιοπληξίαι αὐταὶ ἐντὸς ὀλίγου παύουν. Μόνον, ὅπου τὸ παιδί καταπιέζεται πολὺ καὶ δὲν ἔχει καμμίαν δυνατότητα πρὸς ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἐγὼ του, ἐκεῖ τοῦ ὑπολείπεται ὁ φαινομενικὸς κόσμος τῆς φανταστικῆς του δυνάμεως καὶ μαζὶ μ' αὐτὸν

καὶ τὰ ψεύδη τῆς φαντασίας ὡς εὐπρόσδεκτος διέξοδος.

Ψεύδη τῆς φαντασίας νοθεύουν οὐχὶ σπανίως τὰς παιδικὰς μαρτυρίας. Κατὰ ταύτας ἐμφανίζεται ἓνα μείγμα ἀληθινῶν ἀναμνήσεων καὶ προϊόντων τῆς φαντασίας. Ἡ μικρὰ ἰκανότης τοῦ παιδιοῦ νὰ διακρίνη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄγει εἰς ἀναληθεῖς μαρτυρίας. Ἡ πειραματικὴ ψυχολογία ἔχει ἀποδείξει μὲ τὰς ἐρεῦνας της, ὅτι αἱ παιδικαὶ μαρτυρίαι ἐν πάσῃ μὲν περιπτώσει, ἰδίως ὅμως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, πρέπει νὰ κρίνωνται μετὰ μεγάλης προσοχῆς. Διὰ τοῦτο οὐδὲν πρέπει νὰ παραλείπεται, ἵνα τὰ παιδιὰ ἀνατρέφονται ὅσον δυνατὸν ἐνωρίτερον πρὸς εὐσυνειδησίαν καὶ πιστὴν παρατήρησιν.

Ὅταν ὅμως εὕρισκώμεθα πρὸ γνησίων ψευδολογιῶν, δὲν πρόκειται πλέον περὶ παιγνιωδῶν ὑπερβολῶν οὐδὲ περὶ ἐνστικτώδους ἀμύνης κατὰ τινὰ ἰσχυρὰν διέγερσιν, ὅπως π.χ. συμβαίνει, ὅταν ψεύδεται τὸ παιδί ἐκ φόβου μήπως τιμωρηθῆ («Ὁχι, δὲν ἤμουν ἐγώ!»). Τὰ γνήσια ψεύδη δεικνύουν σαφῶς τὴν ἐνίοτε καλῶς ἐσκεμμένην πρόθεσιν ἀπάτης. Καὶ τὸ παιδί ἐμμένει πολλάκις σταθερώτατα καὶ μὲ πείσμα εἰς ἓν τοιοῦτον ψεῦδος. Ἰδίως κατὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν ἐμφανίζονται τὰ ψεύδη αὐτά, ἂν καὶ μεμονωμένα. Πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ, πρὸς δικαιολογίαν τῶν παίδων, ὅτι τὰ ψεύδη ταῦτα χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἄμυναν ἐναντίον ἀπειλουμένης ποινῆς. «Τὰ ψέμματα τῶν παιδιῶν εἶναι τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ» (Rousseau). Ἄς προσέχωμεν λοιπὸν νὰ μὴ μεταχειριζώμεθα τὴν λέξιν «ψέμμα» ἀπερισκέπτως καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ψεύδους νὰ μὴ ὀμιλῶμεν περὶ ψιλοψευδείας. Εἶναι ἀσφαλῶς καλύτερον νὰ ἐξαπατηθῶμεν

μίαν φοράν καὶ παρὰ ταῦτα νὰ ἐμπιστευώμεθα εἰς τὸ παιδί κατόπιν, παρὰ νὰ τὸ βασανίζωμεν μὲ παρατεινομένην δυσπιστίαν καὶ οὕτω νὰ ὠθοῦμεν αὐτὸ τελικῶς πρὸς τὸ ψεῦμα.

Ὅταν ὁμως ἓνα παιδί διαρκῶς καί, ὡς φαίνεται, ψεύδεται ἄνευ σκοπίμου λόγου, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο ὡς μίαν διατάραξιν τῆς ψυχικῆς του ἰσορροπίας. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τιμωρῆται ἀμέσως τὸ παιδί διὰ τὸ ψεῦδος του. Ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ εὔρη τὰ αἷτια τοῦ ψεύδους. Καὶ ταῦτα ὀφείλονται οὐχὶ σπανίως εἰς τινὰ μὴ ὀρθήν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάλιστα ἄστοργον, μεταχείρισιν τοῦ παιδιοῦ. Ἄν ἀλλάξουν τὰ ἐφαρμοζόμενα παιδαγωγικὰ μέτρα, ἂν χαρίσωμεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ παιδί, τότε παρουσιάζονσαι ἐντὸς ὀλίγου μεγάλαι μεταβολαί. Τὸ παιδί παύει νὰ ψεύδεται, χωρὶς ἴσως τὴν ἄμεσον ἐπέμβασιν αὐστηρῶν ποινῶν. Ἡ παθολογικὴ καὶ νοσηρὰ ψευδολογία πρέπει νὰ θεραπεύωνται ὑπὸ τοῦ ψυχιάτρου. Τοιοῦτοί τινες ψεῦσται (παιδιά, νεανία καὶ ἐνήλικοι ἀκόμη) ἐκφράζουν τὰς φανταστικὰς των ἐπινοήσεις ὡς καθαρὰν ἀλήθειαν. Κατὰ ταύτας ἀναμειγνύονται συνειδηταί καὶ ἀσυνειδητοὶ αὐταπάται. Οἱ ἀσθενεῖς οὗτοι γνωρίζουν βεβαίως ἐν μέρει, ὅτι ψεύδονται, ἐν τούτοις ὁμως θεωροῦν ψεύδη τινὰ ὡς ἀλήθειαν. Πολλάκις οὗτοι εἶναι κομπορρήμονες καὶ καυχηματῖαι, ὡς ἐνήλικοι δὲ δόλιοι καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀπατεῶνες, διὸ αἱ μαρτυρίαι των πρέπει, φυσικὰ, νὰ γίνωνται δεκταὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τούτους μερικοὶ ἄνθρωποι (παιδιά καὶ ἐνήλικοι) δεικνύουν ἓνα φανατισμὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅστις δύναται νὰ ἔχη τὴν αἰτίαν του εἰς μίαν ὑπερευπαθῆ συνείδησιν καὶ εἰς ὑπερβολικὴν ἀγάπην πρὸς τὸν παιδαγωγόν, ὃ ὁποῖος πάντοτε, καὶ εἰς τὰ μικρότερα ἀκόμη, ἀπαιτεῖ ἀπόλυτον ἀλήθειαν.

Ὅτι ἰσχύει διὰ τὸ «ψεῦδος» ὡς ἐλάττωμα τοῦ χαρακτήρος, ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὴν μεταχείρισιν πασῶν τῶν λοιπῶν ἐλαττωμάτων τοῦ χαρακτήρος, τὴν ὀκνηρίαν, ἀλαζονείαν, πείσμα, αἰδημοσύνην. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ποτε κατὰ τὴν ἀγωγήν, ὅτι τὸ παιδί ἀποκτᾷ εὐκόλως τόσον καλὰς ὅσον καὶ κακὰς ἕξεις, ὅτι ἢ ἐπὶ τὸν χαρακτήρα ἐπίδρασις ἀπαιτεῖ προσοχήν, ἵνα μὴ διὰ πολὺ τραχείας καὶ πολὺ ἄδεξιου μεταχειρίσεως διαταράσσωμεν τὸ ἤδη ἐνωρὶς ἀνεπτυγμένον αὐτοσυναίσθημα τοῦ παιδιοῦ.

*

Τὴν ἰσχυροτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος ἀσκοῦσιν οἱ παιδαγωγοὶ ἢ μᾶλλον ὅλοι οἱ ἐνήλικοι ἄνθρωποι, ὅσοι ἔρχονται εἰς σχέσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον μὲ τὸ παιδί. Ἐμνημονεύθη ἤδη, ὅτι τὸ μικρὸ παιδί ἔχει πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα ἕνα ἰδιαίτερον, λίαν αἰσθηματικὸν σύνδεσμον. Κατὰ τὴν «λανθάνουσαν περίοδον» ἀναγνωρίζει τὸ παιδί τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα ὡς κατευθύνοντας καὶ ὡς ἰδεώδη πρότυπα. Ἀμφότεροι οὗτοι εἶναι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ μοναδικοὶ του ἔμπιστοι καὶ βοηθοί. Αἱ βλέψεις των πρὸς τι ἐπάγγελμα συμφωνοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὸ ἐπάγγελμα τῶν γονέων ἢ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν γονέων διὰ τὸ μέλλον ἐπάγγελμα τοῦ παιδιοῦ. Αἱ συμβουλαὶ των ἀκολουθοῦνται, ὅταν ἀσκῆται καλὴ ἀγωγή, μὲ ἐκπλήσσοσαν ὑπακοὴν αἱ δ' ἐπιβαλλόμεναι τιμωρίαι ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τῶν παιδιῶν ὡς ἀναγκαῖαι καὶ δίκαιαι. Οἱ γονεῖς ἐπίσης εἶναι τὸ τελευταῖον καταφύγιον, πρὸς τὸ ὁποῖον τὰ παιδιὰ διαρκῶς

καταφεύγουν. Ἡ κρίσις τοῦ πατρὸς καὶ ἡ συγκατάθεσις τῆς μητρὸς ἔχει διὰ τὸ παιδί κατὰ τὴν «λανθάνουσαν περίοδον» αὐθεντικὸν κύρος. Ἐκ τούτων ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα: Διὰ τοὺς ἕξ μέχρι ἐννέα ἐτῶν παῖδας ἀρμοδιώτεροι συμπαιδαγωγοὶ εἶναι ὠριμοὶ ἄνθρωποι, ἀνταποκρινόμενοι πρὸς τὸ πατρικὸν καὶ μητρικὸν ιδεῶδες. Οὗτοι δὲ βεβαίως δὲν πρέπει νὰ εἶναι σκυθρωποὶ καὶ ξένοι πρὸς τὴν ζωὴν. Αἱ δὲ κρίσεις των πρέπει νὰ ἐμφανίζονται πάντοτε ὡς αὐτοσυνείδητοι καὶ ἀσφαλεῖς.

Κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη ἡ σχολικὴ τάξις εἶναι μία μᾶζα, ἐντὸς τῆς ὁποίας τὰ παιδιὰ ὀλίγας μόνον σχέσεις ἔχουν μεταξύ των, ἄλλ' ἕκαστον αὐτῶν ἔχει μίαν ὠρισμένην σχέσιν πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὡς πρότυπον. Οἱ προσωπικοὶ δεσμοί, οἱ ὁποῖοι γίνονται τυχόν μεταξύ των, δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺ ἰσχυροί. Βραδύτερον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ζωηρῶν παιδιῶν (τρελλόπαιδα), σχηματίζονται μικραὶ ὁμάδες, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται μόνον ἀγόρια ἢ μόνον κορίτσια. Εἰς τοὺς μικροὺς αὐτοὺς ὁμίλους (παρέες) ὑπάρχουν ἤδη παιδιὰ, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζονται ἀπολύτως ὡς κατάλληλοι ὀδηγοὶ ἢ ἀρχηγοί. Ἀρχηγὸς δὲ γίνεται κυρίως ὄχι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει οἰασδήποτε εἰδικὰς γνώσεις ἢ ὁ καλύτερος παίκτης ποδοσφαίρου ἢ ὁ ἐπιμελέστερος συλλέκτης γραμματοσήμων ἢ ὁ γενναιότερος ἀθλητικὸς ἢ ὁ καλύτερος κατασκευαστής. Ὡς ἀρχηγὸς ἀναγνωρίζεται ὁ ἔχων ἄλλα προσόντα. Ἐκεῖνο δηλ. τὸ παιδί γίνεται ἀρχηγός, ὅπερ πλησιάζει περισσότερον εἰς ἓν ἡρωϊκὸν ιδεῶδες, τὸ ὁποῖον ἐκτιμᾶται περισσότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα παιδιὰ. Εἰς τοῦτο ἀνήκουν πρὸ πάντων οἱ ἔχοντες αὐτοπεποιθήσιν καὶ μίαν ἀπροσποίητον, ἤρεμον καὶ φυσικὴν εὐγένειαν πρὸς πάντας. Οἱ τύποι τῶν ἀρχηγῶν διαφόρων παιδικῶν ὁ-

μάδων ἐμφανίζουν πολλάκις πολύ μεγάλας διαφοράς, ἡ δὲ σύνθεσις μιᾶς ἐκάστης ομάδος εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀρχηγόν της. Ἀπὸ τοὺς μικροὺς αὐτοὺς κύκλους, οἱ ὅποιοι ἀπαρτίζονται ἐν τῷ σχολείῳ ἢ ἐν τῇ πλατείᾳ, ποὺ παίζουν τὰ παιδιὰ, ἀρχίζει ὁ δρόμος τῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τὰ ἄλλα παιδιὰ καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν διὰ μέσου τῆς προσφιλοῦς παιδαγωγικῆς προσωπικότητος ἢ διὰ τῶν ἀρχηγῶν. Θὰ ἤμποροῦσε ἴσως νὰ λεχθῆ: «Εἴμεθα σφιχτοδεμένοι, γιατί εἴμεθα ὅλοι παιδιὰ ἐνὸς ἀγαπημένου πατέρα». Τὸ παιδί τώρα εὐρίσκει σιγὰ σιγὰ τὸν φίλον καὶ μέσα εἰς αὐτόν, χωρὶς λοξοδρομίας διὰ τοῦ νουθετοῦντος ἀρχηγοῦ, τὸν σύμφωνον μὲ τὸν χαρακτῆρά του ἄνθρωπον, πρὸς τὸν ὅποιον δύναται νὰ ἔχη ἐμπιστοσύνην καὶ πλησίον τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ εὐρίσκεται ὡς πρόθυμος βοηθός. Ὁ σύνδεσμος οὗτος πρὸς ἕνα ὄμιλον, μίαν κοινότητα, προέρχεται ἤδη ἀπὸ μίαν συνειδητὴν βούλησιν καὶ ὄχι πλέον ἀπὸ μίαν μὴ συνειδητὴν ἐκπλήρωσιν παιδαγωγικῆς ἐπιθυμίας.

Ὁ νεανίας, ὡς ἀρχηγός, ἐπιδραῖ λίαν ἰσχυρῶς ἐπὶ παῖδων τῆς προεφηβικῆς ἡλικίας. Τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξηρὸν πνεῦμα τοῦ πατρικοῦ παιδαγωγοῦ ἀρχίζει ἐνίστε νὰ γίνεται αἰσθητὸν ὡς κωλύων δεσμός. Μία σειρά νέων ἐπιθυμιῶν ἀφυπνίζεται, ἡ ὁποία ὠθεῖ τὸν παῖδα πρὸς ἐκπλήρωσιν, τὴν ὁποίαν ὁ πατήρ κατὰ τὸ φαινόμενον ὀλίγον ἐννοεῖ. Ἰσχυρότεραι σωματικαὶ δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ θέλουν νὰ δοκιμασθοῦν εἰς ὁδοιπορίας, ταξίδια, ἀθλοπαιδιάς καὶ ἀθλητικούς ἀγῶνας. Ἀπὸ τὰς ἀντιθέσεις δὲ αὐτὰς προέρχεται, ἴσως προσωρινῶς μόνον, μία σύγκρουσις πρὸς τοὺς γονεῖς. Τὸ ἰδεῶδες, τὸ ὅποιον μέχρι τοῦδε ἦτο ἐνσαρκωμένον εἰς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, ἀρ-

χίζει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ξεθωριάζη περισσότερον. Ὁ νέος παιδαγωγός, ὁ ὁποῖος παρὰ τοὺς γονεῖς ἐμφανίζεται, εἶναι ὁ νεανικὸς ἄνθρωπος. Ὁ σωματικῶς εὐστροφος, ὁ ρωμαντικὸς καὶ θαρραλέος ἀρχηγὸς τῆς νεολαίας—μὲ μίαν λέξιν: ὁ νεαρὸς ἥρωας καθίσταται συμπαιδαγωγὸς μεγάλης ἐπιρροῆς. Δὲν εἶναι μόνον βοηθὸς καὶ σύμβουλος, ὅπως ἦσαν οἱ γονεῖς. Οἱ καλοὶ τοῦ τρόποι δὲν εἶναι τόσον ἀπροσπέλαστοι, ὅσον εἶναι οἱ τοῦ πατρὸς καὶ ὁ τοῦ πατρικοῦ παιδαγωγοῦ, τοὺς ὁποῖους μόνον κατὰ τὰς παιδιὰς ἠδύνατο νὰ μιμηθῆ. Τώρα τὸ παιδί θέλει νὰ διαμορφώσῃ τὸν βίον του αὐτοτελῶς (καὶ αὐτεξουσίως) καὶ διὰ τοῦτο ἔχει τὸν νεανίαν ὡς ἰδεῶδες του. Ὁ Ἀρχηγὸς ὀφείλει νὰ ζῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὁμάδος ἀπολύτως καὶ πιστῶς καὶ δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὑποχωρῆ εἰς οὐδενὸς εἶδους παραχωρήσεις ἀπέναντι τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἐνηλίου κόσμου, ὅπως κάμνει ὁ συνετώτερος, ἴσως κάπως κουρασμένος πλεὺ πατήρ. Ἐὰν ὁ Ἀρχηγὸς δείξῃ ἀπιστίαν πρὸς τὸ κοινὸν ἰδεῶδες, ἔχασε πλεόν, κατεχράσθη τὴν ἀρχηγίαν του, διότι οὐδεὶς εἶναι αὐστηρότερος καὶ ἀμειλικτότερος κριτῆς ἀπὸ τὸ παιδί.

Εἰς τὰς μικρὰς ταύτας κοινότητας, παραμένει τὸ παιδί μέχρι καὶ τοῦ χρόνου τῆς γενετησίου ὠριμότητος. Τὸ παιδί 14—16 ἐτῶν ἀναγνωρίζει πολὺ εὐχαρίστως τὴν ἀπόλυτον ἀρχηγίαν. Αἱ μικραὶ ὅμως κοινότητες παιδῶν ἀπορροφῶνται ὑπὸ τῶν μεγαλυτέρων ἐνώσεων καὶ τέλος φθάνουν εἰς ἐκπολιτιστικὰς ἢ πολιτικὰς ἐνώσεις. Ὁ νεανίας συζῆ μὲν ἐκεῖ μὲ ὁμόφροναν λίαν ἐσωτερικῶς, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς κατὰ τὸ φαινόμενον στερεωμένης κοινότητος αἰσθάνεται αἴφνης τὸ ἰσχυρὸν συναίσθημα τῆς μονώσεως καὶ ὅτι κανεὶς δὲν

τῶν ἐννοεῖ. Ὁ νεαρός ἄνθρωπος βλέπει διὰ πρώτην φοράν τοῦ ἑαυτὸν του μόνον μετὰ τοῦ Ἐγὼ του. Ἡ παιδικότης ἔχει παύσει. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βαθμίδος ταύτης ἀναγνωρίζει μὲν ἀκόμη ὁ νεανίας τὸν ἀρχηγόν, ἀλλὰ τότε χρειάζεται περισσότερα: τὸν σύντροφον τῆς τύχης, τὸν φίλον. Ἡ ἀγωγή μεταβάλλεται διὰ τελευταίαν φοράν. Ἐμφανίζεται ἡ αὐτοαγωγή. Μόνον ἡ εἰκὼν οἴουδήποτε μεγάλου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μυστικοῦ τηρουμένου Ἰδεώδους δρᾷ περαιτέρω ὡς παιδεύουσα δύναμις. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἰσχύει διὰ τὸν παιδαγωγὸν τοῦτο: Νὰ περιορίζεται καὶ ν' ἀνομένη, ὅπως ὁ νεανίας, ἂν κατέστη ἰσχυρὸς καὶ ὠριμος, βαδίση μόνος του τὸν δρόμον, ἵνα μετὰ τινὰ ἔτη, ὡς ἐνήλικος, ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς παιδαγωγούς του (γονεῖς του) ὡς ἰσόνομος φίλος.

*

Ὁ πρὸς τὴν προσωπικότητα δρόμος, πρὸς τὸ τελειωτικὸν Ἐγὼ—αὐτὸς εἶναι ὁ ἑρόμος τῆς νεολαίας. Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία εἶναι ἡ τελευταία φάσις τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως καὶ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τὴν ἀνιχνεύωμεν. . . . «Εὐκολώτερον εἶναι ν' ἀποκαλύψῃ ἓνα κορίτσι τὴν γυμνότητά του, παρὰ ἓνας νεανίος νὰ προδώσῃ τὴν καρδιά του...» (Hebbel). Ὁ νεανικὸς χαρακτήρ χαρακτηρίζεται κάλλιστα μὲ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι ἀκόμη χαρακτήρ. Ἡ ἐποχὴ αὕτη—εἰσαρκεῖ ἀπὸ τοῦ 12—20 ἔτους τῆς ζωῆς· διὰ τὰ κοράσια ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἀρχίζει κ πῶς ἐνωρίτερον καὶ τελειώνει ἐνωρίτερον—διαιρεῖται εἰς διαφόρους φάσεις. Ἡ πρώτη φάσις ἐχαρακτηρίσθη ἤδη ὡς ἡλικία τῶν ζωηρῶν παιδιῶν (τρελλόπαιδα). Αὕτη μεταπίπτει ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς ὑπερβολικῆς

εὐθυμίας, εἰς κάποιαν μεταβεβλημένην στάσιν ἀπέναντι τοῦ κόσμου τῶν ἐνηλίκων. Τότε τὸ ἰσχυρὸν συναίσθημα τῆς αὐτοτελείας καὶ ὁ ὑπερτονισμὸς τῆς δυνάμεως καταπιέζονται ὑπὸ ψυχικῆς ἀνευσχίας, ἐσωτερικῆς πάλης καὶ αὐξάνοντος συναισθήματος κατωτερότητος. Τότε λύονται οἱ πρὸς τὴν κοινωνίαν δεσμοὶ καὶ ὁ ἔφηβος φαντάζεται ἑαυτὸν ἰσχυρότερον ἐν τινὶ ἔκουσίᾳ μονώσει, καθ' ἣν ζῆ ἐσωτερικὴν ζωὴν. Τότε κατὰ πρῶτον τὰ τελευταῖα νεανικὰ ἔτη παρουσιάζουν μίαν τινὰ ἡρεμίαν τῆς γενετησίου ζωῆς, κάποιαν σταθερότητα ἐν τῇ ἐργασίᾳ, ἐν τῇ κοσμοθεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ κατατάξει εἰς μίαν μεγαλύτεραν κοινωνικὴν κοινότητα. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ πορεία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καθορίζεται καὶ ὑπὸ ποικίλων ἐξωτερικῶν καταστάσεων, π.χ. τοῦ ἐπαγγέλματος, τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ ἰδίως τῶν πολιτικῶν ρευμάτων.

Ὁ ρυθμὸς τῆς τελευταίας ταύτης αὐξήσεως δὲν εἶναι ὁμοιοτροπος. Ὑπάρχουν περίοδοι θυελλώδους κινήσεως, αἱ ὁποῖαι διακόπτονται μὲ διαλείμματα ἡρεμίας. Περίοδοι φανατικῆς ἐργασίας διαδέχονται περιόδους μεγάλης ὀκνηρίας. Ὁ νεανίας ἄλλως τε κουράζεται εὐκολώτερον. Ἡ καταπόνησίς του δὲ αὐξάνεται ἐπικινδύνως δι' ἀνεπαρκοῦς ὕπνου, ἐλλιποῦς διατροφῆς καὶ δι' οἰνοπνευματοποσίας.

Εἶναι τῆς τύχης τοῦ νεανίου νὰ μὴ τὸν ἐκλαμβάνῃ καὶ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὁ κόσμος ὡς τέλειον. Καὶ ἐν τούτοις τείνει μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις, ἵνα προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς δημιουργουμένης προσωπικότητός του. Κατὰ τὰ πρῶτα ὅμως ἔτη τῆς νεανικῆς ἡλικίας ἐπιζητεῖ ὀλίγα δι' ἑαυτὸν. Ἡ ὄλη του ὕπαρξις εἶναι κλειστὴ καὶ ἐπιφυλακτικὴ. Ἀποκρούει μὲ πείσμα κάθε βοήθειαν καὶ θέλει μὲ κάθε τρόπον νὰ

καταστῆ αὐτοτελής. Ἰδίως ὁ νεανίας εἶναι πολὺ ἀπροσιτώτερος καὶ δύναται νὰ κρύπτῃ ἐπιτηδειότερον τὸν ἐσωτερικόν του βίον παρὰ ἡ νεῦνις. Μία σειρά ὅμως τυχαίων ἐξωτερικεύσεων παρέχουν μίαν καλὴν εἰκόνα μέσα εἰς τὴν παλινδρομοῦσαν ἀταξίαν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Ὑπερβολικὴ φαιδρότης ἐναλλάσσεται μὲ ἀνέκφραστον, σχεδὸν προσφιλῆ, μελαγχολίαν. Πολλὰ ἐξωτερικεύσεις ἐμφανίζουσι ἱπποτισμὸν καὶ αὐταπάρνησιν. Παρὰ ταῦτα παρατηρεῖται ἐπίσης ἰσχυρὸς ἐγωϊσμός καὶ ἀταξία. Ἡ πίστις πρὸς τὴν ἀρχηγίαν καὶ τὸ ἀξίωμα καταπιέζεται ταχέως ὑπὸ μανιώδους ἐξεγέρσεως καὶ ἀντιστροφῶς. Ἡ ἀπαίτησις νὰ εὐρίσκηται μέσα εἰς ἀχαλίνωτον, ὑπερεύθυμον συντροφίαν, ἐναλλάσσεται μὲ τάσιν πρὸς μόνωσιν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ νεανίας ἀρχίζει νὰ θέτῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του σοβαροὺς σκοποὺς. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πρόκειται περὶ μικροπραγμάτων μόνον, περὶ πραγμάτων δηλ. τὰ ὁποῖα εἰς τὸν ἐνήλικον φαίνονται ἐπουσιώδη. Βραδύτερον ὅμως ἐπεκτείνει ὁ νεανίας τοὺς σκοποὺς του καὶ εἰς πνευματικὰ ἀντικείμενα. Καὶ ἐδῶ ὅμως δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἀναμειγνύεται ὁ ἐνήλικος. Ὀνειροπολήματα καὶ βύθισμα εἰς σκέψεις, οἰκοδόμησις ποθητῶν φανταστικῶν πύργων, παίζουσι ἕνα ἐπίσης μεγάλον ρόλον, ὅπως καὶ ἡ ὀργίλη καὶ πείσμων ἀπόκρουσις ὄλων τῶν σχεδίων καὶ παρακινήσεων τῶν ἄλλων. Ἐντονώτερον ἐπίσης ἐμφανίζονται θρησκευτικὰ συναισθήματα. Εἶναι ὅμως δυνατόν μετὰ βραχύτατον χρόνον ν' ἀναπτυχθοῦν πάλιν καὶ ἐν τῷ αὐτῷ νεανίᾳ ἐσωτερικὰ κωλύματα καὶ ἔντονοι σκέψεις ἐναντίον τῆς θρησκείας. Ὑπάρχουσι πάλιν στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ νεανίας ζῆ ὑπὸ ἕνα μέγαν ἴσως πεσσιμισμὸν, ὁ ὁποῖος πολὺ βασανίζει καὶ κλονίζει αὐτὸν διὰ τῆς ὑπερβολῆς του καὶ τῆς ἀκαταστασίας του. Τοιαύτη ὅμως κοσμικὴ λύπη παρέρχεται

ὁμοίως ἐν τῇ πορείᾳ δὲ τῆς ἀναπτύξεως ἐπανέρχεται εὐστάθεια καὶ αἰσιοδοξία πρὸς τὴν ζωὴν, ὡς ἐπίσης ἐγκαταλείπεται ἡ ἐπιδιωχθεῖσα μόνωσις καὶ νέαι φιλίαι συνάπτονται.

Ἐν τῇ νεανίας θέλει ν' ἀρχίσῃ ἐξ ἀρχῆς, θέλει ν' ἀναμορφώσῃ τὸν κόσμον καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ· σχεδὸν πάντοτε ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βούλησιν τῆς κρατούσης γενεᾶς. Διὰ τὸν νεανίαν πᾶν ὅ,τι ἔχει γίνεο μέχρι τοῦδε ἔχει κακῶς καὶ καταδικάζεται τάχιστα καὶ ἐκ βάθρων. Ἐὰς ἀκούσωμεν τὸν Goethe : «Τὰ παιδιὰ (φυσικὰ καὶ οἱ νεανίαι!) σχηματίζουν διαρκῶς ταχεῖας κρίσεις. Μέχρις οὗτου σβεσθῆναι τὸ μετὰ σπουδῆς, ἀλλὰ μονομερῶς ἐντυπωθέν, ἵνα κάμῃ θέσιν εἰς τι γενικώτερον, ἀπαιτεῖται χρόνος. Ἐνεκα τούτου, ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καθήκοντα τοῦ παιδαγωγοῦ εἶναι ἡ προσοχή». Εἰς τὸν πόθον τοῦτον τῶν νέων ν' ἀναμορφώσουν ὅλα ἐκ νέου καὶ ἐκ βάθρων ὀφείλονται οὐχὶ σπανίως αἱ ἐντονώταται ἀντιθέσεις μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων. Υἱοὶ καὶ θυγατέρες πολὺ συχνὰ ἐκλέγουσιν ἐπαγγέλματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄκρως ἀντίθετα πρὸς τὰ τοῦ πατρὸς των. Ὁ πρὸς βελτίωσιν τοῦ κόσμου πόθος οὗτος ἐμφαίνει πάντοτε εὐγενῆ χαρακτηριστικά, καὶ ἀπορρέει ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ καλλίστων σκοπῶν. Εἰς τὰς προσπάθειάς ταύτας τοῦ ν' ἀντιληφθοῦν ὅλον τὸν κόσμον ὀφείλεται ἀληθῶς καὶ ἡ τάσις νὰ γνωρίσουν τὴν ἰδίαν των ὑπαρξιν, αὐτοὶ ἑαυτούς. Τότε ἡ πικρὰ ἀναγνώρισις, ὅτι μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ Πρέπει καὶ τῆς κατὰ μέσον ὄρον Πραγματικότητος, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ὑπάρχει μία μεγάλη ἀντίθεσις, οὐχὶ σπανίως ἀντιδρᾷ κατόπιν ὡς ἰσχυρὸς κλονισμός. Τοιαῦτα περιστατικὰ δύνανται νὰ γεννήσουν παρὰ τῇ νεολαίᾳ ἀντικοινωνικὰς τάσεις.

Ἐπαρὰ τὰ μεγάλα ταῦτα πράγματα, παρὰ τὸν ἀγῶνα διὰ

τὸν κόσμον καὶ τὰς ιδέας του, κατὰ τὸν ὅποιον φύσεις τινὲς κατὰ τὸ φαινόμενον ὠριμοὶ, νευρικαὶ καὶ ἀσθενεῖς τὴν βούλησιν, αἱ ὅποια πάντοτε ὑπῆρξαν μόναι καὶ ἀκαθοδήγητοι καταστρέφονται (αὐτοκτονίαι νέων—εὐθύνη γονέων;), παρουσιάζεται ἐν τούτοις πάντοτε ὁρμὴ πρὸς διαφόρους κατασκευὰς καὶ εὐχαρίστησις καταρτισμοῦ συλλογῶν, φυσικὰ εἰς μίαν ἀνωτέραν βαθμίδα. Πρὸ πάντων νεανίαι μὲ ξαιρετικὴν ἔλλειψιν αὐτοπεποιθήσεως, καταφεύγουν εἰς τὸν μικρὸν κόσμον τῶν συλλογῶν των, ἐργασιῶν καὶ πειραμάτων, τῶν ὁποίων ἔπειτα κατορθώνουν τελείαν ἐπιτυχίαν. Ἐπαναλαμβάνεται πάντοτε ἡ αὐτὴ πορεία: ὅσον μικροτέρα εἶναι ἡ πρὸς τὴν ἰδίαν δύναμιν ἰμπιστοσύνη, τόσον ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ ὑποχώρησις εἰς ἓνα μικρὸν κύκλον, τόσον ἐντονώτερα καὶ ποικιλώτερα τὰ φιλόδοξα ὄνειρα. Εἰς τὰς «παρὰ τὸν πόλεμον σκηνας τοῦ βίου» ταύτας δύναται τις εὐκόλως νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν πρὸς ἐπιβολὴν τάσιν του..

✓ Ὀλίγαι λέξεις διὰ τὸ ὄνειρον: Τὸ κυρίως χαρακτηριστικόν του γνώρισμα εἶναι, ὅτι τοῦτο ἐκπληρώνει μίαν ἐπιθυμίαν, χωρὶς ὁ ὄνειρευόμενος νὰ εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τοῦτο. Τὰ κοινότατα ὄνειρα, ἰδίως τῶν παιδῶν καὶ τῶν νεανιῶν, εἶναι ἀπροκάλυπτα ὄνειρα ἐπιθυμιῶν. Ὁ Freud ἔχει ἐρμηνεύσει τοῦτο ἐν τῇ γνωστῇ του πραγματείᾳ εἰς μίαν σειρὰν παιδικῶν ὄνειρων. Ἄν καὶ ὁ ὄνειρευόμενος εἶναι ἀνεύθυνος, ἐν τούτοις ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἐν ἀόριστον σχεδὸν συναίσθημα, ὅτι αὐτοὶ εἶναι κάπως ὑπεύθυνοι διὰ τὰ ὄνειρά των. Παιδιά, τὰ ὅποια ἔχουν βασανίσει ἢ λυπήσει τοὺς γονεῖς των ἐν ὄνειρῳ, δεικνύουν ἐνίοτε κατὰ λίαν ἐντυπωτικὸν τρόπον τὸ συναίσθημα τῆς ἀμαρτίας των διὰ τὴν κακὴν πράξιν, τὴν

ὅποιαν ὠνειρεύθησαν. Μία περαιτέρω ιδιότης τοῦ ὄνειρου εἶναι, ὅτι τοῦτο κρύπτει τὸ ἰδιάζον περιεχόμενον ὀπισθεν αὐτοῦ κειμένων συμβόλων, τὰ ὅποια πολλάκις εἶναι πολὺ παράδοξα. Ὁ Freud καὶ οἱ μαθηταὶ του πειρῶνται νὰ ἐξηγήσουν τὰ ὄνειρα ὡς ὑποθέσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου, τοῦτο δὲ παρέχει τὴν εὐχάριστον ἐλπίδα, ὅτι ἡ ἔρευνα αὕτη μέλλει ν' ἀποκαλύψῃ μερικὰ μυστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

*

Ἡ σπουδαιότατη ἐνέργεια τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ νεανίου εἶναι ἡ μόρφωσις τοῦ ιδεώδους, τὸ νὰ ἐπιτύχουν δηλ. διὰ πολλῶν προσπαθειῶν μίαν περαιτέρω ὁδὸν πρὸς τὸ τελευταῖον ὀριστικὸν ιδεῶδες, ὅπερ περιέχει ἓν πρότυπον, ἓν τελεῖα μορφῆ. Ἡ διαμόρφωσις τελεῖται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βαθειὰ κεκρυμμένη, τῇ βοηθείᾳ μιᾶς ἰσχυρᾶς φαντασίας. Τίποτε δὲν εἶναι διὰ τὸν νέον τόσον ἱερὸν ὅσον τὸ ιδεῶδες του καὶ τίποτε δὲν τὸν λυπεῖ τόσον βαθειὰ, ὅσον ὁ χλευασμὸς τοῦ ιδεώδους τοῦ ὑπὸ τῶν ἄλλων. Τὰ πρῶτα ιδεῶδη εἶναι ἐξαιρετικῶς βαθειὰ κεκρυμμένα καὶ ἀνέφικτα. Ἄλλ' ἀκριβῶς οἱ ὑψηλοὶ αὐτοὶ σκοποὶ, οἱ ὅποιοι θὰ φθάσουν μίαν ἡμέραν, κατὰ τὸν πραγματικὸν βίον, εἰς μίαν ἔστω καὶ ἔλλιπῆ παράστασιν, ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ψυχικὴν ἀνάπτυξιν. Τὸ ιδεῶδες εἶναι ἓν τούτοις μία σπουδαία ἔκφρασις τῆς βιοτικῆς γραμμῆς καὶ προδίδει πολλὰ περὶ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ κλίσεων τοῦ νεανίου, καθιστᾷ δὲ δυνατὴν παιδαγωγικὴν τινὰ ἐπίδρασιν μετὰ προσοχῆς ἀσκουμένην.

Ἡ μόρφωσις τοῦ ιδεώδους καὶ ἡ πρώτη ἐρωτοληψία συ-

ναντῶνται πως. Οἱ νέοι δὲν ἀγαποῦν πραγματικῶς τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀναβιβάζουν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ λατρεύουν. Ἦθοποιοί, καλλιτέχναι καὶ ἄλλοι «λάμποντες ἥρωες» ἀγαπῶνται καὶ τιμῶνται οὐχὶ ὡς πρόσωπα, ἀλλ' ὡς ἰδεώδεις εἰκόνες, τὰς ὁποίας ἐνσαρκώνουν. Ὁ νέος μικρὰν μόνον γνῶσιν ἔχει τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω δύναται καὶ εἰκὼν τις τοῦ ἰδεώδους νὰ καταστῆ μέσον «ἐπιτυχίας», διὰ τοῦτο δ' ἔχει ζωηρὰν δύναμιν ἐπιδράσεως ὑπὸ τε τὴν καλὴν καὶ κακὴν ἔννοιαν. Ὅλαι αἱ παραστάσεις καὶ ἐπιθυμίαι, ὅλοι οἱ σκοποὶ καὶ τὰ σχέδια ρυθμίζονται πρὸς αὐτό, ἐφ' ὅσον δὲ δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὸ ἰδεῶδες, γίνονται αἰσθητὰ ὡς ἀνυπόφοροι καὶ συχνάκις ἀπωθοῦνται. Τὸ ἰδεῶδες δρᾷ ἐπίσης καὶ ἐξωτερικῶς. Οὕτω π.χ. ἀλλάσσει τὰ ὀνόματα καὶ ἡ Μαρία γίνεται Μαίρη, ὁ Φρειδερίκος γίνεται Φρέντ. Ἡ ἐνδυμασία, τὰ καπέλλα καὶ τὸ εἶδος τῆς κομμώσεως καὶ αἱ ἰδιάζουσαι χειρονομίαι, ἐκφράσεις καὶ τρόπος ὁμιλίας ὑποκλέπτονται ἐκ τοῦ ἰδεώδους καὶ προσαρμόζονται εἰς τὸν ἰδιάζοντα τρόπον τῆς ζωῆς, ἀποτελοῦντα δηλ. τὸ ἰδεῶδες τοῦ νέου τυγχάνουν ἀπομιμήσεως εἰς τὸν ἀτομικὸν βίον.

Τὸ μυθιστόρημα καὶ τὸ δρᾶμα παίζουν μέγαν ρόλον κατὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἰδεώδους. Διὰ τοῦτο ὁ νεανίας ἔχει τόσην μεγάλην δίψαν πρὸς ἀνάγνωσιν βιβλίων, ἐπειδὴ εὕρισκει εἰς αὐτὰ ἐκπληρούμενα πολλὰ, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὀνειρεύεται κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην. Δοκιμάζει μάλιστα καὶ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν, ἀλλὰ τὰ ἰδεολογικὰ ποιήματά του περὶ ἀγάπης καὶ θανάτου, φύσεως καὶ κόσμου εἶναι εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἀσαφῆ καὶ ὀνειρώδη. Τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος καὶ τοῦ μυθιστορήματος φαίνονται πολὺ πραγματικώτερα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι δραστικώτερα.

Είναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ τάσις πρὸς τὰ σπόρ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ἐπηρεάζουν τὴν μόρφωσιν, ἐν τούτοις ὁ Κινηματογράφος ἐπιδρᾷ ἰσχυρότατα. Οἱ ἥρωες τοῦ φιλμ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκτιμῶνται περισσότερο ὡς πρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ ιδεώδους τῶν παιδιῶν καὶ νεανιῶν. Μία ἔρευνα ἔχει σαφῶς ἀποδείξει, ὅτι οἱ ἀστέρες τοῦ φιλμ παίζουν μέγαν ρόλον ὡς ιδεώδη τῶν παιδιῶν καὶ βλάπτουν ἐνίοτε τοῦ ψυχικὸν βίον αὐτῶν, βλάπτουν μάλιστα περισσότερο ἢ ὅσον νομίζομεν. Τὰ ἀγόρια ἀπειλοῦνται ὀλιγώτερον τῶν κοριτσιῶν. Ὅταν εἶναι δέκα ἕως δώδεκα ἐτῶν θαυμάζουν τὰ μέγιστα ἕνα τολμηρὸν ἵππέα ἢ πυγμάχον. Ὁ Tom Mix * εἶναι τὸ ιδεῶδες των ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ. Θὰ ἤθελαν νὰ γίνουιν μιὰ φορὰ σὰν αὐτόν. Ἡ ἐπιθυμία των ὅμως αὐτὴ ἐντὸς ὀλίγου παρέρχεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἔχοντας ἡλικίαν 14 ἐτῶν παῖδας μόνον τὸ ἐν πέμπτον θεωρεῖ τὸν Τὸμ Μιξ ὡς πρότυπον. Τὰ κοράσια φοιτῶσιν εἰς τὸν Κινηματογράφον βραδύτερον, περὶ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Εἰς τὴν ταινίαν τοῦ Τὸμ Μιξ—παιδικὰς παραστάσεις—δὲν ἔχουν εὖρει ποτὲ ἐνδιαφέρον. Τώρα ὅμως φαίνονται, ὅτι ἐμεγάλωσαν ἀρκετά, ὥστε νὰ δύνανται νὰ φοιτῶσι κρυφὰ καὶ εἰς τὰς ἀπηγορευμένας δι' αὐτὰ παραστάσεις. Τὸ ἥμισυ τῶν ἀπὸ 12—16 ἐτῶν κοριτσιῶν ἐκλέγει τὸ ιδεῶδες του ἀπὸ τὰ φιλμ. Εἰς τοῦτο συντελοῦν ἐκτὸς τοῦ Κινηματογράφου καὶ ἡ ἑλλιπὴς γενετήσιος ἀγωγή καὶ ἡ ἐντονωτάτη γενετήσιος περιέργεια. Μία τῶν ἐρωτήσεων τῆς μνημονευθείσης ἐρέυνης ἦτο

* Ὁ γνωστότατος καὶ προσφιλέστατος εἰς τὰ παιδιὰ Ἀμερικανὸς ἥθοποιὸς τοῦ Κινηματογράφου (Cowboy, Κάου μπόυ), ὁ ὅποιος μὲ τὰ κατορθώματά του ἐνθουσιάζει τὰ παιδιὰ Σ. Μ.

καὶ ἡ ἐξῆς: «Μὲ ποιὸν θὰ ἤθελες νὰ ὁμοιάσης περισσότερο;» Πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον δὲν ἐμνημονεύετο διόλου ἡ λέξις Κινηματογράφος ἢ ταινία Κινηματογράφου. Παρὰ ταῦτα 45ο)ο ἐξ ὅλων τῶν κορασίων ἐξέλεξαν ὡς ἰδεῶδες των τὴν Γκρέτα Γκάρμπο καὶ αὐτὴ φαίνεται πρὸς τὸ παρόν, ὅτι εἶναι ἡ μᾶλλον προσφιλεῖς ἡρώϊς. Ἡ κυριαρχία τῶν ἀστέρων τοῦ φίλμ ἐπὶ τῶν κορασίων δὲν διαρκεῖ βεβαίως πολὺ. Εἰς τὰ δεκαεπταετῆ κοράσια παύει σχεδὸν νὰ εἶναι μορφωτικὴ δύναμις τοῦ ἰδεώδους των!

Παρὰ ταῦτα, τὰ φίλμ, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν ἴνα ψεύτικον κόσμον καὶ μίαν ζωὴν μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῇ πραγματικότητι μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, εἶναι ἀνυπολογίστως ἐπικίνδυνα. Τὰ 14—16 τῶν κοράσια περιπίπτουν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοιούτων ταινιῶν εἰς ἀθεράπευτον σύγχυσιν. Θὰ ἦσαν ἀπηλλαγμένα τὰ κοράσια πολλῶν ἀλγεινῶν καὶ λίαν ἐπιβλαβῶν νοσημάτων κατὰ τὸν χρόνον τῆς γενετησίου ὠριμότητος, ἃ δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐπίδρασις τῶν κινηματογραφικῶν τούτων ἡρώων. Τὸ ὅτι δὲ αἱ μορφαὶ αὗται τῆς βιομηχανίας τῶν οὐραίων βραδύτερον χάνουν πολὺ εἰς δύναμιν ἐπιδράσεως δὲν ἔχει μεγάλην σημασίαν. Μέχρι τοῦ χρόνου τούτου ἔχουν ἤδη προσξενήσει ἄρκετον κακὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεαροῦ ἀνθρώπου.

*i

Ἡ ἐκλογή τοῦ ἐπαγγέλματος ἐξαρτᾶται πολὺ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος ἰδίως. Ὁ νέος βαδίζει καὶ ἐδῶ ὁμοίαν ὁδόν, πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποῖαν ἐβάδισε καθ' ὅλας τὰς δυσχερεῖας τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἐὰν ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς του σχέσις ὑπῆρξε κα-

λή, τότε ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν καὶ ὁ ὑποδειγματικὸς βίος των, ὡς καὶ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν, θὰ ἐπιδράσῃ ὡς πρότυπον. Ἐν ὅμως ὁ πατήρ ἢ ἡ μητέρα ὑπῆρξε πάντοτε ἢ κατ' ἐπικράτησιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον «ἀντίθετος», τότε τὸ ἐκλεχθὲν ἐπάγγελμα θὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὸν τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός. Εἶναι βεβαίως ἀληθές, ὅτι ἡ ἐποχὴ μας μὲ τὰς μεγάλας οἰκονομικὰς κρίσεις ἔχει πολὺ ὑσχεράνει τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν νέων. Τὸ ἀπειλοῦν φάσμα τῆς ἐλλείψεως ἐργασίας, ἀσκεῖ ἤδη ἐπὶ τὸν μαθητευόμενον, ἂν καὶ ἔχη τῶρα ἐργασίαν τινά, μίαν παραλύουσαν ἐπίδρασιν. Ἐν τούτοις ὀριμότης μὲ τὴν τελευταίαν τῆς ἐννοίαν λέγεται ἢ σύμμετρος, ἀρμονικὴ αὔξησις καὶ διαμόρφωσις τῶν ποικίλων ψυχικῶν δυνάμεων. Τοιαύτη ὅμως ὀριμότης μόνον ἐν ἡρεμίᾳ εἶναι δυνατὴ. Ἡ ἀβεβαία τύχη τοῦ μέλλοντος γεννᾷ εἰς τὸν νεανίαν; ἰδίως κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας, ἓνα βασανιστικὸν φόβον, ὁ ὁποῖος κρύπτεται ὑπὸ πάσας τὰς δυνατὰς προσποιήσεις καὶ τέλος καταλήγει εἰς ἀδιαφορίαν.

Τὰ πάντα ὠθοῦν τὸν νεανίαν πρὸς ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοτέλειαν. Θέλει νὰ διαμορφώσῃ τὴν ζωὴν του μόνος, χωρὶς κηδεμονίαν. Ἐπίσης καὶ τὸ ἐπάγγελμα πρέπει νὰ τὸν ὑποβοηθήσῃ εἰς τὰς πρὸς τοῦτο ἀναγκαίας προϋποθέσεις. Κατὰ τὴν στιγμὴν λοιπὸν αὐτὴν μία παρατεινομένη κρίσις τοῦ ἀποφράσσει ὅλας τὰς βλέψεις. Ἡ ζωὴ τοῦ φαίνεται σχεδὸν παράλογος: «Ὅλα εἶναι χαμένα. . . . Ἴσως νὰ ἔχω ἀκόμη ἐργασίαν ἐπὶ ἓν ἔτος, ἴσως ἀκόμη ὀλίγους μῆνας, ὀλίγας ἐβδομάδας, ἀλλὰ ὕστερα θὰ μείνω χωρὶς ἐπάγγελμα, ἴσως θὰ εἶμαι γιὰ πάντα χωρὶς ἐπάγγελμα!». Ὑπὸ τοιαύτην πίεσιν νεκρώνονται κατ' ἀνάγκην ὅλαι αἱ ἐπιθυμίαι καὶ ὅλα τὰ ἰδεώδη, μὲ τὰ

ὅποια ὠνειρεύετο ἐν ἐπάγγελμα ἢ ἄλλον τινὰ σκοπόν. Καὶ «τὰ λεπτὰ ἄνθη» ἀκόμη τοῦ πρώτου νεανικοῦ ἔρωτος, τὰ ποῖα πρὸς ἄνθησιν καὶ ὠρίμανσιν χρειάζονται τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος, ὁμοίως καταστρέφονται. Ἡ βαρεῖα πίεσις τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος ἐπιδεινώνει τὴν θέσιν του. Ἡ μέριμνα τῶν γονέων διὰ τὸ μέλλον τῶν τέκνων των, ἢ ὅποια τώρα μετεβλήθη εἰς ἓνα σχεδὸν νευρικὸν φόβον, μεταβιβάζεται καὶ εἰς τὸν νεανίαν. Φθάνουν πολλάκις εἰς βαρεῖας διαφωνίας καὶ συγκρούσεις ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, αἵτινες πάλιν ἐπαυξάνουν τὴν ψυχικὴν ἀνησυχίαν. Τότε δοκιμάζουν ἄλλοι μὲν, οἱ πείσμονες, ν' ἀναδειχθῶσιν εἰς οἰασδήποτε ἐπουσιώδεις ἐπιδόσεις, ὡς εἰς τὰ σπῶρ ἢ τὰ χοροδιδασκαλεῖα, ἄλλοι δὲ ἐγκαταλείπουν πάντα ἀγῶνα καὶ καταστρέφονται κατ' ἀρχὰς μὲν ψυχικῶς, ἔπειτα δὲ καὶ σωματικῶς.

Ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκ τῆς δυσμενείας τῆς τύχης προερχομένη ἔλλειψις ἐπαγγέλματος βασανίει πολὺ τὸν νεανίαν καὶ παρακωλύει παρὰ πολὺ τὴν ἀνάπτυξίν του. Μία ὀρθὴ κοινωνικὴ ἀνατροφή δύναται τοῦλάχιστον νὰ βοηθήσῃ κάπως καὶ νὰ συντελέσῃ, ὥστε νὰ ὀδηγηθῇ οὗτος εἰς μίαν πραγματικὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ νὰ τοῦ ὑποδείξῃ, πῶς δύναται ν' ἀντεπεξέλθῃ. Ἐδῶ παίζει σπουδαῖον ρόλον μία ἀληθῆς πολιτικὴ μόρφωσις, ἢ ὅποια θὰ εἰδῆσῃ περὶ τῶν κατευθυνουσῶν δυνάμεων ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἡ πολιτικὴ μόρφωσις ὅμως δὲν ἀποκτᾶται εὐκόλως. Ὁ δημόσιος βίος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι λίαν πολὺπλοκος καὶ δυσκόλως διορατός. Αἱ ὀριστικῶς ἴσα ἴσα κατευθύνουσαι δυνάμεις εἶναι ἀπρόσωποι καὶ συγχρόνως ἀόρατοι, τὸ δὲ παιδί, καὶ ὁ νεανίας ἀκόμη, βλέπει μόνον τὸν ἀνθρώπον. Ἀμφότεροι δὲ χρη-

σιμοποιοῦν αὐτὸν ὡς ἐνσάρκωσιν μιᾶς Ἰδέας. Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ μεγάλη σημασία τῶν φρονηματοισμένων ὁδηγῶν: Οἱ νεανίαί σκέπτονται ἀπολύτως κατ' εὐθείαν γραμμὴν καὶ δυσκόλως καταπέθονται περὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ὁμολογήσουν τι, τὸ ὁποῖον παρεκκλίνει τῆς ἰδέας.

Ἡ πολιτικὴ μόρφωσις χρησιμοποιεῖ ἐμβριθῆ διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, ἣτις κυρίως δεικνύει τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας τοῦ Πολιτισμοῦ, διὰ νὰ μεταδώσῃ εἰς τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ καὶ τοὺς νεανίας τὰ ἀναγκαῖα πορίσματα πρὸς περαιτέρω πολιτικὰς ἀπόψεις. Πρέπει αὕτη, ἂν θέλῃ νὰ εἴναι ἀποτελεσματικὴ, νὰ προσπαθῇ νὰ ἐξάγῃ ἀπὸ τὸν κυκεῶνα καὶ τὰς μικρότητας τοῦ καθημερινοῦ βίου τὰ σπουδαιότατα χαρακτηριστικά τοῦ «δημοσίου βίου», τ.ἔ. ἀκριβῶς τῆς πολιτικῆς.

Βεβαίως ὅμως ὅλοι αἱ προσπάθεισι εἶναι καταδικασμένοι ἐκ τῶν προτέρων εἰς ἀποτυχίαν, ἐὰν οἱ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ φορεῖς ὁμοίων ἰδεῶν, ἐπιβρῶσιν ἐλλιπῶς μόνον ἢ ἀρνητικῶς ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν. Ἐὰν ὁ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ ἀναγνωρίζονται καὶ ἀγαπῶνται ὑπὸ τῶν τέκνων τῶν, ἐὰν οὗτοι ἔχουν κοινὰ πνευματικὰ διαφέροντα ὡς καλοὶ σύντροφοι, τότε ὅχι μόνον ἔχουν τεθῆ τὰ θεμέλια τῆς πιτυχίας μιᾶς γενικῆς ἀγωγῆς, ἀλλὰ καὶ κοινωνικῆς τοιαύτης. Ἐπίσης ἡ ἐπιτυχία τῶν τοιούτων προβλημάτων τῆς ἀγωγῆς ἐξορτᾶται ἐκ τῆς μεμετρημένης ἀγάπης τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα τῶν. ✓✓

*

Ἡ νεανίας ἔχει πόθον καὶ πρὸς ἐλευθερίαν καὶ πρὸς ἀρχηγίαν. Αὐτὸ εἶναι μία ἀντίθεσις. Ὡς φίλους ἐπιζητεῖ πάντοτε ἀν-

θρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀπέναντί του ἀπόλυτον αὐθεντίαν. Οἱ γονεῖς δὲν εἶναι πλέον τοιοῦτοι. Ἐπίσης ἐπέρχεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον μία ἀπολύτρωσις ἀπὸ τὰ διάφορα ἰδεώδη. Ἐνίοτε εὐρίσκει τὸν πρέποντα ἀρχηγὸν (ὅστις δὲν εἶναι πάντοτε ἄξιος) εἰς ἓνα σύνδεσμον ἢ ἔνωσιν νέων ἢ εἰς ὀμίλους, τῶν ὁποίων κατορθώνει εὐκόλως νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην.

Πόσον δύσκολα περνοῦν πολλάκις τὴν ζωὴν οἱ ἐπιμελούμενοι γονεῖς κατὰ τὴν συμβίωσιν των μὲ τοὺς νεανίας! Πόσον σπανίως κατορθώνουν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν τέκνων των! Ὅποιος κάθε ὥρα ζητεῖ πληροφορίας, ὅποιος ψάχνει ὅλα τὰ κιβώτια καὶ συρτάρια, διὰ νὰ εὔρη γράμματα καὶ σημειώσεις καὶ ἐν γένει μυστικὰ τῶν παιδιῶν, ὅποιος θέλει νὰ γνωρίζῃ τὰ πάντα περὶ τῶν νέων, οὗτος θὰ πέσῃ μέσα εἰς ἓνα δίκτυ ψευδολογιῶν. Μὲ κατασκοπεΐας καὶ αἰωνίας ἐπιτηρήσεις δὲν δημιουργεῖται καμμία ἐμπιστοσύνη, ἀλλὰ καταστρέφεται καὶ καταπατεῖται μὲ σκληρότητα πᾶν ὅ,τι ἐκαλλιεργήθη ἐπιμελῶς καὶ βραδέως ἐν τῷ παιδίῳ.

Καὶ ἐδῶ ἔχει τὴν διάθεσιν ὁ νέος νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην, θέλει μάλιστα ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα ὡς ὀδηγούς. Καὶ εἶναι τὸ κάλλιστον ἐπιστέγασμα τῆς ἀγωγῆς, ἣν ἐφήρμοσαν οἱ γονεῖς, ἐὰν ὁ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ ἀναγνωρισθοῦν ὡς καλοὶ φίλοι καὶ δύνανται ν' ἀσκήσουν τὴν ἐπίδρασιν νεανικῶν ἀρχηγῶν.

Μὲ αὐτὰ κλείει πλέον ἡ ἀγωγή. Ὁ νεανίας εἰσέρχεται διὰ δευτέραν φοράν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φοράν μόνος του, στηριζόμενος εἰς τὰς γνώσεις καὶ δεξιότητάς του, εἰς τὸν κοινωνικὸν ἀγῶνα τοῦ κόσμου. Καὶ τώρα μόνον δεικνύεται, ἂν ἡ ἀσκηθεῖσα Ἀγωγή ἦτο ἡ πρέπουσα, ἂν αὕτη ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ της. ✓

Εὐρίσκόμεθα εἰς τὸ τέλος τοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν γέννησιν καὶ φθάνει εἰς τὴν γενετήσιον ὠριμότητα, ἀπὸ τοῦ βρέφους μέχρι τοῦ ὠρίμου νεανίου. Κατεβλήθη διαρκῆς προσπάθεια νὰ δειχθῇ, ὅτι ἡ Ψυχολογία εἶναι τὸ καλύτερον κλειδίον πρὸς κατανόησιν τῆς οὐσίας τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ νεανίου, ὅτι ἡ Ψυχολογία παρέχει τὰ μέσα, ἵνα ἐπιδρῶμεν κατὰ τὴν ἀγωγὴν ἐπὶ τὸν σχηματιζόμενον χαρακτήρα. Ὁ εἰδήμων παιδαγωγὸς θὰ προσπαθῇ διαρκῶς νὰ γνωρίσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῶς καὶ νὰ θέσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του τὰς ἐπιδρώσας κατ' ἐπικράτησιν ἐν τῇ ἀγωγῇ δυνάμεις—σωματικὴν προδιάθεσιν καὶ περιβάλλον!—. Θὰ παρακολουθῇ αὐστηρῶς τοὺς νόμους τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀναπτύξεως καὶ θὰ ἐρμηνεύῃ ὀρθῶς καὶ τὰ ἐλάχιστα χαρακτηριστικὰ τοῦ καθημερινοῦ παιδικοῦ βίου. Οὕτω θὰ δυνηθῇ νὰ κατανοήσῃ βαθέως ὅλας τὰς ἐπιθυμίας καὶ μερίμνας, ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν παιδιῶν. Οὕτω ἐπίσης θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀμβλύνη τὴν μεγάλην ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν παιδικῶν ὁρμῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἐπιμελής παρατήρησις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ χαρακτήρος θὰ τὸν διευκολύνῃ πρὸς διάγνωσιν τῆς ἐκάστοτε καταλλήλου ἐποχῆς πρὸς ἐπίδρασιν καὶ πρὸς εὔρεσιν τῶν ὀρθῶν παιδαγωγικῶν μέσων. Καὶ ἐὰν ἡ ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν διὰ τῶν γονέων καὶ πάντων τῶν ἄλλων συμπαιδαγωγῶν, ὡς νηπιαγωγῶν, διδασκάλων, πάππου καὶ μάμμης, ἢ ἀρχηγῶν τῆς νεολαίας δὲν διεξάγεται ἀσυνειδήτως καὶ τρόπον τινὰ κατὰ τύχην, ἀλλ' ἀνταποκρίνεται ὅσον τὸ δυνατόν πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Ψυχολογίας, τότε θὰ εἶναι πολὺ ἀποτελεσματικώτερα ἢ μέχρι τοῦδε. Τότε τὰ παιδιά τῆς ἐποχῆς μας θ' «ἀναπτυχθεῖν», θὰ ὠριμάσουν εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας, οἱ ὁποῖοι γενναῖα καὶ ἀποφασιστικὰ δύνανται

νά μετέχουν εἰς τὸν πρὸς τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀγῶνα.

Ὁ Θουκυδίδης, ὁ μέγας Ἕλληνας ἱστορικός καὶ φιλόσοφος, ἐδίδασκε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅτι δύναμις μιᾶς πόλεως δὲν εἶναι οὔτε τὰ πλοῖα οὔτε τὰ τείχη, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι. Ὁ λόγος οὗτος ἰσχύει καὶ διὰ σήμερον καὶ διὰ πάντοτε. Ὅχι χρῆμα καὶ ἀγαθὰ, ὄχι δημόσιαι ἰσχυραὶ θέσεις οὐδὲ ὀργανώσεις ἢ πολύπλοκοι μηχαναί, ἀλλ' ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ διεμορφώθη ὀρθῶς ἐν τῷ παιδικῇ καὶ ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ μὲ μεγάλας καὶ εὐγενεῖς ἰδέας, θὰ μεταβάλουν τὸν κόσμον εἰς μίαν ἀγρυπνον ἀνθρωπότητα.

ΕΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΝ ΠΡΑΞΙΝ

ΕΝ ΝΕΥΡΙΚΟΝ ΠΑΙΔΙΟΝ

Ἡ ψυχολογικὴ βιβλιογραφία κέκτηται μίαν σειρὰν ἀξιολόγων Ἡμερολογίων γονέων, τὰ ὅποια καθορίζουν ἀκριβῶς τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ. Ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν, κάποτε μάλιστα καὶ ὥραν μὲ τὴν ὥραν, κρατοῦνται σημειώσεις πρὸς παρακολούθησιν τῆς ψυχικῆς προόδου τοῦ παιδιοῦ καὶ πρὸς ἐξαγωγήν τῶν ποικίλων νόμων τῆς ἀγωγῆς.

Αἱ ἐργασίαι αὗται δὲν εἶναι μόνον εἰς τοὺς ἐπιστήμονας χρήσιμοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς κοινούς παιδαγωγούς, εἰς ὅλους τοὺς πατέρας καὶ μητέρας· δύνανται δὲ νὰ χρησιμεύουν πρὸς παρορμήσεις καὶ ὡς ὑπόδειγμα. Ἡ τήρησις ἑνὸς Ἡμερολογίου παιδιῶν—καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο εἶναι ἀτελὲς καὶ ἀνεπαρκές—εἶναι διὰ πᾶσαν πρακτικὴν τῆς ἀγωγῆς μεγάλης ἀξίας. Πῶς τηρεῖται ἕν

τοιοῦτον παιδικὸν ἡμερολόγιον; Εἰς ἓνα μεγάλον χαρτοφύλακα δύνανται νὰ φυλάττωνται ὅλιγι αἱ σημειώσεις περὶ τῶν παιδιοῦ (κάθε παρατήρησις πρέπει νὰ γράφεται μὲ συντομίαν, ἰδίως σπουδαία εἶναι ἡ χρονολογία!) ἐπίσης τὰ παιδικὰ ἱχνογραφήματα, αἱ φωτογραφίαι (ἐρασιτεχνικαὶ λήψεις φωτογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν τὸ παιδί ἐν τῇ πρωτοτυπία του), σύντομοι ἐξιστορήσεις τῶν ἀσθενειῶν του, σχολικὰ τετράδια, σχολικοὶ ἔλεγχοι κ.τ.τ.

Ἐν τοιοῦτον παιδικὸν Ἡμερολόγιον ἐντὸς ὀλίγου θὰ γίνῃ πολὺ ἐκτεταμένον. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν θὰ τὸ διεξέρχωνται οἱ γονεῖς, πατὴρ καὶ μήτηρ, ἀπὸ κοινοῦ. Ἀκριβῶς ἐκ τῆς μηλέτης τοῦ παρελθόντος βίου τοῦ παιδιοῦ δύναται πολλάκις νὰ εὐρίσκεται ἡ διέξοδος ἀπὸ στιγμιαίως παρουσιαζομένης δυσχερείας. Ἐνα μὲ ἀγάπην τηρούμενον παιδικὸν Ἡμερολόγιον δὲν εἶναι μόνον ἀξιόλογος βοήθεια εἰς τὴν ἀσκουμένην ἀγωγήν, ἀλλὰ καὶ παρέχει μεγάλην εὐχαρίστησιν.

Τὸ παιδί ὅμως δὲν πρέπει νὰ κρίνεται μόνον ὑπὸ τῶν γονέων του. Ἡ κρίσις τῶν συγγενῶν ἐπίσης, τοῦ ἱατροῦ τῆς οἰκογενείας, ξένων προσώπων, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθησαν νὰ παρακολουθήσουν τὸ παιδίον ἐπὶ μακρότερον χρόνον, πρέπει ν' ἀκούωνται. Αἱ γνώμαι αὗται δὲν πρέπει μὲν νὰ θεωροῦνται ἀπολύτως ὀρθαὶ καὶ δεσμεύουσαι, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως θίγουν ἐντελῶς νέα σημεῖα ἀπόψεως διὰ τὴν κρίσιν καὶ ἀγωγήν τοῦ παιδίου.

Μία τοιαύτη μελέτη τοῦ παιδικοῦ Ἡμερολογίου δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἐν εἶδος «ἐκθέσεως περὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως», ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν κατωτέρω ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐκθεσιν περὶ ἐνὸς νευρικοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἐκθεσις αὕτη δεικνύει πολὺ σαφῶς, πῶς ἀπὸ τὴν συμβίωσιν πατρὸς καὶ μητρὸς, τὸν

τρόπον τῆς ζωῆς των καὶ τὰς παιδευτικὰς ἀπόψεις των προῆλον δυσχέρειαί, αἱ ὁποῖαι τέλος κατέστησαν τὸ παιδί νευρικόν. Τὰ κύρια σημεῖα τῆς σκιαγραφίας δύνανται νὰ ἐπεκτείνωνται, ὑπαρχούσης ἀνάγκης, εὐρύτερον ὑπ' ἄλλων παιδαγωγῶν καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς παρέχοντα κατευθύνσεις.

Ἄς σημειωθῆ προσέτι: Ἡ συγγραφεὺς τῆς παρούσης ἐκθέσεως περὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ παιδιοῦ παρεκλήθη ὑπὸ τῶν (φίλων της) γονέων τοῦ παιδιοῦ ν' δώσῃ μίαν ὅσον τὸ δυνατόν ἀντικειμενικὴν εἰκὴνα τῆς ψυχικῆς θέσεως τοῦ παιδιοῦ καὶ τῆς παιδαγωγικῆς του καταστάσεως.

Ἴδου ἡ ἐκθεσις:

Θὰ ἐκθέσω περὶ ἑνὸς παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον παρηκολούθησα ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος καὶ θὰ δείξω δι' ἐξιστορήσεως μικρῶν ἐπεισοδίων ἀπὸ τῆν ζωὴν του, πῶς τοῦτο ἔλαβε τοιαύτην ἑκτροπον θέσιν ἀπέναντι τοῦ περιβάλλοντος.

Ἴνα καταστήσω πλέον κατανοητὸν τὸν χαρακτῆρα του, θὰ εἶπω πρῶτον ὀλίγα περὶ τῶν γονέων αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ὀνομάσω Ἔντην.

Ἡ μητέρα: Ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ ἦτο εἰς τὸ σπίτι τῶν γονέων της μονάκριβο κορίτσι. Ἔχει μόνον ἓνα, δύο χρόνια περίπου νεώτερον, ἀδελφόν. Ἡ ἰδία διηγεῖται, ὅτι εἰς τὸ σχολεῖον ἦτο μία τῶν καλυτέρων μαθητριῶν, δὲν ἀπέκτησεν ὁμως ποτὲ φίλην. Τοῦτο ἄλλως εἶναι ἓν τεκμήριον, τὸ ὁποῖον δεικνύει, διατὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸ παιδί της νὰ ἔχη φίλους.

Ὅταν ἔγινε δεκαπενταετής, ἀπέθανεν ἡ μητέρα της. Τότε, ὡς διηγεῖται ἡ ἰδία, ὑπεχρεώθη ν' ἀναλάβῃ τὸ κατάστημα τοῦ πατρός της, ἡ παιδὴ οὗτος μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του κατέστη ἀνίκανος πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν. Διηγεῖται δι-
αρκῶς, πόσον αὐτεξούσιος καὶ φαιδρὰ ἦτο τότε, ἐνῶ τώρα

δὲν δύναται τίποτε ν' ἀναλάβῃ χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ ἀνδρός της. Αἰσθάνεται ἑαυτὴν καὶ σήμερον ἀκόμη πολὺ δυστυχῆ, διότι ἔχασε τόσον ἔνωρις τὴν μητέρα της καὶ δισρκῶς τονίζει τοῦτο. Ὁ πατὴρ της ἐνυμφεύθη καὶ δευτέραν φοράν.

Ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς νέας μητρός καὶ αὐτῆς—ἡ μητριὰ εἶχε δύο θυγατέρας ἀπὸ τὸν πρῶτον γάμον—εἶναι μὲν τελείως ἄψογος, ἀλλ' οὐδόλως ἰγκαρδία.

Μίαν φοράν μοῦ διηγήθη ἡ μητέρα τοῦ προστατευομένου μου, ὅτι θὰ ἦτο περισσότερον εὐχαριστημένη, ἂν ἤμποροῦσε νὰ ἐργασθῆ. Εἶπα: «Μὰ μπορεῖτε νὰ ἐργάζεσθε εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ συζύγου σας». Ἡ ἀπάντησις ἦτο: «Αὐτὸ δὲν μ' εὐχαριστεῖ, διότι δὲν θὰ πληρώνωμαι». Τῆς ἀπήντησα, ὅτι καὶ τοῦτο ἤμποροῦσε νὰ γίνῃ, ἀλλ' αὐτὴ μοῦ εἶπεν: «Πρὸς τί νὰ ἐργασθῶ; καὶ ἡ γυναικαδέλφη μου ἐπίσης δὲν ἐργάζεται».

Ἡ ὑποχονδρία εἶναι κληρονομικὴ, τόσον εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ πατρός, ὅσον καὶ εἰς τὴν τῆς μητρός. Ἡ μητέρα παραπονεῖται, ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ κοιμηθῆ ὅλην τὴν νύκτα καὶ ὅτι ὑποφέρει ἀπὸ φοβεροὺς καρδιακοὺς παλμούς. Ἐν τούτοις ὁ ἱατρὸς δὲν δύναται νὰ τῆς εὕρῃ καμμίαν πάθησιν.

Ἡ ἐγκυμοσύνη της ὑπῆρξε λίαν βασανιστικὴ. Τῆς ἔκαμνεν κακὸν καὶ τὸ νὰ ὀσφραίνεται ἀκόμη τὸ φαγητόν, ὅ,τι δ' ἔτρωγε τὸ ἀπέβαλλε δι' ἐμέτων. Ὄταν κατὰ συμβουλήν τοῦ ἱατροῦ μετέβῃ εἰς ἡσυχόν τι μέρος, ἔπαυσαν τὰ παράπονα. Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ ἐπήγαινεν ὀλολύζουσα ἀπὸ τὸ ἐν δωμάτιον εἰς τὸ ἄλλο κι ἐφώναζε τὴν μητέρα της, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποθάνει πρὸ πολλοῦ.

Εἶναι ἐξαιρετικὰ περίφοβος καὶ δι' αὐτὸ χειμῶνα καλοκαίρι κοιμᾶται μὲ κλειστὰ παράθυρα. Δὲν εἶναι δυνατὸν μὲ κανένα τρόπον νὰ μείνῃ μόνῃ εἰς τὸ σπῆτι κατὰ τὴν νύκτα.

Ὁ πατήρ: Ὁ πατήρ τοῦ Ἔντη εἶναι τὸ μικρότερο ἀπὸ πέντε ἀδελφία. Δὲν ὑπῆρξε κανένας διακεκριμένος μαθητής, εἶναι ὅμως ἕνας ἰκανώτατος ἔμπορος. Δι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ ἐμπόριόν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, τὴν ὁποῖαν ὅμως λησμονεῖ περισσότερον παρὰ τὸ ἐμπόριόν του. Εἶναι πολὺ νευρικός καὶ πάσχει ἀπὸ πονοκεφάλους, τοὺς ὁποίους ἐκμεταλλεύεται ἀπέναντι τοῦ υἱοῦ του ὡς «παιδευτικὸν μέσον». Ὑποτάσσεται τελείως εἰς τοὺς ὀρισμούς τῆς γυναικὸς του. Εἶναι καλόκαρδος, ἀλλ' ὀξύθυμος.

Θέσις τοῦ παιδιοῦ εἰς τὸ σπίτι: Καίτοι ὑπάρχει ἕν καλὸν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε χρησιμοποιεῖται, τὸ παιδίον ὀφείλει νὰ κάθεται εἰς μίαν γωνίαν παρὰ τὴν θερμάστραν. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἕνα τραπεζάκι καὶ ἐκεῖ ὀφείλει τὸ παιδί νὰ τρώγῃ καὶ νὰ παίζῃ. Ὄταν διὰ πρώτην φοράν ἐπῆγα μαζί του περίπατον, τοῦ εἶπεν ἡ θεία του: «Συγύρισέ τα ὅλα καλά, γιατί, ξέρεις, ἡ μητέρα σου δὲν θέλει νὰ βλέπουν, πὼς ὑπάρχει παιδί στὸ σπίτι!».

Ὁ Ἔντης θὰ ἠμποροῦσε εὐχαρίστως νὰ βοηθῆ εἰς τὸ σπίτι. Νὰ ξεσκονίζῃ δηλ. τὰ ἔπιπλα ἢ νὰ καθαρίζῃ τὰ σκεύη. Ἀλλὰ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται, «διότι αὐτὸ δὲν ἀρμόζει εἰς ἕνα ἀγόρι.....» Ἐπίσης δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ πηγαίῃ νὰ ψωνίζῃ. Ἄν καμμιά φορά κάμῃ τοῦτο, τὸν πειράζουν διαρκῶς. Ἀπὸ τὰ πράγματά του ἄλλα μὲν ἔχει εἰς ἕν κιβώτιον, ποὺ εἶναι εἰς τὸ χῶλλ, ἄλλα δὲ ἐν τῷ μεταξύ μιᾶς διπλῆς θύρας. Εἶναι λοιπὸν ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ κρατῆ ὁ ἴδιος τάξιν. Ἀπῆτησα ὅμως ἀπ' αὐτόν, μετὰ τὸ παιγνίδι του νὰ μαζεύῃ ὅλα μὲ τάξιν καὶ νὰ μὲ βοηθῆ εἰς τὸ συγύρισμα. Αὐτὸ ἐπῆγαινε γενικῶς καλά. Ὄταν ὅμως δὲν ἦμουν ἐγὼ πλησίον του, δὲν ἠμποροῦ-

σε κανεῖς νὰ τοῦ ἐπιβληθῆ καὶ ἐδείκνυε μεγάλην ἀγριότητα καὶ ἀνυπακοήν.

Τὸ φαγητόν: Ὄταν ἐγὼ ἀνέλαβα τὸν Ἔντην, ἦτο περίπου πέντε ἐτῶν. Παρὰ ταῦτα τὸν ἐτάϊζαν ἀκόμη. Ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τρώγῃ, πρὶν ἔλθῃ ὁ πατέρας εἰς τὸ σπίτι. Τότε ἔτρωγε τὰ χόρτα του καμωμένα πουρέ, πού τοῦ τὸ ἔδιδαν μετὰ τὸ κουταλάκι. Ἐννοεῖται, κατὰ τὸ γεῦμα ἐκάθητο εἰς τὴν παρὰ τὴν θερμάστραν γωνίαν. Κατὰ δὲ τὸ φαγητόν ἔπρεπε νὰ τοῦ διηγοῦνται κάτι.

Μετὰ τὴν δευτέραν ἢ τρίτην κουταλιὰν ἐπίεζε τὴν πετσέτα εἰς τὸ στόμα καὶ δὲν ἠθελε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ φαγητόν. Ὄταν τοῦ ἐδήλωσα, ὅτι δὲν θὰ τοῦ διηγηθῶ τίποτε κατὰ τὸ φαγητόν, ἔμεινε μία συγγενής του εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἀνέλαβεν αὐτὴ τὸ ἔργον τῆς διηγήσεως. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως παρετήρησε καὶ αὐτὴ, ὅτι γίνεται αὐτὸ καὶ χωρὶς διήγησιν. Τὸ παιδί δὲν ἠδύνατο νὰ μασσήσῃ διόλου. Ἀπὸ τὸ ἡμικυκλικὸν κουλουράκι, πού τοῦ ἔδιδαν τὸ πρῶν, ἀπέκοπτε μόνον τὰ δύο ἄκρα. Τὸ φραντζολάκι του ἔπρεπε νὰ ζυμωθῆ πρῶτα καλὰ καλὰ καὶ ἔπειτα νὰ τὸ φάγῃ· ἐπετοῦσε ὅμως τὴν κόρα τοῦ ψωμιοῦ. Ἄν καμμιά φορὰ ἔβαζεν εἰς τὸ στόμα του κανένα κομματάκι κρέατος, πού δὲν ἦτο πολὺ εὐκόλον νὰ τὸ μασσήσῃ, τὸ ἔπτυνεν. Ἀπὸ τὰ σταφύλια καὶ τὸ πορτοκάλια ἔπινε μόνον τὸν χυμόν. Ἄν τοῦ ἔδιδαν καμμιά φορὰ μῆλον μετὰ τὴν φλούδαν, ἔπτυνε κάθε κομματάκι τῆς φλούδας.

Ἀπητήθη πολὺς χρόνος, μέχρις ὅτου τὸν μάθω, ὅτι τὰ δόντια τὰ ἔχει διὰ νὰ μασσᾷ. Περισσότερον ἀκόμη κόπον ἐδοκίμασα, ἕως ὅτου νὰ διδάξω τὴν μητέρα του, ὅτι τὸ καλομασημένον φαγητόν χωνεύεται εὐκολώτερα.

Ὁ βαρύτερος ἀγὼν ὑπῆρξε, μέχρις ὅτου ἐπιτραπῆ εἰς τὸ

παιδί νὰ κάθεται μαζί μας εἰς τὸ τραπέζι κατὰ τὸ φαγητόν. Ὅταν ὁμως ἐκομίζετο τὸ φαγητόν δι' ὅλους, αὐτὸς ὠριζεν ἀμέσως καὶ ἐκ τῶν προτέρων ποιὸ κομμάτι κρέατος, γλυκοῦ, φρούτου ἀνῆκεν εἰς αὐτόν. Δὲν ἠσύχαζεν, ἂν δὲν ἐλάμβανεν ἐκεῖνο ποὺ ἠθελεν. Ἐὰν ἐγὼ τοῦ ἔκαμνα παρατηρήσεις, ἠμποροῦσα νὰ ἤμουν βεβαία, ὅτι ἡ μητέρα του θὰ τοῦ ἔλεγε: «Μάλιστα, παιδί μου, θὰ τὸ ἔχῃς». Ὅταν τέλος ἐτελείωνε τὸ φαγητόν, κατῶρθωνεν ὁ ἴδιος νὰ μὴ ἔχη φάγει τίποτε μὲ τὸν ἔλεγχον καὶ τὰς ἐπικρίσεις, ποὺ ἔκαμνεν εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας.

Ἐγραψα πρῶτα πρῶτα διὰ τὸ φαγητόν, διότι ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον τρώγει ἓνα παιδί, εὐκόλως δύναται τις νὰ συμπεράνη περὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς μεταχειρίσεως αὐτοῦ. Ἐνα γερό, καλοαναθρεμμένο παιδί θὰ τρώγῃ πάντοτε εὐχαρίστως καὶ τακτικά.

Τὸ παιδί ἐν σχέσει πρὸς τὸν πατέρα: Ὁ ἔντης εἶναι βέβαιος, ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ἐκβιάζῃ τὸν πατέρα δι' ὅ,τι θέλει. Ὁ πατέρας του τὸν ἀγαπᾷ ὑπερβολικά. Ὅταν τὸ βράδυ ἔρχεται στὸ σπίτι καὶ τὸ παιδί κοιμᾶται ἤδη, εἶναι πολὺ δυστυχής. Πηγαίνει τότε εἰς τὸν κοιτῶνα, σηκώνει τὰ κουρτινάκια τοῦ μικροῦ κρεββατιοῦ, ἀσπάζεται τὸ παιδί καὶ τοῦ ὀμιλεῖ τόσον πολὺ, ὥστε τὸ ἐξυπνᾷ. Παρόμοιον ἄλλως τε κάμνει καὶ ἡ μητέρα. Δι' αὐτὸ τὸ παιδί κοιμᾶται ἀνήσυχτα.

Ἐν ἀξιοπαρατήρητον παιδευτικὸν μέσον τοῦ πατρὸς εἶναι τοῦτο: Εἰς οἵανδήποτε ἀταξίαν τοῦ παιδιοῦ λέγει: «Αἶ, πᾶψε, ἔχω πονοκέφαλο!». Ἐὰν τοῦτο δὲν ὠφελήσῃ, τότε ἔρχεται ἡ ἀπειλή τοῦ ξύλου. Ὅταν δὲ πιάσουν τὸν πατέρα τὰ νεῦρα του, τότε ραπίζει τὸ παιδί του, πολλάκις ἀπὸ λίαν ἀνεπαρκεῖς ἀφορμάς.

Ἡ θέσις ἀπέναντι τῆς μητρός: Ἡ ἀγάπη τῆς μητρὸς εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀσταθής. Ἐνίοτε πρὸς θρασυτάτας ἐξωτερικεύσεις τοῦ Ἔντη ἔχει τρυφερωτάτας ἀπαντήσεις. Ἄλλην πάλιν φοράν ἀρκεῖ ἐν ἀπλοῦν «ὄχι» τοῦ παιδιοῦ νὰ τῆς διεγείρη μεγάλην ὀργήν. Τότε φωνάζει συνήθως: «Ὁχι; Στὴ μητέρα σου λέγεις ὄχι; Ἐπιτρέπεται νὰ λέγῃς στὴ μητέρα σου ὄχι;»

Ἐνῶ μίαν ἡμέραν εὐρίσκετο εἰς τὸ σπίτι ἓνας ἐπισκέπτης, ὁ Ἔντης ἐξαφνα ἐκορνάρισε εἰς τὸ τρίτροχον ποδήλατόν του. Ἡ μητέρα του ἐτρόμαξε καὶ τοῦ ἔδωκεν ἐν ράπισμα. Τὸ παιδί τὴν πρώτην στιγμήν τὰ ἔχασε. Τὸ ἀπέσυρα εἰς μίαν ἡσυχον γωνίαν καὶ τοῦ διηγῆθην ἓνα παραμῦθι. Ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν νὰ κλαίῃ γοερὰ καὶ νὰ μοῦ λέγῃ διαρκῶς: «Δὲν τὴν ἀγαπῶ πιὰ τὴ μαμά!»

Ὅταν ὁ Ἔντης εἶναι ἄρρωστος, στέλλονται τηλεφωνήματα πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἡ θερμοκρασία του μετρεῖται κάθε στιγμήν. Κάθε λέξις, τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ὁ ἰατρός, ἐπονελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ παιδιοῦ πολλάκις. Εἰς τὸν μικρὸν ἐπὶ τέλους θὰ ἐγεννήθη ἡ ἰδέα, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον ἐνδιαφέρον καὶ πλέον σπουδαῖον πρᾶγμα ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν του.

Ὅταν ὁ Ἔντης μένει κατὰ τὴν ἀσθένειαν μόνος του, εἶναι καλός, βάζει κομπρέσσες κλπ. Ὅταν ὅμως εἶναι παροῦσα ἡ μητέρα, εὐρίσκει πάντοτε κάποιαν αἰτίαν νὰ κλαίῃ καὶ εἰς κάθε κουταλιάν τοῦ τσαγιοῦ, προβάλλει διαρκῶς ὄρους. Ἡ μήτηρ τοῦ ὑπόσχεται πᾶν δυνατόν, σπανιώτατα ὅμως τηρεῖ τὰς ὑποσχέσεις της.

Ἡ στάσις του πρὸς τοὺς συγγενεῖς: Ὁ Ἔντης ἀποθεοῦται ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγενεῖς. Ὅταν ἐπισκεφθῇ οἰ-

ονδήποτε συγγενῆ, τοῦ ἀγοράζου πᾶν δυνατόν. Μία θεία του συνηθίζει, ὅταν τὸν παρουσιάζῃ εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας, νὰ λέγῃ πάντοτε: « Ἔλα, νὰ μᾶς ἴδουν τί ὄμορφοι, καὶ ὑπερήφανοι ποὺ εἴμαστε! »

Ἡ στάσις τοῦ Ἔντη πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ σπιτιοῦ: Ὅταν εἶπω τίποτε στὸ παιδί, ποὺ τοῦ εἶναι ἀντιπαθές, λέγει ἀμέσως: « Ἐσὺ δὲν εἶσαι νοικοκύρης ἐδῶ μέσα! Ὁ πατέρας μου εἶναι νοικοκύρης! Ἄν τοῦ το εἶπῶ αὐτό, θὰ σὲ πετάξῃ ἔξω ».

Μίαν φορὰν ἤμεθα εἰς ἓν ἐστιατόριον, ὅπου ἀργοῦσαν νὰ φέρουν τὰ φαγητά. Ὁ Ἔντης ἠγανάκτησε, ἔβαλε τὰ χέρια του εἰς τὴν μέσην καὶ ἐφώναζε: « Θὰ ἤθελα νὰ μάθω, πόσον πρέπει νὰ περιμένωμε, ὡς πού νὰ ἔλθῃ τὸ φαγητό μας! ».

Ὁ Ἔντης καὶ οἱ συμπαίκταί του: Ὁ Ἔντης θέλει νὰ ἔχῃ συντρόφους εἰς τὸ παιγνίδι του. Ἡ μητέρα τοὺς ἀπαγορεύει διὰ διαφόρους λόγους. Φοβεῖται, μήπως μεταδθῆ εἰς τὸ παιδί καμμία ἀσθένεια, καὶ ἔξεις, ἄσεμνοὶ ἐκφράσεις. Ἡ κυρία ὅμως δικαιολογία εἶναι: « Καὶ ἐγὼ μόνη ἤμουν! ».

Ὁ Ἔντης φωνάζει καὶ διατάσσει τοὺς συμπαίκτας του οὕτως, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου εἶναι ἀδύνατον νὰ παίξουν μαζί του πλέον. Τότε δυσαρεστεῖται καὶ φωνάζει, σφίγγει τοὺς γρόνθους του καὶ ἐφορμᾷ κατὰ τῶν παιδιῶν. Αἱ ἀπειλαί του ὅμως δὲν ὠφελοῦν τίποτε καὶ τὰ παιδιὰ τὸν ἀφήνουν μόνον. Τὸν ἀποφεύγουν οἱ ἄλλοι καὶ ἔπειτα εἶναι διαρκῶς κακοκαρδισμένος: ἀπαιτεῖ τότε νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ τὰ παιδιὰ τὸν ἀπωθοῦν. Αὐτὸς ὅμως τρέχει διαρκῶς ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ κάμνει ὡσὰν νὰ παίξῃ μαζί των, ἂν καὶ κανεὶς δὲν σκοτίζεται δι' αὐτόν.

Εἰς τὸ αὐτὸ σπίτι κατοικεῖ ἓνας φίλος του, ὁ ὁποῖος ὑπεσχέθη μίαν ἡμέραν νὰ ἔλθῃ μαζί μας εἰς τὸν περίπατον. Ὅταν ἐ-

πήγαμεν νὰ τὸν ζητήσωμεν, δὲν ἦτο εἰς τὸ σπίτι. Ὁ Ἔντης δυσηρεστήθη καὶ ἔμενεν ἐντελῶς ἀδρανῆς καὶ σιωπηλός. Ὅταν ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ σπίτι, ἤρχισε νὰ κλαίῃ πικρά. Ἡ μητέρα του προσπαθεῖ νὰ τὸν παρηγορήσῃ: «Ἐσὺ δὲν ἔχεις τὴν ἀνάγκη τοῦ Χάνς, ἐσὺ ἔχεις τὴν δασκάλα σου!». Τότε ὁ θυμὸς τοῦ Ἔντη ξεσπᾷ στὴν μητέρα του: «Τί εἶν' αὐτὰ ποὺ διαρκῶς μοῦ λές! Πρέπει νάρθη μαζί μου! Ἐγὼ τὸν θέλω!».

Εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν παιγνιδιῶν: Ὁ Ἔντης δὲν ἠμπορεῖ νὰ συγκεντρώσῃ τὸν ἑαυτὸν του. Παίρνει πολλῶν εἰδῶν παιγνίδια καὶ ἀρχίζει συγχρόνως μὲ πολλὰ παιγνίδια. Τὸ ἀγαπητότερόν του παιγνίδι εἶναι ὁ σιδηρόδρομος. Ἐπιθυμεῖ νὰ σπρώχνῃ τὰ καθίσματα ὅλα μαζί, ὡς ἀμαξοστοιχίαν, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸ ἐπιτρέπει ἡ μητέρα του. Εἰς τὴν Ἴχνογραφίαν δὲν προχωρεῖ διόλου. Ἐπίσης μὲ τὴν πλαστιλίνην ἐργάζεται ἀκανόνιστα καὶ τὴν κάνει ψίχουλα. Τὸ καλύτερον, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ κάμνῃ ἀπ' αὐτὴν, εἶναι μικρὰ λουκάνικα καὶ βῶλοι.

Αἱ σωματικά του δεξιότητες: Ὁ Ἔντης εἶναι πολὺ συνεσταλμένος. Αὐτὸ βεβαίως προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μητρός. Δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τρέχῃ, διότι θὰ ἰδρώσῃ, θὰ βήχῃ. Δὲν πιτρέπεται ν' ἀναβαίνῃ ἐπὶ τινος ἐπίπλου ἢ νὰ πηδᾷ, μήπως πάθῃ τίποτε. Δι' αὐτὸ ὁ Ἔντης εἶναι δειλὸς καὶ ἀδέξιος. Δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ πηδήσῃ ἀπὸ τὴν πολυθρόναν. Μίαν φορὰν ἐπήδησε μίαν καλαμιὰν καὶ ἐφώνασεν ἐνθουσιασμένος: «Ἄλλα τὰ μπορῶ!» Εἰς τὸ Β. ἤθελε νὰ μάθῃ κολύμβημα, ἀλλ' ἦτο τόσο ἀφηρημένος, ὥστε ὁ διδάσκαλος τῆς κολυμβητικῆς τὸν παρήτησε. Δὲν ἤθελε νὰ μάθῃ, ἀλλὰ νὰ κάμνῃ μικροεπιδείξεις. Εἰς τὴν παγοδρομίαν

ἐπίσης. Ὄταν ἐπῆγα μαζί του εἰς τὸ παγοδρόμιον, ἔκαμε προόδους τινάς. Ὄταν ὅμως ἤλθον ἐκεῖ οἱ γονεῖς του, διαρκῶς ἔπιπτε κάτω! Τότε εἶπεν ἡ μητέρα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πηγαίνει πλέον εἰς τὸ παγοδρόμιον.

Ὁ Ἔντης γενικῶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ μέρος εἰς ἄμιλλάν τινα. Κατὰ τὴν δρόμον, μετ' ὀλίγα βήματα σταματᾷ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει, ὅταν παίζει τόπι. Ὄταν θέλῃ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰ ἄλλα παιδιὰ διὰ τινος προσπαθείας, παραιτεῖται ἀμέσως καὶ ζητεῖ ν' ἀλλάξουν παιγνίδι..

Μίαν φορὰν τὸν ἄφησα κατὰ τὸν χειμῶνα νὰ τραυήξῃ ἓνα μικρὸν ἔλκηθρον ἐπάνω εἰς τὸ χιόνι, διότι καθ' ὅλον τὸν δρόμ ν ἐκάθητο ἐπάνω καὶ εἶχε παγώσει. Τότε ἤρχισε νὰ κλαίῃ λέγων: «Πρέπει νὰ κάμω τόσον κόπο! Θ' ἀρρωστήσω!». (Αὕτῃ εἶναι γενικῶς ἡ συνηθισμένη του ἔκφρασις).

Αἱ καθημεριναὶ του ἀσχολίαι. Ἄν καὶ ὁ Ἔντης εἶναι περίπου πέντε ἐτῶν, εἰς τὰς καθημερινάς του ἀσχολίας εἶναι τελείως ὑποτελής. Πρέπει νὰ τὸν νίψουν καὶ νὰ τὸν ἐνδύσουν. Δὲν θέλει νὰ κάμῃ χηῆσιν τοῦ ἀποχωρητηρίου. Ἀντιτάσσεται πρὸ τοῦ ὑγροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου καθαρίζονται οἱ ὀδόντες. Ὄταν ἡ μήτηρ του ρίπτῃ ὀλίγον ἀπ' αὐτὸ μυστικὰ εἰς τὸ νερό, κλαίει καὶ ἀρνεῖται νὰ τὸ μεταχειρισθῇ. Μίαν ἡμέραν ἔρριψα ἐνώπιόν του ὀλίγον ἀπ' αὐτὸ εἰς τὸ νερόν. Ἐρωτᾷ: «Τί εἶν' αὐτό; Ἀπάντησις: «Νερό γιὰ τὰ δόντια. Καὶ ὁ πατέρας σου καὶ ἡ μητέρα σου τὸ μεταχειρίζονται· τώρα ποὺ καὶ σὺ εἶσαι μεγάλο παιδί, μπορεῖς νὰ τὸ μεταχειρίζεσαι». Συμφωνεῖ τότε καὶ λέγει: «Τί μεγάλος ποὺ εἶμαι! Καθαρίζω τὰ δόντια μου μὲ ὑγρὸν τῶν ὀδόντων!».

Αἱ πνευματικαὶ του δεξιότητες: Ὁ Ἔντης εἶναι πολὺ ἔξυπνο παιδί. Μανθάνει παίζων—πολλάκις παρὰ τὴν

θέλησίν μου—ὄλα τὰ γράμματα καὶ τοὺς ἀριθμούς. Ἐπίσης τὰ γράφει εὐχαρίστως. Ἡ μήτηρ βλέπει τὰς ἐπιτυχίας του καὶ μὲ πιέζει νὰ τὸν ὑποχρεώσω νὰ γράφῃ καθημερινῶς. Ἀνθίσταται τότε καὶ παύει νὰ γράφῃ. Τὴν αὐτὴν ἀντίστασιν δεικνύει, ὅταν πρόκειται νὰ μάθῃ ἀπ' ἔξω ἓνα ποίημα.

Ψεύδη καὶ ψευδεῖς ἱστορίαι: Ὁ Ἔντης ψεύδεται ἐκ φόβου, μὴ τιμωρηθῆ. Πολλάκις ἀκούει, ὅτι ἡ μαμὰ λέγει ψέμματα εἰς τὸ τηλέφωνον ἢ μεταχειρίζεται μερικὰ συμβατικά ψέμματα. Ἐπινοεῖ ἐπίσης ψευδεῖς ἱστορίας, εἰς τὰς ὁποίας παίζει αὐτὸς τὸν κύριον ρόλον.

Φόβος: Ὁ Ἔντης φοβεῖται τὸ σκοτεινὸν δωμάτιον καὶ τὸ νὰ μένη μόνος. Ὅταν παίζη εἰς τὸ πάρκον, καὶ διέρχεται κατένας φύλαξ, παύει τὰ παιγνίδια καὶ τρέχει πρὸς ἐμέ.

Τοῦ ἐξήγησα τὰ ἔργα τοῦ φύλακος. Μετὰ μοκρὰν ὁμιλίαν, ἐπλησίασα μαζί μ' αὐτὸν ἓνα φύλακα καὶ τὸν ἠρώτησα, τί ὥρα εἶναι. Ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὸν ἄφησεν ὁ φόβος. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι χαιρετᾷ κάθε διερχόμενον φύλακα. Εἰς τὸ θέατρον, ἐν ᾧ ἐπαίζετο ἡ Κοκκινοσκουφίτσα: Ὁ λύκος πρόκειται νὰ φάγῃ τὴν Κοκκινοσκουφίτσα. Τότε ὁ Ἔντης κρύπτεται ὑπὸ τὸ κάθισμα καὶ μετ' ὀλίγον ἐρωτᾷ: «Τὴν ἔφαγε;».

Ἐποκρίσις: Ὁ Ἔντης θέλει νὰ καταστήσῃ τὸν ἑαυτὸν του ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος. Παραπονεῖται πολλάκις διὰ φανταστικὰς ἀσθενείας, ὅπως κοιλόπονον, πονόδοντον καὶ βῆχα. Οἱ γονεῖς τότε ὑποχρεοῦνται νὰ μείνουν ὅλην τὴν νύκτα πλησίον του.

Αἰδώς: Ὁ Ἔντης ἐντρέπεται ἐνίοτε, ὅταν εἶναι γυμνός. Νομίζω, αὐτὸ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι διαρκῶς οἱ γονεῖς τοῦ λέγουν: «Σκεπάσου!» Ἐντρέπεται ὅμως ἐπίσης, ὅταν κατὰ τὴν

ἀπουσίαν μου ἔχη κάμει καμμίαν ἀταξίαν. Τότε λέγει πάντοτε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ μοῦ τὴν ἀνακοινώσῃ.

Πεῖσμα: Ὁ Ἔντης δὲν εἶναι ἐξαιρετικὰ πεισματάρικο παιδί. Λέγει μὲν κατ' ἀρχὴν ὄχι, ἀλλ' ὅταν εὕρισκῃ κανεὶς τὸν κατάλληλον τρόπον, εἶναι εὐκολον νὰ τὸν πείσῃ. Ἄλλοτε ὅμως ἡ ἀντίστασις του φθάνει εἰς ἕξαψιν.

Θυμς: Ἐρεθίζεται εὐκολα: Οἰαδήποτε ἀπαγόρευσις δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀπίστευτον ἔκρηξιν θυμοῦ. Τότε ἀρχίζει νὰ κλαίῃ, νὰ φωνάζῃ καὶ νὰ κτυπᾷ γύρω του. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοιαύτην ἔκρηξιν πταίει ἢ ἔλλειψις τὰκτ τῶν ἐνηλίκων, οἱ ὅποιοι τὸν ἐνοχλοῦν κατὰ τὴν ἐργασίαν του.

*

Ἡ ἀνωτέρω ἔκθεσις ἐγένετο ἀφορμὴ, νὰ στείλουν οἱ γονεῖς τὸ παιδί αὐτὸ εἰς τὴν παιδικὴν κοινότητα ἐνὸς Νηπιαγωγείου. Ὅλιγον κατ' ὀλίγον—πολὺ ἀργὰ καὶ μὲ πολλὰς ὑποτροπὰς—ἀνεπτύχθη τὸ παιδί καὶ ἐγένετο ἕνας ὑγιῆς νέος, ὁ ὅποιος ἦτο εὐχαριστημένος εὕρισκόμενος μεταξὺ τῶν ἄλλων παιδιῶν καὶ ἐντὸς λίγου ἐπαρουσίασε μίαν κανονικὴν ψυχικὴν κατάστασιν.

Γ

- Γάμος 36
 Ganghofer Ludwig 92
 Γκάρμπο Γκρέτα 219
 γενετήσιος άγωγή 189.191
 » όρμη 185
 γέννησις 40
 γεννήσεως θεωρία τοῦ παιδιοῦ 181
 γεῦσις 51
 γεωψυχολογία 30
 γλωσσικά έλαττώματα 144
 γλωσσικόν κινήτηριον κέντρον 53
 Goethe 181. 214
 γονεῖς καὶ ἰδεῶδες 150
 γονέων μόρφωσις 24
 γυμνότητος άγωγή 193

Δ

- Δαρβῖνος Κάρολος 204
 δεισιδαιμονία 33, 73
 Δημοσοθένης 145
 διαφθορά ὑπὸ ἐνηλίκων 186
 δίψα αίματος ἐν τοῖς μύθοις 73
 δῶρα 87

Ε

- Ἐγὼ 27. 68. 188. 204. 211
 ἐγωιστὰί 154
 ἐγκεφαλικά κύτταρα 33
 ἐγκέφαλος 32
 ἐγκεφάλου ἔλικες 32
 » φλοιὸς 32
 εἰρηρικὸν φρόνημα 168
 εἰρωνεία 151
 ἔκκρισις ἀδένων 186
 ἐκπόρευσις 192
 ἔλεγχος προόδου 166
 ἔμμηνος ροή 190
 ἐνθάρρυνσις 149
 ἐνστικτα 44. 45. 170
 ἐξευγένισις τῆς όρμῆς 12
 ἐπαγγέλματος ἐκλογή 220
 ἐργασία πνευματικὴ καὶ σωματικὴ 43

- εὐγονικὴ 36
 Εὐσταθίου ἡ σάλπιγξ 50
 ἐφηβεία 44. 186

Z

- Ζηλοτυπία μητρὸς 154
 ζωγραφικὴ 161
 ζῳων περιποίησης 120

H

- Ἡλικία τοῦ παιδοῦ 42
 ἡλικία τῶν γονέων 197
 » πείσματος 72. 107
 ἡμερολόγιον 24. 227

Θ

- Θεοῦ ἔννοια παρὰ τοῖς π. 91
 Θεοβάντες 20
 θήλασμα δακτύλου 116, 179, 180
 Θεουκιδίδης 227
 θρησκευτικὴ ἐπίδρασις 94

I

- Ἰδεῶδες 173
 ἰδεῶδης μόρφωσις 216
 ἰδιοφυία 34. 38. 164
 ἱστορίας διδασκαλία 222
 Ἰπποκράτης 198
 ἰχνογραφία 38. 161. 164
 Jung 201

K

- Καθαριότητος βία 117
 καθυστέρησις πνευματικὴ 33
 κακὰ παιδιὰ 21
 κάπνισμα 34. 189
 κληρονομικὰ ἀγαθὰ 38
 » κακὰ 38
 κληρονομικαὶ ἀσθένειαι 33
 » ιδιότητες 37
 κληρονομικὴ ἐπιβάρυνσις 51

κληρονομικότης 34
κλάψιμον 50
κοινωνιολογία 20
κόπωσης τῶν νεογνῶν 41
κράσεις 199
κυνήγιον σκιάς 89
κυνηγίου τέρψις 168. 173
κωφότης 51

Λ

Λαϊκὰ παραμύθια 72
λαιμαργία 134
λανθάνουσα ἡλικία 44. 168
λευκὴ μᾶζα ἐγκεφάλου 32
λευκωματώδης τροφή 188
λήθη 31
Lombroso Paolo 77
London Jack 174

Μ

Μαγικὴ περίοδος 71
μαθητικὰ θρανία 159
μαθητῶν ἠθικὴ 167
May Karl 174
μάσσημα μολυβιῶν κ.λ.π. 187
μελαγχολία τῶ νέων 213
μελαγχολικὸς 200
Mendel Greg. 35
μεταφυσικὰ προβλήματα 27
μητρικὴ ἀγάπη 57
μητρὸς ἰδεῶδες 160
μητρότητος προστασία 33
μιμικὴ 30
μνήμη 66—164
μνήμης χάσματτα 142. 179
Μοντεσσόρη 54, 126
μουσικὴ ἀφύτα 51
μπουσουλισμα 69
μύθων βιβλία 73
» μορφαί 101

Ν

Ναπολέων 145
Νεοῦδες 101

νευρώσεις 31
νηπιαγωγεῖον 157—158. 160
νηπιαγωγὸς 159
Nietsche 28
νικοτίνη 33
νόησις 64

Οἰδιπόδειον σύμπλεγμᾶ 151
οἰνοπνευματώδη ποτὰ 33. 188. 212
ὄνειρα 25. 199
ὄνειρωξις 190
ὄνυχων δάγκωμα 187
ὄρασις 47
ὄργανικαὶ βλάβαι 144
ὄρια ἀγωγῆς 18
ὄρμη 34 120
» κατακτῆσεως 68
» καταστροφῆς 110
» συλλογῶν 173
» τοῦ παίζειν 82
ὄρμης περιορισμοὶ 195
ὄσφρησις 52
οὐσίαι τῆς ψυχῆς 29
ὀφθαλμῶν ἐλαττώματα 144

Π

Παθολογικὴ ψευδολογία 206
παίγνια (ἀθύρματα) 86
» βιομηχανικὰ 87
» κατασκευῶν 85
» πολεμικὰ 169
παιγνίδι 80
παιγνίου οὐσία 80
Παιδαγωγικὴ 21
» ἀνεπάρκεια 140
παιδιὰ ἀνεπιμέλητα 76
» ἀπροστάτευτα 165
» ὑποδειγματικὰ 137
παιδί καὶ γονεῖς 150
» » ἐνήλικοι 143
» » θάνατος 94
» » θρησκεία 91
» » κοινωνία 109
» » κόσμος 27. 67

» » παραμύθια 73
 » » χρόνος 89
 » » χώρος 90
 » μονάκριβο 154
 » πρωτότοκον 155
 παιδικαὶ ἔννοιαι περὶ Θεοῦ 92
 παιδικὴ αὐτοκτονία 217
 » λογικὴ 96
 » ψυχολογία 31
 παιδιῶν ἡλικία 27
 » μαρτυρίαι 205
 » νόσοι 77
 παραμέρισμα 143
 παραμίλημα 31
 παραμύθια 72
 παραστάσεις 55
 παραστατικὸς κύκλος τοῦ π. 76
 παρεγκεφαλῆς 61
 Paul Jean 81, 122, 193
 πείραγμα 84
 πελαργῶν αὐθός 97, 182, 183
 περιβάλλον 39
 Pestalozzi 123, 164
 ποιναὶ 121
 » σωματικαὶ 138
 » φυσικαὶ 125
 ποινῶν ἀπειλή 125
 » στατιστικὴ 135
 πολιτικὴ μόρφωσις 211—222
 Preyer Wilhelm 26, 48
 προσηβεία 44, 186, 209
 προλεταρίου παιδί 18, 149
 προσυνειδητόν 25
 προσωπικότητος παιδαγωγοῦ 19
 πρῶται παιδαγωγικαὶ δυσχέρειαι 68
 πρῶται σωματικαὶ κινήσεις 41
 πρώτη κραυγὴ 42

P

Ράπισμα 51, 232, 233
 Rasmussen 70, 92, 97
 ρινὸς ἐκβλαστήσεις 52
 Ροβινσὼν 44, 107, 173, 174
 ρόλων ὑπόδους 83, 84
 Rousseau 125, 141, 146, 180, 205

ρυθμικοὶ χοροὶ 159
 ρυπαρὰ φιλολογία 174

Σ

Σαίτηρ 20
 Schopenhauer 139
 Schutz Karl 137
 σεξουαλικαὶ ἀπαιτήσεις 120, 139
 σεξουαλικὴ διαφώτισις 183—184
 σκέψεις κατὰ τῆς θρησκείας 213
 σπερματοκύτταρα 35
 » ἀδένων 191, 199
 Struwelpeter 44
 συναισθήματα 55
 συγκεντρ. ἰκανότης 83
 συνείδησις 30, 115
 συνεκπαίδευσις 192
 σχολεῖα βοηθητικὰ 165
 σχολεῖον 163—164
 » Ἔργασίας 164, 167
 » Παρκαγωγῆς 164
 σχολικὴ ὀριμότης 113

T

ταυτισμὸς 152
 tests 165
 ticks 147
 Tieck 59
 Tolstoi 65, 96
 Tom Mix 218
 τρελλόπαιδα 171—172
 τρελλὸς τῆς τάξεως 146
 τραγωδία Πρωτοχρονιᾶς 88
 τραυλίζοντα παιδιὰ 149
 τραῦμα ψυχικόν 40
 τύποι ἀρχηγῶν 208
 τυφλὰ παιδιὰ 49

Υ

Ὑγιεινὴ 20
 ὕλης ἐναλλαγὴ τοῦ βρέφους 41
 ὕπακοή 142
 ὑπεραντιστάθμισις 37

υπερεκτίμησις τῆς κληρονομικότητος
37.

υπερβολικὴ τρυφερότης γονέων 121
ύπνος 41
υποβλητικὸς 71
υποβλητικότης 113
υποβολή 113

Φαντασία 72
φαντασίας δύναμις 72
» παίγνια 78
» ψεύδη 204
φάσεις ψυχ. ἀναπτύξεως 43
φίλμ ἀστέρων 218
» καὶ μῦθοι 73
φιλοσκωμοσύνη 80
φόβος 75—98
» νευρικὸς 149
» πραγματικὸς 92
φόβου ἀντιδράσεις 40
» εὐχαρίστησις 101
» ὄνειρα 95, 102
» συναίσθημα 40
Freud Anna 117, 118
» Sigm. 24, 40, 178, 182, 184
Φυσιολογία 20

X

Häckel Ernst 104
Χαηδέματα 121
χαρακτήρ 198
χαρακτῆρος ἐλαττώματα 199
» ιδιότητες 200—204
Hebbel Fr. 59, 50, 211
χειροτεχνία 164
χημισμὸς αἵματος 199
Χιμπαντζῆ ἡλικία 43
Hindenburg 170
χολερικὸς 199
χρωμάτων ἀναγνώσεις 43

Ψεῦδος 203
ψεύδισμα 144
ψυχανάλυσις 21, 25, 31, 96, 151, 179
ψυχικὴ τάξις 131
ψυχογενετικὸς νόμος 103
ψυχολατρεία 70, 95
Ψυχολογίας εἶδη 30
ψέλλισμα 158

Ω

ὠάρια γυναικὸς 158

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Δ. Γ. ΖΗΣΗ

1. Ὁ Ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων, τὸ ἔργον του καὶ ἡ ἴπροσωπικότης του (Hans Trunk). (ἔξηντλημένον)
 2. Σφάλματα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ (J. Hughes) »
 3. «Βέβαια, φταίει τὸ σχολεῖο!» (P. Münch).
 4. Ἡ τέχνη τοῦ διδάσκειν (» »)
 5. Ἐσὺ καὶ τὸ παιδί σου (Anton Tesarek):
-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

005400019197

